

Työväki ja seksi

Toimittaneet Matias Kaihovirta ja Tiina Lintunen

VÄKI VOIMAKAS NO 34

TYÖVÄEN HISTORIAN JA PERINTEEN TUTKIMUKSEN SEURA

Työväki ja seksi
/ Väki Voimakas 34

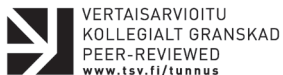
Työväki ja seksi

Aatteet, normit ja kokemukset

Toimittaneet
Matias Kaihovirta ja Tiina Lintunen

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2021

Väki Voimakas 34

© THPTS, toimittajat ja kirjoittajat.

Sarjan formaatti: Katriina Rosavaara

Taitto: Raimo Parikka

Kannen kuva:

Nuorison tahto. Porin nuoriso-osaston lehden
kansi toukokuussa 1922. Kuva: Kansan Arkisto.

ISSN 0782-2332

ISBN:

978-952-5976-95-3 (Nid)

978-952-5976-96-0 (PDF)

Hansaprint Turenki 2021

Sisällys

Matias Kaihovirta ja Tiina Lintunen

Johdanto

Seksuaalisuuden aatteet, normit ja
kokemukset työväentutkimuksessa ...7

Johanna Annola

Naisvankien kirjeet 1800- ja 1900-lukujen vaihteen
Suomessa ...25

Mikko Kempainen

Sosialistikirjailijat Elvira Willman ja Hilda Tihlä ”vapaan
rakkauden” julistajina 1900-luvun alussa ...55

Riikka Suominen

Liikaa vai liian vähän lapsia?
Naisten reproduktioiveet ja -pyrkimykset 1900-luvun
alun Suomessa ...85

Anna-Kaisa Ylikotila

Tapaus Haataja ja miehen moraalinen mitta
Miesoppilaiden ja opettajien konfliktit opettajaseminaareissa
1920- ja 1930-luvuilla ...123

Tiina Lintunen & Kimmo Rentola

Lydia Virtanen Karkkilan profeettana ja keisarina
Naisen toiminnan tila ja rajat miesvaltaisessa
työläisyhteisössä ...153

<i>Matias Kaihovirta</i> 	
Muukalaisten seksualisointi sodanjälkeisessä suomenruotsalaisessa tehdasyhteisössä	...191
<i>Antti Häkkinen</i>	
Työväki, prostituutio ja Helsinki	...227
<i>Jenni Simola</i>	
Haureellisia naisia vai tavallisia työläisiä? Irtolaisina 1908–1915 tuomittujen helsinkiläisnaisten kategorisointi ja vastapuhe	...257
<i>Jaana Ahtiainen</i>	
Työn määritelmät ja seksuaalisuuden normit opiskelijoiden tekemässä seksityössä	...287
<i>Riikka Taavetti</i> 	
Suomalaisuus ja seksi FINSEX-tutkimusten käsitteelliset rajat 1971–1999	...319
Kirjoittajat	...353

Johdanto

Seksuaalisuuden aatteet, normit ja kokemukset työväentutkimuksessa

Vuosina 1984–85 tuhannet brittiläiset kaivostyöläiset lakkoilivat pääministeri Margaret Thatcherin johtamaa konservatiivihallitusta vastaan, jonka aikomus oli sulkea valtion omistamat hiilikaivokset. Thatcherin pyrkimys oli ajaa brittiläinen ammattiyhdistysliike polvilleen. Lakkoilevat työläiset Walesissa saivat yllättävän ja huomiota herättäneen kädenojennuksen Lesbians and Gay Support the Miners -järjestöltä (LGSM). Tämän solidaarisuudenosoituksen taustalla vaikutti Lontoon LGBT-yhteisö. Lontoon Pride-marssin aikana vuonna 1984 LGBT-yhteisö alkoi kerätä varoja lakkoileville kaivostyöläisille. Varojen kerääminen tarjosi merkittävän tuen, sillä lakkoilijat olivat ajautuneet suureen taloudelliseen ahdinkoon. Vastavuoroisesti järjestäytyneet kaivostyöläiset osallistuivat LGBT-yhteisön Pride-marssiin vuonna 1985 ja brittiläinen ammattiyhdistysliike lähti tukemaan LGBT-yhteisön vaatimuksia seksuaalisista oikeuksista. LGSM on esimerkki työväen ja seksuaalisten vähemmistöjen yhteisestä historiankirjoituksesta. Kaivoslakon aikana LGSM-ryhmä tallensi tapahtuman kulkua jälkimaailmalle ja siitä on syntynyt näiden yhteiskunnallisten liikkeiden merkittävä yhteinen historiallinen tapahtuma.¹

Kamppailu seksuaalisesta tasa-arvosta ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksista on ollut keskeisellä sijalla myös suomalaisen työväenliikkeen historiassa. Presidentti Tarja Halonen on kertonut Katri Merikallion kirjassa ”Tarja Halonen: Erään aktivistin tarina” kokeneensa yhtäläisyyksiä seksuaalivähemmistöjen ja

punaisten vaimentamisessa, mikä motivoi Halosta ryhtymään Seta:n monivuotiseksi puheenjohtajaksi.² Ruotsalaishistorioitsija Andrés Brink Pinto pitää työväen- ja queerhistorian yhdistämistä mielekkäänä. Molemmille on yhteistä lähestyä tutkimuskohdettaan “alhaalta” kokemusten sekä ympäröivän yhteiskunnan normien ja valvonnan kautta.³

Tämänvuotinen Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran *Väki voimakas* -sarjan vuosikirja käsittelee seksin ja seksuaalisuuden teemaa työväen näkökulmasta. Jo varhain suomalaisessa työväenhistoriassa ja -tutkimuksessa on käsitelty luokan ja sukupuolen välistä yhteyttä. Vuosikirja jatkaa tätä tutkimuksellista perinnettä, ja siinä lähestytään seksin ja seksuaalisuuden merkitystä suomalaisen työn, työväen ja työväenliikkeen historiassa ja nykyisyydessä. Seksin ja seksuaalisuuden tutkiminen sosiaalisena ilmiönä ja konstruktiona avaa myös uusia näkökulmia työväen historiassa ja tutkimuksessa. Työväki ja seksuaaliset vähemmistöt ovat historiassa usein olleet vallankäytön kohteena. Edelleen monissa maissa työväen ja seksuaalisten vähemmistöjen oikeuksia rajoitetaan ja heidän oikeuksiaan kyseenalaistetaan. Suomi ja Pohjoismaat eivät ole tässä poikkeus vaan myös täällä etenkin nationalistiset ja arvokonservatiiviset voimat tahtovat rajoittaa työväen ja eri vähemmistöjen oikeuksia palauttaakseen kuvitteellisia “perinteisiä” kansallisia arvoja yhteiskuntaan.

Luokaton seksi?

Modernin luokkayhteiskunnan kehityksen myötä syntyivät myös modernit sukupuoli- ja seksuaalisuuden käsitykset. Tämänvuotinen vuosikirja lähestyy aihetta kysymällä, miten eri aikakausien käsitykset luokan ja seksuaalisuuden välisestä suhteesta sekä käsitykset työväen seksistä ja moraalista vaikuttivat suomalaisen työväen elettyyn menneisyyteen.

Työväenluokan seksuaalisuudesta on kirjoitettu paljon. 1800- ja 1900-lukujen taitteessa porvari-lehdissä työväestöä syytettiin toistuvasti siveettömyydestä ja moraalittomuudesta. Äärimillään

väitteet työläisten holtittomasta seksuaalisuudesta ilmenivät sisällissodan aikaisessa valkoisten sotapropagandassa. Tuolloin punakaartia tukevia työläisnaisia rinnastettiin katunaisiin ja rintamalla sairaanhoitajina, huoltojoukoissa ja sotilaina toimineiden naisten moraaliksi kyseenalaistettiin. Heidät stereotypioitiin ahtaisiin kategorioihin, joita kaikkia yhdisti siveettömyys ja moraalittomuus.⁴

Jo varhaisessa työväenliikkeessä keskusteltiin sukupuolielämästä, kuten käy ilmi tämän vuosikirjan Mikko Kempaisen artikkelista. Seksistä tehtiin luokkakysymys, kun 1900-luvun alun työläisnaisliikkeen edustajat kysyivät ja keskustelivat siitä, jos ja miten *työläis*nainen voi nauttia seksistä. Samalla, kun kyseenalaistettiin sukupuolielämän olevan vain miesten etuoikeus, tuotiin myös esille, mitkä yhteiskunnalliset paineet ja odotukset rajoittivat työläisnaisten oikeutta tasa-arvoiseen seksielämään.⁵ Kysymys on monella tavalla edelleen ajankohtainen, kun tänä päivänä puhutaan mahdollisuudesta tasa-arvoiseen seksielämään.

Vuonna 2017 *Metoo*-keskustelu sai naisia ympäri maailman kertomaan kokemuksistaan seksuaalisesta ahdistelusta ja väkivallasta. *Metoo* lähti kuitenkin alun perin liikkeelle afroamerikkalaisten naisten järjestäytymisestä sitä seksuaalista väkivaltaa vastaan, joka liittyi vahvasti heihin kohdistuneeseen luokka-, sukupuoli- ja rotusyrjintään. Vastaavasti naisiin kohdistunut seksuaalinen ahdistelu ja väkivalta ovat olleet läsnä myös suomalaisessa työväenhistoriassa. Maria Lähteenmäen mukaan työpaikoilla tapahtuva seksuaalinen ahdistelu oli todellinen, ei vain moraalinen ongelma. Tuula Vuolle-Selki on tutkinut työtaistelua Voikkaan paperitehtaalla 1904, jolloin paikallinen työväki lakkoili esimiehen työläisnaisiin kohdistaman seksuaalisen ahdistelun vuoksi. Vaikka kyse oli muustakin kuin työläisnaisten oikeudesta omaan kehoonsa, osoittaa tapaus, miten yhteiskunnan käsitykset ja normit siveellisyydestä nousivat politiikan keskiöön ja järjestyttivät silloisen sääty-yhteiskunnan peruspilareita.⁶ Voikkaan lakosta voimme toki vetää yhtymäkohtia nykypäivän keskusteluun. Seksuaalinen ahdistelu oli silloin, kuten nytkin, poliittisesti tulenarka asia, ja sen esiintuominen julkisuuteen haastoi ja

haastaa yhteiskunnan patriarkaalisia käsityksiä ja käytäntöjä niin työpaikoilla, kodeissa kuin vapaa-ajallakin.

Seksin normit ja aatteet

Kirjan alaotsikossa esiintyy käsitepari normit ja aatteet. Kuten edellä jo kävi ilmi, työväen seksi ja seksuaalisuus on toisinaan koettu yhteiskunnalle vaaralliseksi tai ongelmalliseksi ja melko usein on keskusteltu tarpeesta valvoa ja säätää työväen seksuaalisuutta. Kaiken taustalla on siis ollut eri aikakausina vallinneet yhteiskunnalliset normit, aatteet ja asenteet liittyen reproduktioon, sukupuolielämään ja seksiin. Viime vuosikymmeninä on yhteiskunnan ja ihmisten asenteissa kuitenkin tapahtunut hyvin suuri muutos liittyen seksiin ja seksuaalisuuden monimuotoisuuteen. Esimerkiksi esiaviollisen seksin harrastaminen, jota ennen pidettiin haurellisena syntinä ja jopa rikoksena, on nykyään lähestulkoon normi.

Viimeisen viidenkymmenen vuoden aikaisessa muutoksessa huomaa sen, että seksistä kyllä puhutaan yhteiskunnassa paljon avoimemmin kuin milloinkaan ennen, mutta samalla seksistä on tullut yhä enemmän yksilön oma asia, johon yhteiskunnan ei tulisi paljonkaan puuttua. Kuitenkin joissakin asioissa kulkee edelleen raja laillisen ja siten hyväksyttävän ja laittoman ja hyljeksityn seksin välillä. Nykyinen ”vapaamielinen” suhtautuminen seksiin kätkee kuitenkin myös uusia ongelmia, jotka luovat epätasa-arvoisuutta ja ihmisten pahoinvointia. On syytä pohtia, miten esimerkiksi perinteisiksi koettuja miehen ja naisen sukupuolirooleja tai heteronormatiivista suhtautumista seksiin ja parisuhteisiin korostetaan ns. vapautuneessa yhteiskuntailmapiiressä. Siksi on tärkeää nähdä seksi ja seksuaalisuus myös yhteiskunnallisena kysymyksenä eikä vain yksilön yksityisasiana.

Työväenluokkaan on usein yhdistetty reproduktion ongelma ja siihen liittyvä kontrollipolitiikka. Varhaisen hyvinvointivaltion väestöpolitiikkaan kuuluneet sterilisaatio ja kastreatio suunnattiin yksilöihin, joiden laskettiin kuuluvan alaluokkaan, sosiaa-

lisiin marginaaliryhmiin tai joiden kehon, mielen tai seksuaalisuuden nähtiin poikkeavan normista. Näistä syistä heiltä evähtiin reproduktio-mahdollisuudet kansakunnan tulevaisuuden turvaamisen nimissä. Samaan aikaan haluttiin rajoittaa ja säätää etenkin alempien yhteiskuntaluokkien syntyvyyttä ja eri tavoin kontrolloida ja tukea lasten kasvatusta ja kehitystä terveiksi kansalaisiksi.⁷

Eräs seikka, mikä toi salatut ja kielletyt suhteet yhteisön tietoisuuteen, olivat avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset. 1900-luvun alussa aviottoman lapsen synnyttämiseen liittyi paljon häpeää, varsinkin jos nainen jäi yksin avioliittolupauksista huolimatta. Vallitseva yhteiskuntarakenne perustui perheihanteeseen, jonka puitteissa lapsista kasvatettiin vastuuntuntoisia kunnan kansalaisia. Yksin lapsestaan huolehtiva äiti jäi tämän ihanteen ulkopuolelle ja hänen asemansa saattoi käydä hyvin raskaaksi paitsi taloudellisesti myös henkisesti.⁸ Vaikka aviottoman lapsen synnyttäminen oli moraalisesti tuomittavaa, ei äitejä silti aina jätetty yhteisön ulkopuolelle, sillä suhtautuminen yksinäisiin äiteihin ja lapsiin oli vaihtelevaa. Pasi Saarimäki on väitöskirjassaan osoittanut, miten paikallisyhteisö oli se auktoriteetti, joka pystyi asettamaan oman alueensa seksuaalisen käyttäytymisen normit ja sosiaalisella kontrollilla tarkkailemaan ja ohjailemaan jäsentensä elämää.⁹

Kun nuoret naiset lähtivät maaseudulta omista yhteisöistään kaupunkeihin työnhakuun, irtautuivat he myös lähiyhteisönsä kontorollista. Yksi kohde, mikä 1900-luvun alussa veti puoleensa suuria määriä nuoria naisia oli Helsinki. Kaupungissa oli hedelmällisessä iässä olevia naimattomia naisia enemmän kuin naimakelpoisia miehiä, mikä yhdistettynä yksinäisyyteen sai Katriina Kokon mukaan osan naisista ryhtymään avioliiton ulkopuolisiin seksisuhteisiin. Vuosisadan kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä Helsingissä avioton syntyvyys olikin liki 2,5-kertainen koko maan tilastoihin verrattuna. Suuressa kaupungissa henkinen paine selviytyä ei-toivotun raskauden kanssa oli luultavasti pienempi kuin ahtaassa kyläyhteisössä: avioton äiti saattoi nauttia

sellaista anonyymia suvaitsevaisuutta, josta hän pienellä maaseutupaikkakunnalla ei olisi päässyt osalliseksi.¹⁰

Tutkimuksen mukaan teollistumisen yhteydessä kasvoi huoli nuorten tehtaantyttöjen seksuaalimoraalista, kun nämä päätyivät samoihin tehdassaleihin miesten kanssa, toisinaan myös yövuoroihin. Heidän pelättiin naiviudessaan olevan helposti hyväksikäytettäviä. Pirjo Markkola arvioi, että naisten siirtyminen töihin tehtaisiin ei kuitenkaan johtanut moraaliseen rappioon. Esimerkiksi Hämeessä maaseudulla piikojen aviottomat lapset olivat nimittäin huomattavasti yleisempiä kuin työläisnaisten “yksinäiset” lapset Tampereella. Siihen nähden nuoret työläistyöt osasivat siis huolehtia itsestään kaupungissa. 1900-luvun alussa porvaristossa oli kuitenkin vallalla käsitys, jonka mukaan työväenluokan naiset olivat siveettömiä jo syntytään. Käsitys työläisnaisten seksuaalimoraalista ei siis ollut kovin korkealla. 1900-luvun alussa lapsia syntyi edelleen avioliittojen ulkopuolella, mutta aviottomien äitien määrä väheni. Tavallista oli, että lapsen saanut pariskunta meni naimisiin vasta lapsen synnyttyä. Osa työväestöstä ei pitänyt kirkollisilla toimituksilla kiirettä perhettä perustaessaan.¹¹

Työväen keskuudessa alkoi ilmetä harvakseltaan myös niin kutsuttuja *omantunnonliittoja*. Tällöin mies ja nainen ilmoittivat sanomalehdessä olevansa vatedes pariskunta ja nainen ryhtyi käyttämään puolison sukunimeä. Kirkon silmissä näissä suhteissa syntyneet lapset olivat lehtolapsia, vaikka isyyden tunnistaminen ei tuottanutkaan ongelmia. Yhteiskunnan asettamat normit ja painostus olivat kuitenkin niin kovia, että yleensä “susi-parina” elänyt pariskunta päätyi kuitenkin lopulta kirkolliseen vihkimiseen.¹²

Työmiehen ruumiillista voimaa on usein ylistetty ja ihannoitu varhaisessa sosialistisessa työväenliikkeessä, samalla kun työmiehen keho ja seksuaalisuus ovat olleet myös kontrollin kohteena. Aikalaiset pitivät työläismiehiä aktiivisempina seksinharastajina kuin työläisnaisia, jotka taas nähtiin lähes passiivisina lasten synnyttäjinä ilman seksuaalisia haluja. Työväenluokkaiseen miehiin kohdistui epäily eräänlaisesta kuvitteellisesta primitii-

Avioliittoja

Koska aiotulle avioliitollamme
emme vielä voi saada täydellistä vah-
vistusta, jonka heti tilanteen muututtua
tulemme hankkimaan, niin olemme al-
kaneet yhdessä viettää yhdyselämää
miehenä ja vaimona.
Hilda Hartikainen. Daniel Kuusalo.
Nimeni on tästä lähin
Hilda Kuusalo.

Avioliittoilmoitus 12.4.1918 Työmies-lehdessä.

visestä yliseksuaalisuudesta, eli liian vahvasta seksivietistä, joka haluttiin kesyttää. Seksuaalivalistus ja siveellisyyteen ohjaaminen kuuluivat sekä keskiluokkaisen porvariston että työväenliikkeen mielestä keskeisesti työväen kasvattamiseen kunnan kansalaisiksi. Työväenliikkeen kunnollisuus-ihanteessa piili myös tavoite iskostaa työläismiehiin ruumiillista itsekuria ja päättäväisyyttä.¹³ Samalla työväenliikkeessä esitettiin myös käsityksiä moraalista ylemmyydestä, joka ilmeni myös näkemyksenä luokkien erilaisesta seksuaalisuudesta. Kun kapitalistisia herroja kuvattiin työväenluokan naisten hyväksikäyttäjinä ja etenkin työläisnaisia kapitalistisen seksuaalisen väkivallan uhreina, työläismiestä pidettiin ruumiillisesti vahvana ja moraalisesti puhtaana, mutta häntä uhkasi myös joutuminen ruumiillisten houkutusten uhriksi, eli naisten ja viinan vietäviksi.¹⁴

Seksi työnä?

Seksityötä ja prostituutiota ovat Suomessa tutkineet mm. Kirsi Vainio-Korhonen, Antti Häkkinen ja Anna Kontula. Vainio-Korhonen on teoksessaan *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa — Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa* perehtynyt 1800-luvun turkulaisiin prostituoituihin. Hän on osoittanut, miten nämä tarkastusnaiset olivat oman aikansa syrjäytyneitä ja monet heistä elivät järjestäytyneen yhteiskunnan ulkopuolella. Häkkinen puolestaan käsitteli väitöskirjassaan *Rahasta - vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939* bordelli- ja katuprostituutiota pääkaupungissa. Lähimmäs nykypäivää näistä tutkijoista tulee Anna Kontula, joka väitöskirjassaan *Punainen eksodus. Tutkimus seksityöstä Suomessa* tutki, miten seksityöntekijät itse kokivat toimintansa syyt. Nämä kaikki tutkimukset osoittavat, miten yhteiskunta on pyrkinyt kontrolloimaan seksiä myyviä naisia. Samoin tutkimuksista käy ilmi, miten prostituoidut on luokiteltu yhteiskunnan alhaisimpiin ryhmiin eräänlaisiksi epähenkilöiksi, joita ei haluta nähdä.¹⁵

Seksiä työnä on siis tutkittu varsin laajasti, mutta siinä riittää edelleen paljon uusia näkökulmia tutkittavaksi. Sekä tutkijoiden että yleisön näkökannat poikkeavat siinä, tulisiko seksin myyntiä pitää työntekona siinä missä muitakin palveluammatteja vai onko kyse sosiaalisesta ongelmasta, jolloin seksiä tarjoava prostituoitu tulisi nähdä heikkojen olosuhteiden uhrina. Kuitenkin ollaan usein samaa mieltä siitä, että seksin myynti on eräs tapa ansaita elantoa, ja että tähän ilmiöön liittyy monia riskejä, jotka kohdistuvat etenkin seksinmyyjään.

Marxilainen työväenliike on perinteisesti nähnyt prostituution etenkin naisiin kohdistuvana sortona kapitalistisessa talousjärjestelmässä: naisen kehoa käytetään seksin myyntituotteena vapailla markkinoilla. August Bebelin mukaan prostituutio porvarillisessa yhteiskunnassa oli armeijan, kirkon ja kapitalistiluokan ohella yksi sen keskeisistä sosiaalisista instituutioista. Friedrich Engels taas kuvasi miten isät ”myivät” tyttäriään aviopuolisiksi turvatakseen perheensä ja sukunsa taloudellisen aseman yhteis-

kunnassa. Marxilaiset feministit ovat pitäneet porvarillista ja patriarkaalista avioliittoinstituutiota eräänlaisena prostituution muotona: kodin sisäisessä työnjaossa vaimon tehtävään kuuluu kotityön ohella lasten synnyttäminen ja kasvattaminen sekä seksuaalisen tyydytyksen tarjoaminen aviomiehelleen.¹⁶ Sosialistinen työväenliike korosti, miten kapitalistinen järjestelmä pakotti myös nuoria työläismiehiä prostituutioon. 1930-luvun pulavuosina *Suomen Sosialidemokraatti* kertoi sensaatiomaisesti eräästä “aiemmin huomiota vaille jääneestä paheesta”, joka liittyi työväenluokkaisen nuorukaisen väitettyyn seksin myyntiin, ja jossa ostaja oli varakas “homoseksuelli”. Kuten tapauksesta kirjoittanut historioitsija Sandra Hagman toteaa, työväenliike tahtoi näin suojata työväenluokkaisia nuoria miehiä samalla, kun se jyrkästi arvosteli kapitalistisen yhteiskuntajärjestelmän moraalista rappiota, jossa työkykyiset miehetkin ajautuivat prostituutioon.¹⁷

Tässä vuosikirjassa katse suuntautuu niiden naisten kokemuksiin, jotka joko harjoittivat seksin myyntiä tai joita syytettiin seksin myynnistä ja haureudesta. Päällimmäinen syy seksin myyntiin on usein ollut oman, perheen ja läheisten elannon turvaaminen. Monien kokemuksista käy ilmi stigman tunne ja ympäröivän yhteiskunnan hyljeksivä suhtautuminen seksinmyyjiä – mutta myös seksiä ostavia asiakkaita – kohtaan. Tämä taas kielii yhteiskunnan vakiintuneista ja muuttuvista normeista ja aatteista koskien seksiä ja seksuaalisuutta. Feministisestä näkökulmasta tarkasteltuna seksin myynti on kuitenkin ehkä parhaimpia indikaattoreita siitä, että elämme edelleen hyvin epätasa-arvoisessa yhteiskunnassa.

Seksityöhön ja -työläisiin on 1800-luvulta asti suhtauduttu jonkinasteisena ongelmana, jota pitää kontrolloida. Prostituutiopoliittikkaa ja sen säätämistä on Suomessa leimannut tiukan moraalinen lähestymistapa. Seksin myynnin ja ostamisen kriminalisoinnista on keskusteltu myös Suomen eduskunnassa 2000-luvulla. Tässä keskustelussa ovat yhtenä asiantuntijaosapuolena olleet myös seksityöntekijöiden järjestöt Pro-tukipiste ja Seksialan liitto SALLI. Tällä vuosituhannella käsitykset seksityöstä ovat muuttu-

neet liberaalimmiksi ja seksityöjärjestöjen kannat lainsäädännön uudistuksiin ovat saaneet myös enemmän vastakaikua.¹⁸

Seksi työväenhistorian ja –tutkimuksen kohteena

Tämä kirja koostuu kymmenestä tutkimusartikkelista, joissa käsitellään edellä esiteltyjä teemoja. Niiden ajallinen fokus ulottuu aina 1800-luvun lopulta 2000-luvulle asti.

Johanna Annolan tutkimuksessa tarkastellaan seitsemän naisvängin kirjeitä vapaakirkollisen turvakodin johtajattarelle 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Suomessa. Annola tutkii, miten naiset kertoivat menneestä elämästään, ja miten kaksi laitosta, vankila läsnä olevana ja muisteltu turvakoti menneisyydessä, vaikuttivat naisten kirjeperformanssiin. Lisäksi hän analysoi, miten naiset rakensivat kirjeissään tulevaisuuttaan. Millaisia narratiiveja naiset käyttivät näissä tilanteissa? Annola lukee vankien kirjeitä erilaisten valtarakenteiden ohjaamina esityksinä. Tämä artikkeli avaa uuden näkökulman marginalisoituneiden työläisnaisten toimijuuteen.

Suomalaisen työväenliikkeen historiakuvassa on tuotu esiin, että liikkeessä toimineiden naisten enemmistö oli varsin maltillinen seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä. Tämä historian-tutkimuksen tuottama kuva pitää epäilemättä paikkansa. *Mikko Kempainen* nostaa artikkelissaan kuitenkin esille sen, että oli myös naisia, jotka eivät menneet tämän valtavirran mukana. Suomalalaisten naissosialistien joukossa oli nimittäin yksilöitä, jotka vaativat naisen seksuaalisten halujen tunnustamista ja ”vapaata rakkautta”. Heistä näkyvimpiä olivat kirjailijat Elvira Willman (1875–1925) ja Hilda Tihl (1870–1944). Artikkelissaan Kempainen tarkastelee Willmanin ja Tihlän kautta sitä, millä tavoin ja minkälaisin argumentein ”vapaata rakkautta” julistavat naissosialistit perustelivat vaatimuksiaan naisen seksuaalisuuden vapauttamiseksi.

Riikka Suomisen artikkeli käsittelee reproduktion murrosta naisten lisääntymiseen liittyvien toiveiden ja pyrkimysten kautta

1900-luvun alun Suomessa. Reproduktion murros viittaa 1900-luvun alkupuoliskolla tapahtuneeseen väestölliseen muuntumiseen, jolloin lasten saamiseen liittyvä ajattelu ja toimintamallit muuttuivat ja kokonaishedelmällisyys pieneni pysyvästi. Suominen tuo tutkimuksessaan esille, millaisia lastensaantiin liittyviä toiveita ja -pyrkimyksiä naisilla oli 1900-luvun alun Suomessa. Hän lähestyy kysymystä kolmesta näkökulmasta: millaisia pyrkimyksiä naisilla oli saada lapsia, säännöstellä syntyvyyttä ja keskeyttää raskaus?

Anna-Kaisa Ylikotila kertoo omassa artikkelissaan, miten Jyväskylän seminaarissa yli sata miesoppilasta nostivat vuonna 1925 kanteen seminaariopettaja Heikki Haatajaa vastaan. Kan-teessa Haatajaa syytettiin opettajalle sopimattomasta toiminnasta ja jopa sukupuolisen ahdistelun kaltaisesta siveettömyydestä. Tapausta tarkastellaan yhdessä kahden muun konfliktin kanssa, jotka sattuivat Uudenkaarlepyyn ja Sortavalan seminaareissa 1930-luvun aikana. Ylikotila on tutkinut, miten konfliktit pyrittiin seminaareissa käsittelemään. Hän pohtii myös, miten tilanteisiin heijastuivat seminaarioppilaiden ja opettajien keskenään erilaiset käsitykset miehelle sopivasta toiminnasta sekä sen suhteesta luokkaan, siveyteen ja moraaliin.

Tiina Lintunen ja *Kimmo Rentola* tarkastelevat artikkelissaan yhteiskunnan naiselle asettamia odotuksia sekä poliittisen ja yhteiskunnallisen toiminnan mahdollisuuksia 1900-luvun alun ja puolivälin Suomessa erään poikkeuksellisen naisen kautta. Tarkastelun keskiössä on karkkilalainen Lydia Virtanen (1901–76). Hän oli jo 1920-luvulla johtamassa ensin vasemmistonuorten julkista ja sitten kommunistien salaista toimintaa Högforsissa. Sodan jälkeen kommunistien aseman laillistuessa hänen asemansa paikkakunnan poliittisessa elämässä vankistui. Vaati-mattomista oloista lähtöisin olevasta ompelijasta tuli kauppa-lan henkinen johtaja, jota alettiin kutsua Karkkilan profeetaksi tai maskuliinisesti Karkkilan keisariksi. Lydia Virtanen rikkoi monenlaisia rajoja, myös yksityiselämänsä puolella. Hänen rak-kautensa naiseen oli tarkasti varjeltu salaisuus. Artikkelissa poh-ditaan, miten oli mahdollista, että kahdesti valtiopetoksellisesta

toiminnasta tuomittu naimaton työläisnainen saavutti korkean statuksen erittäin miesvaltaisessa yhteisössä ja nautti arvonantoa yli sukupuolten ja puoluekentän rajojen.

Sukupuolen, seksuaalisuuden ja luokan historia on usein ollut yhteenkietoutunut nationalismin kanssa. Etnonationalismin ja seksualisoivan rasmin esiintyminen suomalaisessa työväenhistoriassa on aiheena *Matias Kaihovirran* artikkelissa. Hän tutkii ruotsinkielisen ruukintyöläisen ja ay-toimitsijan Alfons Flemmichin päiväkirjojen valossa sukupuolittuneita ja seksualisoivia käsityksiä suomenkielisistä työntekijöistä, jotka muuttivat kaksikielisellet Åminneforsin tehdaspaikkakunnalle toisen maailmansodan jälkeisenä ajanjaksona. Päiväkirjassa suomalaisia muuttajia kohtaan esiintyy muukalaisvihamielisiä näkemyksiä, jotka perustuivat ruotsinkielisen työväestön omaksuma suomenruotsalaiseen etnonationalismiin. Artikkelit avaa myös tältä osin historiallisen näkökulman etnonationalismin ja sukupuolen yhteyksiin, mikä on läsnä myös nykypäivän suomalaisessa työelämässä.

Antti Häkkinen lähestyy artikkelissaan prostituutiota Suomessa kolmesta näkökulmasta. Ensimmäiseksi hän luo kuvan prostituoiduista henkilöinä ja ihmisinä kertoen heidän taustansa, integroitumisensa, elämänsä prostituoituina ja prostituution jälkeen. Toiseksi hän käsittelee prostituutiota epävirallisena taloutena ja eräänlaisena alakulttuurina. Näin hän esittelee sen prostituution toimintalogiikan, jota määrittävät ulkopuoliset kontrollit ja paineet, joustavat sosiaaliset verkostot ja raha. Tämä tarkastelu sijoittuu suurelta osin historialliseen Helsinkiin. Kolmanneksi Häkkinen hahmottaa vielä sitä diskurssia, joka suomalaisessa lehdistössä on prostituutiosta esiintynyt. Framing theory -metodin avulla hän tavoittelee sen logiikkaa ja diskurssissa eri aikoina esiintyneitä trendejä.

Kun ohjesääntöisen prostituution järjestelmä lakkautettiin Suomessa vuonna 1907, prostituutiosta epäiltyjä naisia kontrolloitiin muun muassa irtolaisasetuksen avulla siveyspoliisin toimesta. *Jenni Simola* tutkii artikkelissaan kuuden vuosina 1908–1915 irtolaisuudesta tuomitun helsinkiläisnaisen tapausten kautta haurellisen naisen kategorisointia ja sen vastapuhetta.

Hän tarkastelee sitä, miten yksittäisiä naisia määritettiin irtolaiskontrollin käytännöissä haureellisiksi. Simola tutkii, miten naiset kategorisoitiin siveyspoliisissa haureellisiksi irtolaisiksi. Tämän lisäksi hän analysoi, miten naiset valituskirjelmissään itse kuvaivat itseään ja puolustautuivat haureellisuussyytöksiä vastaan. Lopuksi hän pohtii myös sitä prostituoidun leimaa, jolla hallittiin kaikkia naisia.

Jaana Ahtiainen käsittelee artikkelissaan työlle annettuja merkityksiä ja seksuaalisuuden normeja opiskelijoiden tekemässä seksityössä. Hän arvioi seksityötä koskevia kokemuksia suhteessa muiden alojen töihin sekä siviilielämään ja pohtii, miten normit ja asenteet ilmenevät yhteisön asenteissa ja kulttuurisissa merkityksissä seksityötä tekevien opiskelijoiden näkökulmasta.

Lopuksi *Riikka Taavetti* käsittelee artikkelissaan seksiä ja seksuaalisuutta koskevien kyselytutkimusten tuottamia määritelmiä suomalaisuudelle ja seksille vuosina 1971, 1992 ja 1999. Hän liittää tutkimukset yhtäältä osaksi seksitutkimuksen kehitystä ja toisaalta analysoi niitä suhteessa muuttuviin yhteiskunnallisiin käsityksiin siitä, mitä on seksi ja keitä ovat suomalaiset. Taavetti analysoi laajasti tutkimusten asetelmia, kyselylomakkeita, tutkimusjulkaisuja sekä tutkimusten aineistoja. Hän tarkastelee myös, miten tutkimuksissa on huomioitu yhteiskuntaluokka. Lisäksi hän arvioi, miten tutkimukset ovat rakentaneet suomalaisuutta perusjoukon rajausten, ulkomaalaisia koskevien kysymysten ja kansainvälisten vertailujen avulla.

Viitteet

- 1 Kelliher 2014, 241–258.
- 2 Merikallio 2020, 86.
- 3 Brink Pinto piti vuonna 2020 Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran organisoimassa “Työväki ja seksi”-kesäseminaarissa keynote-esityksen, jossa hän nosti esille muun muassa työväen- ja queerhistorian yhteneväisyyksiä.
- 4 Lintunen 2015, 42–55.
- 5 Aiheesta lisää ks. Katainen 1998 ja Katainen 2002.
- 6 Lähteenmäki 1995, 124; Vuolle-Selki 2019; Suomen ensimmäinen #metootapaus vuodelta 1904 – “Voikkaan pillulakosta” kohisi koko Suomi.
- 7 Mattila 2003, 114–118. Katso myös Riikka Suomisen artikkeli tässä teoksessa.
- 8 Hägg 2017, 8; Lintunen 2015, 187; Lähteenmäki 1995, 124.
- 9 Saarimäki 2010, 205.
- 10 Kokko 1996, 94–95.
- 11 Markkola 1994, 60–62; Lähteenmäki 1995, 124. Ks. myös Haapala 1986, 174–175.
- 12 Lintunen 2015, 187; Markkola 1994, 67.
- 13 Johansson 2006, 128–130; Brink Pinto 2008, 86–87, 109–111; Kaihovirta 2015, 131–136.
- 14 Katainen 2003, 160–161, 164–165.
- 15 Häkkinen 1995, 158; Kontula 2008; Vainio-Korhonen 2018.
- 16 Bebel 1879; Engels 1884; Hartmann 2004, 34–35.
- 17 Hagman 2016, 101–103.
- 18 Arvola 2021, 90–93.

Lähteet ja kirjallisuus

Digitaaliset lähteet

Suomen ensimmäinen #metoo-tapaus vuodelta 1904 – “Voikkaan pillulakosta” kohisi koko Suomi, <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2021/01/06/suomen-ensimmainen-metoo-tapaus-vuodelta-1904-voikkaan-pillulakosta-kohisi-koko>.

Kirjallisuus

Arvola, Elisa (2021): *Uhrien suojelua vai moraalipolitiikkaa – Kansalaisjärjestöjen vaikutusvalta Suomen prostituutiolainsäädäntöön 1997–2015*. Poliittisen historian julkaisematon pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos.

Bebel, August (1879): *Woman and Socialism*. <https://www.marxists.org/archive/bebel/1879/woman-socialism/ch12.htm>.

Brink Pinto, Andrés (2008): *Med Lenin på byrån: normer kring klass, genus och sexualitet i den svenska kommunistiska rörelsen 1921–1939*. Pluribus, Lund.

Engels, Friedrich (1884): *The Origin of Family, Private Property and the State*. <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1884/origin-family/ch02d.htm>.

Haapala, Pertti (1986): *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Hagman, Sandra (2016): *Seitsemän kummaa veljestä. Kertomuksia suomalaisen homoseksuaalisuuden historiasta*. Gaudeamus, Helsinki.

Hartmann, Heidi (2004): *Det olyckliga äktenskapet mellan marxism och feminism: för en mer utvecklingsbar förening*. Teoksessa Christina Carlsson Wetterberg & Anna Jansdotter (toim.), *Genushistoria: en historiografisk exposé*. Studentlitteratur, Lund, 17–58.

Hägg, Niina (2017): *Mainettaan parempia – Aviottomana syntyneet lapset ja heidän äitinsä Kymintehaan tehdasyhdyskunnassa 1904–1915*. Suomen ja Pohjoismaiden historian julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos.

Häkkinen, Antti (1995): *Rahasta - vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1968–1939*. Otava, Helsinki.

Johansson, Ella (2006): *Arbetare*. Teoksessa Jorgen Lorentzen & Claes Ekenstam (toim.), *Män i Norden. Manlighet och modernitet 1840–1940*. Gidlunds förlag, Hedemora, 112–132.

- Kaihovirta, Matias (2015): *Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs c:a 1900–1920*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki. <http://www.thpts.fi/julkaisut/muut-julkaisut/matias-kaihovirta-oroliga-infor-framtiden/>.
- Katainen, Elina (1998): Kommunistit ja 1920-luvun uusi nainen : Betty Peltosen tarina. Teoksessa Teoksessa Tauno Saarela, Joni Krekola, Raimo Parikka ja Anu Suoranta (toim), *Aave vai haave*. Väki Voimakas 11. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 101–150.
- Katainen, Elina (2002): Rakkauden malja vai vesilasi? Aleksandra Kollontain uuden moraalin tulkintoja Suomessa. Teoksessa Elina Katainen ja Pirkko Kotila (toim), *Työväki ja tunteet*. Väki Voimakas 15. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 111–144.
- Katainen, Elina (2003): “Mut urokunto ei voittoa suonut, sorruitte kesken”: kommunistinen maskuliinisuus 1920-luvun Suomessa. Teoksessa Klaus Lindgren (toim.), *Ajankohta: poliittisen historian vuosikirja*. Helsingin yliopisto, 140–168.
- Katainen Elina (2013): *Vapaus, tasa-arvo ja toverillinen rakkaus. Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki. <http://www.thpts.fi/julkaisut/muut-julkaisut/elina-katainen-vapaus-tasa-arvo-toverillinen-rakkaus/>.
- Kelliher, Diarmaid (2014): Solidarity and Sexuality: Lesbians and Gays Support the Miners 1984–5. *History Workshop Journal*, Vol. 77 (1), 240–262. <https://doi.org/10.1093/hwj/dbt012>.
- Kokko, Katriina (1996): Yksin lapsen kanssa. Aviottomia äitejä 1900-luvun alun Helsingissä. Teoksessa Marjatta Rahikainen (toim.), *Matkoja moderniin. Lähikuvia suomalaisten elämästä*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 93–115.
- Kontula, Anna (2008): *Punainen eksodus. Tutkimus seksityöstä Suomessa*. Like, Helsinki.
- Lintunen, Tiina (2015): *Punaisten naisten tiet. Valtiorikosoikeuteen vuonna 1918 joutuneiden Porin seudun naisten toiminta sota-aikana, tuomiot ja myöhemmät elämänvaiheet*. Turun yliopisto, Turku.
- Lähteenmäki, Maria (1995): *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–1930-luvun Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (1994): *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1970-luvulta 1910-luvulle*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Mattila, Markku (2003): Rotuhygieniä ja kansalaisuus. Teoksessa Ilpo Helén & Mikko Jauho (toim.), *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Gaudeamus, Helsinki, 110–127.

- Merikallio, Katri (2020): *Tarja Halonen – Erään aktivistin tarina*. Into, Helsinki.
- Saarimäki, Pasi (2010): *Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/23241/9789513938307.pdf?sequence=1>.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2018): *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa — Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Vuolle-Selki, Tuula (2019): Voikkaan lakko 1904 ja sen vaikutus työläisnaisten siveellisyyssykymykseen Suomessa. *Hybris* (2) Teemenumero Valvonta ja Kontrolli. <https://hybrislehti.net/voikkaan-lakko-1904-ja-sen-vaikutus-tyolisnaisten-siveellisyyssykymykseen-suomessa>.

Naisvankien kirjeet 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Suomessa

Kirjeitä kirjoittavat vangit

[E]lämässä jota olen suruttomasti ja maailman mielen jälkeen elänyt, on kauhea synty jota ei Jumala kärsiä voi ja senpä tähden Jumala minuakin kurittaa tämän vankeuden kautta. [--] Siis tahtoisin ja koettelesin Jumalan avulla että parantaa elämäni ja tulla oikeaksi ja työtä tekeväksi ihmiseksi.¹

Näin kirjoitti Anna-niminen vanki Viipurin lääninvankilasta yli sata vuotta sitten. Hän oli pääsemässä vapaaksi, ja ajatukset liikkuivat jo vankilan jälkeisessä ajassa. Anna halusi muuttaa elämänsä suunnan, mutta ymmärsi, että se tuskin onnistuisi ilman asuntoa ja työpaikkaa. Niinpä hän tarttui kynään lähestyäkseen Emma Mäkistä, vapaakirkollista opettajatarta, joka oli vuonna 1880 perustanut Helsinkiin ”langenneille” naisille tarkoitetun turvakodin. Siellä naisille opetettiin tavallisimpia taloustöitä ja Jumalan sanaa, ja myöhemmin heidät pyrittiin sijoittamaan palvelukseen kunnollisiin koteihin.² Ehkä rouva Mäkinen voisi auttaa myös Annaa pääsemään alkuun uudessa elämässään?

Tarkastelen tässä artikkelissa Annan ja kuuden muun työväenluokkaisen naisvankin kirjeitä Emma Mäkiselle 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. He kirjoittivat kirjeensä aikana, jona naisen tärkeimpänä tehtävänä pidettiin uusien kansalaisten kasvattamista ja kodin siveellisten arvojen vaalimista. Etenkin yhteiskunnan ylä- ja keskiryhmien piirissä siveellisestä kelpoisuudesta tuli keskeisin naiseutta määrittänyt normi, josta poiken-

nut nainen marginalisoitiin. Poikkeavuus, ”lankeaminen”, saattoi tarkoittaa seksin myymistä, esiaviollisia tai avioliiton ulkopuolisia sukupuolisuhteita, aviottoman lapsen synnyttämistä, alkoholin käyttöä, rikoksia tai muulla tavalla huonoa käytöstä.³

Siveellisyysnormeista poikenneiden naisten elämää ovat Suomessa tutkineet muun muassa Pia Leminen, Antti Häkkinen, Pirjo Markkola, Kirsi Vainio-Korhonen, Jutta Ahlbeck, Kaisa Vehkalahti sekä tämän artikkelin kirjoittaja. Edellä mainitut tutkimukset käsittelevät tai ainakin sivuavat myös kehruuhuoneita, naisvankiloita, turvakoteja, köyhäintaloja, sukupuolitauti- ja mielisairaloita sekä kasvatuslaitoksia, sillä sekä viranomaisten että yksityisten hyväntekijöiden ratkaisu normeista poikenneiden naisten kohdalla oli yleensä laitossijoitus.⁴ Muutamia opinnäytetöitä lukuun ottamatta naisvangit ja -vankilat eivät kuitenkaan ole olleet suomalaisen laitostutkimuksen keskiössä,⁵ ja käsillä olevan artikkelin tarkoituksena onkin toimia uutena avauksena tällä kentällä.

Vankilatuomio sysäsi naisen automaattisesti yhteiskunnan laidalle. Osa Emma Mäkiselle kirjoittaneista naisista oli työvankeja, jotka olivat mitä ilmeisimmin saaneet siveettömän elämänsä vuoksi irtolaistumion. Osa oli rangaistusvankeja, jotka olivat syyllistyneet muihin rikoksiin, kuten varkauteen, paritukseen tai lapsenmurhaan. Pääasiallisesti sekä työ- että rangaistusvangit pyrittiin sijoittamaan vuonna 1881 avattuun Hämeenlinnan työ- ja rangaistusvankilaan, joka oli tarkoitettu vain naisille. Hämeenlinnan lisäksi naisia oli lääninvankiloissa, yleensä joko tutkintavankeudessa tai suorittamassa lyhyempiä tuomioita.⁶ Mäkiselle kirjoittaneista naisista neljä oli Hämeenlinnassa ja kolme eri lääninvankiloissa. Tarkemmat tiedot kirjoittajista on koottu taulukkoon 1.

Kirjeiden lisäksi olen etsinyt tietoa vankien elämästä muista lähteistä. Olen käyttänyt Hämeenlinnan naisvankilan rangaistuksensa kärsineiden vankien luetteloa vuosilta 1874–1884, vankilan nimikirjoja vuosilta 1882 ja 1900–1904, vankilaseurakunnan rippikirjaa vuosilta 1890–1910, Turun kehruuhuoneen seurakunnan rippikirjaa vuosilta 1856–1881, Lappeenrannan kehruuhuo-

Taulukko 1. Emma Mäkiselle kirjoittaneet naisvangit.

	Syntymä- aika	Ammatti	Kirjeen päiväys	Vankila	Rikos	Aiempiä rikoksia
Anna	ei tiedossa	ei tiedossa	1900-luvun alku	Viipurin läänin	mahdollisesti irtolaisuus	ei tiedossa
Amanda	1866	piika	1904	Hämeenlinnan	törkeä varkaus	kyllä
Emelia	1837	piika	1890	Hämeenlinnan	4.-kertalainen varkaus	kyllä
Erika	1863	tehtaassa työssä	1895	Helsingin läänin	3.-kertalainen varkaus	kyllä
Helena	1847	torpparin-tytär	1886	Hämeenlinnan	paritus	kyllä
Ida	1869	työmiehen tytär	1890-luku	Turun läänin	mahdollisesti irtolaisuus	ei tiedossa
Katriina	1860	torpparin-tytär	1886	Hämeenlinnan	lapsenmurha	ei

Lähteet: Emma Mäkisen arkisto; Hämeenlinnan kuritushuoneen ja työvankilan nimiluettelot; Turun ja Porin läänin henkikirjat; Helsingin, Hämeenlinnan kuritushuoneen ja työvankilan, Kirvun, Lappeenrannan kehruhuoneen, Lapväärtin, Turun kehruhuoneen ja Vaasan seurakuntien rippikirjat.

neen rippikirjaa vuosilta 1869–1889 sekä muiden seurakuntien digitoituja rippikirjoja ja henkikirjoja. Biografiset tiedot toimivat tässä lähinnä taustana kirjeille – naisten elämäntietojen tarkempi selvittäminen jää tulevien tutkimusten tehtäväksi.

Laitostutkimuksen ja kirjetutkimuksen leikkauskohdassa

Emma Mäkisen turvakotiin saapuneita kirjeitä säilytetään Suomen Vapaakirkon arkistossa. Kolmisenkymmentä kirjettä on pystytty täysin varmasti identifioimaan turvakodin entisten hoidokkien kirjoittamiksi, ja seitsemän kirjettä puolestaan lähetettiin vankilasta. Kategoriat ovat osin päällekkäiset, sillä kolme vankilasta kirjoittanutta naista oli turvakodin entisiä hoidokkeja. Kun ajatellaan, että Emma Mäkisen turvakodissa oleskeli sen 35 toimintavuoden aikana noin 1 200 naista,⁷ on ilmeistä, että vain murto-osa laitoksesta lähteneistä naisista muisti johtajatarta kirjeellä. Suurin osa turvakodissa olleista naisista piti sitä vain tilapäisenä turvapaikkanaan, eikä todennäköisesti kokenut yhteydenpitoa tarpeelliseksi. Kaikki hoidokit eivät välttämättä edes osanneet kirjoittaa kirjettä. Siinä missä rippikoulun käyminen takasi suomalaiselle aikuisväestölle vähintään pinnallisen lukutaidon, kirjoitustaito oli harvinaisempi: karkeasti arvioiden 13 prosenttia suomalaisista oli kirjoitustaitoisia vuonna 1880.⁸

Vankien kirjeistä viisi on suomen- ja kaksi ruotsinkielisiä.⁹ Ei ole tietoa, olivatko Emma Mäkiselle kirjoittaneet vangit käyneet esimerkiksi kierto- tai kansakoulua, vaiko opetelleet kirjoittamaan omin päin. Kirjeiden kieli on puhekielenomaista. Horjuvasta oikeinkirjoituksesta huolimatta vankien kirjeet noudattavat kirjeenkirjoituksen konventioita: niissä on useimmiten päiväys, puhuttelut, vointia koskevat ilmoitukset ja kyselyt, lopputervehdykset ja allekirjoitus, eli formulat, jotka luovat kehykset alkavalle ja päättyvälle vuorovaikutustilanteelle ja joiden avulla dokumentti on mahdollista tunnistaa kirjeeksi.¹⁰

Lähdeaineistonsa vuoksi käsillä oleva artikkeli sijaitsee laitostutkimuksen ja kirjetutkimuksen leikkauskohdassa. Laitosta, tässä tapauksessa vankilaa, voidaan pitää erityisenä tilanteena, jossa kirjeet syntyivät. Kirjetutkimuksen piirissä on havaittu, että kirjeellä on useita erilaisia tarkoituksia: tiedon välittäminen, yhteyden pitäminen, vastaanottajaa kohti suuntautuminen sekä oman identiteetin rakentaminen.¹¹ Brittilä sosiologi Liz Stanleyn

Kuvan oikeassa reunassa näkyy turvakodin rakennuksia ja pyykinkuivaustelineitä. Signe Branderin kuva vuodelta 1909, Finna, Helsingin kaupunginmuseo CC BY 4.0.

mukaan kirje on *performanssi*, jonka kautta kirjoittaja pyrkii esittämään itsensä kirjeen vastaanottajalle tietyllä tavalla – eri vastaanottajille suunnatuissa kirjeissään sama kirjoittaja voi näytettyä erilaisena.¹² Vankila kirjoittamistilanteena vaikutti siihen, millaista tietoa kirjeessä oli mahdollista tai järkevää välittää, ja millainen performanssi kirjeestä muodostui.

Tässä tutkimuksessa tarkastellusta seitsemästä kirjeestä kuusi on mahdollista tunnistaa ulkomuodon perusteella vankilasta lähetetyksi. Lääninvankiloista kirjoitetut kirjeet on laadittu kunkin vankilan viralliselle kirjelmakkeelle, ja yhteen viestiin vankilan johtaja on lisännyt oman arvionsa kirjoittajan siveellisestä tilasta. Lomakkeisiin on painettu ohjeet mahdollista vastausta varten: vangeille tarkoitetut kirjeet oli osoitettava vankilan johtajalle, ja kirjeisiin oli merkittävä vangin täydellinen nimi. Hämeenlinnan

naisvankilassa sitä vastoin ei tämän aineiston perusteella näytä olleen käytössä kirjelomaketta, vaan naiset kirjoittivat tavalliselle kirjepaperille, minkä jälkeen viesteihin painettiin vankilan leima tai sinetti. Vankien kirjeenvaihtoon kohdistunut kontrolli paikantuu juuri lomakkeisiin, leimoihin ja sinetteihin. Ne osoittavat, että vangit eivät saaneet kirjoittaa vapaasti ja että kirjeet eivät koskaan jääneet vain kirjoittajan ja vastaanottajan välisiksi.

Ranskalais sosiologi Michel Foucaultia mukaillen vankien kirjeenvaihdon valvonta oli osa vankilan kurinpitovaltaa, jonka avulla vangeista pyrittiin muovaamaan kuuliaisia kansalaisia. Ulkonaisten rutiinien ja kurinpitokäytäntöjen lisäksi kuri näytettyä jatkuvana tarkkailuna, kuten juuri kirjeiden tapauksessa. Tavoitteena oli, että tietoisuus valvovasta silmästä ohjaisi vankien käytöstä ja synnyttäisi näissä pyrkimyksen itsekuriin.¹³ Vastavasti naisvankien kirjeisiin kohdistunut kontrolli vaikutti siihen, millaisista asioista he pitivät sopivana kirjoittaa ja miten he sanansa asettivat. Vangit suuntautuivat kirjeissään kohti Emma Mäkistä, mutta rakensivat performanssinsa vankilan sääntöjen ehdolla, osin myös vankilan johtoa varten.

Vankilasta kirjoittaneiden naisten kehollinen ”nyt” sijaitsi vankeuden ajassa ja vankilan tilassa, joista käsin he tarkastelivat sekä mennyttä että tulevaa. Ajallinen jatkumo rakentui vankien kirjeissä siis nimenomaan vankeuden aika/tilan kautta ja sen ehdoilla.¹⁴ Vankilan lisäksi viesteissä on kuitenkin läsnä myös toinen laitos, Emma Mäkisen turvakoti. Se oli kirjoittajille joko muisteltu tai kuviteltu laitos, riippuen siitä, olivatko he aikaisemmin olleet turvakodissa vai vasta pyrkimässä sinne ensimmäistä kertaa. Vankilan ohella turvakoti etäällä olevana laitoksena, muisteltuna tai kuviteltuna, vaikutti naisten kirjeperformanssiin.

Vaikka jokainen kirje on lähteenä ainutlaatuinen, vankien kirjeperformansseissa esiin nousevat narratiivit eivät sitä välttämättä ole. Brittihistorioitsija Carolyn Steedman on kiinnittänyt huomiota köyhien omaelämäkerrallisiin kertomuksiin, joita Englannin modernisoituva hallintokoneisto keräsi 1600-luvulta alkaen tutkiessaan köyhäinavun antamisen perusteita. Steedmanin mukaan nämä tarinat kerrostuivat vähitellen minän kertomisen tekni-

koiksi ja opettivat, että ihmisen tulee kyetä tuottamaan itseään koskeva narratiivi. Yksi tällaisista *pakotetuista narratiiveista* on tarina työtä tekevästä naisesta, toinen taas kertomus vietellystä ja petetystä naisesta.¹⁵

Myös niin sanottuja kääntymistarinoita voidaan pitää yhtenä pakotetun narratiivin muotona. Kääntymistarinat olivat erityisen tyypillisiä herätyskristillisissä piireissä, joihin Emma Mäkinen turvakoteineen kuului. Kyseessä on kertomus siitä, miten ihminen tunnustaa syntinsä ja kääntyy pimeydestä valoon, kohti uutta elämää Kristuksessa. Uskonratkaisunsa seurauksena yksilö muuttaa elämänsä, sillä ”elävän uskon” tulee näkyä tekoina. Tällaisen tarinan voisi kertoa myös Emma Mäkisestä itsestään, sillä ”elävään uskoon” tultuaan hän jätti päivätyönsä opettajana perustaakseen turvakodin ja sen yhteyteen lastenkodin.¹⁶ Ruotsalais-historioitsija Anna Jansdotterin mukaan erityisen vaikuttavia olivat kuitenkin väärille teille eksyneiden naisten kääntymis- tai pelastustarinat, sillä niissä siirtymä pimeydestä valoon oli niin radikaali.¹⁷

Käsillä olevassa artikkelissa analysoin kontekstoivan lähiluvun metodia käyttäen naisvankien kirjeitä. Ensimmäisessä käsittelyluvussa tutkin, miten naiset kertoivat menneestä elämästään, ja miten kaksi laitosta, vankila läsnä olevana ja muisteltu turvakoti etäällä olevana laitoksena, vaikuttivat naisten kirjeperformansiin. Toisessa käsittelyluvussa tarkastelen, miten naiset rakensivat kirjeissään tulevaisuuttaan, ja miten vankilan nykyhetki ja kuviteltu turvakoti ohjasivat heidän kirjeperformanssiaan. Millaisia narratiiveja naiset käyttivät näissä tilanteissa? Kokonaisuutena piirretty esiin yksi kuva siitä, miten naisvangit, työläisnaiset, esittivät itsensä kirjeissään kahden laitoksen, vankilan ja turvakodin, risteyskohdassa.

Menneisyys, siveettömyys ja katumus

Vain yksi Emma Mäkiselle kirjoittaneista vangeista, lapsenmurhasta tuomittu Katriina, paljasti kirjeessään suoraan tuomionsa

syyn. ”[M]inä olen lapsen hukkamisesta tuomittu kudeksi vuodeksi,” hän kertoi avoimesti.¹⁸ Muut kirjoittajat turvautuivat erilaisiin kiertoilmauksiin, joista osa oli uskonnollissävyytteisiä. Esimerkiksi parituksesta tuomittu Helena viittasi siveettömään elämään ”maailman pahuutena”,¹⁹ varkaudesta istunut tehdastyöläinen Erika kirjoitti vajonneensa ”turmelluksen suohon”,²⁰ ja Ida ja Anna, jotka oli todennäköisesti tuomittu irtolaisuudesta, kertoivat antaneensa ”synnille [--] Suuren vallan” tai eläneensä ”suruttomasti ja maailman mielen jälkeen”.²¹ Naisista vanhin, elinkautista tuomiota istunut 53-vuotias Emelia, mainitsi yksinkertaisesti tehneensä ”pahaa yhdessä jos toisessakin asiassa”.²²

Yhteistä naisille on myös se, että he esittivät kirjeissään siveellisen kelvottomuutensa omana valintanaan. He itse olivat ”vetäneet päälleen” synnin,²³ antaneet sille vallan ja jopa etsineet sitä. Erityisen selvästi tämä käy ilmi Amandan kirjeestä. Hän oli ollut vankilassa moneen otteeseen ja kokeillut välillä turvakotiakin, mutta valinnut kuitenkin rikollisen elämäntavan:

[A]jattelen miten hyvä minun oli rouvan luona ja en ollut koskaan tyytyväinen vaan pienimmästä vastoinkäymisestä olin koppava ja kova ja ajattelin että mieluummin olen Kehruuhuoneella kuin täällä löysin sen mitä etsin niin että minulla on nyt 3 vuotta varkaudesta.²⁴

Vaikuttaa siltä, että naisvangit suhtautuivat tekemiinsä valintoihin yhtä ankarasti kuin poliisi, vankeinhoito, köyhäinhoito ja terveysviranomaiset. Viranomaisten toimia ohjasi ajatus siitä, että ”langenneiden” siveellinen rappio oli itse aiheutettua, ja että tämän vuoksi naiset ansaitsivat heihin kohdistetut rankaisu- ja kurinpitotoimet.²⁵ Kirjeiden perusteella ei selviä, olivatko kirjeitä kirjoittaneet vangit todella sisäistäneet tämän narratiivin, vai korostivatko he omaa vastuutaan ja katumustaan miellyttääkseen vankilan johtoa, joka luki heidän kirjeensä ja todennäköisesti arvioi heidän käytöstään myös niiden perusteella. Kuten tyttöjen laitoskasvatusta tutkinut Kaisa Vehkalahti on todennut, laitos ohjasi nuoria naisia tunnustamaan väärät tekonsa ja vakuuttamaan, että he käyttäytyisivät jatkossa paremmin, mikä on toden-

näköisesti ohjannut myös tyttöjen käymää kirjeenvaihtoa.²⁶ Vankilakirjeisiin performansseina sisältyy samanlaisia elementtejä.

Tapa, jolla naisvangit kirjoittivat valinnoistaan, poikkeaa vietellyn ja petetyn naisen narratiivista, jota yhteiskunnan keski- ja yläryhmiin kuuluneet hyväntekeväisyyden harrastajat puolestaan suosivat. Filantroopit pitivät ”langenneita” naisia uhreina. Heidän mukaansa nämä naiset olivat yleensä nuoria maalaistyttöjä, jotka eivät kaupunkiin tultuaan löytäneet töitä ja ajautuivat tekemään rikoksia tai myymään itseään. Toisinaan töitä löytyi, mutta palvelupaikoissaan kokemattomat tytöt joutuivat miesten ahdistelomiksi tai narraamiksi. Esittämällä naiset säällittävinä hahmoina, jotka tarvitsivat toisten ohjausta, hyväntekijät oikeuttivat omat ponnistelunsa näiden hyväksi. Tällainen ajattelutapa näkyy myös Emma Mäkisen suhtautumisessa turvakodin hoidokkeihin.²⁷

Pirjo Markkola on luonnehtinut Mäkisen kaltaisten filantrooppien ja heidän auttamiensa naisten välistä asetelmaa *hoivaavaksi vallaksi*. Foucault’n valtakäsitykselle rakentuva hoivaavan vallan käsite kuvaa tilannetta, jossa filantroopit antoivat naisille materiaalista apua, mutta olettivat näiden vastineeksi taipuvan määräysvaltaansa. Arkielämän tasolla tämä tarkoitti esimerkiksi turvakodin sääntöihin mukautumista, laajemmin sitä, että ”langenneet” omaksuivat auttajiensa käsityksen oikeanlaisesta elämästä. Juuri ajatus erilaisten elämäntapojen paremmuudesta tai huonommuudesta sisälsi vallan elementin.²⁸ Toisaalta Anna Jansdotter on huomauttanut, että auttajan ja autettavan suhteeseen liittyi myös tietynlainen intiimiys, joka toimi vallan vastapainona. Turvakodin asukkaat saattoivat haastaa valta-asetelman paitsi uhmaamalla laitoksen sääntöjä, myös kieltäytymällä vastaanottamasta heille tarjottua pelastusta Kristuksessa.²⁹ Esimerkiksi Emma Mäkisen ja turvakodin hoidokkien suhde oli usein siinä määrin läheinen, että naisten kieltäytyminen pelastuksesta saattoi loukata ja huolestuttaa Mäkistä.³⁰

Kirjoittajista Amanda, Ida ja Helena olivat olleet turvakodissa, lähteneet sieltä omille teilleen ja päätyneet lopulta vankilaan. Heidän kirjeissään turvakoti näyttäytyy siis muisteltuna laitoksena. Helena kirjoitti tiedustellakseen Mäkisen lastenkotiin jättämänsä

551
 Straff och arbetsfängelse
 i Tavastehus. *T. hus den 14 Febr 1890*

Högt ärade Fru Makinen
 jag ber ädmunkast om ursäkt
 att jag vågar taga mig den
 besvägenheten och skriva till
 Fru M. men jag hoppas att
 Fruen ej misstär mig fast
 jag sin stura bröst vändar
 mig till Fru M. ty jag har
 ej inga bekanta ej heller
 egna till vem jag skule
 kunna vända mig jag har
 varit villrådig om jag skule
 våga vändamig till Fruen och
 har bet till Herren att han
 skule vända till det bästa och
 efter hans vilja må det då
 se ty han styrer till det bästa.

Kuva Emelian kirjeestä Emma Mäkiselle. Kuvan yläreunassa näkyy Hämeenlinnan vankilan leima. Kuva Johanna Annola.

tyttären vointia,³¹ mutta Amanda ja Ida halusivat ennen kaikkea pyytää Emma Mäkiseltä anteeksi huonoa käytöstään ja ilmaista tälle katumustaan. Amanda pahoitteli ”kaikkea mitä oli rouvaa vastaan rikkonut”, ja Ida tahtoi erityisesti pyytää anteeksi ”siitä Wimeisestä kerrasta kuin niin piti käymän että sen Tytön kanssa lähriin ulos Wastoin Frouvan tahtoa”.³² Ida, joka tarttui kynään jouluaattona, kertoi, miten vankila nyt kalvoi hänen sydäntään ja muistutti siitä, että hän oli ollut tottelematon. Idan kirjeessä katumus on miltei käsin kosketeltavaa:

[O]j kyllä nyt muistan Frouvan neuvoja ja rukouksia van se on myöhäistä [--] oj jos minä sentän olisin yksin van kuin on omaisijanin oj mitenkä se vanha äitinin taas sai raskaan murhen päälensä minun Tähtenin oj rakas Frova Nyt on tä kallis Joulujuhlaa oj mitenkä te kaikki siällä Iloitte ja veisatte yhressä, van oj minä en voi iloita kuin olen eroitettu omaisistanin ja ystävistänin ja suljettu Tänne raskaitten ovien Taakse [--].³³

Amandan ja Idan ilmaisemaa katumusta on mahdollista lukea hoivaavan vallan ja intiimiyden näkökulmasta. Pyytäessään anteeksi ja kertoessaan katuvansa huonoa käytöstään naiset luovuttivat anastamansa vallan takaisin Emma Mäkiselle, antautuivat taas hänen ohjaukseensa. Pyytäessään Mäkistä vastaamaan, kirjoittamaan edes ”yhren kirjen lohrukseksenin”,³⁴ Amanda ja Ida pyrkivät todennäköisesti paitsi lievittämään vankilassa kokemaansa yksinäisyyttä, myös varmistamaan, että johtajatar todella hyväksyi heidän antautumisensa.

Siirtolaisten kirjeitä tutkinut yhdysvaltalaishistorioitsija David A. Gerber on käyttänyt *merkitsevän toisen* käsitettä kuvaamaan entiseen kotimaahan jäänyttä läheistä ihmistä, jolle kirjoitetut kirjeet vahvistivat siirtolaisten vanhaa identiteettiä ja elämän jatkuvuuden tuntua murroksen keskellä.³⁵ On mahdollista, että Emma Mäkinen oli Amandalle ja Idalle juuri tällainen ”merkitsevä toinen”, jonka puoleen naiset kurottivat yrittäessään sopeutua vankilan maailmaan. Ehkä Amanda ja Ida kirjoittivat, koska kokivat telkien takana taas tarvitsevansa sitä nöyrän naisen identiteettiä, jonka rakennustyön he olivat aloittaneet turvakodissa,

mutta joka oli jäänyt keskeneräiseksi heidän lähtiessään laitoksesta.

Turvakodista lähteneistä naisista Amanda ja Helena kuvailivat Emma Mäkiselle hengellistä heräämistään, joka oli heidän mukaansa tapahtunut vankilassa. Helena kirjoitti, että Jumala oli avannut hänen silmänsä näkemään syntivelan, joka oli kuin ”tuhannen leiviskä painava” ja suuri kuin ”tähäret taivaalla ja santa meren rannalla”.³⁶ Amanda kertoi että ”Jumalan valon ensimmäiset säteet sarastivat ensimmäisenä adventtisunnuntaina” ja että tuon ”ihanan päivän” jälkeen hän oli etsinyt ahkerasti lisää valoa lukemalla Emma Mäkiseltä saamaansa Raamattua.³⁷ Kuin vakuudeksi Amanda siteerasi viestissään Uuden testamentin Heprealaiskirjettä:

Jota [Herra] rakastaa sitä hän kurittaa ja Herra näki että minua täytyy kurittaa rautavitsalla vielä yhden kerran että taipuisin Jumalan kaikkivaltiaan käden alle, sillä parasta on [että] hän antaa kärsivällisyyttä kärsiä ansaitun rangaistuksen ja toivon iankaikkisesta elämästä.³⁸

Amandan ja Helenan kirjeitä voidaan lukea myös kääntymistarinoina. Niiden keskiössä on vapaakirkollisille tyypillinen ajatus siitä, että ihminen saattoi itse valita synnin tien mutta kykeni parannukseen vain Jumalan avulla. Avainasemassa oli kääntymisen kokemus, hetki, jona ihminen havahtui omaan syntisyytensä ja avasi sydämensä Jumalalle. Myös Amanda ja Helena kuvasivat tätä hetkeä, silmien avautumista ja Jumalan valon ensimmäistä sädettä. Kääntymiskokemuksen kuvaus teki etenkin Amandan tarinasta täydellisen: siinä oli synty, katumus ja kääntymys. Tarjoamalla tätä narratiivia Emma Mäkiselle Amanda haki mahdollisesti vahvistusta uskonnolliselle kokemukselleen mutta myönsi samalla, että Emma Mäkinen oli ollut pelastuksen suhteen koko ajan oikeassa.

On todennäköistä, että turvakodissa olleet naiset olivat omaksuneet sieltä uskonnollisen kielenkäytön tapoja, joita he käyttivät omissa kirjeissään. Näin turvakoti etäällä ollessaankin vaikutti vankien kirjeperformanssiin. Vangit saivat kuitenkin uskonnolli-

sia vaikutteita myös muualta, kuten esimerkiksi kolmannen keran varkauteen syylistynyt Erika, joka ei tuntenut Emma Mäkistä entuudestaan. Erika kirjoitti saadakseen tyttärelleen paikan Mäkisen lastenkodista, ja kuvaili kirjeessään myös omaa hengelistä etsikkoaikaansa, todennäköisesti antaakseen sitä kautta tyttärestään mahdollisimman myönteisen kuvan. Erika kertoi olevansa vankilassa ”herran hengen koulussa” ja katsovansa ”uskon silmillä tuonne kolkadan ristille”. Erityisesti häntä puhutteli Uuden testamentin kertomus ristiinnaulitusta ryöväristä:

[T]uo katuva Ryöväri joka sai niin vimeisellä hetgellä niin lohdullisen elli lohduttavaisen Sanoman Että tänä päivänä sinun pitää olla minun kanssani paradiisissa niin minuakin se Lohrutta ellen väliin muistakkan että vankilassa olenkan [-].³⁹

Ei ole mahdollista selvittää, pitivätkö vangit itseään niin siveettöminä kuin he kirjeissään antoivat ymmärtää. Etenkin irtolaisuudesta tuomitut naiset eivät ”langetessaan” välttämättä olleet kokeneet toimivansa väärin, sillä alempien yhteiskuntaryhmien keskuudessa nuorten esiaviolliset suhteet olivat jossain määrin hyväksytyjä tai siedettyjä.⁴⁰ Naiset olivat tehneet valintoja, mutta ”siveettömydeksi” tai ”synniksi” nämä valinnat olivat ehkä muuttuneet vasta ylempien yhteiskuntaryhmien katseen alle joutuaan.⁴¹ Kirjoitushetkellä, vankilan aika/tilassa, naiset katsoivat kuitenkin parhaaksi kytkeä kirjeperformanssinsa siihen moraaliseen koodistoon ja niihin narratiiveihin, joita vankila edusti ja joita he tiesivät tai arvelivat myös Emma Mäkisen edustavan. Tähän performanssiin kuului olennaisena osana oman syyllisyyden myöntäminen, sillä vankilan suuntaan se oli merkki vangin edistymisestä, turvakodin suuntaan taas merkki askeleesta kohti parannusta.

Tulevaisuus, turva ja työ

Emma Mäkiselle kirjoittaneet vangit olivat työläisnaisia. Annan ammatti ja tausta eivät selviä käytettävissä olevasta aineistosta,

mutta muut kirjoittajat olivat syntyneet torppareiden tai työmiesten perheisiin, olleet palveluksessa tai työskennelleet tehtaassa. Vankien tarinat valottavat siis omalta osaltaan työläisnaisten mahdollisuuksia ja selviytymisstrategioita. Seuraavassa tarkastelen, miten vapautumistaan odottaneet Katriina, Emelia ja Anna pyrkivät kirjeissään järjestelemään tulevaisuuttaan.

Katriina, Emelia ja Anna eivät olleet tavanneet Emma Mäkistä, ja heidän kirjeitään voidaankin pitää tuntemattomalle hyväntekijälle suunnattuina anomuksina. Kirjoittajat esittivät viesteissään varsin suoria pyyntöjä: Katriina ja Anna pyysivät päästä turvakotiin, ja Emelia pyysi tietoa työpaikasta tai henkilöstä, jonka luo voisi mennä vapauduttuaan.⁴²

Kirjeitä muotoillessaan naiset kietoivat pyyntönsä erilaisiin fraaseihin, joilla he asemoivat itsensä Emma Mäkiseen nähden. Tällaisia ovat kohteliaat, muodollista tyyliä jäljittelevät ilmaukset kuten Katriinan ”minä pyydäisin että jos Frökinä olis niin hyvä” ja Annan ”syvimmässä nöyryydessä rohkenen lähestyä teidä kunnioitettava Rouva”.⁴³ Alhaalta ylöspäin suuntautuneita kirjeitä ja anomuksia tutkineen brittisthistorioitsija Martyn Lyonsin mukaan erilaisten fraasien imitoiminen oli tyypillistä juuri vallanpitäjiä lähestyneille alempien yhteiskuntaryhmien jäsenille,⁴⁴ jollaisina naisvankejakin voidaan pitää. Naisten tapa muotoilla kirjeperformanssinsa osoittaa, että he tiedostivat vuorovaikutustilanteeseen liittyvän valta-asetelman ja että heillä oli tietty ennakkokuvitelma Emma Mäkisestä ja tämän turvakodista.

Anna ja Emelia eivät kertoneet kirjeissään, mistä olivat kuulleet Emma Mäkisen turvakodista. Katriina sen sijaan oli tutustunut aiemmin mainittuun Helenaan vankilan työverstaassa ja ilmeisesti saanut tietää Helenalta Mäkisen laitoksesta.⁴⁵ Katriinan ja Helenan kohtaaminen on esimerkki ”langenneiden” välisistä suhteista, jotka aiempi tutkimus on nostanut esiin lähinnä negatiivisessa valossa. Niin vankiloissa kuin turvakodeissakin naisten keskinäinen solidaarisuus heikensi kurinpitotoimien tehoa, vanhemmat naiset opettivat nuorempiaan kadun tavoille, ja muu-
tosta etsineitä saatettiin pilkata sääliä.⁴⁶ Katriinan kirje osoittaa kuitenkin, että naisten välillä liikkui myös muunlaista tietoa:

Katriina kuuli Helenalta turvakodista, ja Helena saattoi lähettää toverinsa kirjeessä terveiset tyttärelleen Mäkisen lastenkotiin.

Naisten kirjeistä käy ilmi, että mikäli vapautumassa ollut vanki halusi rakentaa yhteyksiä vankilan ulkopuolelle, vankilan henkilökunta saattoi edistää tai hidastaa prosessia. Annan kirjeen loppuun Viipurin lääninvankilan johtaja Bruno Breitholtz lisäsi suositukseksi muutaman rivin: johtajan mukaan Anna oli koko vankilassa viettämänsä ajan, kahdeksan kuukautta, käyttäytynyt hyvin, ja vaikutti siltä kuin nainen ”todella tahtoisi elämänsä parantaa”.⁴⁷ Katriina sitä vastoin kirjoitti, että kun hän oli pitkän pohtimisen jälkeen uskaltanut kertoa turvakotisuunnitelmistaan Hämeenlinnan vankilan pastorille, tämä ei ollut innostunut edistämään asiaa. ”Ei se mitään auttanut,” Katriina totesi kirjeessään. Lopulta hän oli pyytänyt vankilan johtajalta lupaa saada kirjoittaa Emma Mäkiselle.⁴⁸ Kuvailemalla kirjeessään yhteydenoton edellyttämiä ponnisteluja Katriina ehkä pyrki osoittamaan Emma Mäkiselle, että oli turvakodin suhteen tosissaan.

Katriina, Emelia ja Anna yrittivät anomuksissaan saada Mäkisen vakuuttuneeksi siitä, että juuri heitä kannatti auttaa. Näin tehdessään he turvautuivat yhtäältä vankilan kieleen: Emelia kertoi, että oli ollut vankilassa neljätoista vuotta ja että hänellä ei koko aikana ollut ollut ”yhtäkään merkintää”. Katriina puolestaan lisäsi kirjeensä loppuun: ”[S]anoon vielä että minä olen ollut 4. luokassa pian vuoden”.⁴⁹ Tietojen tarkoitus oli osoittaa Emma Mäkiselle, että kirjoittajat olivat kehityskelpoisia vankeja, jotka eivät olleet vaaraksi ympäristölleen.

Toisaalta naiset vetosivat Emma Mäkisen tunteisiin kertomalla epävarmuudestaan ja turvattomuudestaan. Anna kirjoitti, ettei hänellä ollut aavistustakaan siitä, ”mihinkä menen ja mitä otan eteeni”. Hänellä ei liioin ollut ”ketään sellaisia ihmisiä, johon voisi turvaantua, ei ole enempi kuin taivaan linnulla johon päänsä kallistaisi”, Katriina koki olevansa ”turvaton tässä maailmassa”, ja Emelially ei ollut enää tuttavita tai elossa olevia sukulaisia, joiden puoleen kääntyä.⁵⁰ Naiset pyrkivät kirjeissään osoittamaan Emma Mäkiselle, että tämä oli heidän ainoa toivonsa.

Katriina antoi jopa ymmärtää, että tieto turvakodista oli rukousvastaus, eli että kyse oli viime kädessä Jumalan johdatuksesta. Samanlaista retoriikkaa tavoitteli Anna, joka kertoi kuulleensa, että ”Jumala on uskonut teidät hoitajaksi semmoisille ihmisille kuin minä olen, synniltä ja saastalta turmeltu ja kaikilta ylönkatsottu”.⁵¹ Jumalan tahtoon ja Jumalan antamaan tehtävään viitattaessa vangit joko tietoisesti tai tietämättään asettivat Emma Mäkisen hankalaan asemaan, sillä Jumalan tahdon toteuttaminen oli Mäkisen elämän ainoa ohjenuora.⁵²

Katriinan, Emelian ja Annan kirjeet eivät rakennu kääntymistarinan ympärille. On mahdollista, että heillä ei ollut käytössään tällaista narratiivia samaan tapaan kuin esimerkiksi turvakodissa olleilla vangeilla. Toisaalta on myös mahdollista, että lähes tyvä vapaus ei innoittanut naisia pohtimaan sieluntilaansa, vaan konkreettisia asioita. Vapautumassa olleiden naisten kirjeissä uskonnolliset ilmaukset kytkeytyvätkin nimenomaan tulevaisuuteen. Katriina kertoi, että oli rukoillut Jumalalta apua ja että ”hän on antanu minulle tänään ihanaan toivoon että minä pääsen Frökinän turviin”. Emelia halusi ”jumalan avulla vastedes viettää nuhteetonta elämää”, ja Anna aikoi koettaa ”Jumalan avulla että parantaa elämäni”.⁵³ Lauseet on mahdollista tulkita yrityksiksi vakuuttaa vankilan johto siitä, että vanki oli oppinut läksynsä ja että tämä oli valmis jatkamaan eteenpäin. Samaan aikaan kirjoittajat halusivat osoittaa Emma Mäkiselle olevansa selvillä turvakodin (herätys)kristillisistä toimintaperiaatteista ja siten kelvollisia autettaviksi.

Annan ja Katriinan kirjeet osoittavat, että naiset kytkivät kuvitelmissaan turvakodissa asumisen työntekoon. Samalla heidän kirjeperformanssinsa tulee lähelle työtä tekevän naisen narratiivia. Anna tuntuu ajatelleen, että hänen olisi mahdollista muuttua laitoksessa ”oikeaksi ihmiseksi”, ja että tällaisen ihmisen elämään kuului olennaisena osana työnteko.⁵⁴ Katriina lienee kuullut Helenalta, että kuten vankilassa, myös turvakodissa asukkaiden päiväohjelmaan kuului työ. ”[K]yllä minä olen työtä tottunut tekemään,” Katriina vakuuttikin kirjeessään.⁵⁵ Ehkä Katriina tiesi myös, että turvakodissa valmistettiin käsitöitä myyntiin, sillä hän

halusi kirjeessään korostaa nimenomaan käsitöitä omana erityisosaamisena alueena:

”Herran avulla olen hyvin voinu täälläkin ettei mitään vastusta ole tullu ja ja olen enemmän osaksi ollu neulomaverstaassa ja masinen päällä ja sanon Frökkinä hyvä että kyllä minä olen työtä tottunu tekemään mutta minä en tahtois turvata kotipuoleen raskaan maan työhöön kuin oleen tottunu käsityöhön paremmin ja minä olen tullu rinnastani niin heikoksi [--].”⁵⁶

Aiempi tutkimus on osoittanut, että hoidokkien tekemä työ oli osa Emma Mäkisen turvakodin liiketoimintaa, jolla pyrittiin kattamaan laitoksen kustannuksia. Toimintamallin taustalla vaikuttivat ulkomaiset esikuvat, kuten Lady Vicarsin perustama turvakoti Albion Hill Home Englannissa ja vapaakirkollisen Elsa Borgin laitos Tukholmassa.⁵⁷ Kuten näissä laitoksissa, myös Mäkisen turvakodissa liiketoiminnan tärkein osa-alue oli vaatteiden pesu, mankelointi ja silytys. Pirjo Markkolan mukaan turvakodin pesulaa voidaan pitää ammatillisen koulutuksen muotona, sillä siellä naiset oppivat paitsi pesemään, myös silittämään ja tärkkäämään.⁵⁸ Tuloja saatiin lisäksi leivonnasta, ompelusta, matonkutoimisesta ja peitonneulomisesta.⁵⁹

1900-luvun puolella työväenliikkeen piirissä ryhdyttiin kritisoimaan turvakotien pelastusmenetelmiä. Esimerkiksi vuonna 1910 *Työläisnainen*-lehdessä ilmestyneessä kirjoituksessa huomautettiin, että turvakodit eivät taistelleet lankeamisen syitä vastaan, vaan tulivat hätiin ”uskonnollisine laastarineen kun onnettomuus on jo tapahtunut”.⁶⁰ Kaksi vuotta myöhemmin Hilda Seppälä arvosteli saman lehden palstoilla ”Mäkisen pesutupaa” ja muita turvakoteja siitä, että ne pakottivat työläisnaisen näkemään itsensä ”mitä kurjimpana oliona”, osoittamaan ”orjamaista nöyryyttä” ja raatamaan ”juhtamaisesti” toisten laiskotellessa. Näiden yläluokan naisten ”alentavaisten armonosoitusten” sijaan olisi Seppälän mukaan ollut järkevää taata ”enempi leipää työläisnaisille” niin, että näiden ei tarvitsisi ensinkään ”langeta”.⁶¹

Lopuksi

Käytettävissä olevien lähteiden perusteella ei ole mahdollista selvittää, vastasiko Emma Mäkinen vankilasta saamiinsa kirjeisiin. Katriina ei vapauduttuaan päätenyt Emma Mäkisen turvakotiin ainakaan pitkäksi aikaa vaan palasi kotipitäjäänsä, missä hänestä tuli keväällä 1887 torpparin vaimo.⁶² 37-vuotias Erika kuoli Hämeenlinnan naisvankilassa kesäkuussa 1900, noin vuosi ennen vapautumistaan.⁶³ Myös 39-vuotias Amanda kuoli marraskuussa 1905, todennäköisesti Hämeenlinnan naisvankilassa.⁶⁴ Kaikkien naisten tarinat eivät liioin saa päätöstä: epäselväksi jää, miten Idan, Helenan, Annan ja Emelian elämä jatkui kirjeen kirjoittamisen jälkeen. Epätäydellisinäkin naisvankien tarinat avaavat silti yhden ikkunan työläisnaisten elämään ja ajatuksiin 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Suomessa.

Tässä artikkelissa esitellyt naiset kirjoittivat kirjeitään kahden marginaaliryhmille tarkoitetun laitoksen välissä: heidän nykyyhetkensä sijoittui vankilan aika/tilaan, ja sieltä käsin he kurottivat turvakotiin joko muisteltuna tai kuviteltuna laitoksena. Heidän kirjeperformansseissaan näkyy kummankin laitoksen vaikutus, yhtäältä vankilan kurinalaistava valta, toisaalta turvakodin uskonnollisesti sävyttynyt hoivaava valta.

Naiset eivät performansseissaan kyseenalaistaneet asetelmaa, jossa Emma Mäkinen oli ”pelastaja” ja he itse kurjia syntisiä. Tämän kehyksen sisään sijoittuvat myös vankien yritykset järjestellä elämäänsä. Naisten kirjeet poikkeavat näin ollen esimerkiksi *Työläisnainen*-lehdessä 1900-luvun puolella julkaistuista kannanotoista, joissa kritisoitiin ”langenneille” naisille tarkoitettujen turvakotien toimintaa tekopyhäksi ja alentuvaksi. Laajemmassa mittakaavassa vankien toimijuutta onkin kirjeiden perusteella pidettävä lähinnä reaktiona vallitseviin olosuhteisiin kuin aktiivisena pyrkimyksenä muuttaa niitä.

Naisvangit näkivät erilaisen mahdollisuuksien horisontin kuin sosialidemokraattiset sanomalehtikirjoittelijat. Oman maailmansa *sisällä* Emma Mäkiselle kirjoittaneet naiset pitivät kuitenkin toimijuuden omissa käsissään. Niin menneisyyttään selvitte-

levät naiset kuin tulevaisuuttaan rakentavat kirjoittajat rakensivat kirjeperformanssinsa sellaisista narratiiveista, joista oli heille itselleen apua ja hyötyä niin vankilan kuin turvakodinkin suuntaan.

Kirjeitä kirjoittaneiden naisten tarinat nostavat esiin oman aikansa suomalaisen yhteiskunnan turvattomuuden, jota puutteelliset sosiaalisen turvan järjestelmät (käytännössä köyhäinhoito) eivät kyenneet lievittämään. Koska tämän tutkimuksen puitteissa ei ole ollut tarkoituksenmukaista ulottaa tarkastelua oikeudenkäyntipöytäkirjoihin, on mahdotonta varmuudella sanoa, miksi naiset olivat tehneet rikoksia. On kuitenkin todennäköistä, että köyhyys, epävarmuus ja vaihtoehtojen puuttuminen ovat saattaneet vaikuttaa heidän ratkaisuihinsa, oli sitten kyse pikkurikollisesta elämäntavasta tai lapsen surmaamisesta. Vankilassa istuminen ei tilannetta parantanut: tuomionsa kärsittyään moni naisista koki olevansa yksin maailmassa ja putoavansa tyhjän päälle. Tällaisessa tilanteessa Emma Mäkisen kaltaisten yksityisten hyväntekijöiden apu tarjosi jotain, mistä kannatti yrittää tarrata kiinni – edes hetkeksi.

Viitteet

- 1 Anna Emma Mäkiselle (tästä lähtien EM:lle), ei päiväystä. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, Kansallisarkisto (tästä lähtien KA). Kirjoitusajankohta, 1900-luvun alku, on mahdollista päätellä vankilanjohtajan tekemän merkinnän perusteella, sillä Bruno Breitholtz oli tuolloin Viipurin lääninvankilan johtajana. Olen käyttänyt vankien oikeita etunimiä, sillä lähdeaineisto ei sisällä käyttölun alaisia asiakirjoja.
- 2 Tarkemmin Emma Mäkisen turvakodista Markkola 2002; Annola 2003.
- 3 Nieminen 1951; Rajainen 1973; Häggman 1994; Markkola 2002, 2014; Jansdotter 2007, 115.
- 4 Leminen 1994; Häkkinen 1995; Markkola 2002; Annola 2003; Ahlbeck-Rehn 2006; Vehkalahti 2009; Annola 2011; Vainio-Korhonen 2018; Ahlbeck 2021. Marginalisoituneita naisia käsitteleviä pro gradu -tutkielmia ovat mm. Leminen 1993; Annola 2001; Lehtinen 2012; Hakanen 2015. Myös Päivi Pukero (2009) on irtolaisuutta käsittelevässä väitöskirjassaan sivunnut naisia kehruuhuoneissa ja köyhäinlaitoksissa, mutta hänen tutkimuksessaan sukupuoli ei ole keskeinen analyysikategoria. Kirsi Tuohela (2008, 2021) on tutkinut naisia mielisairaaloissa, mutta hänen tarkastelussaan taas marginaalisuuden käsite ei ole keskeinen. Pohjoismaisesta tutkimuskentästä ks. Jansdotter & Svanström 2007 (marginalisoituneet naiset), Nilsson & Vallström 2016, myös Englund 2019 (laitokset).
- 5 Katermaa 1977; Kolehmainen 1985; Helenius 1989; Savolainen 2000, 2001; Vallenius 2005; Komulainen 2011; Kukkola 2015
- 6 Virtanen 1944; Letto-Vanamo & Ylikangas 1981; Pajuoja 1992; Antikainen 2003.
- 7 Annola 2003, 165.
- 8 Laitinen & Mikkola 2013, 9.
- 9 Yhtenäisyyden vuoksi olen kääntänyt ruotsinkieliset sitaatit suomeksi.
- 10 Formuloista ja standardimuotoon pyrkimisestä ks. Nordlund 2013.
- 11 Kirjeistä lähteinä ja kirjetutkimuksesta esim. Leskelä-Kärki, Lahtinen & Vainio-Korhonen (toim.) 2011; Nordlund 2013; Haldórsdóttir 2014; Kera-vuori 2015, 25–44.
- 12 Stanley 2004.
- 13 Foucault 2005.
- 14 Ajasta, tilasta ja aika/tilan (*TimeSpace*) käsitteestä vankilatutkimuksen lähestymistapana ks. Moran 2015, 43–55.
- 15 Steedman 2001.

- 16 Vapaakirkollisesta kutsumuksesta Markkola 2011; Annola 2015; Annola 2019. Emma Mäkisen lastenkodista Annola 2015.
- 17 Jansdotter 2004, 61–72.
- 18 Katriina EM:lle, 17.1.1886. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 19 Helena EM:lle, 31.1.1886. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 20 Erika EM:lle, 2.9., ei vuosilukua. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA. Kirjoitusvuosi, 1895, on mahdollista päätellä kirjeessä olevien Erikan tytärtä koskevien tietojen perusteella.
- 21 Ida EM:lle, 24.12., ei vuosilukua; Anna EM:lle, ei päiväystä. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 22 Emelia EM:lle, 15.2.1890. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 23 Helena EM:lle, 31.1.1886. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 24 Amanda EM:lle, 27.5.1904. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 25 Jaakkola 1994; Häkkinen 1995; Nygård 1998; Annola 2011; Harjula et al. 2021.
- 26 Vehkalahti 2011, 233–234.
- 27 Markkola 2002, 212–214; Annola 2003, 163; Jansdotter 2004, 65.
- 28 Hoivaava valta on Pirjo Markkolan käyttöön ottama suomennos käsitteelle *caring power*, jonka lanseerasivat kveekareiden vankilatyötä tutkineet Annemieke van Drenth ja Francisca de Haan. Van Drenth & de Haan 1999.
- 29 Jansdotter 2004, 292–293.
- 30 Annola 2003, 167–168.
- 31 Vankien äitiys on laaja tutkimusaihe, jonka käsittelyyn ei tässä artikkelissa ole tilaa. Todettakoon vain, Emma Mäkiselle kirjoittaneista naisvangeista Helena ja Erika pyrkivät toteuttamaan äitiyttään vankilasta käsin, ja vaikutavat olleen tietoisia erilaisista mahdollisuuksista lasten hoidon järjestämiseksi. Tämä on linjassa niiden havaintojen kanssa, joita brittikriminologi Helen Johnston on tehnyt 1800-luvun lopun englantilaisiin naisvankeihin liittyen, ks. Johnston 2018.
- 32 Amanda EM:lle, 27.5.1904; Ida EM:lle, 24.12., ei vuosilukua. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 33 Ida EM:lle, 24.12., ei vuosilukua. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 34 Ibid.
- 35 Gerber 2006, 92–95.

- 36 Helena EM:lle, 31.1.1886. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 37 Amanda EM:lle, 27.5.1904. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 38 Ibid.
- 39 Erika EM:lle, 2.9., ei vuosilukua. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 40 Nieminen 1951, 74, 82; Rajainen 1973, 96–97; Markkola 1994, 62; Saarimäki 2010, 205–206; Miettinen 2012.
- 41 Annola 2003, 163.
- 42 Katriina EM:lle, 17.1.1886; Anna EM:lle, ei päiväystä; Emelia EM:lle, 15.2.1890. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 43 Ibid. Näissä katkelmissa näkyy myös hyperkorrekteja piirteitä, kuten t-kirjaimen muuttuminen d-kirjaimeksi (”pyydäisin”, ”teidä”), jotka voidaan tulkita paitsi kirjoittajan osaamattomuudeksi myös tietoiseksi pyrkimykseksi valita mahdollisimman sopivat sanat. Nordlund 2013, 113–121.
- 44 Lyons 2015.
- 45 Katriina EM:lle, 17.1.1886. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 46 Häkkinen 1995; Markkola 2002; Annola 2003; Harjula et al. 2021.
- 47 Anna EM:lle, ei päiväystä. Vankilanjohtaja Bruno Breitholtzin merkintä. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 48 Katriina EM:lle, 17.1.1886. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 49 Emelia EM:lle, 15.2.1890; Katriina EM:lle, 17.1.1886. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 50 Anna EM:lle, ei päiväystä; Katriina EM:lle, 17.1.1886; Emelia EM:lle, 15.2.1890. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 51 Anna EM:lle, ei päiväystä. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 52 Annola 2003.
- 53 Anna EM:lle, ei päiväystä; Katriina EM:lle, 17.1.1886; Emelia EM:lle, 15.2.1890. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 54 Anna EM:lle, ei päiväystä. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.

- 55 Katriina EM:lle, 17.1.1886. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 56 Ibid.
- 57 Markkola 2002, 227–231, 236.
- 58 Markkola 2002, 236–237.
- 59 Annola 2001, 40.
- 60 *Työläisnainen* 16.6.1910, ”Siveellisyyskysymys Eduskunnassa”.
- 61 *Työläisnainen* 8.2.1912, ”Hiukan siveellisyyskysymyksestä ja hyväntekeväisyydestä”, Hilda S-lä.
- 62 Lappeenrannan kehruhuoneen rippikirja 1868–1889, lehti 46. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto, Kansallisarkiston digitaalinen arkisto; Kirvun seurakunnan rippikirja, 1881–1890, lehti 555. Suomen Sukuhistoriallisen Seuran digitaalinen tietokanta.
- 63 Hämeenlinnan kuritushuoneen ja työvankilan nimiluettelo 1900, vanki numero 65. Suomen Sukuhistoriallisen Seuran digitaalinen tietokanta; Hämeenlinnan kuritushuoneen ja työvankilan rippikirja 1890–1910, lehti 110. Suomen Sukuhistoriallisen Seuran digitaalinen tietokanta.
- 64 Vaasan seurakunnan rippikirja 1896–1905, lehti 684. Suomen Sukuhistoriallisen Seuran digitaalinen tietokanta.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Suomen Vapaakirkon arkisto

Emma Mäkisen arkisto I Ha:4

Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923

Kansallisarkiston digitaalinen arkisto (luettu 1.4.2021)

Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan arkisto

Rippikirja I 1856–1869

Turun ja Porin läänin henkikirjat

Turun kaupungin henkikirjat 1890–1893, 1895–1897

Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto

Rippikirja 1868–1889

Kansalliskirjaston digitaalinen sanomalehtiarkisto (luettu 1.4.2021)

Työläisnainen

Suomen Sukuhistoriallisen Seuran digitaalinen tietokanta (luettu 1.4.2021)

Helsingin seurakunnan rippikirja 1870–1881 I, III

Hämeenlinnan kuritushuoneen ja työvankilan nimiluettelo 1900, 1903

Hämeenlinnan kuritushuoneen ja työvankilan seurakunnan rippikirja
1890–1910

Kirvun seurakunnan rippikirja, 1881–1890

Lapväärtin seurakunnan rippikirja 1867–1873

Turun kehruhuoneen seurakunnan rippikirja 1856–1881

Vaasan seurakunnan rippikirja 1896–1905

Kirjallisuus

Ahlbeck, Jutta (2021): Ratkaisuna sterilisaatio. Kansakunnan parasiitit ja naisruumiin uhka. Teoksessa Jutta Ahlbeck, Päivi Lappalainen, Kati Launis, Kirsi Tuohela & Jasmine Westerlund (toim.), *Kipupisteissä. Sairaus, kulttuuri ja modernisoituva Suomi*. Turun yliopisto, 233–259.

Ahlbeck-Rehn, Jutta (2006): *Diagnostisering och disciplinering. Medicinsk diskurs och kvinnligt vainsinne på Själo hospital 1889–1944*. Åbo Akademis förlag, Åbo.

Annola, Johanna (2001): ”Minulle eläminen on Kristus”: uskonto ja yhteiskunnallinen äitiys Emma Mäkisen hyväntekeväisyystyössä 1849–1915. Suomen

- historian julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, historiatieteen laitos.
- Annola, Johanna (2003): ”Minulle eläminen on Kristus”: uskonto ja yhteiskunnallinen äitiys Emma Mäkisen hyväntekeväisyystyössä 1849–1915. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 92 (2002), 153–176.
- Annola, Johanna (2011): *Äiti, emäntä, virkanainen, vartija. Köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Annola, Johanna (2015): The Conflict between Lived Religion and State Control of Poor Relief. The Case of Emma Mäkinen’s Private Orphanage at the Turn of the 20th Century. *Perichoresis* 13 (2), 77–96.
- Annola, Johanna (2019): ”Tehe minusta itselles kunnian astia!” Kuuluminen ja kutsumus saarnaaja Antti Mäkisen elämässä 1800- ja 1900-lukujen vaihteissa. Teoksessa Johanna Annola, Ville Kivimäki & Antti Malinen (toim.), *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Vastapaino, Tampere, 149–177.
- Antikainen, Marjo-Riitta (2003): *Säätö, sukupuoli, uskonto. Mathilda Wrede ja yhteiskunnan muutos 1883–1913*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Englund, Viktor (2019): *Fängsamhället som inte skulle finnas. Överlevnad och anpassning i fängelse under åren 1890–1920*. Uppsala universitet, Uppsala.
- Foucault, Michel (2005): *Tarkkailla ja rangaista*. Suomennos Eevi Nivanka. Otava, Helsinki.
- Gerber, David A. (2006): *Authors of Their Lives. The Personal Correspondence of British Immigrants to North America in the Nineteenth Century*. New York University Press, New York.
- Hakanen, Tiia (2015): *Se tavallinen tarina? Ohjesääntöinen prostituutio Tampereella tarkastusnaisten elämäkertojen kautta tarkasteltuna*. Historian julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, historian oppiaine.
- Halldörsdóttir, Erla Hulda (2014): Elämä kirjeissä. Miten representoida jo representoitua elämää? Teoksessa Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen (toim.), *Historiallinen elämä. Biografia ja historian tutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 172–185.
- Harjula, Minna & Annola, Johanna & Ekholm, Laura (tulossa 2021): Etniset ja sosiaaliset vähemmistöt Suomessa. Teoksessa Pirjo Markkola & Marjaana Niemi (toim.), *Suomalaisen yhteiskunnan historia II*. Vastapaino, Tampere.
- Helenius, Armi (1989): *Naisvangit Suomessa 1800-luvulla. Heidän rikoksensa ja sosiaalinen taustansa*. Julkaisematon Suomen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Suomen ja Pohjoismaiden historian laitos.
- Häggman, Kai (1994): *Perheen vuosisata: perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Suomen historiallinen seura, Helsinki.

- Häkkinen, Antti (1995): *Rahasta – vaan ei rakkaudesta: prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Otava, Helsinki.
- Jaakkola, Jouko (1994): Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.), *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, 71–161.
- Jansdotter, Anna & Svanström, Yvonne (2007): Inledning. Teoksessa Anna Jansdotter & Yvonne Svanström (toim.), *Sedligt, renligt, lagligt. Prostitution i Norden 1880–1940*. Makadam, Göteborg & Tukholma, 11–35.
- Jansdotter, Anna (2004): *Ansikte mot ansikte. Räddningsarbete bland prostituerade kvinnor i Sverige 1850–1920*. Symposion, Tukholma.
- Jansdotter, Anna (2007): Rädde Rosa. Frälsningsarméns räddningsarbete i Sverige 1890–1920. Teoksessa Anna Jansdotter & Yvonne Svanström (toim.), *Sedligt, renligt, lagligt. Prostitution i Norden 1880–1940*. Makadam, Göteborg & Tukholma, 107–135.
- Johnston, Helen (2018): Imprisoned Mothers in Victorian England, 1853–1900. Motherhood, Identity and the Convict Prison. *Criminology and Criminal Justice* 19 (2), 1–17.
- Katermaa, Aino (1977): *Kronoborgin työ- ja ojennuslaitoksen ojentolaiset*. Julkaisematon Suomen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos.
- Keravuori, Kirsi (2015): ”Rakkaat poikaiset!”. *Simon ja Wilhelmina Janssonin perhekirjeet egodokumentteina (1858–1887)*. Annales Universitatis Turkuensis C 411. Turun yliopisto. <https://www.utupub.fi/handle/10024/113530>.
- Kolehmainen, Tiina (1985): *Lappeenrannan kehruuhuone ja sen naisvangit vankilan toimintavuosina 1819–1881*. Julkaisematon Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Suomen historian laitos.
- Komulainen, Veera (2011): *Vankilalapset. Äitejään vankeuteen seuranneet lapset Hämeenlinnan naisvankilassa vuosina 1881–1926*. Julkaisematon historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.
- Kukkola, Emilia (2015): *Nuori pahantekijä. Alaikäiset kuritushuonevangit 1800-luvun lopulla*. Julkaisematon Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/opinnaytekilpailu/kukkola_emilia_gradu.pdf.
- Laitinen, Lea & Mikkola, Kati (2013): Johdanto. Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 9–17.
- Lehtinen, Juha (2012): *Laitakaupungin syntinen laulu. Ohjesääntöinen prostituutio Tampereella 1890–1905*. Julkaisematon Suomen historian pro gradu

- tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, historia- ja maantieteiden laitos. <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/10822>.
- Leminen, Pia (1993): *Prostituutio naisen elämänsä aikana 1900-luvun alun Helsingissä*. Julkaisematon sosiaalishistorian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, talous- ja sosiaalishistorian laitos.
- Leminen, Pia (1994): Elämää prostituution jälkeen. Teoksessa Matti Heikkilä & Kari Vähätalo (toim.), *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Gaudeamus, Helsinki, 128–148.
- Leskelä-Kärki, Maarit & Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.) (2011): *Kirjeet ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Letto-Vanamo, Pia & Ylikangas, Heikki (1981): Hajapiirteitä laillisen vapaudenriiston ja sen toimeenpanon kehityksestä esiteollisena aikana. Teoksessa Elina Suominen (toim.), *Suomen vankeinhoidon historiaa 1. Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen*. Vankeinhoitolaitos, Helsinki, 37–87.
- Lyons, Martyn (2015): Writing Upwards. How the Weak Wrote to the Powerful, *Journal of Social History*, 49 (2), 317–330.
- Markkola, Pirjo (1994): *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2002): *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2011): Women's Spirituality, Lived Religion and Social Reform in Finland 1860–1920. *Perichoresis* 9 (2), 143–182.
- Markkola, Pirjo (2014): Moraalin miehet. Mitä prostituution sääntely kertoo mieheydestä? Teoksessa Pirjo Markkola & Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino, Tampere, 134–158.
- Miettinen, Tiina (2012): *Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun*. Tampere University Press, Tampere. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/66932>.
- Moran, Dominique (2015): *Carceral Geography. Spaces and Practices of Incarceration*. Routledge, London & New York.
- Nieminen, Armas (1951): *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikeskustelua suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. WSOY, Helsinki.
- Nilsson, Roddy & Vallström, Maria (2016): Inledning. Teoksessa Roddy Nilsson & Maria Vallström (toim.), *Inspärrad. Röster från intagna på sinnessjukhus, fängelser och andra anstalter 1850–1992*. Nordic Academic Press, Lund, 11–40.

- Nordlund, Taru (2013): Kirjeet. Keskustelua yli ajan ja paikan. Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 107–138.
- Nygård, Toivo (1998): *Erialaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Atena, Jyväskylä.
- Pajuoja, Jussi (1993): *Vankilarakentaminen. Katsaus rangaistusten historiaan*. Painatuskeskus, Helsinki.
- Pukero, Päivi (2009): *Epämääräisestä elämästä kruunun haltuun. Irtolaisuuden ja huono-osaisuuden kontrolli Itä-Suomessa 1860–1885*. Yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta, Joensuun yliopisto. <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/9444>.
- Rajainen, Maija (1973): *Naisliike ja sukupuolimoraali. Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Saarimäki, Pasi (2010): *Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keski-suomalaisella maaseudulla*. Jyväskylä Studies in Humanities 138, Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/23241>.
- Savolainen, Hanna (2000): *Tuomittu elämään. Poliittiset naisvangit Hämeenlinnan kuritushuone- ja keskusvankilayhteisössä 1924–1939*. Julkaisematon Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Suomen historian laitos. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/12138>.
- Savolainen, Hanna (2001) *Kenen joukoissa istut? Hämeenlinnan poliittiset naisvangit*. *Työväentutkimus* 3. Työväenperinne ry, 33–35. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/167385>.
- Stanley, Liz (2004): *The Epistolarium. On Theorizing Letters and Correspondences*. *Auto/Biography* 12, 201–235.
- Steedman, Carolyn (2001): *Enforced Narratives. Stories of Another Self*. Teoksessa Tess Cosslett, Celia Lury & Penny Summerfield (toim.), *Feminism and Autobiography. Texts, Theories, Methods*. Routledge, London & New York, 27–37. E-kirjaversio.
- Tuohela, Kirsi (2008): *Huhtikuun tekstit. Kolmen naisen koettu ja kirjoitettu melankolia 1870–1900*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tuohela, Kirsi (2021): *Sielun ja mielen sairaus. Varhaiset psyykkisen sairastamisen elämäkerrat Suomessa*. Teoksessa Jutta Ahlbeck, Päivi Lappalainen, Kati Launis, Kirsi Tuohela & Jasmine Westerlund (toim.), *Kipupisteissä. Sairaus, kulttuuri ja modernisoitua Suomi*. Turun yliopisto, 195–232.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2018): *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Vallenius, Marita (2005): *Epätoivoisten äitien epätoivoinen elämä? Mikrohistoriallinen näkökulma lapsenmurhaajien elämäntulkintoihin 1900-luvun alun*

Varsinais-Suomessa. Julkaisematon Suomen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos.

van Drenth Annemieke & de Haan Francisca (1999): *The Rise of Caring Power. Elizabeth Fry and Josephine Butler in Britain and in the Netherlands*. Amsterdam University Press, Amsterdam.

Vehkalahti, Kaisa (2009): *Constructing Reformatory Identity. Girls' Reform School Education in Finland, 1893–1923*. Peter Lang, Oxford.

Vehkalahti, Kaisa (2011): Opitut tunteet, kerronnan kaavat. Kirjeet 1900-luvun alun koulukotikasvatuksessa. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 220–237.

Virtanen, Veikko (1944): *Suomen vankeinhoito I 1808–1831*. Suomen historiallinen seura, Helsinki.

Sosialistikirjailijat Elvira Willman ja Hilda Tihlä ”vapaan rakkauden” julistajina 1900-luvun alussa

Nais-asianajat ovat vaatineet ja miehet ovat siihen suostuneetkin, että itsensä *ylläpitämisoikeus*, mikäli mahdollista on, on annettava naisille, jotta heillä olisi mahdollisimman laajin valitsemisvapaus aviomieheen nähden eikä heidän tarvitsisi elantonsa vuoksi mennä naimisiin. Mutta itsensä ylläpitämisoikeutta korkeammalla on *suvun jatkamisoikeus*. Ja se on vielä suurimmaksi osaksi *miesten* määriteltävänä. Tarkastelkaamme, mistä tämä seikka johtuu. Se johtuu niin kuin moni muu epäkohta keskiaikaisista ahtaista kirkollisista oloista. Sen perustajina ovat olleet sielunpaimenet ja sen puoltajina herrat miekan käyttäjät. Se perustuu tuohon ihmisten keksimään oppiin: *Minä vaivainen syntinen ihminen joka synnissä sinnyt että syntynyt olen*. [...] Siis – hyljätäkääme tuo – akkojen lause – *Minä vaivainen syntinen ihminen*. [...] *Siis jokaiselle täysi-ikäiselle naiselle kuin miehelle täysi vapaus itse yksilöllisesti järjestää sukupuolielämänsä, mahdollisimman suotuisissa elämänoloissa*. Sen vaadin.¹

Yllä lainattu katkelma on näytelmäkirjailija-toimittaja Elvira Willmanin (1875–1925) *Palvelijatarlehdessä* vuonna 1905 julkaistusta kirjoituksesta. Willman oli suomalaisen työväenliikkeen näkyvin naispuolinen ”vapaan rakkauden” julistaja. Kuten katkelmasta käy hyvin ilmi, hän vaati avoimesti ja kärjekkäin sanankääntein naisille miesten kanssa yhtäläisiä oikeuksia toteuttaa seksuaalisia halujaan, mikä oli hänen omassa ajassaan hyvin poikkeuksellista. Willmanin kanssa sosialidemokraattisen naisliikkeen seksuaaliradikaalia siipeä edusti tämän artikkelin toi-

nen päähenkilö, kirjailija-toimittaja Hilda Tihlä (1870–1944). Willmanin tavoin Tihlä piti ajan passiivista naisihannetta alistavana ja kaksinaismoralistisena käsityksenä. Willmanin lainauksesta voi selkeästi lukea lisäksi sen, että uskonto oli vahvasti läsnä seksuaalisuuteen liittyvässä keskustelussa. Myös Tihlän seksuaalisuutta käsittelevissä kirjoituksissaan uskonto nousi systemaattisesti esille. Tässä vuoden 2020 syksyllä tarkastettuun väitöskirjaani pohjaavassa artikkelissa nostan esille Willmanin ja Tihlän avulla historiankirjoituksessa vähälle huomiolle jäänyttä työväenliikkeen naisten seksuaaliradikalismia sekä sen kytköksiä uskontoon.²

Willman ja Tihlä olivat ennen vuoden 1918 sisällissotaa Suomen kuuluisimpia sosialistisia naiskirjailijoita, jotka saivat runsaasti palstatilaa ja huomiota työväenlehdistössä. Tarkastelen heidän kannanottojaan suhteessa runoilija, opettaja ja kansanedustaja Hilja Pärssisen (1876–1935) esittämiin käsityksiin seksuaalisuudesta. Pärssinen oli ehdottomasti 1900-luvun alun vaikutusvaltais in ja kansainvälisesti kuuluis in naispuolinen suomalainen sosialisti sekä vielä Willmania ja Tihlää tunnetumpi kirjailija. Pärssisen vaikutusvaltaa kasvatti entisestään se, että hän vastasi yhdessä Miina Sillanpään (1866–1952) kanssa sosialidemokraattisen naisliikkeen äänenkannattajan *Työläisnainen*-lehden toimiksesta vuosina 1907–1912.³

Pärssinen oli ennen vuoden 1918 sisällissotaa SDP:n sosiaali- ja perhepolitiikan pääarkkitehti ja edusti julkisessa keskustelussa maltillisemmän enemmistön kantaa. Toisaalta hän myös peräänkuulutti naisten oikeutta päättää omasta ruumiistaan ja kyseenalaisti kirkon auktoriteettiaseman sallittujen sukupuolisuhteiden määrittelijänä. Hän muun muassa vaati siviilivihkimistä, raskaudenkeskeytyksen sallimista ja teki aloitteita aviottomien äitien aseman parantamiseksi. Etenkin porvariston naiset näkivät Pärssisen vaatimien uudistusten heikentävän sukupuolimoraalia ja pitivät niitä osoituksena sosialismin vahingollisuudesta. Toisin sanoen Pärssisen seksuaalisuuteen liittyvät kannanotot olivat omana aikanaan hyvin radikaaleja. Hän ei kuitenkaan julkisesti nostanut naisen seksuaalista vapautta sosialismin ensisijaiseksi

tavoitteeksi. Samoin kuin työväenliikkeen naisten maltillinen enemmistö, Pärssinen kielsi ehdottomasti kannattavansa ”vapaata rakkautta” ja vaati – varmasti ainakin osaltaan poliittisen kannatuksensa takaamiseksi – miehiltä samaa seksuaalista pidättyvääsyyttä kuin naisilta.⁴ Juuri tässä Pärssinen poikkesi Willmanista ja Tihlästä, minkä vuoksi keskityn artikkelissa yhtäläisyyksiä enemmän heidän näkemystensä eroavaisuuksiin.

Artikkelin aineistona käytän kirjailijoiden lehtikirjoituksia. Willmanin osalta analyysi kohdistuu ennen kaikkea yllä lainattuun vuonna 1905 *Palvelijatarlehdessä* julkaistuu Miksi meille naisille nykyisessä yhteiskunnassa sukupuolielämä on vastenmielistä? -kirjoitukseen, jossa tiivistyy hänen näkemyksensä naisen asemasta, seksuaalisuudesta ja uskonnosta. Tihlä ei julkaissut aiheesta yhtä kiteyttävää ja suorasanaista yksittäistä kannanottoa, joten hänen kohdallaan olen valinnut tarkasteluun useamman kirjoituksen. Keskeistä lähdeaineistona käytetyissä kirjoituksissa on, että ne oli suunnattu ennen kaikkea naisille ja käsitteivät seksuaalisuutta nimenomaan naisen näkökulmasta. Julkaistujen kirjoitusten lisäksi aineisto koostuu kirjailijoiden elämäkerrallisista lähteistä, jotka avaavat heidän henkilökohtaista ajatteluaan.

Metodologisesti artikkeli pohjaa biografiseen historiantutkimukseen, jossa menneisyyden käsityksiä sekä ajatus- ja kokemusmaailmaa tarkastellaan yksilöiden kautta. Elämäkerrat ovat olleet aina olennainen osa historiankirjoitusta, mutta nykyaikaisen biografisen historiantutkimuksen juuret ovat 1960- ja 1970-lukujen feministisessä tutkimuksessa ja tutkimussuuntaus on ollut keskeinen erityisesti naiseen kohdistuvassa historiankirjoituksessa. Biografia lukeutuu esimerkiksi mikro-, sukupuoli- ja kokemushistorian ohella ”uusiin historioihin”, jotka etenkin 2000-luvun historiantutkimuksessa ovat ”antaneet äänen” muun muassa kirjeiden, päiväkirjojen ja muiden niin sanottujen egodokumenttien avulla aiemmin sivuutetuille marginaaliryhmille sekä heidän kokemusmaailmalleen. Biografia on nostanut esille myös naiset, jotka ovat julkisessa toiminnassaan jääneet usein miesten varjoon. Huomion kiinnittäminen yksilöön ja yksilöliisiin käsityksiin mahdollistaakin menneisyyden monimuotoi-

suutta ja uusien ajan valtavirran ajattelumalleista poikkeavien näkökulmien tarkastelemisen. Biografisessa tutkimuksessa yksittäisiä henkilöitä tarkastellaan osana sosiaalista, kulttuurillista ja historiallista kontekstia, joten yksilöt avaavat laajempia näkökulmia menneisyyteen.⁵

Naiset, seksuaalisuus ja uskonto suomalaisen työväenliikkeen historiantutkimuksessa

1900-luvun alun naisten suhtautumista avioliittoon, perheeseen ja seksuaalisuuteen on käsitelty tutkimuskirjallisuudessa melko runsaasti. Suomalaisen työväenliikkeen historiantutkimuksessa on painottunut, että liikkeessä toimineet naiset olivat hyvin mallittaisia seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä ja kannattivat laajalti seksuaalisuuden sitomista kirkolliseen avioliittoinstituutioon. Ajan oloissa nainen käsitettiin luonnostaan seksuaalisesti passiiviseksi ja miestä siveellisemmäksi. Naisen pyhäksi velvollisuudeksi katsottiin yleisesti 1900-luvun alussa äitiys ja omistautuminen perheelle. Äitiyden ihanteen täyttäminen edellytti siveellisyyttä.⁶

Siveellisyyden ihanteeseen taas liittyi oleellisesti seksuaalinen passiivisuus, minkä vuoksi naisten käyttäytyminen oli jatkuvan tarkkailun alaisena. Naisen ei ollut soveliasta osoittaa kiinnostusta seksiin ja intiimi läheisyys oli sallittua ainoastaan kirkon siunaamassa avioliitossa. Miesten rajat olivat huomattavasti löyhemmät, mihin vaikutti osaltaan se, että heitä pidettiin luonnostaan naisia viriilimpinä. Seksuaalista vapautta vaativassa kannanotoissa kiinnitettiinkin huomiota lähes yksinomaan miesten tarpeisiin. Kaksinaismoraali koettiin etenkin naisten keskuudessa yhdeksi ajan polttavimmaksi ongelmaksi. Sekä porvariston että työväenliikkeen naiset esittivät ”vapaan rakkauden” rapauttavan yhteiskunnan moraalisen pohjan ja johtavan sosiaaliin ongelmiin, kuten prostituution lisääntymiseen ja perheiden hajoamiseen. Kaksinaismoraalin konkreettisin ilmentymä oli ohjesääntöinen prostituutiolaitos, jossa itseään myyviä naisia kontrolloitiin rekis-

teröimällä ja edellyttämällä heiltä säännöllisiä terveystarkastuksia, mutta miesten vastuuta prostituoitujen asiakkaana ei problematisoitu. Naisten julkisen toiminnan alueeksi muodostuneessa sosiaali- ja perhepoliittista keskustelussa vaadittiinkin yleisesti moraalireformia, jossa miehiltä edellytettiin samaa hillittyä käytäytymistä kuin naisilta.⁷

Naisiin liitetty äitiyden ja seksuaalisen passiivisuuden ideaali ja miesten vapaampi moraalikoodisto ovat korostuneet myös suomalaisen työväenliikkeen historiankirjoituksessa. Tämä näkyy muun muassa siinä, että radikaalimpia seksuaalista vapautta vaativia kannanottoja on tarkasteltu lähinnä miesten kautta. ”Vapaa rakkaus” on käytännössä henkilöitynyt voimakkaasti 1900-luvun taitteen sosialistien johtohahmoon ja työväenliikkeen valtakunnallisen äänenkannattajan *Työmiehen* päätoimittajana ja näytelmäkirjailijana tunnetuksi tulleeseen Matti Kurikkaan (1863–1915), lehtimies Veikko Palomaahan (1865–1933) sekä hammaslääketiedettä opiskelleeseen toimittajaan Antero Ferdinand Tanneriin (1868–1920). Erityisesti Tanner on esitetty liikkeeseen kohdistuvassa historiantutkimuksessa seksuaalisen vapauden asianajajana, joka kohahdutti 1910-luvun taitteen molemmin puolin teoksillaan ja luennoillaan. Hän rinnasti yhdynnän tuottaman mielihyvän taiteesta saatavaan nautintoon, vaati yksiavioisuuden ihanteen hylkäämistä ja suhtautui avomielisesti masturbaatioon, jota pidettiin esimerkiksi lääketieteessä yleisesti haitallisena terveydelle. Myös Palomaa herätti pahennusta vuonna 1905 julkaistulla teoksellaan *Sukupuoliasia järjen ja hengen valossa*, jossa hän esitti yksiavioisuuden haitallisena luonnolliselle sukupuolivietylle.⁸

Käsitys työväenliikkeen naisten suuren enemmistön maltillisuudesta pitää epäilemättä paikkansa. Maltillisuuden korostaminen on kuitenkin jättänyt vähemmälle huomiolle sen, että sosialidemokraattisessa naisliikkeessä toimi seksuaaliradikaali vähemmistö, joka vaati täydellistä naisen ruumiillisen itsemääräämisoikeutta ja seksuaalisten halujen tunnustamista. Willman ja Tihlä tekevät näkyväksi sen, että vaikka valtaosa työväenliikkeen naisista omaksui seksuaalisesti passiivisen naisen ihanteen,

myös naissosialistien keskuudesta nousi julkisuuteen Kurikan, Palomaan ja Tannerin kaltaisia poikkeuksellisia seksuaaliradikaaleja. Miesten tavoin Willman ja Tihlä vaativat seksuaalimoraalin uudelleen määrittelemistä vapaampaan suuntaan, mutta peräänkuuluttivat miehistä poiketen ennen kaikkea naisten seksuaalisten tarpeiden tunnustamista.

Historiantutkija Pirjo Markkola on osuvasti todennut, että keskustelu sukupuolesta ja siveellisyydestä sivusi aina tavalla tai toisella uskontoa.⁹ Yhdistävä tekijä edellä mainittuihin miehiin onkin se, että Willmanin ja Tihlän uskonnolliset käsitykset kytkeytyivät erottamattomasti vapaamman seksuaalisen moraalikoodiston vaatimuksiin. Ainakin Kurikan ja Palomaan maailmankatsomus pohjasi tolstoilaisiin ja teosofisiin uskonnollisiin käsityksiin, mikä heijastui selkeästi heidän seksuaaliradikalismiinsa.¹⁰ Etenkin teosofit lähestyivät seksuaalisuutta uskonnollisesta tulokulmasta ja korostivat eroottista rakkautta kokonaisvaltaisena hengen ja fyysisen ruumiin yhteydenkokemuksena. Teosofia kiehtoi esimerkiksi ruotsalaista Ellen Keytä (1849–1926), joka vertasi yhdyntää uskonnolliseen toimitukseen ja vieroksui kirkkoinstituutioon sidottua monogaamista avioliittoa. Samanaikaisesti hän korosti äitiyttä naisen pyhänä tehtävänä ja katsoi eurooppalaisen sivistyksen lepäävän naisten harteilla. Key lukeutui 1900-luvun alun vaikutusvaltaisimpiin eurooppalaisiin seksuaaliradikaaleihin ja oli hyvin tunnettu henkilö myös suomalaisen naisasialiikkeen ja sosialistien keskuudessa.¹¹

Kuten seksuaaliradikalismi, myös teosofia, tolstoilaisuus ja uskonnollinen ”utopiasosialismi” on yhdistetty työväenliikkeen historiankirjoituksessa perinteisesti miehiin ja ennen kaikkea Matti Kurikkaan ja Veikko Palomaahan. Kurikan ja Palomaan teosofissävytteinen aatemaailma kuitenkin vieraannutti heitä Sosialidemokraattisen Puolueen poliittisesta johdosta 1900-luvun alkuvuosina. Kurikan osalta kehitys johti lopulliseen välirikoon suurlakon jälkeen ja hänet käytännössä pakotettiin eroamaan puolueesta vuoden 1906 Oulun puoluekokouksessa. Aikaisemmassa historiantutkimuksessa Kurikan ero on esitetty osoitukseksi siitä, kuinka marxilainen materialismi ja tieteellinen

naturalismi marginalisoivat uskonnollisen maailmankatsomuksen suomalaisten sosialistien keskuudessa.¹²

Viime vuosina työväenliikettä tutkineet historioitsijat ovat osoittaneet kuvan työväenliikkeen aatteellisesta kehityksestä puutteelliseksi nostamalla esiin yhä enemmän henkilöitä, jotka sovittivat uskonnollisen ja sosialistisen maailmankatsomuksen toisiinsa. Tässä poliittisen ja uskonnollisen aatemaailman jäsentämisprosessissa juuri tolstoilaisuudella, teosofialla ja muilla niin sanotuilla esoteerisilla uskonnollisilla aatevirtauksilla, kuten spirituaalismilla, oli keskeinen asema.¹³ Myös kansainvälisessä tutkimuksessa on todettu esoteeristen aatteiden vaikuttaneen merkittävästi siihen, millä tavoin sosialistit 1900-luvun taitteen molemmin puolin punoivat tieteen, politiikan ja uskonnon yhteen saumattomaksi kokonaisuudeksi.¹⁴ Artikkelissa käsitellyt Willmanin ja Tihlän kirjoitukset auttavatkin syventämään ja monipuolistamaan kuvaa paitsi työväenliikkeen seksuaaliradikalismista, myös 1900-luvun alun (nais)sosialistien uskonnollisista käsitystä.

Ennen tarkempaa tekstien analyysia teen kuitenkin lyhyen yhteenvedon Willmanin ja Tihlän elämästä ja toiminnasta, sillä oman aikansa tunnettuudestaan huolimatta he ovat 2000-luvun suurelle yleisölle varmasti melko tuntemattomia kirjailijoita. Elämäkerrallinen katsaus toimii samalla analyysin tukena avaamalla tekstien henkilökohtaisia taustoja.

Elvira Willman ja Hilda Tihlä – työväenliikkeen vallankumoukselliset kirjailijat

Näytelmäkirjailija Elvira Willman oli lähtöisin Uudestakaupungista, mutta muutti vanhempiensa eron jälkeen äitinsä Sofia Kristina Julianan (1855–1938) ja nuoremman veljensä Väinön (1878–?) kanssa jo lapsena Helsinkiin. Pääkaupungissa Willman valmistui ylioppilaaksi vuonna 1894 ja kirjautui yliopistoon lukemaan kieliä ja kirjallisuutta. Hän ei koskaan valmistunut yliopistosta, vaan omistautui 1900-luvun alussa teatterille. Willman suunnittelei ensin uraa näyttelijänä, mutta totesi nopeasti lahjojensa ole-

Elvira Willman 1902. Kuva: Museoviraston kuvakokoelma (HK19720913:116).

van enemmän näytelmien käsikirjoittajana. Samalla hän kiinnostui sosialismista ja aktivoitui työväenliikkeen toiminnassa. Willmanin esikoisnäytelmä, *Lyyli*, sai ensi-iltansa Kansallisteatterissa vuonna 1903. Näytelmä oli menestys, sillä kriitikot yli puoluerajojen kiittivät sen henkilöhahmoja, ja Willmania itseään kuvattiin työväenliikkeen omaksi Minna Canthiksi. Willman kuitenkin riitautui Kansallisteatterin johdon kanssa, mihin vaikutti osaltaan hänen asemoitumisensa sosialistiksi. Teatteri ei suostunut ottamaan vuonna 1907 kirjoitettua Helsingin prostituoiduista kertovaa *Kellarikerroksessa*-näytelmää ohjelmistoonsa. Willman kirjoitti jatkossa näytelmänsä Sörnäisten Työväenteatterille, jossa hän sai myös ohjata omat teoksensa.¹⁵

Vuonna 1909 ensi-iltansa saaneen viisi vuotta aiemmin järjestetyn Voikkaan paperitehtaan lakkoliikettä kuvaavan *Juopa*-näytelmän jälkeen Willmanin välit viilenivät myös Sörnäisten Työväenteatteriin. Välikirikon jälkeen hän muutti perheineen¹⁶ Espoon Leppävaaraan, mistä hän puolisonsa kansanedustaja Voitto Eloorannan kanssa (1876–1922) hankki tontin maanviljelystä varten. Muistitietojen mukaan Willman oli tunnettu kärjekkäistä kommenteistaan ja väittelynhalustaan. Muuttopäätökseen vaikuttikin osaltaan se, että Willman joutui toistuvasti kahnauksiin sosialidemokraattisten naisten johtohahmojen ja ennen kaikkea Hilja Pärssisen kanssa. Willman suljettiin ulos eduskuntavaalien ehdokasasettelusta, sillä hänen räväköitä mielipiteitään ja ulostulojaan pidettiin SDP:n kannatukselle haitallisina. Leppävaarassa hän jatkoi kuitenkin kirjoittamista tilanhoidon ohella. Willman ei myöskään jäänyt täysin ulkopuolelle sosialidemokraattisen naisliikkeen toiminnasta, sillä ainakin 1910-luvun alussa hän luennoi liikkeen tilaisuuksissa erityisesti ”siveellisyyksymyksestä”.¹⁷

Vuonna 1917 Venäjällä tapahtuneen vallankumouksen jälkeen Willman sai uutta pontta poliittiseen toimintaansa. Kesällä hän perusti kiertävän teatterikiertueen, joka esitti Willmanin kirjoittamia näytelmiä *Vallankumouksen vyöryssä* ja *Veriuhrit*. Vuoden 1918 alussa hän julkaisi myös *Vallankumouksen vyöryssä* -romaanin, joka samasta nimestään huolimatta ei ollut juoneltaan yhteneväinen näytelmän kanssa. Teatterikiertue jatkui vielä sisällisso-

dan aikana, jolloin se sai entistä vahvemman agitaatioluonteen. Sodan loppuvaiheessa punaisten tappion hämmöittäessä Willman pakeni perheineen Neuvosto-Venäjäälle, missä hänet lopulta teloitettiin ampumalla vakoilusta ja valtionpetoksesta syytettynä vuonna 1925.¹⁸

Mielenkiintoista Willmanin seksuaaliradikaalien tekstien kannalta on se, että hän ei ainoastaan vaatinut seksuaalimoraalin ja avioliittoinstituution uudistamista, vaan näytti suuntaa myös omalla esimerkillään. Hän ei nimittäin vahvistanut avioliittoaan Voitto Elorannan kanssa virallisesti ja eli tämän kanssa niin sanotussa toveriavioliitossa. Sosialistit näkivät toveriliiton vastakohtaksi porvarilliselle kirkon vahvistamalle avioliitolle, jossa naisen toimintaympäristö oli rajattu pitkälti kodin piiriin. Vaikka toveriliitot eivät olleet tavattomia, etenkin avioliiton ulkopuolella synnyttäneitä naisia paheksuttiin.¹⁹

Romaaneja ja lyhyttä proosaa kirjoittanut Jämsän Juokslahdella syntynyt Hilda Tihlä (Hilda Fredrika Joonantytär) muutti hänkin jo nuorena Helsinkiin vanhempiensa eron jälkeen. Muis-titietojen mukaan hän työskenteli ompelijana ja opiskeli itse-näisesti kieliä²⁰ sekä taiteita Ateneumin piirustuskoulussa. Työ-väenliikkeen toimintaan Tihlä aktivoitui 1900-luvun taitteessa ja virallisesti hän liittyi SDP:n jäseneksi suurlakon kynnyksellä vuonna 1905. Yhdessä aviomiehensä postivirkailija Karl Nick-linin (1860–1925) kanssa hän oli mukana perustamassa työvä-enyhdistystä Helsingin Oulunkylään, jossa pariskunta järjesti kokouksia kotitalossaan. Tihlä toimitti myös vuosina 1908–1914 julkaistua lapsille ja nuorille suunnattua sosialistista *Ihanne*-leh-teä, joka ilmestyi sosialidemokraattisen naisliikkeen valtakunnal-lisen äänenkannattajan *Työläisnaisen* liitteenä. Lisäksi hän järjesti työläisille kotonaan tanssi- ja laulupiirejä. Varsinaisen kirjailijan uransa Tihlä aloitti vuonna 1907 maaseudulta kaupunkiin muut-tavan nuoren naisen elämänvaiheita kuvaavalla romaanillaan *Leeni*, joka kommentoi samana vuonna ensi-iltansa saaneen Willmanin *Kellarikerroksessa*-näytelmän tavoin erityisesti porva-rillisen naisihanteen aiheuttamaa painetta, ohjesääntöistä pros-tituutiota sekä työläisnaisten kohtaamaa seksuaalista ahdistelua.

Hilda Tihlän piirroskuva, joka on todennäköisesti piirretty hänen Neuvosto-Karjalaan suuntautuneen pakonsa jälkeen. Tekijä tuntematon. Kuva Kansan Arkisto (KansA 1104–1988).

Yhteensä Tihlä julkaisi vuosina 1907–1916 kolme romaania ja kolme kertomuskokoelmaa.²¹

Sisällissodassa Tihlä toimi punaisten agitaattorina ja värvärinä Vihdissä, minne hän oli perheineen muuttanut vuonna 1913. Sodan loppupuolella hänet vangittiin. Tihlä virui kesän 1918 Santahaminan vankileirillä, josta hän kuitenkin onnistui pake-

nemaan elokuussa. Kuuden vuoden viranomaisilta piileskelyn jälkeen hän onnistui ystävänsä kansanedustaja Miina Sillanpään avustamana ylittämään valtakunnan rajan Neuvosto-Karjalaan. Neuvostoliitossa Tihlä toimi opettajana ja jatkoi kirjoittamista aina kuolemaansa saakka vuoteen 1944.²²

Artikkelissani kiinnostus kohdistuu Tihlän tekstien ohella hänen poikkeuksellisiin ihmissuhteisiinsa. Tihlällä ja Karl Nicklinillä ei ollut yhteistä biologista lasta, mutta pian parin vuonna 1893 solmitun avioliiton jälkeen he ottivat huoltaakseen oululaislähtöisen Anna Amanda Ämmälän (1868–1913) aviottoman Martta-tytön (1894–?). Vaikka eli avioliitossa Karl Nicklinin kanssa, Tihlä alkoi seurustella 1900-luvun alkuvuosina ylioppilas ja opettaja Urho Tuuralan (1882–1943/1944) kanssa. Parisuhde oli pitkäaikainen, mutta pari virallisti liittonsa vasta Neuvostoliitossa. Poikkeuksellisen suhteesta tekee se, että Tihlä ei missään vaiheessa purkanut avioliittoaan Nickliniin, vaan Tuurala liittyi osaksi perhettä. Hän jopa muutti asumaan Nicklinin ja Tihlän kotitaloon Oulunkylään. Ilmeisesti myös Nicklinin ja Tuuralan välit olivat läheiset, sillä vielä senkin jälkeen, kun Tihlä, Tuurala ja Martta olivat muuttaneet yhdessä Vihdin Otalammelle vuonna 1913, Nicklin vietti esimerkiksi lomansa pariskunnan luona.²³

Vaikka Tihlän ihmissuhteiden luonteesta ei ole löytynyt kovin yksityiskohtaista tietoa, samanaikainen suhde kahteen mieheen kertoo itsessään jo siitä, että Tihlä ei piitannut ajan yksiavioisuuden ihanteesta. Erityisen mielenkiintoisen hänen suhdekuviostaan tekee se, että sekä Nicklin että Tuurala olivat molemmat kiinnostuneita teosofiasta. Heidän tarkastelunsa avaa näkökulmia myös Tihlän omiin uskonnollisiin käsityksiinsä ja palaankin tarkemmin Nickliniin ja Tuuralaan myöhemmin analyysin yhteydessä.

”Sukuviettä vailla oleva ihminen on luonnoton”

Vaatiessaan *Palvelijatarlehdessä* vuonna 1905 naisen halujen ja tarpeiden tunnustamista Elvira Willman vetosi tieteelliseen tutki-

mukseen. Hän korosti seksuaalisuuden kuuluvan jokaisen ihmisen luonnolliseen olemukseen sukupuolesta riippumatta. Toisin kuin ajan kristilliseen maailmakatsomukseen perustuva seksuaalimoraalikoodisto väitti, seksi ei ollut syntiä vaan olennainen osa inhimillisyyttä ja seksuaalisuuden tukahduttaminen johti fyysiisiin, psyykkisiin sekä sosiaalisiin ongelmiin. Willmanille halujen patoaminen näyttäytyi kutakuinkin yhtä järkevänä kuin itsensä tahallinen nälkiinnyttäminen. Artikkelissaan hän kirjoitti:

Tukahduttaa sukuviettinsä ja ylpeillä siitä, on samaa kuin vapaaehtoisella nälällä hivuttaa ruuansulatuselimiänsä, etteivät ne enää voi ruokaa sulattaa eivätkä siis kaippaa lisiä, josta seuraa, koko ihmisen ruumiin riutuminen. *Sukuvieättiä vailla oleva ihminen on luonnoton.* [...] On näytetty toteen, että sukupuolisuhteissa naisen sukupuolihermot ärtyvät niin kuin miehen, että heillä tapahtuu elimissä yhtymisen jälkeen muutos kuin miehilläkin, että he tuntevat samaa nautintoa ja samaa väsymystä yhtymisen jälkeen kuin mieskin. Onko siis naisille sukupuolivietin voima vähä-arvoisempi elämässä kuin miehillekään?! [...] Syy naisen näennäiseen sukupuolivietin puutteeseen ei ole *tosiluonto* vaan *pakko*.²⁴

Kirjoitus kertoo hyvin siitä, kuinka seksuaalisuutta lähestyttiin yhä enemmän tieteen näkökulmasta ja tieteellinen seksuaalivalistus nousi 1900-luvun taitteessa uskonnollisen kirjallisuuden rinnalle. Katkelman viittaukset naisen seksuaaliseen viettiin, sukuelinten kiihottumiseen sekä yhdynnän naiselle tuottamaan nautintoon olivat kuitenkin ainutlaatuisen radikaaleja, eikä vastavia ole löydettävissä ajan työläisnaisille suunnatusta lehdistöstä. Poikkeuksellinen Willmanin ulostulo oli myös siinä mielessä, että kotimainen tieteellinen kirjallisuus pitkälti vaali käsitystä naisen seksuaalisesta passiivisuudesta ja keskittyi lähinnä miehen haluihin ja voimakkaaseen sukuvieettiin.²⁵ Epäilemättä Willman olikin perehtynyt suomalaisen kirjallisuuden ohella Ellen Keyn kaltaisten seksuaalireformistien ajatuksiin.

Merkillepantavaa Willmanin ja Keyn yhteyden kannalta on etenkin se, että eroottisen rakkauden ja tieteellisten näkökulmien painottamisesta huolimatta he eivät hylänneet käsitystä äitiydestä

naisen tärkeimpänä päämääränä. Vaikka Willman Keyn tavoin korosti seksuaalisuuden nautinnollisuutta, hän katsoi naisen seksuaalisen halun tähtäävän äitiyteen ja lapsettoman naisen olevan epätäydellinen. Willman vaati sosiaalipoliittisia ja taloudellisia uudistuksia, jotta naiset uskaltautuisivat hankkimaan lapsia ja he voisivat jäädä kotiaideiksi.²⁶

Lisäksi Keytä ja Willmania yhdisti se, että he näkivät naisen eroottisten tunteiden tunnustamisen ratkaisuksi yhteiskunnan sosiaaliin ongelmiin. Ongelmista ehdottomasti suurin oli heidän näkökulmastaan se, että ajan kaksinaismoraali salli miesten seksiseikkailut prostituoitujen luona, minkä seurauksena sukupuolitaudit levisivät terveisiin siveellisiin naisiin ja turmelivat kansanterveyden. *Palvelijatarlehdessä* Willman ihmettelikin, miksi ”[m]iehille suodaan vapaus turmella itsensä ohjesääntöisen prostitutsioonin rapakossa”, mutta ”naisia pakotetaan pysymään kieltäytyvinä, jotta olisivat kyllin puhtaita ja terveitä vastaanottamaan sitä lokaa, jonka miehet tuovat mukanaan porttoloista.”²⁷ Willmanin mukaan naisten aktiivisen seksuaalisuuden salliva moraalikoodisto tulisi poistamaan miesten tarpeen vierailta prostituoitujen luona, kun intiimiä läheisyyttä olisi tarjolla myös kotona.

Keskustelu äitiydestä, avioliitosta ja seksuaalisuudesta politisoitui voimakkaasti 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Kirjoituksissaan Willman haastoi avoimesti etenkin Hilja Pärssisen sekä tämän edustaman maltillisen linjan seksuaalisuutta koskevissa kysymyksissä. Pärssinen ja muut sosialidemokraattisen naisliikkeen johtohahmot pelkäsivät Willmanin radikaalien näkemysten heikentävän työläisten luottamusta sosialismiin ja antavan porvaristolle poliittisen aseensa vaalikamppailuihin. Willmanin ”vapaan rakkauden” julistukset saivatkin runsaasti huomiota porvarillisessa lehdistössä, jossa hänen kannanottojensa katsottiin todistavan sosialistien lietsovan siveettömyyttä halveksimalla pyhiä perhearvoja ja kristillistä avioliittoa. Tämä pakotti Pärssisen jatkuvasti puolustuskannalle. Omissa teksteissään Pärssinen korosti, että sosialistit eivät kannattaneet ”vapaata rakkautta” ja halusivat naisten taloudellista asemaa koskevilla uudis-

tusvaatimuksillaan, kuten äitiysvapaalla, aviottomille äideillä tarkoitetuilla turvakodeilla sekä julkisesti rahoitetulla päivähoidolla, ainoastaan kohentaa työläisnaisten ja -perheiden asemaa. Pärssinen edusti linjaa, jonka mukaan miehiltä tuli edellyttää samanlaista hillittyä seksuaalikäyttäytymistä kuin naisilta. Myös muu työväenliikkeen naisjohto irtisanoutui Willmanista ja totesi tämän ulostuloillaan pelaavan porvariston pussiin.²⁸

Willmanin ja Pärssisen välinen kiista päättyi vasta vuoden 1909 keväällä, jolloin Pärssinen julkaisi *Työmiehessä* laajan kolmeosaisen artikkelisarjan naisten suhteesta demokratiaan. Artikkeleissaan hän osoitti kohta kohdalta erot Willmanin ja sosialistisen naisliikkeen virallisen linjan välillä. Willmanin seksuaaliradikaaleilla kirjoituksilla ei ollut mainittavaa vaikutusta sosiaalidemokraattien kokonaiskannatukseen, mutta maltillista linjaa ja Pärssistä vastaan hyökkäämällä hän kuitenkin suututti naisliikkeen johdon, mikä ajoi hänet poliittiseen paitsioon. Hieman ironisesti hyökkäykset saattoivat jopa vahvistaa Pärssisen asemaa poliittisena johtajana, sillä Willmanin kirjoituksiin vastatessaan myös Pärssinen sai runsaasti näkyvyyttä. Omissa puheenvuoroissaan Pärssinen korosti edustavansa kaikkien aitojen sosialistien kantaa ja leimasi Willmanin työväenliikkeen rivejä hajottavaksi haihattelijaksi.²⁹

Hilda Tihlä oli kirjoituksissaan huomattavasti Willmania hienovaraisempi, vaikka kannattikin yhtä lailla sukupuolimoraalin uudelleenmäärittelyä ja naisen seksuaalisen halun tunnustamista. Myös Tihlä katsoi naisen seksuaalisuuden kahlitsemisen johtaneen moniin yhteiskunnallisiin epäkohtiin. Hänen vaatimuksensa seksuaalisen vapauden puolesta nousivat selkeimmin esille lyhyissä kertomuksissa ”Naisen kunnia” (1910) ja ”Lapsi” (1912), jotka hän julkaisi *Työläisnaisessa* sekä uskonnollisiin ja yhteiskunnallisiin aiheisiin keskittyneessä *Vapaa Ajatus* -lehdessä.³⁰

”Naisen kunnia” -kirjoituksensa Tihlä laati vastineeksi Eliina Kajanderin nimellä julkaistuun kertomukseen, jossa herrasmiehenä esiintyvä puuseppä viettelee maalta kaupunkiin muuttavan nuoren tytön, jonka lopulta hylkää vietyään ensin tämän ”kunnian”, eli neitsyyden. Hyväuskoinen tyttö tulee lyhyen seurus-

telun seurauksena raskaaksi ja häpeä saa hänet halveksimaan kaikkia miehiä.³¹ Tihlä piti kertomusta lapsellisena ja kuvasi sitä suorastaan vastenmieliseksi. Hän ihmetteli, miksi naisen kunnia oli riippuvainen ainoastaan tämän neitseydestä, kun taas miehiä arvioitiin heidän tekojensa ja saavutustensa mukaan. Vastineensa lopussa Tihlä suomi ankarin sanoin ajan kaksinaismoraalia:

Miehen kunnia on uljuus, rakkaus, totuus. Jos hän on valehtelija, konna, ilmiantaja, on hän kunniaton. Nainen saa olla tätä kaikkea: viettelijä, ilmiantaja, panettelija, jos hän vaan on neitsyt, on hänellä ”kunnia” itsensä ja muiden silmissä. [...] Surkeassa pimeydessä ja orjuudessa on naista pidetty läpi vuosisatojen. Häneltä ei olla koskaan vaadittu muuta kuin naisellista suloutta, kauneutta ja viattomuutta. Hän on ollut kaunis eläin. Vahvimpia kahleita millä hän on sidottu on juuri ollut hänen surkea ”kunniansa”. Meidän päivinämme, jolloin monet tyhmyyden kahleet ovat katkenneet ja yhä uudet ovat katkeamassa, yhä vielä pimeät voimat pitävät naista ala-arvoisessa asemassa. Yhä vielä on naisen ”kunnia” entisellä heikolla pohjallaan.³²

Huomion arvoista Tihlän kirjoituksessa on se, että hän ei suinkaan vaatinut miesten seksuaalisen käyttäytymisen rajoittamista. Viittaamalla naisen surkeaan kunniaan, hän pikemminkin korosti, että naisilta edellytetty sukupuolisiveellisyys perustui ummehtuneisiin takapajuisiin ajattelumalleihin. Hän vaati naisille oikeutta päättää omasta ruumiistaan ja samoja vapauksia kuin miehillekin. Naisia ei tullut arvioida ainoastaan heidän seksuaalisen aktiivisuutensa tai ulkoisten ominaisuuksiensa perusteella. Muutamaa viikkoa myöhemmin julkaistussa jatkokirjoituksessaan Tihlä vielä uudelleen painotti, että naisen kunnia ei ollut riippuvainen ”luvallisesta” tai ”luvattomasta” sukupuolielämästä, millä hän viittasi kirkon siunaamaan avioliittoon ja sen ulkopuolisiin sukupuoli-suhteisiin. Lopuksi hän ilmoitti uskovansa, että asenteet olivat muuttumassa ja yhteiskunta oli kulke-massa ”valoa ja vapautta” kohti.³³

Työläisnaisen toimitussihteerin tehtävässä työskennellyt Hilja Pärssinen koetti sovittaa Tihlän kirjoituksen omaan maltillisempaan linjaansa sopivaksi. Hän totesi Tihlän tarkoittaneen kir-

joituksellaan vain sitä, että työläisnaisten heikon taloudellisen aseman vuoksi avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset olivat yleisiä eikä naisia sen vuoksi tulisi tuomita. Porvarillisessa yhteiskunnassa työläisnaisilla ei yksinkertaisesti ollut varaa avioitua ja jäädä kotiin huolehtimaan lapsistaan.³⁴ Selityksessään Pärssinen kuitenkin sivuutti täysin Tihlän kritiikin kärjen, joka kohdistui naisen seksuaalisen käyttäytymisen rajoittamista vastaan.

Tihlän erkaantuminen maltillisesta linjasta käy entistä näkyvämmäksi tarkasteltaessa pari vuotta myöhemmin julkaistua Lapsi-kertomusta. Tarinassa vanha äiti kauhistuu huomattavasti aviottoman tyttärensä olevan raskaana. Järkytys ei kuitenkaan johdu suoranaisesti raskaudesta, vaan pikemminkin siitä, millä tavoin ahdasmielinen ympäröivä yhteiskunta tulisi kohtelemaan aviotonta nuorta äitiä ja hänen lastansa. Tarina kääntyy ajan seksuaalimoraalin ja avioliittoinstituution kritiikiksi Tihlän siirtymässä tytön tunteista kuvailemaan vanhan äidin kokemia synkkiä mietteitä:

Hän [tyttö] oli pienen likaisen kodin lapsi. Samoillessaan metsiä hänkin oli kuullut luonnon kutsut, astunut iloisena lemmen pyhäkköön. Mutta lemmen pyhäkköön hän oli hairahtunut, luonnon kutsua noudattamaan hän oli langennut. Tämä nainen kantoi povessaan ihmistänta, ihmiselämää. Kukaan siitä ei vielä tietänyt, vanha äiti vain aavisteli. [...] Hänellä [äidillä] ei maailmassa ollut koskaan mitään muuta ollut kuin tytär. Vastenmielinen puoliso oli sen siittänyt ilman lemmen kutsua, lemmettömässä aviovuoteessa. [...] sillä hänen oma vuoteensa, se, jossa sydän oli inhosta haleta, jossa mieli oli kapinoinut, se oli ollut luvallinen vuode, sitä valmistessa olivat vaakkuneet pimeyden korpit.³⁵

Tytön äidin mietteissä Tihlä suuntasi huomionsa niin sanottuihin järkiavioliittoihin, jotka joutuivat etenkin sosialistien hampaisiin. Järkiavioliittojen vaikuttimena oli puolisoitten molemminpuolisen rakkauden sijaan, tai ainakin sen rinnalla, taloudellinen ja sosiaalinen asema. Vaikka romantiikka ja rakkaus nostettiinkin jo 1800-luvun loppupuolella tärkeäksi avioliiton solmimisen perusteeksi, yhteiskunnallisella asemalla ja varallisuudella oli 1900-luvun alussa yhä suuri merkitys etenkin sivistyneistön kes-

kuudessa. Myös köyhille työläisnaisille avioliitto oli usein ainoa keino turvata oma taloudellinen toimeentulo. Varsinainen sosiaalinen nousu luokkahierarkiassa avioliiton avulla oli kuitenkin hyvin harvinaista, sillä parhaat edellytykset nähtiin avioliitolla, jossa puoliset kuuluivat samaan sosiaaliluokkaan.³⁶

Tihlälle järkiavioliitot näyttäytyivät suorastaan irvokkaina, mikä näkyy selkeästi hänen kuvaillessaan äidin vastenmielisyyttä aviopuolisoaan kohtaan. Katkelman lopussa mainituilla pimeyden korpeilla Tihlä tarkoitti kirkon papistoa, joka oli ottanut oikeudekseen kontrolloida sitä, kenellä ja keiden kanssa yksilöllä oli oikeus heittäytyä intiimiin suhteeseen. Katkelmassa tytön tuntemusten yhteydessä mainittu ”luonnon kutsu” viittaa puolestaan seksuaalisiin haluihin, jotka Tihlä esitti myös naiselle kuuluvaksi. ”Hairahtuminen” ja ”lankeaminen” kuvaavat vastakohtaisesti ajan ilmapiiriä, jossa varsinkin naisten avioliiton ulkopuolisia sukupuolisuhteita pidettiin sopimattomina ja osoituksena turmeltuneesta luonteesta. Kontrasti äidin ja tyttären kokemuksen välillä on suuri. Vastakohdista ilmenee hyvin se, että Tihlälle seksin hyväksyttävyyys ei ollut riippuvainen avioliiton virallistamisesta. Hänelle merkitystä oli ainoastaan sillä, että intiimi läheisyys oli täysin vapaaehtoista ja sen perustana oli aito halu sekä rakkaus kumppaneiden välillä.

”Lemmen pyhättö”

Hilja Pärssinen vastasi pitkälti SDP:n perhe- ja sosiaalipolitiikan linjauksista, mutta hän oli myös keskeinen sosialistisen uskontokritiikin ideologi. Suomalaisen työväenliikkeen historiankirjoituksessa sosialistien uskontopoliittista linjaa onkin kuvattu jopa pärssisläisyydeksi. Tiivistetysti sanottuna pärssisläisyys tähtäsi kirkon vallan karsimiseen ja uskonnolliseen reformaatioon, jossa sosialismi edusti aitoja kristillisiä ihanteita. Uskonnon tuli näkyä arkielämässä sekä politiikassa käytännön solidaarisuutena ja altuismina. Aineksia uskontokritiikkiinsä Pärssinen otti monipuo-

lisesti niin vakiintuneista uskonnoista kuin uusista uskonnollisista liikkeistä kuten teosofiasta ja tolstoilaisuudesta.³⁷

Myös Willman ja Tihlä olivat uskontoon liittyvissä kysymyksissä pitkälti pärssisläisellä kannalla. Käytännössä kaikissa yhteiskuntakriittisissä kirjoituksissaan he arvostelivat kirkkoa ja sen papistoa porvarillisen hierarkian ja kapitalismin tukemisesta hyvin samaan tapaan kuin Pärssinen. Willman ja Tihlä erottuivat pärssisläisyydestä kuitenkin juuri siinä, että he kytkivät uskontokritiikkiinsä avoimesti seksuaalisen vapauden vaatimuksen. Pääsyylliseksi siihen, että naiset olivat sukupuolensa vuoksi epätasa-arvoisessa asemassa eikä heidän tarpeitaan tunnustettu, Willman ja Tihlä näkivät kirkon opettaman kristinuskon juurruttaman ahdasmielisyyden. Erityisen hankalaksi ongelman ratkaisemisen teki se, että naiset itse oli saatu uskonnon avulla omaksumaan vääristynyt käsitys oman seksuaalisuutensa syntisyydestä. Naisen alistuvaisuuden järjettömyyteen kohdistui juuri artikkelin avaavassa lainauksessa Willmanin julistus siitä, että ”akkojen lause” ihmisen syntisyydestä oli hylättävä. Myös Tihlän mainitsema naisen kahlitseva orjuuttava pimeys ja tietämättömyys viittaavat nimenoman kirkon opettamaan kristinuskoon, joka oli saanut naiset hyväksymään alistetun asemansa.³⁸

Seksuaalimoraalin uudistaminen edellytti uskonnollisten käsitysten uudelleen määrittelyä. Willmanille ajatus aktiivisen seksuaalisuuden syntisyydestä ja Jumalan tahdon vastaisena näyttäytyi absurdina. Willman korostikin, että ajan siveellisyysnormisto ei ollut lähtöisin korkeammasta voimasta, vaan itsekkäiden ihmisen luomus, jonka tarkoituksena oli pitää kansa kuuliaisena:

Tuo oppi [käsitys seksistä syntinä] *ei* ole Kristuksen oppia, hänen, joka siunasi *lapset*. Kuinka olisi *hän* voinut siunata *niitä*, joiden maailmaan saattaminen olisi ollut *syntiä*, siis jumalan tahdon vastustamista. Ei, vaan ihmisten *kovuuden* tähden laati Mooses siveellisyyslain. Sillä *synnyttäminen* on elämää, sen vastakohta on yksin *kuolema*. Mutta varokaa, ett’ette *valhe rakkaudesta* synnytä, sillä valhe on kuolemaksi. Siis älkäämme sanoko Jumalan ihaninta lahjaa, *luomisvoimaa*, synniksi muulloin, kuin silloin

kun käytämme sitä *väärin*, se on elämellisyiden, tekopyhyiden ja yhteiskunnallisten valheitten ja epäkohtien palveluksessa.³⁹

Lainauksesta käy hyvin ilmi se, kuinka Willman näki äitiyden jokaisen naisen pyhänä kutsumuksena ja katsoi ”vapaan rakkautta” palvelevan tätä päämäärää. Vaikka Willman yhdisti seksuaalisuuteen myös nautinnon, tarpeiden tyydyttämisen vapaus ei siis tarkoittanut heikumallisen hurjastelun lietsomista, millaiseksi vastustajat hänen ulostulonsa tulkitsivat. Willman päinvastoin totesi ajan yhteiskunnan ahdasmielisen kaksinaismoraalisen seksuaalinormiston ruokkivan perversioita ja haureutta, mihin hän viittasi elämellisyydellä, tekopyhyydellä ja yhteiskunnallisilla valheilla. ”Valhe rakkaus” puolestaan tarkoitti hänelle kirkon siunaamaa tunteetonta järkiavioliittoa, jossa puoliset eivät tunteneet kiintymystä toisiinsa.

Keskeisintä yllä esitetystä tekstikatkelmasta Willmanin seksuaaliradikalismien ymmärtämisen kannalta on se, kuinka hän korosti seksuaalisuutta Jumalan antamana lahjana. Naiselle oli syntymässä annettu kyky luoda uutta elämää. Naisen tarpeet olivat toisin sanoen lähtöisin Jumalasta ja niiden tuomitseminen syntiseksi olisi tarkoittanut myös lasten synnyttämisen tuomitsemista.

Muistitiedoista ja Willmaniin kohdistuvasta tutkimuksista käy ilmi, että hän piti Jeesusta historian merkittävänä ajattelijana. Willman ihaili suuresti myös Leo Tolstoin (1828–1910) tuotantoa ja omaksui Ellen Keyn ohella ajatteluunsa aineksia juuri tolstolaisuudesta.⁴⁰ Tolstoi oli tunnettu ankarasta kirkko- ja yhteiskuntakritiikistään. Hän vaati koko kirkkoinstituution lakkauttamista, koska katsoi institutionaalisen uskonnon vääristöneen aidon Jeesuksen sanoman, jossa keskeisintä oli lähimmäisenrakkaus ja pyyteetön altruismi. Tolstoi lukeutui myös ajan vaikutusvaltaisimpiin seksuaalireformisteihin ja arvosteli kovin sanoin ajan avioliittokäsitystä. Hänen mukaansa kirkolla tai luokka-aseamalla ei tullut olla vaikutusta siihen, ketkä saivat rakastaa toisiaan. Tolstoi kehottikin kieltäytymään kirkollisesta vihkimisestä ja puolisoita solmimaan vapaita liittoja. Intiimiin suhteeseen antautuminen oli itsessään jo lupaus sitoutumisesta eikä liittoa tarvinnut

erikseen vahvistaa. Tolstoi kuitenkin peräänkuulutti aistillisista nautinnoista luopumista. Hänen ihanteessaan puolisoiden välinen rakkaus ilmeni enemmän sisarellisena huolenpitona ja henkisenä yhteytenä kuin intiiminä läheisyytenä. Monet aikalaiset katsoivat tolstoilaisen seksuaaliaskeesin ihanteen olevan tavoiteltava, mutta sen toteuttamisen käytännössä olevan tavalliselle ihmiselle ylivoimainen tehtävä. Jopa Suomen tunnetuin tolstoilainen Arvid Järnefelt (1861–1932) suhtautui epäillen oppi-isänsä tiukkaankin seksuaalikielisiin vastauksiin vapaamielisemmästä teosofiasta, joka salli myös aistilliset nautinnot. Onkin korostettava, että ajan yhteiskunnalliset ja uudet uskonnolliset aatteet, kuten tolstoilaisuus ja teosofia, eivät olleet stabiileja valmiita maailmankatsomuksia, vaan jatkuvassa toisiaan täydentävässä vuorovaikutussuhteessa.⁴¹

Keskustelu seksuaalisuudesta ja avioliitosta oli aihepiiri, jossa ajan aatteellinen pluralismi tuli selkeästi näkyväksi. Kuten historiantutkijat Anu-Hanna Anttila ja Mikko Pollari ovat osuvasti todenneet, niin sanotuille ”uuden ajan ihmisille” ei tuottanut hankaluuksia sovittaa yhteen aineksia erilaisista maailmankatsomuksista.⁴² Elvira Willman toimii erinomaisena esimerkkinä modernin yksilön ajattelusta. Hän ammensi samanaikaisesti argumentteja sosialistiseen vapaan seksuaalimoraalin ihanteeseensa tieteellisestä maailmankatsomuksesta ja tolstoilaisuudesta, mutta tuli lähelle myös teosofien ajattelua pyhittäessään eroottisen rakkauden.

Uskonnollinen pluralismi tulee esille myös Hilda Tihlän edellä lainatussa Lapsi-kertomuksessa samaan tapaan kuin Willmanilla. Kuvatessaan intiimiin aktiin antautumista astumiseksi ”lemmen pyhäkköön” Tihlä kohotti seksuaalisuuden pyhäksi rakkauden toimitukseksi, jonka tuloksena uusi elämä sai alkunsa. Kontrasti lemnettömään kirkon siunaamaan aviovuoteeseen, jossa tyttö itse on siitetty, korostaa nimenomaan sitä, että kahden toisiaan rakastavan ihmisen läheisyys ei voinut olla syntiä.

Willmanin tavoin Tihlä ihaili suuresti Tolstoita. Aikaisemmissa tutkimuksissa Tihlää onkin kuvattu yhdeksi suomalaisen työväenliikkeen merkittävimmäksi tolstoilaiseksi kirjailijaksi.⁴³

Tolstoilainen maailmankatsomus näkyy ennen kaikkea juuri siinä, kuinka raivokkaasti Tihlän vastusti kirkkoa ja kirkollista avioliittoinstituutiota. Lisäksi hän omaksui tolstoilaisen pasifismin ihanteen ja kritisoi jopa sosialisteja maallisen omaisuuden palvomisesta sekä Kristuksen rakkaudensanomien unohtamisesta.⁴⁴

Tihlän ja hänen puolisoitensa Karl Nicklinin ja Urho Tuuralan kirjoittamien lähteiden tarkastelu osoittaa lisäksi sen, että teosofisilla käsityksillä oli tolstoilaisuuden rinnalla keskeinen asema Tihlän maailmankatsomuksen rakentumisessa. Kuuluisimpien kansainvälisten teosofien, kuten Annie Besantin (1847–1933) ja Rudolf Steinerein (1861–1925), ajatuksia muistikirjojihinsa koonnut Nicklin kiinnitti useissa kohden huomionsa yhteiskunnan moraalisääntöjen relatiivisuuteen. Yksilöä ohjasi sisäinen omatunto – Nicklinin sanoin Jumala, eli absoluuttinen hyvä –, mutta toiset olivat korkeammalla kehitysasteella kuunnellakseen sen ääntä. Ulkoiset moraalikoodit ja siveyssäännöt oli laadittu ainoastaan niitä varten, joiden omatunto ei ollut vielä kehittynyt riittävän korkealle asteelle. Myös Tuurala maalaili *Vapaa Ajatus*-lehdessä tulevaisuudenkuvaa, jossa ulkoapäin määritellyt siveyssäännöt joutivat historian romukoppaan uuden teosofisen uskonnollisuuden syrjäytettyä täydellisesti karille karataneen kirkkokristillisyyden. Yhdenmukaisuudet Tihlän ja hänen puolisoitensa kirjoittamien tekstien välillä osoittavat, että teosofiset ainekset olivat keskeisiä myös Tihlän maailmankatsomuksessa.⁴⁵

Tihlän kiinnostus teosofiaan on huomioitava tolstoilaisten aatteiden rinnalla hänen seksuaalisuuteen keskittyvissä kirjoituksissaan. Yksilöä ohjaavan omatunnon tai sisäisen Jumalan äänen kuunteleminen edellytti kirkon holhouksesta irtaantumisesta. Tämä koski myös rakkaussuhteita. Ulkopuolisten uskonnollisten auktoriteettien sijaan valta päätää sukupuolisuhteista oli annettava yksinomaan yksilölle itselleen. Ainoastaan hiljenty-mällä kuuntelemaan omatuntoaan ihminen saattoi valita itselleen sopivan kumppanin ja tietää, milloin oli valmis astumaan tämän kanssa lemмен pyhäkköön.

Elvira Willmanin ja Hilda Tihlän seksuaaliradikaalit aatteet

Elvira Willman ja Hilda Tihlä ovat osoitus siitä, että sosialidemokraattisen naisliikkeen linja seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä ei ollut yhtenäisen maltillinen ja liikkeessä vaikutti myös seksuaaliradikaali suuntaus. Willman ja Tihlä edustivat yleisesti ottaen pientä vähemmistöä, mutta he olivat aktiivisia ja tunnettuja toimijoita, jotka saivat runsaasti näkyvyyttä työväenliikkeessä. Näin ollen (naisen) seksuaalista vapautta vaatineet ajatukset eivät jääneet ainoastaan marginaalisen pienen ryhmän sisälle, vaan levisivät heidän kauttaan työväenliikkeessä myös laajempaan tietoisuuteen.

Willmanin ja Tihlän kirjoitusten analyysi auttaa purkamaan sukupuolittunutta kuvaa työväenliikkeen aatehistoriasta. Seksuaaliradikaaleja aatteita ei ajanut ainoastaan pieni miesjoukko, vaan yhtä lailla seksuaalisen vapauden vaatimuksia esittivät naiset. Etenkin Willmanin voi nähdä seksuaaliradikalismien pioneerinä työväenliikkeessä, sillä hän nosti vapaan rakkauden keskustelun polttopisteeseen jo muutamaa vuotta aiemmin kuin A. F. Tanner, jota historiankirjoituksessa on pidetty merkittävimpänä työväenliikkeen seksuaaliradikaalina 1900-luvun alussa.

Samalla Willmanin kirjoitukset ja henkilöhistoria kertovat siitä, kuinka voimakkaaksi poliittiseksi kysymykseksi seksuaalisuus muodostui julkisessa keskustelussa. Hän herätti sosialidemokraattisessa naisliikkeessä vastustusta nimenomaan kärjekkäillä avioliittoon, perheeseen ja seksuaalisuuteen liittyvillä kannanotoillaan, joilla hän haastoi Hilja Pärssisen edustaman maltillisemmän linjan. Välitöntä vaikutusta SDP:n ja sosialidemokraattisen naisliikkeen avioliitto- ja seksuaalipoliittiseen yleislinjaan Willmanin esittämällä aatteilla ei ollut ja hän ajautui puoluepolitiikassa marginaaliin. Hänen kirjoitustensa synnyttämä kohu kuitenkin osoittaa naissosialistien johtohahmojen nähneen Willmanin uhkana sosialistien kannatukselle, mikä pakotti Pärssisen täsmentämään sosialistien seksuaali- ja perhepoliittista linjaa julkisuudessa.

Tihlä oli Willmanin kanssa samoilla linjoilla. Myös hänelle naisen seksuaalinen vapautuminen oli osa sosialistista vallankumousta. Tihlä ei kuitenkaan herättänyt ulostuloillaan suurempaa kohua. Syynä tähän oli todennäköisesti hänen Willmania hienovaraisempi ilmaisutyylinsä mutta myös se, että Tihlä pysytteli sivussa varsinaisesta puoluepolitiikasta eikä pyrkinyt suoranaisesti haastamaan naisliikkeen johtoa.

Lisäksi Willmanin ja Tihlän tarkastelu avaa näkökulmia sosialismin ja uskonnon suhteeseen. Heidän naisen asemaa ja seksuaalisuutta käsittelevät kirjoitukset ovat osoitus siitä, että tieteellisen maailmankatsomuksen ja materialistisen sosialismin yleistymisestä huolimatta työväenliikkeen aatteellinen kenttä oli hyvin moninainen ja uskonnolliset käsitykset näkyivät 1900-luvun alussa yhä voimakkaasti. Heidän kautta tulee näkyväksi se, että uudet uskonnolliset liikkeet, kuten tolstoilaisuus ja teosofia, vaikuttivat työväenliikkeessä vielä senkin jälkeen, kun sosialidemokraattien puoluejohto oli tehnyt niihin pesäeroa. Willmanin ja Tihlän tavoitteena ei ollut irtautuminen kristinuskosta, vaan uskonnon vapauttaminen kirkon vääristyneestä opista. Seksi ja seksuaalisuus olivat Jumalan antama lahja, joka tuli valjastaa palvelemaan yksilön ja yhteiskunnan hyvinvointia.

Viitteet

- 1 *Palvelijatarlehti* 7–8/1905, 90, 95. ”Miksi meille naisille nykyisessä yhteiskunnassa sukupuolielämä on vastenmielistä?”, Elvira Villman. [Jatkossa kirjoitukseen viitataan: Villman 1905]
- 2 Ks. Kempainen 2020.
- 3 Pärssisen elämästä ja toiminnasta tarkemmin ks. Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018.
- 4 Pärssisen suhtautumisesta seksuaalisuuteen sekä hänen tekemistään SDP:n sosiaali- ja perhepoliittisista linjauksista ks. Kempainen 2020, 84–126; Lähteenmäki 1989, 140–146; Hentilä 1989, 170–172.
- 5 Biografisesta historian tutkimuksesta esim. Roberts 2002; Caine 2010; Halldórsdóttir, Kinnunen & Leskelä-Kärki 2016, 7–34. Biografian soveltavista historian tutkimuksen näkökulmista ks. myös Hakosalo et al. 2014.
- 6 Esim. Nieminen 1951, 214–215; Rajainen 1973, 94; Helén 1997, 178–181; Markkola 2002, 280–281.
- 7 Markkola 2002, 165–178; Markkola 2006, 224–226, 234–236.
- 8 Nieminen 1951, 145–146, 227–232; Räisänen 1995, 130–135; Anttila & Pollari 2009, 131–134; Harmainen 2010, 91–92; Pollari 2010, 9–14.
- 9 Markkola 2006, 223–224.
- 10 Nieminen 1951, 201–207; Pollari 2010, 10–11.
- 11 Nieminen 1951, 172–177; Dickinson 2014, 216–220; Kinnunen 2014, 72–73. Keyn kiinnostuksesta teosofiaan ks. Hällström, Jansson & Pironi 2016, 8–14. Teosofien suhtautumisesta seksuaalisuuteen esim. Owen 2004, 87–107.
- 12 Soikkanen 1961, 82–97, 140–160; Pikkusaari 1998, 86.
- 13 Ks. Mikkola & Pollari 2016, 402–414; Järvenpää 2017, 198–210; Harmainen & Kempainen 2020, 20–32.
- 14 Dixon 2001, 45–46, 62–63; Owen 2004, 23–27; Strube 2017, 568–595.
- 15 Willmanin elämänvaiheista ja näytelmistä tarkemmin ks. Hyttinen 2012; Kempainen 2020, 67–75.
- 16 Perheeseen syntyi yhteensä kolme lasta: Voitto Ilmari (1907–2002), Marja (1912–?) ja Irja (1917–1918).
- 17 Willmanin kiistoista Pärssisen ja muiden sosialidemokraattisten naisten kanssa ks. Kempainen 2020, 126–168.
- 18 *Veriuhrit* näytelmän käsikirjoitus on sittemmin kadonnut eikä sitä ole tutkittu tarkemmin. *Vallankumouksen vyöryssä* näytelmästä ja romaanista sekä Willmanin elämän loppuvaiheista ks. Hyttinen 2012, 125–156.

- 19 Markkola 1994, 65–67; Anttila & Pollari 2009, 131.
- 20 Vaikka Tihlällä ei ollut muodollista koulutusta, hänen kielitaitonsa laajuudesta kertoo se, että vuonna 1913 päivätyssä kustantajalleen WSOY:lle lähettämässään kirjeessä hän tarjoutui kääntämään ruotsin-, saksan-, englannin- ja ranskankielisiä teoksia. Tihlän kirje WSOY:lle 14.8.1913. WSOY:n arkisto, kirjaillijakirjeenvaihto, Hilda Tihl. Kansallisarkisto.
- 21 Tihlän elämänvaiheista ja teoksista tarkemmin ks. Kempainen 2020, 75–83; Kempainen 2011. *Leeni*-romaanin ja *Kellarikerroksessa*-näytelmän yhtymäkohdista ks. Hyttinen & Melkas 2009, 122–137.
- 22 Kempainen 2020, 79–81.
- 23 Kempainen 2020, 78–79.
- 24 Villman 1905, 93.
- 25 Räisänen 1995, 23–25; Anttila & Pollari 2009, 115–117.
- 26 Willmanin äitiyden ihanteesta ja sosiaalipoliittisten uudistusten vaatimuksista tarkemmin ks. Kempainen 2020, 126–132.
- 27 Villman 1905, 94.
- 28 Willmanin ja Pärssisen välisestä väittelystä yksityiskohtaisemmin ks. Kempainen 2020, 146–168.
- 29 Ibid.
- 30 Ks. myös Kempainen 2020, 169–183.
- 31 *Työläisnainen* 30/1910, 232–233.
- 32 *Työläisnainen* 33/1910, 249–250. ”Naisen kunnia”, Hilda Tihl.
- 33 *Työläisnainen* 38/1910, 293. ”Ylläolevan johdosta”, Hilda Tihl.
- 34 *Työläisnainen* 38/1910, 293–294. ”Lisäys”, H.P.
- 35 *Vapaa Ajatus* 23–24/1912, 375. ”Lapsi”, Hilda Tihl.
- 36 Esim. Räisänen 1995, 124–129; Anttila & Pollari 2009, 114–115.
- 37 Pärssisläisyydestä tarkemmin ks. Kempainen 2020, 188–216, 254–294; Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 58–59, 144–145.
- 38 Willmanin ja Tihlän kirkkokritiikistä ks. Kempainen 2020, 216–253.
- 39 Villman 1905, 90.
- 40 Eloranta 2000, 19–20; Hyttinen 2012, 40–41; Kempainen 2020, 294–301.
- 41 Nieminen 1951, 155–164; Nokkala 1958, 24–25; Harmainen 2010, 88–90. Tolstoilaisuuden ja teosofian vuorovaikutuksesta ks. myös Kokkinen 2010, 33–41.
- 42 Anttila & Pollari 2009, 112.
- 43 Nokkala 1958, 245–246; Pikkusaari 1998, 319–320; Karkama 2010, 59.
- 44 Tihlän tolstoilaisesta maailmankatsomuksesta tarkemmin ks. Kempainen 2020, 313–322.

- 45 *Vapaa Ajatus* 6/1917, 84–87. Urho Tuurala: Indialainen renessanssi III. Tihlän ja hänen puolisoidensa teosofisesta maailmankatsomuksesta tarkemmin ks. Kempainen 2017, 184–197; Kempainen 2020, 327–358.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki.

WSOY:n kirjailijakirjeenvaihto, Hilda Tihlä.

Lehdistö ja muu kirjallisuus

Eloranta, Voitto Ilmari (2000): *Poika vallankumouksen jaloissa*. Otava, Helsinki.
Palvelijatarlehti 7–8/1905.

Työläisnainen 30, 33, 38/1910.

Vapaa Ajatus 23–24/1912, 6/1917.

Tutkimuskirjallisuus

Anttila, Anu-Hanna & Pollari, Mikko (2009): Suitsittu seksuaalisuus. Teoksessa Anu-Hanna Anttila et al. (toim.), *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino, Tampere, 111–137.

- Caine, Barbara (2010): *Biography and History*. Palgrave MacMillan, London.
- Dickinson, Edward Ross (2014): *Sex, Freedom, and Power in Imperial Germany 1880–1914*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Dixon, Joy (2001): *Divine Feminine. Theosophy and Feminism in England*. John Hopkins University Press, Baltimore.
- Hakosalo, Heini & Jalagin, Seija & Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.) (2014): *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. SKS, Helsinki.
- Halldórsdóttir, Erla Hulda & Kinnunen, Tiina & Leskelä-Kärki, Maarit (2016): Doing biography. Teoksessa Erla Hulda Halldórsdóttir, Tiina Kinnunen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.), *Biography, Gender and History: Nordic Perspectives*. Cultural History – Kulttuurihistoria 14. Turun yliopisto, Turku, 7–34.
- Harmainen, Antti (2010): *Modernin mystikot. Teosofian ulottuvuudet Pekka Ervastin ja Eino Leinin maailmankuvissa 1902–1908*. Historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Harmainen, Antti & Kempainen, Mikko (2020): ”Paremmän sosialismin” asialla. Uskonnon ja sosialismin synteesi suomalaisessa työväenliikkeessä ensimmäisistä eduskuntavaaleista kansalaisootaan. *Historiallinen Aikakauskirja* 118 (1), 20–32.
- Helén, Ilpo (1997): *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, Valta ja itse-suhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Gaudeamus, Tampere.
- Hentilä, Marjaliisa (1989). Maa jossa piiatkin saivat äänestää. Suomen työläisnaisliikkeen kuva kansainvälisessä lehdistössä 1906–1914. Teoksessa Leena Laine & Pirjo Markkola (toim.), *Tuntematon työläisnainen*. Vastapaino, Tampere, 162–185.
- Hentilä, Marjaliisa & Kalliokoski Matti & Viita Armi (2018): *Uuden ajan nainen. Hilja Pärssisen elämä*. Kustannusosakeyhtiö Siltala, Helsinki.
- Hyttinen, Elsi (2012): *Kovaa työtä ja kohtalon oikkuja. Elvira Willmanin kamppailu työläiskirjallisuuden tekijyydestä vuosisadanvaihteen Suomessa*. Scripta Lingua Fennica Edita, Turun yliopisto, Turku.
- Hyttinen, Elsi & Melkas, Kukku (2009): ”Me olemme teidän luomianne olentoja” – prostituoidun hahmo kirjallisena kiistakuvana. Teoksessa Kati Launis & Marko Tikka (toim.), *Työväki ja kokemus. Väki voimakas 22*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen Seura, Helsinki, 122–137.
- Hällström, Catharina & Jansson, Hedda & Pironi, Tiziana (2016). Ellen Key and the Birth of a new Children’s Culture. *Journal of Theories and Research in Education, Special Issue: Ellen Key and the Birth of a new Children’s Culture* 11 (2), 1–25.
- Järvenpää, Juuso (2017): Vainotun totuuden esitaistelija. Jaakko Jalmari Jalo-Kiven spiritualistisen identiteetin rakentuminen 1900-luvun alun Suomessa. *Historiallinen Aikakauskirja* 115 (2), 198–210.

- Karkama, Pertti (2010): Ihmiset vallan varjossa. Tolstoilaisuutta suomalaisessa kulttuurielämässä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Teoksessa Minna Turtiainen & Tuija Wahlroos (toim.), *Maaemon Lapset. Tolstoilaisuus kulttuurihistoriallisena ilmiönä Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 43–61.
- Kempainen, Mikko (2011): *Elämän satuja. Maailmankuvan rakentuminen Hilda Tihlän tuotannossa 1907–1916*. Suomen historian Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Kempainen, Mikko (2017): Korkein olkoon kanssamme! Kirjailija Hilda Tihlä ja teosofia suomalaisessa työväenlehdissä 1910–1918. *Historiallinen Aikakauskirja* 115 (2), 184–197.
- Kempainen, Mikko (2020): *Sosialismin, uskonnon ja sukupuolen dynamiikka. 1900-luvun alun työväenliikkeen naiskirjailijat aatteen määrittelijöinä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/319119>.
- Kinnunen, Tiina (2014): Alexandra Gripenberg’s Feminist Christianity. Teoksessa Terhi Utriainen & Kaisa Salmesvuori (toim.), *Finnish Women Making Religion. Between Ancestors and Angels*. Palgrave Macmillan, New York, 61–79.
- Kokkinen, Nina (2010): Jumalan pojat. Tolstoilaisuuden ja teosofian kohtaamia vuosisadanvaihteessa. Teoksessa Minna Turtiainen & Tuija Wahlroos (toim.), *Maaemon Lapset. Tolstoilaisuus kulttuurihistoriallisena ilmiönä Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 33–41.
- Lähteenmäki, Maria (1989): ”Pohjoinen mallimaa” Suomen työläisnaisliikkeen kansainvälistyminen. Teoksessa Leena Laine & Pirjo Markkola (toim.), *Tuntematon työläisnainen*. Vastapaino, Tampere, 140–161.
- Markkola, Pirjo (1994): *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Historiallisia Tutkimuksia 187. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2002): *Synti ja Siveys. Naiset, Uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2006): Seksi, miehet ja moraalit. Miesten seksuaalisuus moraalikysymyksenä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Teoksessa Minna Ahola, Marjo-Riitta Antikainen & Päivi Salmesvuori (toim.), *Taivaallista seksiä. Kristinusko ja seksuaalisuus*. Tammi, Helsinki. 223–237.
- Mikkola, Kati & Pollari, Mikko (2016): Poliittisen marginaalin ääni vaalikevällä 1907. Teosofisen työmiehen Itkosen muistiinpanot ja julkisuusstrategia. *Historiallinen aikakauskirja* 114 (4), 402–414.
- Nieminen, Armas (1951): *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikeskusteluita suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. WSOY, Helsinki.

- Nokkala, Armo (1958): *Tolstoilaisuus Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus.* Tammi, Helsinki.
- Owen, Alexandra (2004): *The Place of Enchantment. British Occultism and the Culture of the Modern.* The University of Chicago Press, Chicago.
- Pikkusaari, Jussi (1998): *Vaikea vapaus. Sosialidemokratian häviö kirkolle 1850-luvulta 1920-luvulle käydyssä Suomen kulttuuritaistelussa.* Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Pollari, Mikko (2010). Lemmen salaisuuksien äärellä. *Työväentutkimuksen vuosikirja 2010*, Karisto, Hämeenlinna, 9–11.
- Rajainen, Maija (1973): *Naisliike ja sukupuolimoraali. Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka.* Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 91. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Roberts, Brian (2002): *Biographical research.* Open University Press, Philadelphia.
- Räisänen, Arja-Liisa (1995): *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920.* Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1961): *Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamari- sen eduskunnan vaaleihin asti.* WSOY, Porvoo.
- Strube, Julian (2017): Occultist Identity Formation Between Theosophy and Socialism in fin-de-siècle France. *Numen, International Review for the History of Religion* 64 (5–6), 568–595.

Liikaa vai liian vähän lapsia?

Naisten reproduktiotoiveet ja -pyrkimykset 1900-luvun alun Suomessa

Johdanto

Kansan naisilla on enimmäkseen paljo lapsia, joita he eivät tah-
toisi. Hedelmätöntä naista ihaillaan.¹

Yllä oleva sitaatti on Heinolassa vuonna 1914 työskennelleen
kättilön tulkinta paikkakuntansa naisten lapsilukuun ja hedelmät-
tömyyteen liittyneestä ajattelusta. Kun lyhyttä vastausta purkaa
osiin, se herättää jo varsin monenlaisia ajatuksia aikakauden
lisääntymiseen liittyvistä realiteeteista ja toiveista. Suuri lapsi-
luku kuormitti naisia fyysisesti, mutta saattoi muodostua myös
taloudelliseksi haasteeksi niin maaseudun kuin kaupunkienkin
talonpoikais- ja työläisperheiden keskuudessa. Työn, kodin ja
suvun jatkamisen ristipaineessa sinnitteleville naisille nousi aja-
tuksia kokonaan lapsettomiksi jääneiden helpommasta asemasta,
kun taas lapsettomuuden omakohtaisesti kokeneille tilanne saat-
toi näyttäytyä hyvinkin toivottomana. Lapsia toisaalta haluttiin,
mutta ei liikaa.

1900-luvun alku muodostui reproduktion historian kannalta
yhdeksi merkittäväksi ajanjaksoksi. Lasten saamiseen liittyvä
ajattelu ja toimintamallit muuttuivat ja kokonaisedelmällisyys
pieneni pysyvästi. Aikakauden lääketieteellis-yhteiskunnallinen
konteksti määritti naisruumiin ja lisääntymisen välistä suhdetta
ja sitä, millaisissa rakenteissa naisilla oli ylipäättään mahdollista
toimia. Erilaiset lääketieteelliset ja väestöpoliittiset ideologiat

limittyivät toisiinsa ja naisruumiiseen kohdistunutta valtiointerventiota perusteltiin ja oikeutettiin äitiyssuojelulla. Näkemykset siitä, miltä kaikelta naisia tuli suojella, vaihtelivat. Äitiyssuojelun kontekstissa naisia on suojeltu muun muassa rappeutuvalta moraalilta, teollistumiselta ja kaupungistumiselta, miesten hallitsemattomalta seksuaalivietiltä sekä ”arvaamattomalta” naisruumiilta itseltään. Työläisnaisliike kiinnitti huomiota erityisesti luokkasortoa ilmentävään kaksinaismoralismiin, kapitalismiin sekä työelämään ja työläisnaisten huonoihin oloihin.² 1900-luvun alussa lisääntymiskysymykseen vaikuttaneita lääketieteellis-väestöpoliittisia ideologioita olivat erityisesti lääkärivetoinen, ennaltaehkäisevä hygienia-ajattelu, johon liittyi keskeisesti pelko väestön ja kansakunnan degeneraatiosta eli taantumisesta laadultaan heikoksi.

Pelko degeneraatiosta vaikutti niin uusmalthusilaisen väestöpolitiikan kuin Suomessa suosioon nousseen rotuhygienian taustalla ja 1900-luvun alun Suomessa väestöpolitiikkaa ja sen normeja alettiin toteuttaa näiden ideologioiden hengessä. Perimältään heikoksi katsotun väestön lisääntyminen pyrittiin estämään. Konkreettisia, lisääntymisoikeuksiin keskeisesti vaikuttaneita keinoja olivat vuoden 1929 avioliittolaki sekä sen kanssa harmonisoitu vuoden 1935 sterilisaatiolaki. Rotuhygieniset argumentit vaikuttivat myös Suomessa luokka-, sukupuoli-, ja äitiyspolitiikkaan ja voimistivat muun muassa työväenluokkaan kohdistettua kontrollipolitiikkaa.³ Väestöpoliittisten ideologioiden rinnalla käytiin aktiivista keskustelua seksuaalisuudesta, sukupuolimoraalista ja siveellisyydestä. Antropologi Gayle S. Rubin kirjoittaa, miten tiettyinä ajanjaksoina seksuaalisuudesta kiistellään ja sitä politisoidaan enemmän kuin muulloin. Tällöin myös sukupuolisuhteita ja eroottista elämää neuvotellaan uudelleen.⁴ 1900-luvun alusta muodostui yksi tällainen ajanjakso. Naiset nousivat siveellisyydebatin myötä julkisen keskustelun aktiivisiksi osapuoliksi ja aikaisemmin yksityisenä pidetyt asiat tulivat uudella tavalla julkisuuteen, esimerkiksi kirjoihin ja lehtien palstoille. Siveellisen kansalaisen ihanteella pyrittiin vaikuttamaan myös aikaisten seksuaalikäyttäytymiseen.⁵

Naisruumis oli aktiivisen väestö- ja seksuaalipolitiikan kohteena 1900-luvun alun Suomessa. Naisiin kohdistetun politiikan sijaan artikkelini painopiste on naisten aktiivisessa toiminnassa. Selvitän artikkelissani, millaisia reproduktiotoiveita ja -pyrkimyksiä naisilla oli 1900-luvun alun Suomessa. Käsittelen kysymystä kolmen osakysymyksen kautta: millaisia pyrkimyksiä naisilla oli saada lapsia, säännöstellä syntyvyyttä ja keskeyttää raskaus? Lasten saamisella viitataan erityisesti keinoihin, joilla lapsettomuutta yritettiin ratkaista (yleensä avioparien kesken) sekä keruussa viitattuihin toiveisiin lapsiluvusta. Valtaosa lapsista syntyi avioliittoihin, esimerkiksi vuosina 1901–1920 elävänä syntyneistä lapsista äidin avioisuuden mukaan 92,68% syntyi naimisissa olleille naisille.⁶

Artikkelini syventää aikaisempaa tutkimusta reproduktion historiasta. Keskeisiä teoksia ovat etenkin sosiologi Ilpo Helénin ja sosiaalitieteilijä Ritva Nätkinin suomalaisen äitiys- ja seksuaalipolitiikan historiaa käsittelevät väitöskirjat sekä Hilikka Helstin etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista.⁷ Helén ja Nätkin ovat tutkineet lääketieteellis-väestöpoliittisten rakenteiden kehitystä ja vaikutusta suhteessa naisruumiiseen, mutta Nätkinin tutkimuksessa myös naisten kokemukset äitiydestä 1900-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta nousevat esiin. Helsti puolestaan tarkastelee museoviraston kotisyntytyskeskelyn pohjalta synnytykskulttuurin murrosta 1800–1900-lukujen taitteessa suomalaisella maaseudulla. Lisäksi väestötieteilijä Kari Pitkäsen syntyvyyden säännöstelyn historiaa erittelevä artikkeli⁸ tarjoaa monia keskustelumahdollisuuksia tutkimukselleni, etenkin siltä kannalta, millaisia rakenteita ja väestöhistoriallisia kehityskulkuja ruohonjuuritason reproduktiopyrkimysten taustalla vaikutti.

Artikkelin pääasiallisen aineiston muodostaa Lääkäriseura Duodecim vuonna 1914 toteuttama keruukysely ”lapsenpäästöstä ja pienten lasten hoidosta”.⁹ Lääkäriseuran jäsenet halusivat koota katoavaa kansanperinnettä materiaaliksi tutkimustyöhön. Seuran jäsen, lapsenpäästöoppiin ja gynekologiaan erikoistunut lääkäri Seth Wichmann¹⁰ laati tutkimusaineistonani toimivan

kyselyn lapsenpäästöstä ja pienten lasten hoidosta ja lomake lähetettiin 500 vastaajalle.¹¹ Vastauksia saapui yhteensä 317, joista suurin osa oli kättilöiden (268) ja lääkäreiden (22) täyttämiä. Muu vastaajajoukko (24) koostuu sekalaisemmasta ryhmästä yksittäisiä, kotikunnassaan jollain tavalla merkittävässä asemassa olleista henkilöistä.¹² Kaikki keruuseen vastanneet lääkärit olivat miehiä ja kättilöt naisia. Aineisto kerättiin koko Suomen silloiselta alueelta ilmeisesti läänijakoa noudattaen, sillä lomakkeet on järjestetty niteisiin alueittain. Keruun tarkoituksena oli kerätä lastenhoitoon ja synnytykseen liittyvää tutkimusaineistoa, mutta se tarjoaa kuitenkin paljon monipuolisemman, reproduktion historiaa 1900-luvun alun Suomessa valottavan tutkimusaineiston.¹³ Keruulomake on nelisivuinen ja koostuu yhteensä 56 kysymyksestä, jotka on jaoteltu viiteen eri kategoriaan: kuukautiset, raskaus, synnytys, lapsivuode ja pienten lasten hoito. Analysoin etenkin kuukautisiin, raskauteen ja synnytykseen liittyviä kysymyksiä.¹⁴ Vaikka vastaajia pyydetään keruussa erittelemään nimenomaan paikkakuntansa tapoja, niin aineistosta on aistittavissa jännitteitä ammattiaan harjoittavien kättilöiden suhtautumisessa kansan tapoihin ja tietoihin. Kättilöiden ja kansan käsitykset tiedosta ja tietämisestä saattoivat olla hyvin erilaisia. Karrikoiden, se, mikä toiselle näyttäytyi arkisena toiveena tai tapana, saattoi koulutetulle kättilölle merkitä tietämättömyyttä tai vanhentuneita käytäntöjä. Toisaalta naisten toiveet ja pyrkimykset nousevat aineistosta mielenkiintoisella tavalla esiin juuri suhteessa kättilöiden kriittiseen sävyyn, joka kertoo esimerkiksi luokkajännitteistä. Vaikka koulutetut kättilöt nousivat ammattiin usein työväestön keskuudesta, eivät he kuitenkaan olleet samalla viivalla synnyttäjien kanssa. Professio teki kohtaamisesta hierarkisen, halusivat kättilöt sitä tai eivät.

Duodecimin keruun lisäksi täydennän analyysia Tampereen kaupungin arkistosta löytyvillä Tampereen terveydenhoitolautakunnan arkiston kättilöiden synnytysluetteloilla vuosilta 1903–1905. Synnytysluettelot ovat kättilöiden laatimia raportteja yhden kalenterivuoden aikana hoidetuista synnytyksistä. Kättilöt ovat merkinneet muistutuksia -sarakeeseen, mikäli synnytyksessä on

tapahtunut jotakin poikkeavaa. Ylös kirjatut kuvaukset valottavat yksityiskohtia synnytyksen realiteeteista 1900-luvun alun Suomessa. Lisäksi käytän muutamia *Kättilölehden* kirjoituksia, jotka valottavat kättilöiden näkemyksiä ja toimintaa suhteessa kansaan. *Kättilölehdessä* käytiin alan sisäistä keskustelua, joka nousi ajoittain esiin myös kritiikkinä kättilöiden käytöstä kohtaan. Lehden kirjoitukset antavat perspektiiviä siihen, miten ammatilliseen synnytyksapuun suhtauduttiin ja miten kättilöt toisaalta omalla käytöksellään vaikuttivat asemansa vakiintumiseen.

Luonnehdin Duodecimin keruuaineistoa aikalaisdokumentaatiksi, sillä keruuhetkellä vastaajat ovat dokumentoineet aikalaisten toimintaa omasta nykyhetkestään käsin. Luen aineistoa sekä muistitietotutkimuksen että kokemushistorian menetelmiä hyödyntäen, vaikka aineisto ei ole luonteeltaan suoraan muistitietoa. Kyseisillä luentatavoilla vastausten ajalliset kerrostumat nousevat aineistosta esiin ja valottavat reproduktion murrosta 1900-luvun alun modernisoituvassa Suomessa. Kirsi-Maria Hytönen kuvaa, miten muisteluaineistolle on ominaista niiden kerrontahetkeen liittyvä tulkitseva luonne ja muistelu on aina liikkumista ajassa.¹⁵ Samanlaista ajassa liikkumista voi tavoittaa myös kättilöiden vastauksista, kun he tulkitsevat naisten todellisuutta nykyhetkestään käsin, mutta toisaalta samalla tekevät sitä muistelun kautta tuottaen eroa menneen ja nykyisyyden välille. Kirsti Salmi-Niklander kirjoittaa, miten virallisten dokumenttien ohittamat tapahtumat saadaan yksilöiden kokemuksiä tutkimalla esiin. Hän viittaa vahvoihin emotionaalisiin ja ruumiillisiin kokemuksiin, joita voivat olla esimerkiksi väkivalta, kuolema ja seksuaalisuus.¹⁶ Tähän kategoriaan asettuu myös reproduktio. Kokemuksen käsitteen avulla voidaan selvittää ihmisten arkista todellisuutta: esimerkiksi millaisia ruumiiseen/kehoon liittyviä kokemuksia (naisten väsymys, pelko) kättilöiden vastauksiin on suodattanut. Viittaan tutkittavaan ilmiöön *reproduktiokulttuurin* käsitteellä. Reproduktiokulttuuri rakentuu niin ajan yhteiskuntapoliittisesta kontekstista kuin yksilöiden ja/tai yhteisöjen toiminnasta sen osana. Syntymän ja äitiyden historian lisäksi reproduktio pitää sisällään muita lisääntymiseen liittyviä ulottuvuuksia kuten lapsettomuus,

syntyvyyden säännöstely ja abortti sekä näihin liitetyt ihanteet ja tavoitteet.

Äitiys ihanteena ja kontrollin kohteena

Avoliitto ja lasten hankinta nähtiin luonnollisena osana 1900-luvun alun naisihannetta ja naisten elämäntapaa. Vaikka lasten hankinta oli molemmista vanhemmista riippuvaista, synnyttävän osapuolen harteille lankesi erityinen vastuu lisääntymiskysymyksessä – naisten tehtävänä oli terveiden, uusien kansalaisten synnyttäminen ja kasvattaminen. Oikeanlainen äitiys kytkettiin vahvasti yhteiskuntaluokkaan ja sivistyneistön naiset katsoivat velvollisuudekseen äitiyden ihanteen vaalimisen ja levittämisen yhteiskunnallisen äitiyden hengessä. Yhteiskunnallinen äitiys merkitsi ajattelutapaa, jossa äitiyden rajaa siirrettiin yksilöllisestä äiti-lapsi-suhteesta oman kodin seinien ulkopuolelle. Yhteiskunta nähtiin suurena kotina, jonka hoidosta naiset olivat vastuussa.¹⁷ Rahvasta niin maaseudulla kuin kaupungeissa pidettiin kykenemättömänä tähän tehtävään ja sivistyneistön naiset alkoivat valistaa alempien yhteiskuntaluokkien naisia levittämällä näille esimerkiksi lastenhoito- ja kasvatustapoja sekä puhtaus- ja siisteysnormeja.

Naisten terveyteen kiinnitettiin huomiota erityisesti suhteessa lapsiin, joka näkyy myös Duodecimien keruuaineistossa – onhan keruu jo otsikoitukin käsittelemään lapsenpäästöä ja pienten lasten hoitoa, vaikka se sisältää myös paljon muita reproduktioon liittyviä kysymyksiä. Viranomaisissa herätti huolta imeväiskuolleisuus ja siihen johtaneet olosuhteet, jonka hoitoon Lääkintöhallitus julkaisi 1850-luvulta lähtien ohjekirjallisuutta. Hoito-ohjeissa syyllistettiin rahvasta ja erityisesti äitejä, joita moitittiin välinpitämättömiksi ja kevytmielisiksi lasten hoidon suhteen. Imeväiskuolleisuuteen johtaneita toimintatapoja olivat muun muassa sopimaton ruoka, kylmettyminen, likaisuus ja lasten huono hoito. Huonoon hoitoon luettiin myös kansanomaiset hoitokeinot, kuten vastasyntyneen pään puristelu ja maidon

juottaminen esimerkiksi likaisen sarven kautta. Lääkärikunta ja kättilöt selittivät kansanomaisten tapojen käyttöä ja modernia lääketiedettä kohtaan tunnettua epäluuloa rahvaan heikolla sivistystasolla, ennakkoluuloisuudella ja fatalismilla.¹⁸ Vaikka lastenhoidossa eittämättä oli seikkoja, jotka vaikuttivat imeväiskuolleisuuden negatiivisesti, hyvin vähän vielä tässä vaiheessa huomioitiin sosioekonomisen aseman vaikutusta ylipäätään hoivan mahdollisuuksiin. Naisten taloudelliset ja sosiaaliset resurssit olivat kytköksissä elettyyn luokkaan, joka osaltaan vaikutti siihen missä määrin ja millä tavoilla omaa ja lasten terveyttä oli ylipäätään mahdollista edistää ennen julkisen äitiyshuollon vakiintumista.

Lisääntymisterveyteen vaikutti 1900-luvun alussa keskeisesti tarjolla ollut synnytysapu. Äitiyshuoltoa pyrittiin kehittämään 1800-luvun viimeisistä vuosikymmenistä lähtien erityisesti koulutettujen kättilöiden välityksellä. Itseoppineet lapsenpäästäjät haluttiin korvata ammattiavulla, mutta muutos ei tapahtunut yhdessä yössä. Sekä maaseudulla että kaupungeissa turvauduttiin rinnakkain niin koulutetun kuin maallikkokättilön apuun. Usein valinta saatettiin tehdä pelkästään sen mukaan, kumman apua oli tarjolla, sillä läheskään koko Suomen alueella ei 1900-luvun alkupuolella ollut välttämättä koulutettua kättilöä saatavilla.¹⁹ Kättilöiden saatavuutta parannettiin valtionavulla, jota kunnille myönnettiin kättilöiden palkkaamista varten. Valtionapu paransi tilannetta, sillä kun 1900-luvun alussa vajaa neljännes synnyttäneistä sai koulutettua apua, niin 1920-luvun alussa lukema nousi 50 prosenttiin.²⁰ Vieraan, koulutetun kättilön apu saattoi tuntua myös vaikeammalta ottaa vastaan, kuin esimerkiksi tutun, oman kylän maallikkokättilön. Koulutetuilla kättilöillä saattoi olla myös ylemmydentuntoista suhtautumista synnyttäviä naisia kohtaan, joka vaikeutti yhteistyötä ja luottamussuhteen kehittymistä. Tämä nähtiin ongelmana ammattikunnan keskuudessa ja *Kättilölehdessä* varoiteltiin ylimielisyyden osaltaan kannustavan itseoppineiden lapsenpäästäjien käyttöön.²¹ Vuonna 1914 *Kättilölehdessä* kirjoitettiin kättilöiden yhteiskunnallisen arvon nousevan tietynlaisen nöyryyden myötä:

Sama vaikutus on myöskin tietoisuudella siitä, että puolisivistyksen kaksi pahinta vaaraa ovat liian suuret luulot omasta kykeneväisyydestä ja ylimielisyys niitä kohtaan, jotka eivät ole yhtä paljon oppineet.²²

Eritellessään naisten tietämystä synnytyksen kulusta sekä synnytyselimistä, useissa vastauksissa korostettiin kansan tietämättömyyttä tai heihin viitattiin peräti tyhminä: ”Tyhmät eivät tiedä mitään. Älykkäämmät tietävät mitä ovat lukeneilta kuulleet ja mielikuvituksesta keksineen.”²³ Tai: ”Eivät mitään, jos heille niistä puhutaan, niin se on sama kuin heprean lukeminen sille, joka ei sitä tiedä.”²⁴ Kättilöt eivät ole sen paremmin kuitenkaan yksilöineet, keitä ”älykkäämmät” tai ”lukeneet” ovat, joilta tietoa olisi mahdollisesti ollut saatavilla. On myös aiheellista pohtia, keiden tehtävänä oikeastaan olisi ollut valistaa naisia gynekologisen tietämyksen suhteen. Ilpo Helén kirjoittaa, miten naiset olivat valistuksen ja opastuksen kohderyhmä ja heille suunnattiin 1900-luvun alussa kirjallisuutta, joka piti sisällään yleistajuista gynekologiaa ja hygieniatietoutta.²⁵ Pohjoismaiden kontekstissa esimerkiksi sosiaalishistorioitsija Ólöf Gardarsdóttir nostaa esiin, miten Islannissa kättilöillä oli merkittävä rooli terveysvalistajina, sillä he olivat suoraan yhteydessä synnyttäjään.²⁶ Syntymän jälkeisiä rituaaleja ja lapsen sosiaalista syntymää suomalaisella maaseudulla 1900-luvun taitteessa tutkinut Marja-Liisa Keinänen kirjoittaa, miten asiantuntevan synnytysavun lisäksi kättilöiden odotettiin opastavan äitejä ainakin pikkulasten hoidossa.²⁷ Koulutetun synnytysavun vakiinnuttaminen oli osa äitiyshuollon kehitystä ja sillä pyrittiin vaikuttamaan naisten lisääntymisterveyteen sekä maaseudulla että kaupungeissa ylhäältä käsin.

Lapsettomuuden hoito

Lasten hankinta oli normi ja se kytkettiin vahvasti avioliittoon. Mutta millaisia pyrkimyksiä naisilla oli saada lapsia? Käsittelen kysymystä naisten lisääntymisterveyteen liitetyn tietämyksen sekä lapsettomuuteen etsittyjen ratkaisujen kautta. Kysymystä on

mahdollista tarkastella keruuaineiston kuukautisiin ja raskauteen liittyvien kohtien avulla. Näissä vastaajat ovat selvittäneet, mitä hedelmättömät naiset tekivät saadakseen lapsia, miten naiset pyrkivät ehkäisemään keskenmenoa sekä millaisia merkityksiä kuukautisille annettiin.

Duodecimien aineisto on kerätty aikana, jolloin kansanomaisia hoitokeinoja haluttiin kartoittaa ja kitkeä kansan keskuudesta. Lääkäriseuran tarkoituksena oli kerätä talteen myös erilaisia ”puoskarielämäkertoja” ja näin selvittää esimerkiksi itseoppieniden lapsenpäästäjien tai kansanlääkäreiden käytön yleisyyttä maassa. Kansanomaisten hoitokeinojen ja asiantuntijatahojen käyttöä harjoitettiin kuitenkin kansan keskuudessa rinnakkain. Käytetyllä menetelmällä ei välttämättä ollut naisille väliä, mikäli sen ajateltiin tai toivottiin toimivan. Kätilöt kertovat vastauksissaan, miten toisaalta lapsia ei haluttu liikaa, mutta kuitenkin lapsettomat naiset ja pariskunnat saattoivat toivoa edes sitä yhtä lasta:

Runsasta lapsen saantia ei toivo muut paitsi ne naimisisissa olevat henkilöt joille kohtalo ei yhtään lasta ole lahjoittanut.²⁸

Joilla ei ole yhtään lasta ne toivoo saadakseen niitä.²⁹

Keruuaineiston vastauksista nousee esiin kuukautisten ja hedelmällisyyden yhteyden tunnistaminen. Kysyttäessä ”mistä kansa arvelee kuukautisten johtuvan ja minkä merkityksen se niille antaa” vastauksissa mainitaan, että kuukautiset olivat hedelmöityksen edellytys ja nainen oli kykenevä saamaan lapsia sekä kehittynyt ja terve kuukautisten tullessa. Kuukautisten ja hedelmällisyyden yhteyden tunnistamisesta kielii myös se, että naisilla oli pyrkimyksiä saada kuukautiset takaisin tai runsaammiksi, jos ne olivat vähäiset tai jäivät kokonaan tulematta. Keinot, joilla kuukautisia pyrittiin saamaan takaisin eivät välttämättä vaikuttaneet lisääntymisterveyteen nykytiedon valossa positiivisesti: esimerkiksi alkoholia nautittiin kuukautisten alkamisen toivossa.

Mikäli nainen ei yrityksistä huolimatta tullut raskaaksi, usein keinoksi hedelmättömyyden hoitoon mainitaan yksinkertaisesti lääkärin puoleen kääntyminen. Jääskissä kätilönä työskennellyt

kirjoittaa, miten naiset ”Saattoivat ennen kääntyä tietäjän puoleen. Nykyajan naiset kääntyvät jo lääkärin puoleen.”³⁰ Aineiston vastaajat ovat saattaneet mainita pelkän lääkärin puoleen kääntymisen myös siksi, että kätilöt ovat halunneet korostaa ammatillisen avun käyttöä erikseen. Lääkäriin hakeutumisella ei kuitenkaan välttämättä saavutettu toivottua lopputulosta, sillä esimerkiksi toimivia hedelmöityshoitoja ei tiedetä Suomessa tehdyn eikä lääkäreiden suorittamiin hedelmöityshoitoihin viitata aineiston vastauksissa. Vastauksista päätellen lapsettomuudelle ei ollut tarjolla tai tiedossa juurikaan toimivaksi koettuja hoitokeinoja. Hedelmättömyyden syitä ja ratkaisuja kuitenkin tutkittiin 1900-luvun alun Suomessakin ja aiheesta kirjoitettiin esimerkiksi *Kättilölehteen*. Vuoden 1920 ensimmäisessä numerossa lääkäri Edvard Björkenheim erittelee kirjoituksessaan ”Hedelmättömyyden syyt naisilla” tapauksia, joihin lääketiede voisi mahdollisesti tarjota ratkaisun:

--Tahdon vaan tämän yhteydessä mainita, että on monta steriteettitapausta, joissa ei mikään hoito voi auttaa. Niin on laita erittäinkin silloin, kun miehen siitoskyky on estynyt. Mutta milloin joku yleinen sairaus on synnä hedelmättömyyteen tai sellainen este ehkäisee munasolun ja siemenen yhtymisen, jonka voi poistaa, niinkuin esim. polyypin, lievemmän katarrin j. n. e., silloin on ryhdyttävä hoitoon, ja usein onnistutaankin saamaan hedelmöityminen aikaan. On sen tähden kehotettava naisia, jotka ovat vuoden ajan olleet naimisissa tulematta raskaaksi, kääntymään lääkärin puoleen tutkimista ja mahdollista hoitoa varten.³¹

Yritykset toteuttaa lääketieteen tarjoamia keinotekoisia hedelmöityshoitoja olivat marginaalissa Suomessa, mutta hoitomuoto ei ollut kuitenkaan tuntematon 1900-luvun taitteen maailmassa. Hedelmöityshoitojen historiaa 1910-luvun Saksassa tutkinut Christina Benninghaus osoittaa, miten keinotekoisesta hedelmöitymisestä (*artificial fertilisation*, saksaksi *künstliche Befruchtung*) kirjoitettiin lääketieteellisissä julkaisuissa, sanomalehdissä, avioliitto-oppaissa ja romaaneissa.³² Keinotekoisuudella viitattiin siihen, että aviopuolisoiden kesken perinteisen yhdynnän sijaan raskaus yritettiin saada aikaan keräämällä spermaa talteen ja esi-

merkiksi ruiskulla asetettiin se kohtuun. Sperman luovuttajien käyttöön suhtauduttiin negatiivisesti ja keinotekoisien hedelmöityksen arvosteltiin myös muuttavan sukupuolirooleja haitallisesti: miehille lankeaisi tarpeettoman sivustaseuraajan rooli naisten pystyessä hoitamaan prosessin itsenäisesti.³³ Jos lääketiede ei pystynyt tarjoamaan parannusta hedelmättömyyteen, niin naisilla oli pyrkimyksiä tulla raskaaksi myös melko tavallisilla keinoilla: makaamalla selällään yhdynnän jälkeen tai esimerkiksi tiheämällä yhdyntäväleillä. Naiset turvautuivat lääkäreiden lisäksi erilaisiin kansanuskoiisiin menetelmiin sekä luonnonparannukseen:

Käyvät hautausmaalla ja rukoilevat voimia itselleen. Myöskin kulkevat 3 kertaa aidan poikki samasta kohti ja samasta seipästä kiinni pitäen ja sanoen 3 toivomussanaa. Samat sanat joka kerta. Kuhnivat useammin ja nauttivat matolääkkeitä, luulevat matojen olevan esteenä.³⁴

”Kuhnimisella” kättilö on luultavasti viitannut saksalaisen Louis Kuhnen kehittämään luonnonparannusmenetelmään, joka piti sisällään muun muassa kylmiä istumakylpyjä. Vaihtoehtolääkinnän ja luonnonparannustapojen historiaa tutkiva Suvu Rytty kirjoittaa, miten menetelmät olivat jatkoa 1800-luvun puolivälissä virinneille uudensuomalaisille lääkintätavoille, kuten homeopatialle, herbalismille ja vesihoidoille. Erilaisia ”luonnollisia” hoitomenetelmiä kehitettiin 1800-luvulla vastineeksi lääketieteen käyttämille, paikoitellen hengenvaarallisille hoidoille, kuten suonieniskennälle sekä oksetus- ja ulostuslääkkeiden, elohopean ja arsenikin kaltaisten myrkkujen käytölle.³⁵ Luonnonparannusmenetelmiä kritisoitiin, vaikka ne eivät loppujen lopuksi olleet kovin kaukana 1900-luvun taitteessa vallinneesta, lääkärivetoisesta hygieniasta eli ennaltaehkäisevästä terveysopista.³⁶ Terveyspolitiikan ja kansanomaisten menetelmien välinen kiista ulottui modernisoituvaa reproduktiokulttuuriin. Jännite on havaittavissa myös vuoden 1912 kättilökomitean mietinnöstä, jossa selvitettiin muun muassa kansan haluttomuutta turvautua koulutettuihin kättilöihin. Komiteamietinnössä kritisoitiin itseoppineisiin

lapsenpäästäjiin, ”viisaisiin muijiin”, turvautumista ja moitittiin sen johtuvan kansan alhaisesta sivistystasosta.³⁷

Vaikka lasten saamista pidettiin normina ja naiset, jotka eivät lisääntyneet on nimetty keruussa esimerkiksi ”sairaiksi”³⁸, niin juuri mitään ei kuitenkaan ollut tehtävissä lapsettomuuden satuessa kohdalle. Ilomantsissa työskennellyt kättilö kommentoi, miten hedelmättömällä naisilla ei ollut mitään keinoja saada- seen lapsia.³⁹ Keskenmenon välttämiseksi naiset noudattivat erityistä varovaisuutta. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi raskaiden taakkojen, säikähtämisen tai rajujen liikkeiden välttämistä. Aina fyysisen rasituksen välttämisen ei kuitenkaan ollut mahdollista, sillä niin maaseudulla kuin kaupungeissa fyysinen, kuormittava työ oli osa naisten arkipäivää. Kysymyksen toivottomuus nousee esiin myös Enonkoskella työskennelleen kättilön vastauksesta liit- tyen keskenmenon välttämiseen: ” Keskenmenoa vastaan ei ole mitään keinoa.”⁴⁰ Aktiivisista pyrkimyksistä huolimatta lapsetto- muus saattoi jäädä ainoaksi vaihtoehdoksi.

Kadehdittu ja paheksuttu lapsettomuus

Lapsettomat naiset herättivät aikalaisissa tunteita ”ihailusta” avoimeen paheksuntaan. Naiseuteen liitettiin 1900-luvun alussa vahvasti koti, perhe ja työ, joiden avulla on rakennettu kansal- lista kuvaa vahvasta, suomalaisesta naisesta.⁴¹ Tätä kuvaa on tut- kimuksessa sekä vahvistettu, että pyritty purkamaan. Naisia on tutkittu paljon juuri äitiyden kautta, joka on toisaalta vahvistanut esimerkiksi Nätkinin kritisoimaa naiseuden ja äitiyden välistä automaattista kytköstä. Lapsettomuus erosi 1900-luvun alun normeista niin merkittävästi, että siitä muodostuu aineistossa tie- tynlainen tyypillinen poikkeus aikakauden naiskuvaan. Äitiyden normi näkyy jo keruuaineiston kysymyksenasettelussa. Lapseton nainen esitettiin automaattisesti hedelmättömänä ja hän oli poik- keuksellinen omassa yhteisössään. Vapaaehtoinen lapsettomuus ei näyttänytynyt kysymysten valossa vaihtoehdolta. Tämä oli sikäli ymmärrettävää, että toimivan ehkäisyn puuttuessa raskaaksi

tuloa oli vaikea estää kokonaan ja lapsettomuus herätti aikalaisissa ihmetystä. Kysymyksissä on sivuutettu myös miesten rooli lapsettomuudessa, sillä hyljeksinnän lisäksi tiedustellaan ”Mitä tekevät ”hedelmättömät” naiset saadakseen lapsia?”

Vastauksissa kysymykseen ”hyljeksitäänkö hedelmätöntä naista” kysymys on kuitattu usein lyhyesti sillä, että hedelmätöntä naista ei hyljeksitty tai ymmärrettiin syyt hedelmättömyyteen. Aineiston analyysi kuitenkin paljastaa, että vaikka ymmärtävää suhtautumistapaa on haluttu korostaa, sen joukkoon on mahtunut myös ajatuksia ivasta, paheksunnasta, halveksumisesta ja hyljeksimisestä. Hedelmätöntä naista pidettiin esimerkiksi sairaana ja heistä kerrotaan puhutun ”yhtä jos toista”, jos yhtään lasta ei ollut.⁴² Avioliiton ulkopuoliset suhteet olivat ajan siveellisyyshanteen vastaisia ja niitä paheksuttiin etenkin naisten kohdalla:

On monta miestä jotka vihaavat vaimoaan raskauden, synnytyksen ja lapsivuoteen aikana. Jos nainen on ollut huonossa huudossa jo ennen naimisiin menoa, niin sanotaan että hän on antanut jo ennen itsensä kuohita ei hän tulekaan raskaaksi. Muuton puhutaan paljon leikillisesti lapsettomille naisille.⁴³

1900-luvun taitteen siveellisyydebatti korosti seksuaalista pidättyvyyttä ennen avioliittoa ja aviotonta äitiyttä ja avioliiton ulkopuolista seksiä pidettiin uhkana siveellisyydelle. On kuitenkin huomioitava, että esiaviollisten suhteiden paheksunnalla viitattiin erityisesti aviottomiin naisiin, joiden kohdalla näköpiirissä ei ollut esiaviollisesta suhteesta seurannutta avioliittoa. Etenkin maaseudulla seksuaalielämän aloittaminen kihlajaisaikana oli osa arkea ja esimerkiksi avioton raskaus, joka johti kihlaukseen ja naimisiin menoon ei näyttäytynyt yhteisön silmissä katastrofina.⁴⁴ Mikäli naisella tiedettiin olleen avioliittoon johtamaton esiaviollinen suhde, yhdistettiin lapsettomuus tähän ja se johtui naisen huonoista elämäntavoista. Kun naisella ei ollut tietävästi esiaviollista suhdetta, niin lapsettomalle naiselle puhuttiin yllä olevan sitaatin mukaan ”leikillisesti”, jolla saatettiin tarkoittaa esimerkiksi hyväntahtoista suhtautumista lapsettomuuteen. Toisaalta myös liian suuresta lapsiluvusta langetettiin syy naisille:

”Jos perheessä oli paljon lapsia niin se oli naisen syy että nainen oli liian kiihoittunut ja naista silloin ivattiin.”⁴⁵

Vaikka vastauksissa toistetaan, että hedelmätöntä naista ei hyljeksitä, niin lapsettomien naiseutta kuitenkin kyseenalaistettiin: kättilöt esimerkiksi kirjoittivat, että heitä ei pidetty naisina sisäelimityksenä.⁴⁶ Tämä osoittaa, miten lasten saamista pidettiin merkkinä terveestä naisruumiista ja naiseutta rakennettiin äitiyden varaan. Myös hyljeksinnän käsite nousee vastauksissa esiin. Saarimäki on tutkimuksessaan naimattomista äideistä erottanut eristämisen ja yhteisön muun suhtautumisen toisistaan.⁴⁷ Lapsettomia naisia ei aktiivisesti eristetty yhteisön ulkopuolelle, mutta naisia kuitenkin hyljeksittiin siinä mielessä, että heitä pilkattiin ja ivattiin. Eräässä kättilön ja piirilääkärin kirjoittamassa vastauslomakkeessa kommentoidaan, että naisia ei ole hyljeksitty, mutta heistä on silti puhuttu pilkalla.⁴⁸ Pilkka ja hyljeksintä selvästi erotettiin toisistaan ja hyljeksintä yhdistettiin naisten eristämiseen. Toisaalta ei toivottu suurta lapsijoukkoa, mutta edes yksi lapsi olisi ollut hyvä saada, jotta olisi välttynyt yhteisön kommentoinnilta. Lapsettomista naisista käytettiin välillä loukkaavaa kieltä, mikä kertoo siitä, että suhtautuminen ei ollut aina kovin ymmärtäväistä:

Kuulutaan vihille tullessa tekevän taikatemppeja, kun kerrottiin erään sanoneen että mahot juo vihille tullessa (teepuun) lehtiä, niin ei tarvitse lapsia teherä.⁴⁹

Termillä ”maho” on alun perin viitattu lisääntymiskyvyttömään naaraspuoliseen eläimeen, esimerkiksi lehmään tai poroon. Lapsen saaminen kytkeytyykin vastauksissa automaattisesti naisruumiiseen. Mikäli nainen oli lapseton, syy oli luultavasti myös naisessa. Vastaajat eivät viittaa siihen mahdollisuuteen, että hedelmättömyys voisi johtua miehestä. Esimerkiksi miesten esiaviollisia suhteita ei ole nostettu esiin, vaikka siveellisyyden ihanne kosketti myös miehiä. Vastaajiin on voinut vaikuttaa myös se, että miehen mahdollinen hedelmättömyys tosiaan sivuutettiin jo kysymyksenasettelussa. Miesten hedelmättömyyden sivuuttaminen on huomionarvoista myös siksi, että etenkin kaupungeissa

tippurin tiedettiin aiheuttaneen hedelmättömyyttä ja sitä pidettiin yleisenä syynä sekä miesten hedelmättömyyteen että kansan degeneroitumiseen.⁵⁰ Sukupuolitauteihin hedelmättömyyden aiheuttajina ei kuitenkaan viitata aineistossa, vaikka niistä keskusteltiin 1900-luvun alussa aktiivisesti, etenkin ohjesääntöisen prostituution kieltämisvaatimusten yhteydessä.

Vaikka lapsettomat naiset saivat osakseen arvostelua, toisaalta heitä myös kadehdittiin: hedelmättömiä naisia kerrottiin esimerkiksi ihailtavan. Ihailu ei välttämättä tarkoittanut varauksentonta lapsettomuuden ihannointia, vaan termi oli hyljeksinnän tavoin monitahoinen ja lapsettomuuden ihannointiin yhdistyi katkeruuden ja kateuden sävyjä. Lapsettomuus saattoi näyttäytyä eräänlaisena utopiana naiselle, joka ei olisi halunnut enää lisää lapsia. Etenkin sellaiset naiset, joilla oli jo paljon lapsia, saattoivat suhtautua lapsettomiin naisiin kadehtien. Henkilökohtaisen lapsiluvun ajateltiin ehkä olleen jo täynnä, tai toivottiin sen olevan pienempi. Suuri lapsijoukko on saattanut aiheuttaa myös häpeän tunteita – etenkin jos oli vaikeuksia elättää kasvava perhe. Lapsia haluttiin ”sopiva” määrä, mutta lapsilukuun oli itse lopulta hyvin vaikea vaikuttaa, vaikka pyrkimyksiä ja toiveita lapsiluvun suhteen oli.

Tulkinta ”sopivasta” lapsiluvusta oli murroksessa

Hedelmällisyyden pysyvä pieneneminen voidaan ajoittaa Suomessa noin 1910-luvulle (kuvio 1). Muutos noudatti länsieurooppalaista trendiä, mutta konkreettiset vaikutukset näkyivät aikalaisten perhe-elämässä kuitenkin hitaasti. Hedelmällisyyden transitiota tutkinut Kari Pitkänen kirjoittaa, miten Suomessa syntyvyys aleni muutaman vuosikymmenen perässä Englantia ja Walesia ja vuosikymmenen jäljessä muita Pohjoismaita. Muutos tapahtui myös Suomessa eri tahtiin sekä alueellisesti että yhteiskuntaluokkien välillä. Ruotsinkielisen sivistyneistön keskuudessa aviollinen hedelmällisyys pieneni jo 1800-luvun lopulla, eli verrattain aikaisemmin kuin esimerkiksi maaseudun ja kaupungin

Kuvio 1: Kokonaishedelmällisyys Suomessa 1776—1980.

Lähde: Suomen virallinen tilasto (SVT): Syntyneet [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus.

rahvaan keskuudessa. Koko Suomen alueella syntyvyys laski pysyvästi 1930-luvulla, mutta Etelä-Suomessa eli Uudellamaalla, Hämeessä sekä Turun ja Porin läänissä luvut alkoivat laskea jo vuoden 1910 paikkeilla.⁵¹ Kokonaishedelmällisyyteen vaikuttivat erilaiset väliin tulevat tekijät, kuten avioituneisuus, avioitumisikä, ehkäisyn käyttö ja tehokkuus, aborttien esiintyvyys, synnytyksen jälkeisen hedelmättömän jakson pituus, yhdyntätiheys, keskenmenojen esiintyvyys ja pysyvästi steriilien osuus.⁵²

Kaikki naiset eivät myöskään saaneet lapsia, jolloin kokonaishedelmällisyyden keskiarvosta huolimatta toisilla naisilla lapsiluku saattoi nousta edelleen hyvinkin korkeaksi. 1900-luvun taitteessa lapsikatraat olivat vielä osa ihmisten normaalia arkea. Toteutuneeseen lapsilukuun vaikutti myös imeväiskuolleisuuden pysyvä pienentyminen 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä (kuvio 2).

Perheen toteutunut lapsiluku kasvoi, kun lasten kuolleisuus, varsinkin imeväiskuolleisuus laski. Tämä sääteläi perhekokoa ennen hedelmällisyyden pienenemistä niin, että eläviä lapsia oli perheissä tavallisesti kolmesta neljään. Yhteiskunnassa oli suuria-

Kuvio 2: Imeväiskuolleisuus Suomessa 1800—1960.

Lähde: Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestö: Kuolleet [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus.

kin perheitä, joilla viitataan Marketta Ritamiehen mainitsemiin, yli viiden lapsen perheisiin. Perheiden lapsiluku vaihteli, mutta pienet, yhden ja kahden lapsen perheet olivat 1870–1910-luvuilla harvinaisia.⁵³ Uudenlaiset käsitykset avioliitosta, sukupuolten välisestä suhteesta ja perheestä alkoivat saada jalansijaa sääty-yhteiskunnan asteittaisen heikkenemisen myötä. Tätä uutta perhekäsitystä on kuvattu prosessina perhekunnasta kohti ydinperhettä.⁵⁴

Maaseudun ja kaupunkien talonpoikais- ja työläisperheiden keskuudessa olennainen osa 1900-luvun taitteen perhe-elämää oli runsas lapsijoukko. Kuinka toivottu sellainen oli ja millaisia ajatuksia naisilla oli toivotusta lapsiluvusta? Keruuaineistossa on tiedusteltu asiaa kysymyksen ”toivotaanko seudullanne runsasta lapsijoukkoa ja hyljeksitäänkö ”hedelmätöntä” naista?” välityksellä. Suurta lapsijoukkoa ei yleisesti pidetty siunauksena naisten keskuudessa:

Ei toivota suurta lapsijoukkoa. Korkeintaan 2 vanhempien toivomus. Hedelmätöntä naista kansa ihmettelee, vaan ei hyleksi.⁵⁵

Eivät toivo lapsia ollenkaan. Hedelmätön on saman arvoinen kuin toisetkin.⁵⁶

Yleisenä käsityksenä on, että se vaimo on erityisesti onnen suosikki, joka ei synnytä lapsia.⁵⁷

Synnytykskulttuurin murrosta suomalaisella maaseudulla 1800–1900-lukujen taitteessa tutkinut Hilikka Helsti nostaa väitöskirjassaan esiin Duodecimin keruuseen liittyviä ongelmia: hän kritisoi erityisesti sitä, että keruussa ei määritellä kuinka paljon on ”paljon”, eikä keruusta tule ilmi konkreettisia toiveita lasten lukumäärästä. Helsti kritisoi aineistoa myös siitä, että vastaajia ei ole pyydetty täsmentämään mitä ajanjaksoa tai kenen kokemusta ja tietoa vastauksissa eritellään.⁵⁸ Keruuta lukiessa täytyy huomioida, että ”paljon” voi merkitä eri lukumäärää eri naisille. Se, että lapsia ei haluttu ”paljon” on kuitenkin yhtä vakavasta otettava toive, kuin lapsiluvun tarkka, määrällinen kirjaaminen. Aineiston analyysi ei myöskään tue väitettä siitä, että keruussa ei olisi tarkkoja lukumääriä toivotusta lapsiluvusta. Vastauksissa kerrotaan, miten lapsia ei toivota paljoa, ”tuskinpa edes toista” ja miten toivottuna määränä pidetään yhtä tai kahta lasta. Yksikään vastaaja ei kirjoita, että naiset toivoisivat yli neljää lasta. Tämä antaa viitteen siitä, että vaikka ”muutama” ja ”pari” ovat suhteellisia käsitteitä, niin kukaan vastaaja ei näytä viittanneen niillä yli neljään lapseen.

On totta, että keruussa ei ole tarkasti eritelty, mitä ajanjaksoa vastaajien tulisi käsitellä, mutta toisaalta se on myös aineiston vahvuus ja luo vastauksiin väistämättä ajallista kokemukserostumaa. Vastaajat ovat tehneet myös itse eroa ajanjaksojen välille. Tämä tapahtui usein nykyisyyttä ilmaisevilla sanoilla, joilla tehtiin eroa menneeseen ja sen toimintatapoihin:

Noin parikymmentä vuotta takaperin pidettiin runsasta lapsijoukkoa siunauksena, nyt päinvastoin.⁵⁹

Vastauksissa toistuvat kommentit, miten ”nykyaikana” ei haluta paljon lapsia. Moni kättilöistä on saattanut olla virassa jo useamman vuoden vastauksia laatiessaan ja näin päässyt seuraamaan perhekunnassa tapahtuneita muutoksia ja kuulemaan toiveita lapsiluvusta lähietäisyydeltä. Kättilöt olivat merkittävä osa reproduktiokulttuurin murrosta, sillä he vaikuttivat synnyttävien ammattilistumisen myötä ammattinsa kautta muutokseen, mutta myös samalla seurasivat murrosta ikään kuin sivusta ja dokumentoivat sitä talteen.

Suuri lapsiluku oli naisille paitsi fyysinen rasitus, niin myös taloudellisesti haastavaa. Vähävaraisuus hankaloitti monilapsisten perheiden arkea ja teki toimeentulosta epävarmempaa. Kättilöt esimerkiksi kirjoittavat, miten köyhyyden vuoksi sääli-tään runsasta lapsijoukkoa ja köyhät valittavat, miten heille tulee enemmän lapsia kuin rikkaille.⁶⁰ Huomio oli sikäli aiheellinen, että lapsiluvun säätely kytkeytyi varallisuuteen ja yhteiskuntaluokkaan, jota aikalaisetkin saattoivat havainnoida arkielämässään. Kuten Pitkänen kirjoittaa, Suomessa sivistyneistön piirissä perhekoon pieneneminen tapahtui muutamaa vuosikymmentä aikaisemmin jo 1800-luvun lopulla.⁶¹ Monilapsisilla perheillä taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat kasvoivat ja perheen ja ansioityön yhdistäminen muuttui etenkin työläisperheissä haastavaksi. Vanhemmat joutuivat tosissaan puntaroimaan miten elättää kasvava perhe, mikäli tasaisin väliajoin, yleensä melko lyhyillä synnyttävävälillä, syntyi monta lasta peräkkäin.⁶² Lyhyet synnyttävälit olivat riski naisten terveyden kannalta ja vaikuttivat ylipäätään jaksamiseen arjessa.

Lapsiluvusta kirjoitettaessa tehtiin eroa myös maaseudun väestön ja kaupunkien tehdastyöläisten välille. Talonpoikaisten katsottiin toivovan lapsia, mutta tehdasväestön taas ei. Näkökulmaa tukee myös Pitkäsen mainitsema transition eri tahtisuus maaseudun ja kaupungin välillä.⁶³ Tehdastyöläisten suhtautuminen runsaaseen lapsilukuun saattoi nousta esiin myös sen takia, että työläisten piirissä alettiin kiinnittää huomiota naisten jaksamiseen ja asia nousi julkisen keskustelun aiheeksi. Kuten Markkola kirjoittaa, ansiotyö tarjosi mahdollisuuden uudenlaiseen

itsenäisyyteen, mutta toisaalta työläisnaisilla oli hoidettavanaan kolminkertainen taakka: ansiotyö, kodinhoito ja suvun jatkaminen.⁶⁴ Tämä ei tarkoita, etteikö maaseudulla asuvilla naisilla olisi ollut samanlaista taakkaa, mutta asia ei noussut samalla tavalla keskustelun kohteeksi. Maaseudulla työhön ei myöskään lähdetty yhtä usein kodin ulkopuolelle, joten esimerkiksi lastenhoidon järjestämisestä ei tarvinnut miettiä samalla tavalla. Lapset kulkivat arjen töissä mukana ja myös osallistuivat niihin kasvaessaan.

Naiseutta määriteltiin yhteiskunnassa ennen kaikkea äitiyden kautta ja muut elämänalueet olivat tälle alisteisia. Naisten vastuulla oli niin väestöräjähdyksen alhainen syntyvyys ja niitä naisia, jotka eivät ole halunneet lapsia tai jotka ovat edistäneet lapsiluvun rajoitusta on syytetty esimerkiksi itsekkyydestä.⁶⁵ Nykyajan käsitteellä voi olla keruuaineistossa myös arvottava merkitys ja aineistosta välittynyt kuva ”nykyajan” naisista, jotka eivät halua lapsia verrattuna edellisiin sukupolviin. Aineistoa purkamalla voidaan purkaa myös naisiin liitettyjä ihanteita ja äitimyyttä: naisten arkinen todellisuus ja toiveet eivät olleet linjassa yhteiskunnan naiseudelle ja äitiydelle asettamien ihanteiden kanssa.

Raskauden pelko ja syntyvyyden säännöstely

Raskaus ja toistuvat synnytykset olivat naiselle valtava taakka sekä henkisen että fyysisen suoriutumisen ja jaksamisen kannalta. Raskautta ja synnytystä kohtaan tunnettiin 1900-luvun alussa aiheellista pelkoa ja niiltä haluttiin suojautua. Ei ollut takeita siitä, että nainen selvisi synnytyksestä hengissä. Synnytys oli kivulias tapahtuma, joka saattoi kestää useita tunteja tai jopa päiviä. Kipua yritettiin lievittää esimerkiksi alkoholilla. Keruuaineistossa tiedustellaan, millä tavalla naista avustettiin synnytyksessä. Erään kättilön vastaus antaa karun kuvan synnytyksen realiteeteista:

Lapsen juuri syntyessä ei ensinkään tueta välilihaa, vaan lasta vedetään päästä ja hiuksista, onpa usein puhkastu lapsen pääkin tässä. Napanuorasta äkkiä nykäistään, jotta jälkeiset lähtisivät ja auttaja menee kädellä sisään ja repii jälkeiset irti. Välistä pannaan

napanuoraan kivi riippumaan, että jälkeiset eivät nousisi sydämeen.⁶⁶

Synnytyksen arki valottuu myös tamperelaisten kättilöiden synnytysluelleiden kautta, joihin kättilöt ovat kuvaileet, mikäli synnytyksessä tapahtui jotain tavallisuudesta poikkeavaa:

Waimo vietiin laitokselle. Sikiö otettiin kappaleina sieltä.⁶⁷

Waimon terveys oli koko raskauden ajan huono. Toisen synnytyksen vaiheen aikana tuli veto ja puristukset ruumiin eri osiin. Lääkäri Emelius teki pihtisynnytyksen. Waimo kuoli.⁶⁸

1900-luvun alussa synnytyskuolleisuus oli korkea ja noin 10% naisista menehtyi synnytyksessä.⁶⁹ Edelleen 4–5 synnytyksen jälkeen riski komplikaatioihin synnytyksen yhteydessä kasvaa ja kuolleen lapsen synnytys ja äitiyskuolleisuus kohoa naisilla kaikissa yhteiskuntaluokissa. Reprodutio asetti ja asettaa naisille erilaisen taakan verrattuna miehiin.⁷⁰ Raskaus ja synnytys ovat voimakkaita, naisia koskeneita ruumiillisia ja emotionaalisia kokemuksia, joten on ymmärrettävää, että pelon tunteet kanavoituivat naisilta kättilöiden tietoon. Lisäksi kättilöillä saattoi olla myös omakohtaista kokemusta raskaudesta ja synnytyksestä. Pelot vaikuttivat naisten toiveisiin syntyvyyden säännöstelystä. Aineistosta välittyy nimenomaan raskaudenpelko, jonka johdosta syntyvyyttä pyrittiin säännöstelemään. Raskauden pelosta puhutaan erityisesti vastauksissa kysymykseen ”voivatko ja haluavatko naiset seudullanne ylipäätään lapsia imettää? Käytetäänkö ollenkaan imettäjiä?” ja ”montako kuukautta naiset keskimäärin imettävät seudullanne ja imettävätkö tavallista kauemmin jottei uutta raskautta syntyisi?”. Toimivan, mekaanisen ehkäisyn puuttuessa imettäminen oli naisten keskuudessa yleisesti tunnettu ja käytetty syntyvyyden säännöstelyn muoto. Imettämisen käyttö ehkäisy tarkoituksessa tunnistettiin ja tiedettiin vastaajien keskuudessa laajasti:

Imetetään kauan. Sanotaan sen pitävän niin heikkona, ettei voi tulla raskaaksi. Luullaan, että ei voi tulla raskaaksi ilman kuukautisia.⁷¹

Naiset pyrkivät heikentämään omaa terveydentilaansa välttääkseen uuden raskauden. Nähtiin, että imettämällä ruumisi pysyi niin heikkona, että uusi raskaus oli epätodennäköisempi⁷². Imettämällä yritettiin myös pitkittää kuukautisten alkamista synnytyksen jälkeen. Imetysajan amenorrean, eli kuukautiskierron häiriön, aikana naisen hedelmällisyys on merkittävästi vähentynyt. Kuukautisten puuttuessa munarakkula ei kehity normaalisti, eli munasarjojen toiminta estyy imetyksen aikana, joka estää ovulaation. Etenkin imetyksen alussa hedelmällisyys on ”lamassa” ja ylipäätään hedelmällisyys on heikompi useamman kuukauden ajan.⁷³ Imetykseen suhtauduttiin keruun vastauksissa kaksijakoisesti. Toisaalta imetys nähtiin luonnollisena asiana ja imettävää naista pidettiin terveenä. Kuitenkaan liian pitkää imetysaikaa ei pidetty hyvänä. Imetys oli ehkäisykeinona vakiintunut, tietoinen ja laajasti käytetty tapa säännöstellä syntyvyyttä, mutta syntyvyyden säännöstely tai ainakin sen avoin suunnittelu olivat vielä vieraita, yksityiseen elämänpiiriin kuuluvia asioita. Imettäminen syntyvyyden säännöstelyn keinona oli myös selkeästi naisten itsensä hallittavissa oleva menetelmä. Syntyvyyden säännöstelyn, seksuaalisuuden ja avioliiton historiaa 1918—1960-lukujen Iso-Britanniassa tutkinut Kate Fisher huomauttaa, miten ehkäisy pysyi pitkään miesten suorittamana toimenpiteenä.⁷⁴ Tässä imettäminen erosi yleisesti käytössä olleesta keskeytetystä yhdynnästä tai esimerkiksi kondomin käytöstä.

Keruuaineistossa ei suoraan esitetä ajatusta varmoista päivistä, eli yhdyntöjen ajoittamisesta hedelmällisen jakson ulkopuolelle, mutta viittauksia siihen löytyy. Jonkinlaista, tarkkaan hedelmöitymisajankohtaan liittyvää ajattelua oli. Ovulaatio kuitenkin ajoitettiin virheellisesti kuukautisten ajankohtaan. Kättilöt ja kunnalläläkäri esimerkiksi kirjoittavat, että naiset ”välttävät parittelua” kuukautisten ajan, tai juuri ennen ja/tai jälkeen kuukautisten, mikäli eivät halua tulla raskaaksi.⁷⁵ Myös Benninghausin artikkelissa mainitaan käsitykset hedelmällisestä jaksosta: juuri kuukautisten aikana arveltiin raskaaksi tulon olleen todennäköisintä, jolloin hedelmöitystä yritettiin niiden aikana tai mahdollisimman nopeasti kuukautisten päättymisen jälkeen. Tämä saattaa

osaltaan myös selittää sitä, miksi hedelmöityshoitojen onnistumisprosentti jäi marginaaliseksi.⁷⁶

Reproduktiokulttuurin vähittäinen modernisoituminen näkyi 1900-luvun alun arjessa esimerkiksi ehkäisyvälineiden muodossa, joita käytettiin muiden, tutumpien ehkäisymenetelmien ohessa.

Imetyksen lisäksi kansan parissa käytettiin vaihtelevaa joukkoa muita ehkäisymenetelmiä, joita eritellään vastauksissa kysymykseen ”mitä tekevät liian hedelmälliset naiset, jotteivat lapsia saisi?”. Vastajat ovat eritelleet suoraan ehkäisymenetelmiä, joita naisilla on ollut käytössä. Työväestön ehkäisyn käyttö nousee keruusta esiin yhtenä erityiskysymyksenä. Turussa työskennellyt lääkäri kommentoi ehkäisyn käyttöä seuraavasti: ”Maaseudulla hiivaa ja kaljaa siittimiin, Turussa kordongin ja ruiskeitten käyttäminen työväen piirissä yleinen.”⁷⁷ Myös oriveteläinen lääkäri katsoi, että erityisesti tehdasalueilla ”kumitavaran käyttö” oli levinnyt.⁷⁸ Muitakin vastaavia näkemyksiä esiintyi:

Ehkä jotkut sosialistit käyttävät apukeinoja.⁷⁹

Työläiset käyttävät nykyajan varokeinoja. Talonpoika ei mitenkään.⁸⁰

Ei tiedetä. Nuoret sosialistit käyttävät nykyajan tuomia ehkäisyvälineitä.⁸¹

Ehkäisyn käytöstä työväestön keskuudessa alettiin raportoida myös esimerkiksi Englannissa ja Ruotsissa 1910-luvulla. Ruotsissa ehkäisyn käyttöä puolustettiin työväestön keskuudessa äänekäästi. Syntyvyyden säännöstely liittyi poliittiseen vakaumukseen ja sen puolesta kamppailivat sosialistit ja vasemmistoradikaalit. Ehkäisyä ajettiin Ruotsissa erityisesti sillä argumentilla, että se nähtiin työväestön keinona taistella köyhyyttä vastaan.⁸² Duodecim-keruun ajankohta osuu näiden kanssa yksin. Suomi seurasi eurooppalaista kehityskulkua ja modernien ehkäisyvälineiden käyttö näkyy jo osassa keruun vastauksia. Työläisten ehkäisyn käyttö saattoi kanavoitua vastauksiin myös siksi, että työväestön piirissä naisten jaksamiseen alettiin kiinnittää huomiota ja asiasta

keskusteltiin myös julkisesti. Suomessa työväestö ei silti suhtautunut varauksettoman positiivisesti ehkäisyn käyttöön. Ehkäisyn nähtiin pienentävän lapsilukua radikaalisti ja se aiheutti esimerkiksi pelottelua ”maailmanlopulla”. Toisaalta ehkäisyn käyttöä myös puolusteltiin, sillä siveettömänä nähtiin myös liian suuret perheet, joissa lapsia oli enemmän kuin mihin rahat riittivät.⁸³

Suomessa ehkäisyn puolustaminen ei perustunut niinkään yksilön oikeuteen syntyvyyden säännöstelystä, vaan se kytkettiin kysymyksiin äitien jaksamisesta sekä aikakauden käsityksiin siveellisyydestä ja oikeanlaisesta elämäntavasta. On huomioitava, että siveellisyyden käsitettä alettiin neuvotella 1900-luvun taitteessa uudelleen. Puhuttaessa työväestön siveettömyydestä suhteessa varallisuuteen, ei viitata niinkään käsitteen seksuaaliseen merkitykseen, vaan eettisesti ja moraalisesti oikeanlaiseen elämäntapaan. Kun taas puntaroidaan suhdetta ehkäisyyn ja seksuaaliseen käyttäytymiseen käsitteeseen liittyi myös seksuaalinen merkitys.⁸⁴

Tehdastyöläisten ja maaseudulla asuvien välille tuotettiin eroa ehkäisyn käytössä, mutta ehkäisymenetelmien käyttöä eriteltiin myös yleisellä tasolla. Ehkäisyvälineet eivät olleet täysin tuntemattomia kansan keskuudessa ja osa niiden käyttöön jo turvautuikin. Esimerkiksi kondomeja oli mahdollista ostaa Suomessa jo 1800-luvun lopulla, mutta Pitkänen huomauttaa, että niitä ei juuri mainostettu sanomalehdissä vielä 1800-luvun lopulla. Harva siis hankki niitä tuolloin. Ritamiehen mukaan kondomeja saatiin maahan laajamittaisemmin 1900-luvun alussa ja myös Pitkänen kirjoittaa, miten vuoden 1909 tienoilla ehkäisyvälineiden markkinoinnista tuli avoimempaa ja mainokset etenkin työväen sanomalehdissä yleistyivät. Aktiivinen mainostaminen on osoitus siitä, että todennäköisesti ehkäisyvälineitä siis myös ostettiin.⁸⁵ Käyttöön ja ostamiseen liittyi 1900-luvun alussa kuitenkin vielä häpeää. Myös keruuaineisto ehkäisyn käyttöön suhtauduttiin epäilevästi:

Kansan naiset eivät toivo lapsia ja he luulevat hedelmättömän naisen käyttävän välikappaleita ja osaksi halveksivat heitä.⁸⁶

Sanomalehdissä kirjoiteltiin ehkäisymenetelmistä 1900-luvun edetessä ja osassa mainostettiin myös erilaisia ”varmuusvälineitä”, joita pystyi tilaamaan huomaamattomasti postimyynnillä. 1900-luvun alussa ilmestyi erilaisia sukupuoliasioista kertovia valistus-kirjasia, mutta julkaisut eivät kohottaneet kansalaisten ehkäisy-tietouden tasoa.⁸⁷ Keruun vastauksissa esiintyvillä ”varokeinoilla” viitattiin myös muuhun kuin kondomin käyttöön. Ennen tehokkaita ehkäisymenetelmiä yleisin tapa säännöstellä syntyvyyttä oli keskeytetty yhdyntä. Kondomin tultua markkinoille ehkäisy pysyi edelleen hyvin miehisellä alueella ja se oli jotakin, josta miesten tuli huolehtia.⁸⁸ Tiedon leviäminen oli kuitenkin hidasta ja ehkäisyneuvontaa toteutettiin yhteiskunnan taholta aluksi avioliittoneuvoloissa, joissa ehkäisyä tarjottiin pariskunnille. Tästä kertoo myös se, että vielä 1950-luvulla aborttia hakeneiden naimattomien naisten ehkäisyttietous oli vähäistä ja naiset kertoivat saaneensa tietoa ehkäisystä ja sukupuoliasioista vasta naimisiin mentyään.⁸⁹

Raskaudenpelko kosketti kuitenkin nimenomaan naisruumista, joka ajoi naiset myös kokeilemaan erilaisia ehkäisymenetelmiä. Enemmän miesten vastuulla olleen keskeytetyn yhdynnän ja kondomin käytön ohella naiset turvautuivat erilaisiin huuhteluihin, lääkkeisiin, öljyihin ja ruoka-aineisiin, joiden toivottiin estävän raskaaksi tuleminen. Reproduktion murroksen aikana yhä useammat ihmiset tulivat tietoisiksi syntyvyydensäännöstelyn mahdollisuuksista ja naisilla ja pariskunnilla oli monipuolisia pyrkimyksiä säännöstellä syntyvyyttä, vaikka keinojen toimivuudesta ei vielä tuolloin ollutkaan takeita. Mikäli ehkäisy pyrkimykset eivät toimineet ja nainen halusi raskauden tilastaan eroon, ainoaksi vaihtoehdoksi jäi raskauden keskeyttäminen.

Raskauden keskeyttäminen

1900-luvun alun Suomessa ainut raskauden keskeyttämistä määritellyt oikeussäädös oli vuoden 1889 rikoslain pakkotilasäädös, johon vetoamalla raskaus voitiin keskeyttää, mikäli nainen oli

hengenvaarassa.⁹⁰ Laissa raskauden keskeytyksestä puhuttiin termillä sikiön lähdetys. Ensimmäinen varsinainen laki raskauden keskeyttämisestä säädettiin vuonna 1950, jolloin keskeytystä pystyi hakemaan lääketieteellisiin syihin vedoten.⁹¹ Abortti pystyi vuoden 1950 lain puitteissa tarkasti säädeltynä ja siihen tuli erikseen hakea lupaa Väestöliiton sosiaalineuvoloissa.⁹² Raskauden keskeytystä 1900-luvun alun kontekstissa ovat tutkineet esimerkiksi sosiologi Mianna Meskus⁹³ ja Merja Ala-Nikkola sosiaalipolitiikan lisensiaatintyössään⁹⁴. He ovat tutkimuksissaan jaotelleet sikiön lähdeyttämiseen käytetyt keinot ulkoisiin, sisäisiin ja kohdunsisäisiin menetelmiin. Erittelen tämän jaottelun pohjalta keruuaineistosta nousevia naisten pyrkimyksiä keskeyttää ei-toivottu tai odottamaton raskaus. Vaikka raskaudenkeskeytys oli kriminalisoitu, sen toteuttamisesta kysyttiin keruulomakkeessa suoraan: ”mitä he tekevät, jotta raskaus menisi kesken?” Lisäksi joitakin raskauden keskeytykseen käytettyjä keinoja nousee esiin myös ehkäisykeinojen erittelyn yhteydessä.

Ulkoiset ja sisäiset keinot olivat menetelmiä, jotka raskaana oleva nainen pystyi toteuttamaan itsenäisesti. Ulkoisiin menetelmiin lukeutuivat erilaiset itsensä fyysiseen vahingoittamiseen tähtäävät keinot, kuten esimerkiksi hieronta ja erilaiset töytäisyt tai raskaiden esineiden nostelu. Sisäisillä menetelmillä tarkoitetaan puolestaan sisäisesti nautittavia aineita, joita syömällä toivottiin keskenmenon toteutuvan. Vastaajat mainitsevat useita ulkoisia ja sisäisiä keinoja, joita käytettiin keskenmenon tavoittelussa. Erilaiset lääkeaineet, etenkin elohopea, olivat yleisiä:

Ottavat mitä lääkkeitä keksivät ja joku neuvoo.⁹⁵

Keskenmenon saadakseen on elohopean nauttiminen paljon käytännössä täällä. Ottavat myös tärpättiä ja vatsaa haudotaan kuumilla hauteilla ja hierotaan.⁹⁶

Elohopean ohella vastauksissa toistuu myös alkoholin käyttö. Alkoholin rooli nousee esille erilaisissa reproduktiopyrkimyksissä: sitä käytettiin sekä synnytyskipujen lievittämiseen, kuumautisten takaisin saamiseksi kuin myös niiden niukentamiseksi. Lisäksi syötiin vahvoja rohtoja, pulvereita ja muun muassa pella-

van siemeniä. Ala-Nikkola kuvaa, miten Britanniassa 1920-luvulla käytetyimpiä sikiönlähdetskeinoja olivat pillerit, suihku, lääkkeet, kiniini, suolat, gini, kuumat kylvyt, karvas omena, glyseriini ja yrtit.⁹⁷ Duodecim-keruusta voi päätellä, että samankaltaisia menetelmiä oli käytössä myös Suomessa ja sisäisesti nautittuja aineita käytettiin laajasti. Erilaiset huuhtelut nousevat esiin sekä keskenmenon tavoittelun että raskauden ehkäisyn yhteydessä. Esimerkiksi Valkeakoskella työskennellyt kättilö kirjoittaa naisten ruiskuttavan kylmää vettä kohtuun ”sillä tappaakseen sikiön”.⁹⁸ Naisten tulkinta tilanteesta on voinut olla hyvin erilainen: he ovat saattaneet yksinkertaisesti haluta vaan omasta tilastaan eroon tai pyrkineet ehkäisemään raskaaksi tulon ennen kuin varsinainen hedelmöittyminen oli edes tapahtunut.

Sisäisten keinojen lisäksi naiset käyttivät ulkoisia menetelmiä, joilla omaa ruumista yritettiin vahingoittaa keskenmenon aikaansaamiseksi. Keskenmeno yritettiin saada aikaan esimerkiksi pudottautumalla korkealta, nostelemalla raskaita painoja, osumalla saunankiukaaseen sekä kovakouraisella hieronnalla. Hieronnan yhteydessä mainitaan ”viisaat muijat”, joiden avustamana raskauden keskeytys pyrittiin toteuttamaan. ”Viisailla muijilla” viitataan itseoppineisiin lapsenpäästäjiin, joiden käyttöön ammatillisen synnytysavun vakiinnuttamisella haluttiin puuttua. Niin sanottuja ”kansan lääkäreitä” käytettiin myös, yleensä silloin kun raskauden keskeytystä tavoiteltiin kohdunsisäisillä menetelmillä:

He hierottavat, nauttivat elohopeata, lusikkavettä, kansanlääkärit sekä miehet että naiset laittavat keskenmenoja raskaille naisille, mutta minulle he eivät uskalla sanoa miten.⁹⁹

Kohdunsisäiset menetelmät olivat keinoja, joissa keskenmeno tavoiteltiin yleensä välineellisesti. Ulkoiset ja sisäiset menetelmät olivat toimenpiteitä, jotka nainen pystyi suorittamaan itse ilman avustusta. Kohdunsisäinen, välinein toimitettu keskenmeno alkoi yleistyä 1900-luvun alussa. Tämä merkitsi Meskuksen mukaan sitä, että raskauden keskeyttämisen luonne muuttui: instrumenttien käyttäminen onnistui parhaiten toisten ihmisten

avustamana. Välineenä saatettiin käyttää esimerkiksi kudinpuikkoa, katetria tai lyijykynää.¹⁰⁰ Keruun vastauksissa ei ole suoraan kuvailtu kohdunsisäisiä menetelmiä. Aineisto antaa kuitenkin viitteitä avustettujen keskenmenojen tavoittelusta. Helsinki on kirjoitettu erikseen esiin paikaksi, jossa raskaudenkeskeytys oli mahdollista toteuttaa. Lahdessa toiminut kunnanlääkäri kommentoi seuraavasti kysymykseen ”liiallisen hedelmällisyyden” vähentämisestä:

Kaikenlaiset estävät keinot levinneet jo kansan keskuuteen ja useat matkustavat Helsinkiin sikiön poisajamista varten.¹⁰¹

Helsinki mainitaan myös Ritamiehen ja Meskuksen tutkimuksissa. Ritamies nostaa Helsingin esiin sairaalassa hoidettujen keskenmenojen kautta. Hän esimerkiksi kirjoittaa, miten vuosina 1908–1917 Helsingin sairaaloissa hoidetuista keskenmenoista 90% arveltiin olleen rikollisia.¹⁰² Pitkänen kirjoittaa, että keskenmenon vuoksi hoitoon hakeutuneiden määrä Helsingissä ei ollut 1900-luvun alussa vielä korkea mutta nousi 1930-luvulla noin 1,9 naisesta keskimäärin 12,5 naiseen 1000 hedelmällisyysikäistä naista kohden.¹⁰³ Meskus käyttää aineistonaan vuosina 1910–1920 ja 1930–1940 Helsingin raastuvanoikeudessa käsitellyjä sikiönlähdetystapauksia. Sikiönlähdetysten määrä ei tutkimukseni aikarajaukseen osuvan ensimmäisen tarkasteluajanjakson aikana noussut kovin korkeaksi. Tuomioita annettiin noin kymmenen vuodessa. Huomionarvoista on, että kaikki tapaukset koskivat avustettuja keskenmenoja ja syytettyjen joukossa oli sekä miehiä että naisia. Syytettyjen naisten joukossa oli sekä kätilökoulutuksen saaneita että maallikkokättilöitä. Meskus kirjoittaa, miten Helsinkiin tultiin muualta, sillä naiset olivat kuulleet helsinkiläisten kätilöiden suorittavan raskauden keskeytyksiä.¹⁰⁴ Kätilöt ja itseoppineet lapsenpäästäjät näyttävät kamppailleen sekä ammatillisen synnytysavun että raskauden keskeytyksen toimittamisesta. Aineistosta löytyykin muutamia viitteitä kätilöiden ja raskauden keskeyttämisen yhteydestä. Vastajaat kertovat, miten naiset koittivat saada keskenmenoja pyytämällä kätilöä avukseen.¹⁰⁵ Kätilöiden tai lääkäreiden reagointia pyyntöihin ei

ole eritelty vastauksissa. Tämä on ymmärrettävää, sillä kyseessä oli laitton toimenpide. Tästä huolimatta raskauden keskeytykseen käytetyistä keinoista kuitenkin kirjoitettiin suoraan.

Raskauden keskeytyksiin päätyivät niin naimisissa olevat kuin naimattomat naiset. Avioton raskaus saattoi merkitä naiselle sekä sosiaalista häpeää että taloudellista katastrofia. Raskauden keskeytyksiä pyrkivät tekemään myös naimisissa olleet naiset, joilla oli jo monta synnytystä takana ja jotka olivat uupuneita suuren lapsilauman keskellä. Myös vuoden 1950 aborttilain myötä suuri osa aborttia hakeneista naisista oli naimisissa olevia, uupuneita äitejä.¹⁰⁶ Hedelmällisyyden transitiota Ruotsissa tutkinut Sofia Kling kirjoittaa raskaudenkeskeytyksiin liittyvistä riskeistä. Toiminnan rikollisuus aiheutti sen, että vaikka naiset olisivatkin löytäneet apua välinein toimitettuun raskauden keskeytykseen, olivat riskit komplikaatioihin suuret.¹⁰⁷ Raskauden keskeytykseen ei ryhdytty kevyin perustein, vaan se kertoo naisten kokemasta hädästä. Toimenpide oli hengenvaarallinen, eikä sen onnistumisesta ollut takeita.

Päätelmät

Aikakauden väestöpolitiikka kytkeytyi sukupuoleen ja luokkaan ja naisia ja perheitä pyrittiin hallitsemaan uusilla väestö- ja yhteiskuntapoliittisilla käsitteillä ja ideologioilla, joiden nimissä esimerkiksi äitiyssuojelua toteutettiin. Naisten terveys kiinnosti asiantuntijatahoja erityisesti suhteessa lapseen ja terveiden, uusien kansalaisten kasvattamiseen. Luokka-erot, erityisesti ehkäisyn käyttö, muodostui yhdeksi keruun erityiskysymykseksi. Kätilöt ja lääkärit tekivät vastauksissaan eroa ehkäisyn käytössä kaupunkien ja tehdaspaikkakuntien työväenluokan ja maalaisväestön välille. Ehkäisy todella nousi luokkakysymykseksi, sillä etenkin työväenluokan naisten keskuudessa kaivattiin ja vaadittiin ratkaisua naisten väsymykseen toistuvien synnytyksien, kasvavan perheen ja ansiotyön lomassa. Työväenluokan keskuudessa ehkäisyä mitä ilmeisemmin myös käytettiin, sillä 1900-luvun alussa ehkäi-

syvälineiden markkinat kasvoivat ja erilaisia ehkäisymenetelmiä mainostettiin aktiivisesti työväestön lehdissä. Kun ehkäisymainoksille ostettiin toistuvasti palstatilaa, voi olettaa niiden myös menneen kaupaksi, vaikka kovin suuria päätelmiä ehkäisyn varsinaisesta tehokkuudesta ei aineiston pohjalta voi tehdä. Syntyvyys kuitenkin laski tehdaskaupungeissa keskimääräisesti muutamaa vuosikymmentä aikaisemmin maaseutuun verrattuna, jota myös keruun kätilöiden ja lääkäreiden havainnot tukevat.

Keruuaineistossa oltiin kiinnostuneita erityisesti ”kansan naisten” toimintatavoista, joilla oli jo sosioekonomisen asemansa puolesta lähtökohtaisesti hyvin erilaiset mahdollisuudet toteuttaa lapsettomuuden hoitoon, ehkäisyvälineiden hankintaan ja raskauden keskeytyksiin liittyviä pyrkimyksiä verrattuna sivistyneistöön – asuivat he sitten maaseudulla tai kaupungissa. Kansan naisten tunteja ja toimintatapoja dokumentoivat kätilöt olivat niin ikään jännitteisessä asemassa naisten ja lääkärikunnan välissä. Usein itsekin työväestön keskuudesta kouluttautuneet kätilöt nousivat ammattinsa myötä asteen korkeammalle suhteessa rahvaaseen ja eroa myös tehtiin hankitun pätevyyden perusteella, esimerkiksi kätilöiden eritellessä naisten tietoutta synnytyksen kulusta omaa asiantuntemusta haluttiin korostaa. Kunnankätilöt olivat kuitenkin ikään kuin kahden kerroksen välissä: vaikka ammatti sinällään nosti heidän statustaan, ei palkka välttämättä sitä tehnyt. Kätilöt olivat myös asiantuntijatahona alisteisessa asemassa suhteessa pääasiassa miespuolisiin lääkäreihin.

Keruuaineisto valottaa erityisen mielenkiintoisella tavalla 1900-luvun väestöpoliittisten ihanteiden kanssa ristiriidassa olleita arkisia käytäntöjä ja ruohonjuuritason toimintaa. Lasten saamista pidettiin luonnollisena osana naisten elämänkulkua ja siihen kannustettiin, mutta varsinaisia toimivia hoitokeinoja lapsettomuuteen ei juurikaan ollut. Lapsettomuuteen, lapsilukuun ja syntyvyyden säännöstelyyn kytkeytyvät diskurssit paljastavat kuitenkin jotain olennaista ajan yhteiskunnasta: tulkinta sopivasta lapsiluvusta oli murroksessa ja siihen pyrittiin aktiivisesti perheissä vaikuttamaan.

Viitteet

- 1 Vastaja 91. Kättilö, Heinola. Kansio E 186–190, Perinteen ja nykykulttuurin kokoelma (tästä lähtien KRA), Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto (tästä lähtien SKS).
- 2 Bergenheim 2020, 76; Nätkin 1997, 34–43, 53–55.
- 3 Bergenheim 2020, 48–49; Harjula 2007 40–41.
- 4 Rubin 2011, 137–138.
- 5 Markkola 2002, 196.
- 6 Suominen 2019, 27.
- 7 Helén 1997; Helsti 2000; Nätkin 1997.
- 8 Pitkänen 2003.
- 9 Kansio E 186–190, KRA, SKS. Duodecim on luovuttanut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanperinteen ja nykykulttuurin kokoelmaan vuonna 1950.
- 10 Wichmann toimitti myös Kättilölehteä ja kuului kättilöyhdistyksen johtoon. Lisäksi hän oli aktiivinen äitiyshuollon kehittämisessä ja vaikutti naisten tautien ja synnytysopin asemaan suomalaisen lääketieteen kentällä uransa aikana. Katso Korppi-Tommola 2007, 480–481.
- 11 Ignatius 2012, 201–203.
- 12 Muita vastaajia olivat esimerkiksi kirkkoherra, apteekkari, emäntä, maanviljelijä. Katso Suominen 2019, 15.
- 13 Ignatius 2012, 36, 201.
- 14 Artikkelissani keskityn seuraaviin kysymyksiin: *Kuukautisista*: ”2. Mistä kansa arvelee kuukautisten johtuvan ja minkä merkityksen se niille antaa”, ”5. Mitä keinoja naiset käyttävät saadakseen kuukautiset takaisin, jos ne jostain syystä ovat lakanneet, tai tehdäkseen ne runsaammiksi, jos ne ovat hyvin vähäiset?”, ”6. Mitä keinoja naiset käyttävät saadakseen kuukautiset vähäisemmiksi, ja jos ne ovat liian runsaat, tai kokonaan lakkaamaan, kun ”vanhan naisen” ikä on tullut?”. *Raskaudesta*: ”8. Toivotaanko seudullanne yleensä runsasta lapsijoukkoa ja hyljeksitäänkö ”hedelmätöntä” naista”, ”9. Mitä tekevät ”hedelmättömät” naiset saadakseen lapsia?”, ”10. Mitä tekevät liian ”hedelmälliset” naiset, jotteivat lapsia saisi?”, ”Mitä naiset tekevät, jottei tulisi keskenmenoita?”, ”18. Mitä he tekevät, jotta raskaus menisi kesken?”. *Synnytyksestä*: ”25. Mitä kansa tietää niistä elimistä (munasarjoista ja torvista, emästä, emättimestä ja ulkosynnyttimistä), jotka ovat synnytyksen yhteydessä ja kuinka se niitä nimittää?”, ”30. Millä tavalla kansan keskuudessa synnyttäjää avustetaan lapsen juuri syntyessä (II vaiheen lopulla?) Tuetaanko välilihaa?”, ”31. Miten jälkeisten syntymistä hoidetaan ja kiihkeitään? Otetaanko ne kansan keskuudessa usein kädellä pois?”. *Pienten*

lasten hoidosta: ”47. Voivatko ja haluavatko naiset seudullanne ylipäättään imettää? Käytetäänkö ollenkaan imettäjiä?” ”52. Montako kuukautta naiset keskimäärin imettävät seudullanne ja imettävätkö tavallista kauemmin jottei uutta raskautta syntyisi?”. Kansio E 186–190, KRA, SKS.

- 15 Hytönen 2019, 345
- 16 Salmi-Niklander 2006, 199–200.
- 17 Annola 2011, 15–16.
- 18 Keinänen 2012, 194–195.
- 19 Helsti 2000, 86.
- 20 Harjula 2015, 81.
- 21 Kättilölehti 6/1907, 111–113. [”Lähetettyjä kirjoituksia. Pikku seikkoja”]
- 22 Kättilölehti 12/1914, 178–185. [”Mietelmiä kättilöidemme sivistyksestä”]
- 23 Vastaaja 91. Kättilö, Heinola. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 24 Vastaaja 169. Kättilö, Suonenjoki. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 25 Helén 1997, 172–177.
- 26 Gardarsdóttir 2002.
- 27 Keinänen 2012, 194–195.
- 28 Vastaaja 166. Kättilö, Pielavesi. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 29 Vastaaja 264. Kättilö, Nivala. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 30 Vastaaja 178. Kättilö, Jääski. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 31 Kättilölehti 1/1920, 10–15. [”Hedelmättömyyden syyt naisella”, Björkenheim]
- 32 Benninghaus 2007, 375.
- 33 Ibid, 381, 385.
- 34 Vastaaja 183. Kättilö, Käkisalmi Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 35 Rytty 2017, 131–134.
- 36 Hygieniasta katso esim. Harjula 2007, 16–39.
- 37 Komiteamietintö 1912:5.
- 38 Vastaaja 89. Kättilö, Hauho. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 39 Vastaaja 202. Kättilö, Ilomantsi. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 40 Vastaaja 130. Kättilö, Enonkoski. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 41 Hytönen 2014, 21.
- 42 Vastaaja 55. Kättilö, Reposari & Vastaaja 89. Kättilö, Hauho. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 43 Vastaaja 97a. Kättilö, Jämsä. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 44 Saarimäki 2010, 49, 183–186.

- 45 Vastaaja 150. Kätilö, Sulkava. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 46 Vastaaja 9. Kätilö, Paattinen. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 47 Saarimäki 2010, 108–109.
- 48 Vastaaja 97b. Sekä kätilö että piirilääkäri nimetty vastaajiksi, Jämsä. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 49 Vastaaja 293. Kätilö, Säräisniemi. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 50 Benninghaus 2007, 383.
- 51 Pitkänen 2003, 188, 190.
- 52 Notkola 1989, 84; Pitkänen 2003, 189.
- 53 Ritamies 2006, 38, 114–115.
- 54 Räisänen 1995, 31–35.
- 55 Vastaaja 104. Kätilö, Mänttä. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 56 Vastaaja 109. Kätilö, Sysmä. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 57 Vastaaja 294. Kätilö, Säräisniemi. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 58 Helsti 2000, 56–59.
- 59 Vastaaja 177. Kätilö, Jääski. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 60 Vastaaja 14. Kätilö, Perniö ja vastaaja 25. Kätilö, Velkua. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 61 Pitkänen 2003, 194.
- 62 Markkola 1994, 55.
- 63 Pitkänen 2003, 194.
- 64 Markkola 1994, 37.
- 65 Nätkin 1997.
- 66 Vastaaja 124. Kätilö, Konginkangas. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 67 Kätilöiden ilmoituksia synnytyksistä. 1905. Kansio E 11, Tampereen terveydenhoitolautakunnan arkisto (tästä lähtien TTA), Tampereen kaupunginarkisto (tästä lähtien TKA).
- 68 Kätilöiden ilmoituksia synnytyksistä. 1903. Kansio E 11. TTA, TKA.
- 69 Turpeinen 1987, 361–362.
- 70 Cook 2004, 11–12.
- 71 Vastaaja 33. Kätilö, Lauttakylä. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 72 Notkola 1994, 153.
- 73 Perheentupa 2004, 1467–1473.
- 74 Fisher 2006, 194.
- 75 Vastaajat: 169, Kätilö, Suonenjoki & 201, kunnanlääkäri, Ilomantsi & 289, kätilö, Kuusamo. Kansio E 186–190, KRA, SKS.

- 76 Benninghaus 2007, 380–382.
- 77 Vastaaja 22. Lääketieteen lisensiaatti, Turku. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 78 Vastaaja 50. Lääketieteen lisensiaatti, Orivesi. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 79 Vastaaja 46. Kätilö, Mouhijärvi, Uotsala. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 80 Vastaaja 138. Kätilö, Lappeenranta. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 81 Vastaaja 154. Kätilö, Karttula. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 82 Cook 2004, 112–113; Kling 2007, 106–107.
- 83 Markkola 1994, 59.
- 84 Siveellisyyden käsitteestä Elomäki 2011, 132–133; Pulkkinen & Sorainen 2011, 10–11.
- 85 Ritamies 2006, 166.
- 86 Vastaaja 118. Kätilö, Jyväskylä. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 87 Ritamies 2006, 156.
- 88 Helén & Yesilova 2006.
- 89 Jabai 2015, 94.
- 90 Ala-Nikkola 1993, 2; Helén 1997, 32.
- 91 Laki raskauden keskeyttämisestä 17.2.1950/82.
- 92 Jabai 2015; Keski-Petäjä 2012.
- 93 Meskus 2001 & 2003.
- 94 Ala-Nikkola 1993.
- 95 Vastaaja 5. Kätilö, Laitila. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 96 Vastaaja 104. Kätilö, Mänttä. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 97 Ala-Nikkola 1993, 48.
- 98 Vastaaja 113. Kätilö, Valkeakoski. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 99 Vastaaja 124. Kätilö, Konginkangas. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 100 Ala-Nikkola 1993, 48–49; Meskus 2001, 291.
- 101 Vastaaja 93. Kunnanlääkäri, Lahti. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 102 Ritamies 2006, 199.
- 103 Pitkänen 2003, 204.
- 104 Meskus 2001, 291–292.
- 105 Vastaaja 7. Kätilö, Piikkiö. Kansio E 186–190, KRA, SKS.
- 106 Keski-Petäjä 2012, 43.
- 107 Kling 2007, 182.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto (SKS)

Perinteen ja nykykulttuurin kokoelma (KRA)

Duodecim. E 186–190. 1914–1950.

Tampereen kaupungin arkisto (TKA)

Tampereen terveydenhoitolautakunnan arkisto (TTA)

E. II. Kätilöiden ilmoituksia synnytyksistä. 1903–1905.

Painetut lähteet

Kätilölehti 6/1907, 12/1914, 1/1920

Lait ja asetukset

Suomen asetuskokoelma 1950. Laki raskauden keskeyttämisestä 17.2.1950/82.

(L 82/1950.)

Komiteamietinnöt

Komiteamietintö 1912:5. Komitea, joka on asetettu valmistamaan ehdotusta kätilöiden opetuksen järjestämiseksi ja uudeksi asetukseksi kätilöistä.

Internetlähteet

Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestö: Syntyneet: Kokonaishedelmällisyys vuosina 1776–2018. [viitattu: 2.4.2021].

Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestö: Kuolleet: Imeväiskuolleisuus Suomessa vuosina 1751–2018. [viitattu: 2.4.2021].

Kirjallisuus

Ala-Nikkola, Merja (1993): *Laiton lailliseksi ja kielletty sallituksi, tutkimus raskauden keskeytyksen laillistamisesta Suomessa*. Julkaisematon lisensiaatintutkimus. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.

- Annola, Johanna (2011): *Äiti, emäntä, virkanainen, vartija. Köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Benninghaus, Christina (2007): Great Expectations – German Debates about Artificial Insemination in Humans around 1912. *Studies in History & Philosophy of Biological & Biomedical Sciences* 38 (2), 374–392.
- Bergenheim, Sophy (2020): *Yhteiskunnan, kansakunnan ja kansan asialla Järjestöt, yhteiskuntapolitiikka ja asiantuntijuus Suomessa 1930–60-luvuilla*. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 156/2020. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Cook, Hera (2004): *The Long Sexual Revolution: English Women, Sex, and Contraception 1800-1975*. Oxford University Press, Oxford.
- Elomäki, Anna (2011): Poliitiikan siveellisyys ja siveellisyys poliitiikka suomalaisien naisasianaisten teksteissä. Teoksessa Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 131–152.
- Fisher, Kate (2006): *Birth Control, Sex and Marriage in Britain 1918–1960*. Oxford University Press, Oxford.
- Gardarsdóttir, Ólöf (2002): *Saving the Child. Regional, cultural and social aspects of the infants mortality decline in Iceland 1770–1920*. Umeå Universit, Uumaja.
- Harjula, Minna (2007): *Terveysten jäljillä. Suomalainen terveyspolitiikka 1900-luvulla*. Tampere University Press, Tampere.
- Harjula, Minna (2015): *Hoitopäätösten hierarkiat. Terveyskansalaisuus ja terveyspalvelut Suomessa 1900-luvulla*. Tampere University Press, Tampere.
- Helén, Ilpo (1997): *Äidin elämän politiikka: naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Gaudeamus, Helsinki.
- Helén, Ilpo & Yesilova, Katja (2006): Shepherding Desire: Sexual Health Promotion in Finland from the 1940s to the 1990s, *Acta Sociologica* 49 (3), 257–272.
- Helsti, Hilikka (2000): *Kotisyntymysten aikaan: etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalituksen konflikteista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hytönen, Kirsi-Maria (2014): ”Ei elämäni lomaa mahtunut.” Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Hytönen, Kirsi Maria (2019): ”Olen niin lopen väsynyt kaikkeen”. Naisten väsymys talvi- ja jatkosotien kotirintamalla. Teoksessa Annola, Johanna & Kivimäki, Ville & Malinen, Antti (toim.), *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Vastapaino, Tampere, 341–366.
- Ignatius, Jaakko (2012): *Suomalainen Lääkäri-seura Duodecim 1881–2006. Osa I*. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki.

- Jabai, Ellen (2015): ”*Ei, ei se lapsi synny*” Nuorten naisten abortinhaku ja toimijuus Helsingin sosiaalineuvolassa 1950- ja 1960-luvuilla. Sosiaalishistorian julkaisematonta pro gradu tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Keski-Petäjä, Miina (2012): *Aborttitoiveet ja abortintorjunta, Raskaudenkeskeytysten hakeminen 1950-60-lukujen Suomessa*. Väestöliiton Väestötutkimuslaitoksen katsauksia, Helsinki.
- Keinänen, Marja-Liisa (2012): Vastasyntyneen muovaaminen lapseksi. Syntymän jälkeiset rituaalit ja sosiaalinen syntymä suomalaisella maaseudulla 1800-luvun jälkipuoliskolla ja 1900-luvun alussa. Teoksessa Hytönen, Kirsi-Maria & Niskanen, Heli & Saarimäki, Pasi (toim.), *Lapsi matkalla maailmaan. Historiallisia ja kulttuurisia näkökulmia syntymään*. SKS, Helsinki, 194–244.
- Kling, Sofia (2007): *Vi vågå ej helt leva. Barnbegränsning, sexualitet och genus under den svenska fertilitetstransitionen*. Print & Media, Umeå Universitet: Uumaja.
- Korppi-Tommola, Aura (2007): ”Wichmann, Seth (1885–1939) lapsenpäästöopin ja gynekologian professori”. Teoksessa Klinge, Matti (toim.), *Suomen kansallisbiografia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 480–481.
- Markkola, Pirjo (1994): *Työläiskodin synty, Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Historiallisia tutkimuksia 187. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2002): *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860-1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Meskus, Mianna (2001): Sikiönlähdettämisen alakulttuuri 1900-luvun alun Suomessa. *Sosiologia* 38 (4), 287–299.
- Meskus, Mianna (2003): ”Väestön elinvoima ja tahallinen keskenmeno. Raskauden keskeyttämisen politisoituminen 1900-luvun alun Suomessa”. Teoksessa Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (toim.), *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Gaudeamus, Helsinki, 211–232.
- Notkola, Irma-Leena (1989): *Luonnollisesta hedelmällisyydestä lapsirajoitukseen*, Suomen Väestötieteen yhdistyksen julkaisuja N:o 12, Helsinki.
- Notkola, Irma-Leena (1994): Hedelmällisyys. Teoksessa Koskinen, Seppo (toim.), *Suomen väestö*. Gaudeamus, Tampere, 64–106.
- Nätkin, Ritva (1997): *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä: maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Perheentupa, Antti (2004): Raskaudenehkäisy imetyaikana. *Aikakauskirja Duodecim* 120 (12), 1467–1473.
- Pitkänen, Kari (2003): Contraception in Late Nineteenth- and Early Twentieth-Century Finland. *Journal of Interdisciplinary History* 34 (2), 187–207.
- Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu (2011): *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva (1987): *Suomen lastensuojelun historia*. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki.
- Ritamies, Marketta (2006): *Sinappikylvystä ehkäisy pilleriin – suomalaisen perhesuunnittelun historia*. Väestöliitto, Helsinki.
- Rubin, Gayle S. (2011): *Deviations: A Gayle Rubin Reader*. Duke University Press, Lontoo.
- Rytty, Suvi (2017): Puoskarointia vai puhdasta auttamisen halua? Luonnonparantaja Maalin Bergström ja laittoman lääkäritoimen harjoitus 1900-luvun alun Suomessa. Teoksessa Hokkanen, Markku & Kananoja, Kalle (toim.), *Kiistellyt tiet terveyteen. Parantamisen monimuotoisuus globaalihistoriassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Historiallisia tutkimuksia 237, Helsinki, 130–164.
- Räsänen, Arja-Liisa (1995): *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920*. Bibliotheca historica 6. Suomen Historiallinen seura, Helsinki.
- Saarimäki, Pasi (2010): *Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla*. Jyväskylän University Printing House, Jyväskylä.
- Salmi-Niklander, Kirsti (2006): Tapahtuma, kokemus ja kerronta. Teoksessa Fingerroos, Outi (toim.), *Muistitietohistoria. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 199–221.
- Suominen, Riikka (2019): ”Kansan naisilla on enimmäkseen paljo lapsia joita he eivät tahtoisi” Naisten reproduktiotoiveet ja -pyrkimykset 1900-luvun alun Suomessa. Historian julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, historian laitos.

Tapaus Haataja ja miehen moraalinen mitta

Miesoppilaiden ja opettajien konfliktit opettajaseminaareissa 1920- ja 1930-luvuilla

Artikkelin lähtökohdat

Jyväskylän seminaarissa kevättalvella 1925 yhteensä 123 miesoppilasta nosti joukkokanteen opettajaansa lehtori Heikki Haatajaa vastaan. He syyttivät Haatajaa tarkkailusta, vainoamisesta ja siveettömyydestä, kuten sukupuolisesta ahdistelusta. Tapaus koitettiin aluksi ratkaista seminaarin sisällä, mutta se sai laajaa huomiota lehdistössä¹ ja herätti keskustelua jopa eduskunnassa² asti. Tässä artikkelissa tapausta tarkastellaan suhteessa kahteen konfliktiin, jotka tapahtuivat samankaltaisissa olosuhteissa Uudenkaarlepyyn ja Sortavalan seminaareissa seminaariopettajan ja miesoppilaiden välillä 1930-luvun aikana. Tapauksissa määriteltiin mieheltä odotettua ja hänelle sopivana pidettyä siveellisyyttä. Näitä kolmea tapausta verrataan toisiinsa yhtäläisten sekä eroavien piirteiden määrittämiseksi.

Artikkelissa pohditaan konfliktien pohjimmaisista syistä eli mikä johti tilanteiden kärjistymiseen seminaareissa. Lisäksi artikkelissa tarkastellaan, miten tilanteissa näkyivät seminaarioppilaiden ja opettajien käsitykset siveydestä ja moraalisuhteesta sukupuoleen ja erityisesti maskuliinisuuteen. Konfliktien ja niihin linkittyvien keskustelujen kautta tarkastellaan laajemmin erityisesti maskuliinista kansalaisuus käsitystä aikansa yhteiskun-

nan perspektiivistä. Kiinnostavaa on tarkastella, heijastuivatko esimerkiksi kulttuurissa tapahtuneet muutokset seminaariyhteisössä vallitsevaan kansalaiskäsitykseen ja aiheuttiko tämä jonkinlaisia ristiriitoja. Tällä tavoin tapaukset peilaavat myös laajemmin suomalaisen yhteiskunnan tilaa.

Artikkelissa tarkastellaan konfliktien kautta seminaariyhteisöjä. Merkittävässä asemassa ovat opettajien lisäksi omia oikeuksia puolustaneet seminaarioppilaat. Koska aineisto on syntynyt seminaariopettajien toimesta, oppilaat näyttävät siinä seminaarien toiminnan, kuten rangaistusten, kohteena. Oppilaiden oman toimijuuden mahdollisuudet jäävät tästä perspektiivistä näkymättömiin.³ Seminaarioppilaat eivät olleet vain toiminnan ja vallankäytön kohteita, sillä he pystyivät toimimaan myös odotusten vastaisesti. Tällaisten tapauksen kautta on poikkeuksellisesti mahdollista tarkastella seminaarilaisten toimijuutta sekä erityisesti heidän käsityksiään oman toiminnan mahdollisista rajoista. Yksilön näkökulmasta toimijuus muodostuu henkilöltä odotetun, mahdollisen sekä toteutuneen toiminnan kautta.⁴ Yksilön toimijuus rakentuu vuorovaikutuksellisesti osana instituutioiden ja yhteisöjen toimintakulttuureja.⁵

Artikkelissa huomioidaan oppilaiden taustat heidän toimintaansa ohjaavana tekijänä, mikä on käytännössä voinut näkyä seminaarin opettajakunnan omista poikkeavina arvokäsityksinä tai odotusten vastaisena toimintana. Yksilön mahdollisuuksia toimia muodollisissa ja hierarkkisissa ympäristöissä, kuten kouluinstituutioissa, määrittelevät hänen sosiaalisen pääomansa ja yhteiskunnallisen taustansa kaltaiset tekijät.⁶ Tutkimuksessa oppilaan sosiaalista taustaa määritellään hänen vanhempiensa eli useimmiten isänsä ammatin kautta. Tätä kautta tarkastellaan oppilaan ja hänen perheensä yhteiskunnallista asemaa. Lisäksi määrittelyyn vaikuttavat myös kulttuuriset tekijät eli oliko oppilas lähtöisin kaupungista vai maaseudulta. Eri yhteisöiden kasvatukseen ja sen tavoitteisiin vaikuttivat paitsi luokka, myös maantieteellinen sijainti, mistä syystä näkökulma on huomioitava.⁷ Oppilaiden sosiaalisten ja yhteiskunnallisten taustojen selvittämiseen on käytetty seminaarien oppilasluetteloja sekä matrikkeleita.

Aineistona käytetään Jyväskylän, Sortavalan ja Uudenkaarlepyyn seminaarien opettajakokousten pöytäkirjoja, joissa ilmenneitä ristiriitatilanteita selviteltiin. Opettajakokoukset olivat seminaariyhteisöä ohjaava elin, jossa seminaarin opettajat käsitelivät toiminnan kannalta olennaisia asioita. Seminaaritasolla opettajakokouksissa päätettiin tarvittaessa myös kuritoimenpiteistä.⁸ Kouluhallitus oli puolestaan ylin koko koululaitoksen asioita käsittelevä elin, joka puuttui yksittäisten koulutusinstituutioiden sisäisiin asioihin tilanteen vaatiessa. Artikkelissa käytetään täydentävänä aineistona myös muuta materiaalia, jota tapauksiin liittyen on olemassa, kuten seminaarien ja kouluhallituksen välistä kirjeenvaihtoa sekä sanomalehtiaineistoja.

Kuri koululaitoksen ja opettajaseminaarien perustana

Opettajaseminaarit perustettiin vuonna 1863 annetun kansakouluasetuksen myötä, jolloin lapsille alettiin antaa kirkosta erillistä koulutusta. Seminaarilaitoksessa koulutettiin uutta ammattiryhmää eli kansakouluopettajia. Ensimmäisenä perustettiin Jyväskylän seminaari, joka oli Suomen seminaareista paitsi vanhin, myös arvostetuin. Opettajien tehtäväksi asetettiin antaa asiantuntijatietoon perustuvaa opetusta suomalaisille lapsille, joka täytti tiedollisten vaatimusten lisäksi myös kansansivistystehtävään liitetyt moraaliset ja kristillis-siveelliset vaatimukset.⁹

Koulutuksen järjestäminen uudella tavalla oli merkittävä kansallinen ponnistus Suomelle ja pyrkimyksenä oli nousta eurooppalaisten sivistysvaltioiden joukkoon. Opetuksen onnistumisen kannalta ensiarvoisen tärkeänä nähtiin, että opetusta antaisivat oikeanlaiset ja työhön kaikin puolin sopivat opettajat. Tavoitteisiin pääsemiseksi seminaariin valittavilta oppilailta vaadittiin seuraavia luonteenominaisuuksia: kristillisyyttä, siveellisyyttä, hyvämainaisuutta ja kuuliaisuutta. Vasta toissijaisesti oppilailta vaadittiin tiedollista ja taidollista osaamista, joten oikeanlainen luonne nostettiin oppilaita valittaessa ensisijalle. Samalla tavoin

kuin oppilaisiin, myös seminaareissa toimiviin opettajiin kohdistettiin vaatimuksia hyvästä käytöksestä ja kristillisyydestä.¹⁰

Seminaariyhteisössä vallitsi porvarillinen kansalaisihanne, jossa ihanteellista mieheyttä määriteltiin luotettavuuden ja kunniallisuuden kautta.¹¹ Kunniallinen mies osoitti käytöksensä kautta sisäistäneensä, mitä häneltä odotettiin ja kykeni toimimaan vastuuasemansa vaatimalla tavalla.¹² Porvarillisen ja keskiluokkaisen elämäntavan hyveitä, kuten oikeanlaista moraalia ja oman elinpiirin parantamista työteliäisyyden kautta, korostettiin.¹³ Arvomaailmaa määritteli kristillis-siveellinen moraalikoodisto, jossa kristilliset arvot korostuivat erityisesti henkisellä puolella nöyryyden ja toisten palvelemisen kautta, mutta siveellisyys käsitti myös ihmisen fyysisen puolen. Siveys edusti kokonaisvaltaisesti oikeanlaista elämäntapaa, johon kuului niin puhtaus ruumiin kuin mielen osalta. Aikalaisille siveys tarkoitti yhteisön normien mukaista, hyvänä pidettyä tapaa elää.¹⁴ Erityisesti siveyskäsitteet liitettiin naiseuteen, sillä naisen kunnia kietoutui perustuvanlaatuisesti yhteen seksuaalisen puhtauden ja koskemattomuuden kanssa.¹⁵ Toisaalta 1800-luvulta alkaen seksuaalisuutta koskevassa keskustelussa alettiin vaatia myös miehiltä oman sukupuo-
livietin kontrollointia.¹⁶

Koululaitoksen merkitys korostui vuonna 1921 annetun kansakouluasetuksen jälkeen, jolloin koulutuksesta tuli pakollista kaikille eri yhteiskuntaryhmien lapsille. Moraalisen normiston murros liittyi erityisesti 1920-luvulla laajempaan kulttuuriseen muutokseen, josta voidaan puhua nuorisokulttuurisen murroksena. Tässä keskustelussa kannettiin erityishuolta yhteiskunnan moraalista, joka kulminoitui lapsiin ja nuoriin. Aikalaiskeskustelussa, jota käytiin erityisesti opettajien ja kasvattajien parissa, pelättiin, että modernin elämän mukanaan tuomat lieveilmiöt erityisesti kaupunkiympäristössä vaikuttaisivat siellä kasvaviin negatiivisesti. Lasten ja nuorison kautta realisoitui sekä yhteiskunnan ideaalinen tila että mahdolliset uhat.¹⁷

Sisällissodan tulkittiin johtuvan epäonnistuneesta kasvatuksesta ja erityisesti työläisväestön sivistystehtävän epäonnistumisesta. Koulutuksen tuli loiventaa eri kansanosien välisiä eroja,

mikä oli sisällissodan jälkeensä jättämän kahtiajaon myötä yhteiskunnan kannalta kriittistä. Kasvatusihanteissa 1920-luvulla korostui pyrkimys sääntöjen noudattamiseen ja yhteiskunnalliseen harmoniaan.¹⁸ Kansakoulun tehtävä kietoutui yhteen valtion sisäisten jännitteiden kanssa. Vaikka tavoitteena oli kasvat-
taa kahtiajakautunut kansa yhdenmukaisen kansalaisihanteen mukaisesti, osa kansasta jäi jo lähtökohtaisesti ihanteiden ulkopuolelle.¹⁹

Käytännön tasolla yhdistämistehtävä lankesi opettajille, joiden roolina oli koululuokkansa kautta rakentaa yhtenäisyyttä toisistaan eriytyneiden kansanosien välille. Tämän vuoksi yhteiskunnallisesti opettajalta odotettiin puolueettomuutta ja poliittista sitoutumattomuutta suhteessa niin punaisten kuin valkoistenkin lapsiin. Opettajat kuitenkin miellettiin valkoisen kulttuurin ja arvomaailman edustajiksi, mikä hiersi erityisesti työväenluokkaa ja koululaitoksen edustajia.²⁰ Opettajille asetettu tehtävä oli haastava ja vaati tasapainoilua.

Myös seminaariyhteisön tuli ilmentää samaa, yhteiskunnassa vallitsevaa järjestystä. Kun koululuokassa järjestys perustui opettajan auktoriteetille, jota oppilaat kunnioittavat, tuli samoin seminaarioppilaiden noudattaa ja kunnioittaa omien opettajiensa auktoriteettia. Järjestelmä perustui molempiin suuntiin rakentavalle kuuliaisuudelle. Kuuliaisuus nähtiin moraalisen selkärangan ja siveellisuuden perustana.²¹ Seminaariyhteisössä ongelmia syntyi tilanteissa, joissa oppilailta vaadittu kuuliaisuus ei seminaariopettajien mielestä toteutunut.

Lehtori Haataja ja kurittomat oppilaat

Ensimmäisen kerran lehtori Heikki Haataja syytti joulukuussa 1923 oppilaitaan Tenhoa ja Taunoa tottelemattomuusrikkomuksista. Oppilaat eivät Haatajan mukaan olleet totelleet hänen määräyksiään oppitunnilla ja tilanne oli kiristänyt heidän välejänsä.²² Lehtori Heikki Haataja toimi Jyväskylän seminaarissa puukäsitöiden ja piirustuksen opettajana ja oli valmistunut Kajaanin

seminaarista vuonna 1904. Jyväskylän seminaarissa hän aloitti työskentelyn vuonna 1919 eli pian sisällissodan jälkeen.²³ Ongelmien alkaessa Haataja oli ehtinyt toimia opettajana Jyväskylän seminaarissa muutaman vuoden, mutta seminaarin johtajan käymän kirjeenvaihdon perusteella Haatajan kanssa hankaluuksia oli ilmennyt jo aiemmin.²⁴

Tuolloin Haatajan kanssa konfliktiin ajautuneet oppilaat olivat yhteiskunnallisilta taustoiltaan tyyppillisiä Jyväskylän seminaariin miesoppilaita. Tenho oli 20-vuotias räätälin poika Viipurista ja Tauno oli 19-vuotias talollisen poika Päijät-Hämeestä. Molemmat oppilaista olivat seminaarissa kolmannella luokalla ja aloittaneet opintonsa yhtä aikaa.²⁵ Koska Tenho oli menettänyt malttinsa keskustellessaan Haatajan kanssa, häntä pidettiin syyllisenä vakavampaan rikkomukseen. Oppilaan hermostumista selitettiin loukkaantumisella vapaussodassa, jossa hän oli taistellut valkoisten puolella vuoden 1918 sodassa. Tästä johtuen hän sai toistuvasti hermokohtauksia. Muutoin häntä pidettiin hyväluontoisena oppilaana. Opettajakunta jätti asian seminaarin johtaja Nestor Ojalan hoidettavaksi. Oppilaille tämä tarkoitti johtajan antamia nuhteita sekä väliaikaisesti alennettuja huolellisuuden ja käyttäytymisen arvosanoja.²⁶ Pöytäkirjojen perusteella lehtori Haataja ei ollut tyytyväinen oppilaiden saamiin rangaistuksiin, vaan olisi toivonut heille tuntuvampia seurauksia.

Yleensä seminaariyhteisössä oppilaan kapinoiminen opettajaansa vastaan tuomittiin, mutta tässä tapauksessa opettajakunta suhtautui ymmärtäväisemmin sodan kokeneen oppilaan poikkeavaa toimintaa kohtaan. Tenhon omien sanojen mukaan maltin menettäminen johtui siitä, kuinka seminaarissa aikuisia ihmisiä kohdeltiin kuin ”poikanulikoita”. Sisällissotaan osallistunut oppilas koki seminaariin sopeutumisen haastavana. Sota-aika oli jättänyt jälkensä myös opettajien ammattikuntaan, mistä johtuen kansakoulutarkastajat havaitsivat opettajien hermostuneisuudesta merkkejä myös kouluissa yleisemmin.²⁷

Haatajan ongelmat miesoppilaiden kanssa jatkuivat reilua vuotta myöhemmin. Helmikuussa 1925 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan kokouksessa käsiteltiin lehtori Haatajan erimie-

lisyyksiä miesoppilas Vilhon kanssa. Vilhon oli määrä valmistua seminaarista samana keväänä ja tilanteen johdosta hänen valmistumisensa oli vaakalaudalla. Yhteiskunnallisilta taustoiltaan Vilho oli 29-vuotias talollisen poika Pohjois-Pohjanmaalta.²⁸ Tapaus tutkittiin yksityiskohtaisesti ja lopulta seminaarin johtaja antoi oppilaalle nuhteet opintojen huolimattoman hoitamisen takia. Jälleen lehtori Haataja piti rangaistusta liian lievänä suhteessa rikkomukseen, sillä hänen mielestään Vilho oli käyttäytynyt häntä kohtaan sopimattomasti ja kyseenalaistanut hänen auktoriteettinsa opettajana. Tämä teki tapauksesta Haatajalle henkilökohtaisen ja hän toivoi oppilaalle pysyvämpiä seurauksia rikkomuksesta, kuten oppilaan erottamista seminaarista ja opettajan ammattiin valmistumisen estämistä.²⁹

Kahnaukset lehtori Haatajan ja hänen oppilaidensa välillä olivat toistuvia ja kiristivät seminaarin ilmapiiriä. Samaan aikaan, kun opettajakunta käsitteli omissa kokouksissaan Vilhon tapusta, miesoppilaat laativat helmikuussa 1925 joukkokirjelmän seminaarin johtaja Nestor Ojalalle. Kirjelmässään oppilaat julistivat lakon ja kieltäytyivät osallistumasta lehtori Haatajan oppitunneille. He suomivat Haatajaa sopimattomaksi seminaarin opettajan virkaan ja vaativat hänen eroaan. Joukkokirjelmästä liitteineen muodostui useita kymmeniä sivuja pitkä ja siinä kohdistettiin Haatajaan monia raskauttavia väitteitä. Oppilaat syyttivät Haatajan olevan pikkumainen ja kostonhimoinen persoona, joka kohdisti huomionsa erityisesti silmätikukseen valitsemiin oppilaisiin.³⁰ Myös aineistoesimerkit osoittavat, että Haataja pyrki toistuvasti todistamaan tiettyjen oppilaiden syyllisyyttä rikkomuksiin. Haataja siis yritti tietoisesti vaikeuttaa tai jopa estää heidän pääsytensä opettajan ammattiin.³¹

Osa oppilaista koki, että heidän sosiaalinen asemansa ja yhteiskunnallinen taustansa vaikuttivat Haatajalta saatuun kohteluun. Erityisesti näin oli oppilaan tullessa työläisperheestä. Esimerkiksi eräs oppilaista todisti, että Haataja oli syyttänyt häntä kommunistiksi, koska hänen isänsä oli kuulunut nuorena sosiaalidemokraatteihin. Lisäksi epäilyksiä herätti oppilaan haluttomuus liittyä suojeluskuntatoimintaan. Sisällissodassa Haataja oli taistellut

valkoisten puolella toimien lääkintämiehenä ja hänet tunnettiin vahvasta suojeluskuntasitoumuksestaan. Oppilaan mukaan koh- teluun vaikutti niin opettajan näkemys heidän yhteiskunnalli- sesta taustaan kuin heidän poliittinen sitoumuksensa, piti opet- tajan arvio oppilaasta sitten paikkansa tai ei.³² Myös seminaari- laitosta perustettaessa oli esitetty epäilyksiä sen suhteen, etteivät kaikki sosiaaliset ryhmät kykenisi täyttämään opettajan ammatin velvoitteita ja moraalisia vaatimuksia. Esimerkiksi työväkeen ja kaupunkilaisnuorisoon suhtauduttiin seminaareissa varsinkin alkuvaiheessa 1800-luvun puolella varauksellisesti.³³ Kuitenkin erityisesti 1920- ja 1930-lukujen aikana yhteiskunnalliselta taustaltaan kaupunkilais- ja työläisväestöön kuuluvia oppilaita alkoi opiskella seminaareissa yhä enenevässä määrin sukupuolesta riip- pumatta.³⁴

Miesoppilaat kertoivat Haatajan sanoneen pyrkivänsä pitä- mään seminaarin moraalisesti puhtaana ja ”epäpuhtaan” ainek- sen sen ulkopuolella.³⁵ Yksi Haatajan erityinen huolenaihe oli oppilaiden epäilty siveettömyys. Perusteeksi huolelleen Haataja väitti havainneensa, kuinka yleisiä ongelmia seminaarissa olivat sekä seminaarin nais- ja miesoppilaiden väliset sukupuolisuhteet että miesoppilaiden kärsimät sukupuolitaudit, jotka Haataja väitti aiheutuneen prostituoitujen palvelusten käyttämisestä.³⁶

Varsinaisia perusteita Haatajan väitteille seminaarioppilai- den löyhästä sukupuolimoraalista ei aineiston perusteella löydy. Kuitenkin myös aiemmissa tutkimuksissa on todettu Jyväskylän seminaarin kurin ja tiukan moraalin löyhentyneen 1900-luvun alussa.³⁷ Seminaarin johtaja ei aina ryhtynyt tutkimaan oppilai- den epäiltyjä rikkomuksia, vaan niiden yhteydessä odotettiin todisteita.³⁸ Haataja pyrki toimittamaan oppilaistaan todisteita värväämällä esimerkiksi seminaarin ulkopuolisia ihmisiä ker- tomaan näkemistään seminaarilaisten rikkomuksista.³⁹ Toi- mintansa perusteella Haataja koki moraaliseksi velvoitteekseen palauttaa seminaarin miesoppilaat takaisin moraaliseen ja siveel- liseen kuriin.

Vaikka Haataja omien sanojensa perusteella pyrki kontrolloi- maan miesoppilaidensa epäiltyä siveettömyyttä, huomattava osa

miesoppilaista syyttivät Haatajaa itseään siveettömyydestä. Tämä siveetön toiminta käsitti oppilaiden sopimattoman koskettelun ja seksuaalissävytteiset puheet. Useat miesoppilaista todistivat, kuinka oppilaan toimiessa mallina piirustustunnilla Haataja oli sivellyt heidän keski- ja alavartaloaan sopimattomaksi koetulla tavalla. Haataja perusteli suhtautumistapaansa ja oppilaidensa koskettelua tuttavallisuudella. Hän esitti sen olevan pedagoginen keino ihmisen anatomian esittelemiseen, jonka hän oli oppinut osana kuvaamataidon opintojaan.⁴⁰ Kuitenkin oppilaiden mukaan tällaista epämiellyttävää koskettelua oli tapahtunut myös oppituntien ulkopuolella ja vapaa-ajalla.⁴¹

Haatajan toiminnan perusteella seminaarin oppilaat olivat varmoja tämän homoseksuaalisuudesta. Erityisen painokkaita syytökset seminaariopettajan mahdollisesta homoseksuaalisuudesta olivat aikana, jolloin homoseksuaalisuudella oli rikosnimike.⁴² Haataja pyrki kontrolloimaan oppilaidensa siveyttä, mutta samaan aikaan oppilaat kohdistivat häneen syytöksiä siveettömyydestä, joka ilmeni heidän mukaansa kontrolloimattomien, homoseksuaalisten halujen kautta. Siinä missä Haatajan mielestä oppilaat eivät täyttäneet porvarillisen miesihanteen moraalisia vaatimuksia, myöskään oppilaiden näkökulmasta Haataja ei itse täyttänyt opettajalle ja kunnialliselle miehelle asetettuja oikeanlaisen moraalin ja siveellisyyden vaatimuksia.

Haatajan tapauksen mittasuhteet paisuvat

Aluksi tilanne pyrittiin ratkaisemaan seminaarin sisällä johtaja Ojalan ja miesoppilaiden välisissä neuvotteluissa. Sovun syntymistä vaikeutti Haatajan toiminta, sillä hän ei lainkaan sovitellut tilannetta vaan yritti yhä todistaa oppilaidensa syyllisyyttään erinäisiin rikkomuksiin. Tämä lisäsi entisestään oppilaiden tilanteessa kokemaa tyytymättömyyttä.⁴³ Johtaja Ojalan neuvotteluiden miesoppilaiden kanssa epäonnistuttua, oli Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pakko pyytää kouluhallituksen apua tilanteen ratkaisemiseen.⁴⁴ Epäilemättä tapaukseen liittyneet teemat

kuten epäily opettajan oppilaisiinsa kohdistamasta siveettömästä toiminnasta johtivat siihen, että tapausta oli puitava perinpohjaisemmin kuin jos opettajaa olisi syytetty vaikkapa oppilaidensa huonosta tai epäoikeudenmukaisesta kohtelusta. Kouluhallitus määräsi ulkopuoliseksi, puolueettomaksi tahoksi kouluneuvos K. A. Franssilan suorittamaan tutkinnan Jyväskylän tapauksesta.⁴⁵

Tutkinnan ajaksi Haatajan oli jätävä pois viranhoidostaan, mutta myös tuolloin hän pyrki paljastamaan oppilaidensa mahdollisia rikkomuksia.⁴⁶ Hän esimerkiksi selvitti erään oppilaan seminaarin pääsyhakemukseen liitettyjen asiakirjojen olleen osittain väärennettyjä. Selvityksen perusteella oppilas erotettiin seminaarista toukokuussa 1925.⁴⁷ Toiminnallaan Haataja onnistui paljastamaan myös oppilaidensa todellisia rikkomuksia.

Franssilan suorittamissa tutkimuksissa kuultiin seminaarin oppilaiden lisäksi seminaarin opettajia ja henkilökuntaa sekä Haatajan tuttavapiiriin kuuluvia ihmisiä. Merkittävä osa seminaarin opettajista todisti Haatajaa vastaan kertoen esimerkiksi tämän olleen hankala persoona heti seminaariin saavuttuaan. Myös Haatajan naapurit todistivat kaupunkilaisten puhuvan Haatajan erikoisesta persoonasta ja poikkeavasta seksuaalisesta suuntauksesta. Useampi todistajista kertoivat jyväskyläläisten ihmetelleen, kuinka Haatajan kaltainen mies sai toimia opettajana seminaarissa. Naapureidensa todistuksen Haataja kumosi vedoten poliittisiin arvoeroihin, että nämä edustivat punaisina vastakkaista poliittista näkemystä kuin Haataja itse. Haataja toimi Jyväskylässä kaupungin raittiuslautakunnan ja katupatruulin jäsenenä, mikä oli mahdollisesti tuonut hänelle vihamiehiä seminaarin ulkopuolelta muualta kaupungista. Tämä myös osoittaa Haatajan toimineen tietynlaisena moraalien vartijana myös seminaarin ulkopuolisessa kaupungissa.⁴⁸

Lehtori Haatajan tapauksen käsittely oli kolaus Jyväskylän seminaarin maineelle, sillä tapauksesta kirjoiteltiin laajasti sanomalehdissä myös maakunnan ulkopuolella ja siitä keskusteltiin jopa eduskunnassa asti. Esimerkiksi *Aamulehdessä* todettiin lehtori Haatajan tapauksen tuovan Jyväskylän seminaarille ikävää julkisuutta murentaen samalla laitoksen auktoriteettia.⁴⁹ Näkö-

kulmat miten tapauksessa tulisi toimia poikkesivat toisistaan. Toiset näkivät seminaarilaisten joukkoeroamisen osoittavan liiallista nuoruuden idealismia, kun taas osa vastusti lehtori Haatajan työskentelyn jatkamista seminaarissa. *Työn Voima*-lehti asettautui seminaarioppilaiden puolelle julkaisemalla lehdessä eronneiden oppilaiden joukkovetoomuksen. Kirjoituksessaan oppilaat perustelivat päätöstään moraalisisilla syillä ja vetosivat paikallisten oikeustajuun, jottei lehtori Haatajan annettaisi jatkaa Jyväskylän seminaarissa.⁵⁰ Myöskin *Työn Voiman* toimittaja Toivo Lehto, joka toimi tuolloin sosiaalidemokraattien kansanedustajana, oli nostanut Jyväskylän ns. ”seminaarirettelön” eduskunnassa puheeksi. Omilla kannanotoillaan ja tarjoamalla lehdestä palstatilaa Lehto asemoitui konfliktissa seminaarioppilaiden puolelle.⁵¹

Haatajan kirjoittama vastine julkaistiin puolestaan *Keskisuomalaisessa*. Kirjoituksessa Haataja syytti tapahtuneesta oppilaitaan, jotka olivat alkaneet juonitella opettajaansa vastaan.⁵² Haataja myös väitti oppilaiden juonittelun osoittavan ’bolshevistisen hengen’ nousemista seminaariyhteisössä. Eräs oppilas kertoi Haatajan sanoneen hänelle: ”Täällä Te koetatte viekastella ja teeskennellä, mutta kun lähdette täältä, olette täysiverinen kommunistiagitaattori!”⁵³ Sekä oppilaat että Haataja itse kokivat tilanteen liittyvän olennaisesti joko todellisiin tai oletettuihin poliittisiin rajanvetoihin. Kiinnostavaa tapauksen kannalta on, että työväenluokkainen lehti asettui seminaarioppilaiden puolelle, kun taas arvomaailmaltaan keskiluokkaisempi *Keskisuomalainen* antoi puheenvuoron syytetylle opettajalle ja ylläpiti tällä tavoin luokkien välistä arvohierarkiaa. Lehtori Haatajan tapauksessa ja siitä poikineessa keskustelussa on nähtävissä varsin moderneja piirteitä, sillä riidan osapuolet osasivat hyödyntää sanomalehteä omien näkemysten kertomiseksi ja yleisen mielipiteen voittamiseksi.

Keskisuomalaisessa julkaistussa kannanotossaan Haataja vihjasi tietävänsä arkaluontoisia asioita Jyväskylän seminaarin johtajana toimineesta Ojalasta. Ojala oli Haatajan mielestä asettunut tapauksen käsittelyssä seminaarin oppilaiden puolelle. Nestor Ojala ehti toimia Jyväskylän seminaarin johtajana 13 vuotta ja

hän säilytti läheiset välit oppilaisiin näiden seminaarista valmistumisen jälkeenkin.⁵⁴ Haataja kertoi kuulleensa oppilaita kehoitetun nousemaan lakkoon häntä vastaan. Aineistosta käy ilmi, että Haataja näytti epäilevän nimenomaan Ojalan yllyttäneen miesoppilaita häntä vastaan, minkä oppilaat toistuvasti kiistivät.⁵⁵ Myös muut seminaarin opettajat olivat huomanneet, kuinka Haatajalla oli jatkuva halu vastustaa johtaja Ojalan määräyksiä, mikä tuskastutti Ojalaa.⁵⁶

Eräs Haatajan vuokralaisena asunut seminaarin oppilas kertoi Haatajan väittäneen, että Jyväskylän seminaarissa oli ”mätää ainesta,” joka tulisi poistaa. Tämä ei Haatajan mukaan koskenut vain oppilaita, vaan myös opettajia, joita Haataja syytti siveettömän ja huonon elämän viettämisestä sekä juopottelusta. Haatajan tapauksen kaltaisesta tilanteesta haastavan tekee, että eri henkilöiden sanomiset asetetaan vastakkain. Ilman todisteita on mahdotonta tietää, kuka osapuolista puhuu totta. Sanomalehdessä julkaistu julkinen lausunto Ojalaa vastaan oli Haatajalta avoin vihamielisyyden osoitus seminaarin johtoa kohtaan, mikä hankaloitti Haatajan asemaa Jyväskylän seminaarissa oppilaiden lisäksi myös opettajien keskuudessa.

Siveetön opettaja vai tottelemattomat ja moraalittomat oppilaat?

Lopulta tutkintaa kouluhallituksen puolesta johtanut Fransila nosti kanteen lehtori Haatajaa vastaan.⁵⁷ Tapauksen saaman laajan huomion myötä se oli pakko käsitellä virallisesti käräjäoikeudessa, vaikka alun perin kouluhallituksen toiveena oli ratkaista tapaus pienimuotoisesti seminaarin piirissä.⁵⁸ Raastuvanoikeuden käsittelyn perusteella Haatajalle päätettiin antaa käytöksestään vakava varoitus, mutta hän sai luvan palata takaisin seminaariin 1.12.1925 alkaen. Vastalauseena Haatajan paluulle 106 seminaarin miesoppilaista jättivät seminaarin opettajakunnalle uuden eroilmoituksen, koska katsoivat yhteistyön Haatajan kanssa mahdottomaksi.⁵⁹

Useimmat joukkoeroamiseen osallistuneista olivat opiskelleet seminaarissa jo usean vuoden, ja heistä merkittävän osan oli määrä valmistua saman lukuvuoden keväällä. Eräs seminaarin lehtoreista puolestaan totesi, että Haatajan jutussa merkittävimmissä rooleissa olleet miesoppilaat olivat myös seminaarin parhaita oppilaita. Useat konfliktiin osallistuneista oppilaista olivat yhteiskunnalliselta taustaltaan köyhistä perheoloista, jolloin seminaarissa opiskelu oli myös heidän perheelleen taloudellinen ponnistus. Silti oppilaiden vanhemmat ilmaisivat tukevansa poikiensa päätöstä ja seisovansa sen takana.⁶⁰

Tapauksen saaman käänteen johdosta seminaarin opettajakunta otti kiireellisesti yhteyttä kouluhallitukseen.⁶¹ Kouluhallituksessa katsottiin, ettei sieltä käsin asialle voitu tehdä mitään. Haatajalle annetun varoituksen jälkeen odotuksena oli, että hän muuttaisi käytöstään. Jos näin ei kävisi, voisi kouluhallitus ryhtyä uusiin toimenpiteisiin.⁶² Kouluhallituksen mielestä seminaarin opettajien tuli itse ratkaista tilanne.⁶³ Kouluhallitus totesi tapauksen osoittavan, etteivät Jyväskylän seminaarin opettajakunta ja johtaja kyenneet ylläpitämään kuria seminaarissa. Puutteet oppilaiden kurissa nähtiin heijastavan opettajien omia, henkilökohtaisia puutteita.⁶⁴

Seminaarin johtaja Ojala yritti muiden opettajakunnan jäsenten kanssa ratkaista tilannetta tuloksetta.⁶⁵ Oppilaiden mielestä Haatajan käytöksessä ei ollut tapahtunut muutosta parempaan. Lehtori Haatajan toiminta ”kuonan⁶⁶” poistamiseksi laitoksesta oli yhä jatkunut ja oppilaiden mukaan Haataja oli uhannut jatkaa toimintaansa viimeiseen asti.⁶⁷ Oppilailla oli myös käytännön syy vastustaa Haatajaa, sillä seminaarin päästötodistukseen antamallaan huonoilla käsityön ja piirustuksen arvosanoilla Haataja pystyi vaikeuttamaan oppilaan pääsyä opettajan ammattiin valmistumisen jälkeen.⁶⁸

Oppilaiden mielestä heidän vakaumuksensa vaati Haatajan vastustamista. Heistä oikeuden toteutuminen oli lainmuotoa tärkeämpää, joten he eivät asettuneet opettajaihanteeseen kuuluneeseen kuuliaisuuden muottiin. Nimenomaan kouluorganisaatiota edustavien näkökulmasta kuuliaisuus oli ensisijaisen tärkeä hyve

opettajalle. Kuuliaisuuden kautta ylläpidettiin yhteiskunnallista järjestystä, minkä merkitys korostui sisällissodan jälkeisinä vuosina.

Lopulta kouluhallituksen oli puututtava uudelleen Jyväskylän tilanteeseen. Tapauksen vakavuudesta kertoo, että Jyväskylän seminaariin tilannetta ratkaisemaan saapui kouluhallituksen edustajana sen johtajana toiminut Oskari Mantere. Seminaariin päästyään Mantere ilmoitti, ettei lehtori Haataja enää palaisi seminaariin.⁶⁹ Kouluhallituksen määräyksestä tapausta tutkinut Franssila valitti aiemmasta päätöksestä. Nyt myös kouluhallitus vaati Haatajan pysyvää erottamista virastaan. Valituksessa kouluhallitus katsoi Haatajan käsitelleen sukupuoliasioita sopimattomalla ja kasvatukselle turmiollisella tavalla. Lisäksi Haatajan tulkittiin lähennelleen oppilaitaan sopimattomasti ilman pedagogisia syitä.⁷⁰ Lausunnossa ei otettu kantaa Haatajan mahdolliseen seksuaaliseen suuntautumiseen, vaan siinä ainoastaan mainittiin oppilaille muodostuneen tällaisen käsityksen hänen toimintansa perusteella, mikä vei Haatajalta ammatillisen arvovallan.

Haataja pidätettiin virastaan lukukauden loppuun asti ja uusi tutkinta käynnistettiin.⁷¹ Vaasan hovioikeus teki päätöksen, jossa Haataja tuomittiin menettämään virkansa. Haataja valitti korkeimpaan oikeuteen, mutta valitus hylättiin eikä Haataja enää palannut Jyväskylän seminaariin. Jyväskylän seminaarin jälkeen Heikki Haataja siirtyi työskentelemään liikealalle, joten seminaarista poistumisen myötä Haataja jättäytyi kokonaan opetusalaalta.⁷²

Seminaarin matrikkelissa Haatajan poistumisen kuvattiin rauhoittaneen konfliktit ja olleen helpotus oppilaiden lisäksi opettajille. Ensimmäisinä vuosina tapauksen jälkeen seminaarissa kuvailtiin olleen levottomuutta, mutta asian käsittelyn myötä tunnelman katsottiin poistuneen.⁷³ Oppilaiden kokemus kuitenkin oli, että oppilaiden ja opettajien välit säilyivät pitkään jännitteisinä myös Haatajan poistumisen jälkeen. Virallinen linjaus poikkeaa oppilaiden kokemuksesta, miten kauan ja missä mittasuhteissa tapahtuneen koettiin vaikuttaneen seuranneina vuosina. Pitkään kestänyt konflikti oli koettelemus myös seminaarin

johtaja Ojalalle ja hän menehtyi kesken virantoimituksen 62 vuoden iässä pian tapauksen jälkeen.⁷⁴ Ojalan äkillisen poismenon jälkeen seminaaria luotsaamaan nousi varajohtaja Juho Mikkola.

Konfliktit Uudessakaarlepyyssä sekä Sortavalassa 1930-luvulla

Konflikteja miesopettajan ja oppilaiden kesken sattui tutkittavana aikana myös Uudenkaarlepyyn ja Sortavalan seminaareissa. Uudenkaarlepyyn seminaarissa oppilaskunta nosti kanteen syksyllä 1934 lehtori Holmqvistia vastaan, sillä seminaarin miesoppilaat kokivat hänen rajoittaneen heidän mielipiteenvapauttaan ainekirjoitusten yhteydessä.⁷⁵ Seminaarin opettajakunta tuomitsi oppilaiden toiminnan jyrkästi, sillä heidän mielestään oppilaiden mielipiteenvapautta ei oltu rajoitettu. Sen sijaan asettumalla opettajaansa vastaan oppilaat olivat itse osoittaneet kykenemättömyyttä sopeutua yhteiskunnassa vallitseviin olosuhteisiin ja järjestykseen.⁷⁶ Selkkaus kytkeytyi toimijuuteen ja nimenomaan sen rajoihin, sillä oppilaat kokivat, että seminaarissa heidän toimintaansa ja näkemyksiään pyrittiin rajoittamaan, kun taas seminaarilaitoksen edustajien näkökulmasta oppilaat eivät kyenneet laittamaan yhteisön etua omien pyrkimystensä edelle. Seminaareissa sopeutuminen olosuhteisiin osoitti kykyä hahmottaa myös laajemmalti yhteiskunnassa vallitsevat valtasuhteet.

Sortavalan seminaarissa puolestaan vuonna 1936 yli sata seminaarin miesoppilasta nosti joukkokanteen liikunnan opettajaansa Ranne Ronia vastaan ja vaativat tämän eroa. Tapaus muistuttaa pitkälti lehtori Haatajan tapausta Jyväskylän seminaarista kymmenen vuotta aiemmin. Pöytäkirjoista ei käy ilmi, mistä oppilaat tarkalleen ottaen opettaja Ronia syyttivät, mutta seminaarin johtaja Karl Pankakosken tutkimusten perusteella syytöksissä katsottiin olevan perää. Silti tapauksen käsittelyn yhteydessä oppilaita rangaistiin nousemisesta opettajaansa vastaan, kun taas opettaja selväsi tapauksesta ilman suoranaisia seuraamuksia.⁷⁷

Kyseinen opettaja Ranne Roni oli tunnettu lehtori Haatajan tavoin vahvasta suojeluskuntasitoumuksestaan.⁷⁸ Vaikka oppilaiden joukkokanne saatiin nopeasti ratkaistua, lehtori Ronin ongelmat jatkuivat oppilaidensa kanssa.⁷⁹ Lopulta hän oma-aloitteisesti anoi eroa seminaarista ja palasi työskentelemään samaan kouluun, jossa oli toiminut ennen Sortavalan seminaariin siirtymistä.⁸⁰

Sekä Uudenkaarlepyyn että Sortavalan tapaukset jäivät mitatasuhteiltaan ja merkitykseltään pieniksi verrattuina Jyväskylän tapaukseen. Tapaukset kuitenkin osoittavat, että miesoppilaiden konflikteja opettajiensa kanssa sattui Jyväskylän lisäksi myös muualla. Muissa seminaareissa miesoppilaiden palauttamisessa takaisin osaksi seminaarin kurijärjestelmää onnistuttiin Jyväskylää paremmin. Toisaalta Sortavalassa miesoppilaiden vastarinta opettajaansa kohtaan jatkui passiivisena toimintana, mikä lopulta johti opettajan oma-aloitteiseen eroon ja seminaarista poistumiseen.

Taistelu moraalista ja siveydestä seminaariyhteisöissä 1920- ja 1930-luvuilla

Seminaarioppilaiden ja heidän opettajiensa väliset konfliktitilanteet tulkittiin eri yhteisöissä hyvin eri tavoin. Niin kouluhallituksen kuin seminaariopettajien näkemyksissä korostui, että oppilaiden tulkittiin kapinoivan opettajiaan vastaan. Myös aiemmissa tutkimuksissa on analysoitu seminaarilaisten tämänkaltaista toimintaa kapinana auktoriteetteja vastaan.⁸¹ Vaikuttaa epätodennäköiseltä, että Jyväskylän tai Sortavalan seminaarioppilaiden toiminnan motiivina olisi ollut pelkästään halu hankkiutua eroon epämiellyttävästä opettajasta, koska suurin osa oppilaista osallistui kanteisiin rangaistusten uhasta huolimatta. Asian saama laaja huomio ja julkinen käsittely viittaisivat myös siihen, että esimerkiksi Jyväskylän seminaarin miesoppilaiden Haatajaan kohdistamalla syytöksillä oli totuus pohjaa. Samoin Sortavalan seminaarin

vuoden 1935 tapauksessa johtaja myönsi oppilaiden opettajaansa kohdistamalla syytöksillä olevan perää.

Tapaukset osoittavat, kuinka käsitykset miehelle sopivasta siveellisyydestä vaihtelivat riippuen henkilön edustamasta sukupolvea, yhteiskunnallisesta luokasta ja asemasta osana seminaariyhteisöä. Kiinnostavaa on pohtia, missä määrin oppilaiden ja opettajien välisissä ristiriidoissa oli kyse nimenomaan luokkien välisistä konflikteista. Seminaariin pystyi 1920-luvulle tultaessa hakemaan hyvin erilaisista yhteiskunnallisista taustoista tulevia oppilaita, mutta seminaariopettajilla oli oletuksena oppilaiden edustavan samankaltaisia lähtökohtia kuin he itse. Kun näin ei ollut, johti se helpommin opettajan ja oppilaiden väliin keskinäisiin ristiriitoihin. Esimerkiksi Jyväskylän seminaarin tapauksessa sekä lehtori Haataja itse että hänen oppilaansa korostivat kokeneensa, että tilanteissa kulminoituivat nimenomaan luokkaristiriidat erityisesti työläistaustaisten miesoppilaiden kohdalla, jotka eivät Haatajan mielestä kyenneet täyttämään oppilaalle asetettuja vaatimuksia. Oppilaat puolestaan kokivat joutuvansa erityisen huomion ja suorainaisen kiusanteon kohteeksi yhteiskunnallisen taustansa vuoksi.

Erityisen mutkikkaan Jyväskylän seminaarissa sattuneesta Haatajan tapauksesta tekee oppilaiden opettajaansa kohdistamat sukupuolisen ahdistelun syytökset. Seksuaalisen häirinnän kohteeksi joutuminen on lähtökohtaisesti epämiellyttävää, mutta erityisen häpeällistä tämän julkituominen on miespuolisille henkilöille, minkä myös oppilaat ilmaisivat haastatteluissa. Seksuaalinen häirinnän kohteeksi joutuminen ei sovi perinteisiin käsityksiin maskuliinisuudesta. Erityisen vaikeaa tämänkaltaisista tapauksista puhuminen oli seminaarilaitoksen kaltaisessa yhteisössä aikana, jolloin seksiin ja seksuaalisuuteen liittyvistä asioista vaiettiin.⁸² Toisaalta, koska kyseessä oli iso joukko miesoppilaita, eivät kokemukset yksilöityneet yksittäisiin henkilöihin, joten joukkokanne auttoi oppilaiden kasvojen säilyttämisessä. Ylipääntään lain tasolla poikiin kohdistettu seksuaalinen häirintä ja väkivalta oli alettu tunnistaa Suomessa vasta samoihin aikoihin.⁸³

Oppilaat kokivat moraalisesti oikeaksi ratkaisuksi ja suoranaiseksi velvoitteekseen vastustaa siveettömäksi syyttämäänsä opettajaa. Vaikka oppilaat omien sanojensa mukaan altistuivat toistuvasti opettajansa siveettömälle toiminnalle, odotettiin heidän miehinä ja tulevina opettajina kykenevän hyväksymään tilanteen. Lähtökohtaisesti seminaarien sääntöjen mukaan siveellisyyden vaatimukset koskivat niin miehiä kuin naisia. Kuitenkin todellisuudessa seminaareissa kannettiin enemmän huolta naisoppilaiden kuin miesoppilaiden siveellisyydestä silloinkin, kun miesoppilaat itse kokivat siveytensä vaarantuneen. Seminaariyhteisöissä miesoppilaiden siveydestä ei huolehdittu samalla tavalla kuin naisten siveydestä edes silloin, kun siihen olisi ollut perusteita.

Seminaariyhteisöissä miesoppilaiden nähtiin osoittavan kuuliaisuuden puutetta nousemalla omaa opettajaansa vastaan.⁸⁴ Ajan kasvatuskäsityksissä rakennettiin kuvaa pojista ja nuorista miehistä tottelemattomina, minkä vuoksi heille tuli opettaa alistumista auktoriteettien edessä.⁸⁵ Kasvatusihanteilla ylläpidettiin luokkahierarkiaa ja kuuliaisuuden merkitystä, jolloin oppilaiden rooliksi jäi tottelevaisuus ilman vastaan panemista.⁸⁶ Yhteiskunnan oli mahdollista toimia ainoastaan, mikäli kaikki kansanosat tottelivat yhteisiä sääntöjä ja hyväksyivät roolinsa. Käytännössä seminaarien oppilailla oli vähän keinoja käytettävänä halutessaan kritisoida opettajansa epäoikeudenmukaiseksi koettua toimintaa.⁸⁷ Yksittäisen oppilaan näkökulmasta oli riskialtista asettua vastustamaan itseään arvohierarkiassa ylempänä olevaa seminaarin opettajaa.

Konfliktitapauksissa seminaarioppilaiden toiminta toi esille seminaarilaitosten toimintaa ohjanneet patriarkaaliset ja hierarkkiset rakenteet. Opettajiaan vastustavat seminaarilaiset haastoivat toiminnallaan vallitsevan järjestelmän. Oppilaiden näkökulmasta seminaarijärjestelmä rajoitti heidän mahdollisuuksiaan toimia. Kun he kieltäytyivät alistumasta vallitseviin olosuhteisiin ja puolustivat omia näkemyksiään, annettiin heille rangaistuksia tottelemattomuudesta ja kunnioituksen puutteesta. Tämä ei istunut heidän käsityksiinsä oikeudenmukaisuudesta. Nuorten seminaarilaisten ihannekansalaista määritteli hänen aktiivinen toimi-

juutensa, mikä ei sopinut yhteen omien opettajien käsityksestä nöyrästä ja kuuliaisesta yhteisön jäsenestä.

1920- ja 1930-luvut olivat voimakasta kulttuurisen, sosiaalisen ja aatteellisen murroksen aikaa. Ajattelun murros näkyi seminaariyhteisöissä, sillä oppilaat olivat yhä tietoisempia omista oikeuksistaan ja asemastaan. Kokiessaan mielestään vääryyttä tällaiset oppilaat eivät pelänneet toimia. Seminaarien kaltaisissa yhteisöissä konflikteja paisuttivat ja ylläpitivät enemmän tulkinat toiminnan symbolisista merkityksistä kuin niiden todellinen arvo. Jos ylempiarvoisille ei osoitettu heidän vaatimaansa kunnioitusta, muuttui lievä laiminlyönti seminaarien kurijärjestelmässä nopeasti suoranaiseksi röyhkeydeksi.⁸⁸ Toisaalta konfliktitilanteissa kulminoituivat myös henkilökohtaiset ristiriidat, jotka purkautuivat erityisesti Haatajan tapauksen yhteydessä tavalla, joka vahingoitti Jyväskylän seminaarin lisäksi koko seminaarilaitoksen mainetta.

Tapaukset osaltaan osoittivat, että 1860-luvulla syntyneeseen seminaarilaitokseen alkoi kohdistua painetta muuttua sekä sisäisesti että ulkoisesti. Konkreettinen syy muutoksen tarpeelle oli myös ylioppilaspoikaisten oppilaiden lisääntyvä määrä, mikä jatkoi huomattavaa nousuaan 1920-luvun loppua kohti.⁸⁹ Jyväskylän seminaarin muuttuminen kasvatusopilliseksi korkeakouluksi vuonna 1934 osoitti suomalaisen opettajankoulutuksen kehityssuunnan. Vaikka oppilaitoksen varsinainen korkeakouluistuminen tapahtui vasta 1940-luvun kuluessa ja alkuvaiheessa korkeakoulun toimintakulttuuri mukaili vielä seminaarin toimintaa, alkoi opettajankoulutus siirtyä uuteen vaiheeseen. Arvokasvatuksen sijaan opetuksesta tuli yhä ammatillisempaa, jolloin se perustui yhä vähemmän siveellis-kristilliseen moraaliiin ja yhä enemmän varsinaiseen ammattiin valmistamiseen.⁹⁰

Viitteet

- 1 *Aamulehti* 5.12.1925, ”Jyväskylän seminaarirettelö”.
- 2 *Sisä-Suomi* 5.12.1925.
- 3 Kalela 2000, 11; Kalela 2017; Vainio-Korhonen 2018, 20–21.
- 4 Ojala, Palmu & Saarinen 2009, 22; Kiser 1999, 146; Stark 2011, 29–33.
- 5 Ojala, Palmu & Saarinen 2009, 21–22.
- 6 Bourdieu 1973, 291; Giddens 1984; Gordon 2005.
- 7 Halila 1963, 27; Lindström 2001, 44–47.
- 8 Valtonen 2009, 27–28; Välimaa 2018, 207–208; Halila 1963, 37.
- 9 Halila 1963, 14; Valtonen 2009, 40; Välimaa 2018, 188; Lindström 2001, 33.
- 10 Seminaarilaki, Asetus §64/1866, Suomen Asetuskokoelma 1866, 46.
- 11 Markkola 2014, 138; Connell 1995, 196; Mosse 1996, 6, 63; Mangan 2012.
- 12 Blackbourne & Eley 1984; Elomaa 1997; Häggman 1994; Toropainen 2016.
- 13 Valtonen 2004, 43–45; Mort 2002, 31–32.
- 14 Pulkkinen & Sorainen 2011, 15; Paksunniemi 2009, 82–83; Valtonen 2004, 49–50.
- 15 Pulkkinen & Sorainen 2011, 17.
- 16 Markkola 2014, 134–135; Uimonen 2011, 110–111.
- 17 Kaarninen 2010, 168–185.
- 18 Jalava 2011, 86–91; Launonen 2000, 138–139; Lintunen 2017, 105–106; Valtonen 2009, 86.
- 19 Haikari & Kotilainen 2016, 259; Kaarninen 2014, 211–212; Nikander 1998, 138.
- 20 Ilmolahti 2017, 52–53; Jalava 1997, 20–24; Tikka 2006, 7–10.
- 21 Haikari & Kotilainen 2016, 88, 188; Launonen 2000, 136; Tähtinen 2011, 41; Ruuskanen 2015, 1–2.
- 22 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirjat 4.12.1923 & 14.12.1923, Kansio I Caa:9 Opettajakunnan pöytäkirjat 1919–24. Jyväskylän seminaarin arkisto. Kansallisarkisto Jyväskylä.
- 23 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 162.
- 24 Kouluhallituksen kirje 22.5.1921, Kansio I Eab:7 Kouluhallitukselta saapuneet kirjeet 1917–21. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 25 Oppilasno 1581 & nro 1593, Kansio I Ba:1 Nimikirja III 1903–29. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

- 26 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirjat 4.12.1923 & 14.12.1923, Kansio I Caa:9 Opettajakunnan pöytäkirjat 1919–24. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 27 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirjat 4.12.1923 & 14.12.1923, Kansio I Caa:9 Opettajakunnan pöytäkirjat 1919–24. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy. Kts. aiheesta myös Kivimäki 2015, 399–400; Nikander 1998, 231.
- 28 Oppilasno 1584, Kansio I Ba:1 Nimikirja III 1903–29. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 29 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirjat 25.2.1925, 27.2.1925 & 17.3.1925, Kansio I Caa:10 Opettajakunnan pöytäkirjat 1919–24. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 30 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 28.2.1925, Kansio I Caa:10 Seminaarin johtajien neuvottelukouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 31 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirja 17.3.1925, Kansio I Caa:10 Opettajakunnan pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 32 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 162. Kts. myös Kaarninen 1995, 13.
- 33 Markkola 1994, 132–133; Prokkola 2001, 25; Nyholm 1999, 52–53 & 78.
- 34 Ylikotila 2021.
- 35 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 28.2.1925, Kansio I Caa:10 Seminaarin johtajien neuvottelukouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 36 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 4.3.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 37 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 44–45. Myös Halila 1963, 160–162.
- 38 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 46–47.
- 39 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirja 19.10.1925, Kansio I Caa:10 Opettajakunnan pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 40 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 162.
- 41 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 28.2.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 42 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 28.2.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy. Myös Stälström 1995, 373–397.

- 43 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 28.2.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 44 Seminaarilaki, Asetus §28/1866, Suomen Asetuskokoelma 1866, 36.
- 45 Seminaarilaki, Asetus §76/1866, Suomen Asetuskokoelma 1866, 50.
- 46 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirja 13.5.1925, Kansio I Caa:10 Opettajakunnan pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 47 Jyväskylän seminaarin opettajakunnan pöytäkirja 13.5.1925, Kansio I Caa:10 Opettajakunnan pöytäkirjat 1924–28. KaJy.
- 48 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 28.2.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy. Myös Sironen 1997, 228.
- 49 *Aamulehti* 5.12.1925, ”Jyväskylän seminaarirettelö”
- 50 *Työn Voima* 3.12.1925.
- 51 *Työn Voima* 5.12.1925, ”Vetoomus”; Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 5.12.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 52 *Keskisuomalainen* 13.12.1925, Heikki Haataja: ”Vastine”; Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 28.2.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksien keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 53 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 4.3.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksien keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 54 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 86–87.
- 55 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 4.12.1925, Kansio I Caa:10 Opettajakokouksen pöytäkirjat 1924–28, KaJy; Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 28.2.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksien keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 56 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 21.11.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksien keskustelunaiheet 1931. KaJy.
- 57 Kouluhallituksen kirje nro 1568/12.3.1925, Kansio I Caa:10 Kouluhallitukselta saapuneet kirjeet 1922–25. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 58 Kouluhallituksen kirje nro 3246/23.5.1925, Kansio I Caa:10 Kouluhallitukselta saapuneet kirjeet 1922–25. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy. Myös Rantala 2010, 11.
- 59 Kouluhallituksen kirje nro 1568/12.3.1925, Kansio I Caa:10 Kouluhallitukselta saapuneet kirjeet 1922–25. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.

- 60 Jyväskylän seminaarin pöytäkirja 21.11.1925, Kansio I Hd:5 Seminaarin johtajien neuvottelukokouksen keskustelunaiheet 1931. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 61 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 1.12.1925, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 62 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 3.2.1926, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 63 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 3.2.1926, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 64 Seminaarilaki, Asetus §63/1866, Suomen Asetuskokoelma 1866, 46.
- 65 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 4.12.1925, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 66 Oppilas painotti tämän olevan Haatajan itsensä käyttämä ilmaisu.
- 67 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 3.2.1926, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 68 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 3.2.1926, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 69 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 3.2.1926, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 70 Kirje kouluhallitukselle 4976/8.8.1925, Kansio I Eab:8 Kouluhallitukselle lähetetyt kirjeet 1922–25. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 71 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 28.1.1926, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 72 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 162.
- 73 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 87–88.
- 74 Jyväskylän seminaari 1863–1937, 87, 153; Sironen 1997, 227; Valtonen 2009, 38–39.
- 75 Nykarleby seminariums lärarkollegiets protokoll 2.10.1934, Kansio Ca 10 Lärarkollegiets protokoll 1929–34. Nykarleby seminariums arkivet. Kansallisarkisto Vaasa.
- 76 Nykarleby seminariums lärarkollegiets protokoll 8.10.1934, Kansio Ca 10 Lärarkollegiets protokoll 1929–34. Nykarleby seminariums arkivet. KaVa.

- 77 Sortavalan seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 6.4.1936, Kansio Ca:29 Sortavalan seminaarin opettajakokouksen pöytäkirjat 1934–43. Sortavalan seminaarin arkisto. Kansallisarkisto Mikkelä.
- 78 Sortavalan seminaari 1880–1940, 204.
- 79 Sortavalan seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 28.5.1937 & 2.6.1937, Kansio Ca:29 Sortavalan seminaarin opettajakokouksen pöytäkirjat 1934–43. Sortavalan seminaarin arkisto. KaMi.
- 80 Sortavalan seminaari 1880–1940, 80–81.
- 81 Sironen 1997, 220; Eiskonen 2000, 19; Haikari & Kotilainen 2016, 118; Halila 1963, 60–62.
- 82 Ervasti 2013, 154; Stålström 1995, 373–401.
- 83 Pulma & Turpeinen 1987; Känkänen 2012.
- 84 Jyväskylän seminaarin opettajakokouksen pöytäkirja 3.2.1926, Kansio I Caa:10 Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–28. Jyväskylän seminaarin arkisto. KaJy.
- 85 Aapola & Kaarninen 2003; Haikari & Kotilainen 2016, 156; Rantala 2010, 30; Launonen 2000, 131; Ojakangas 1997, 51, 98–103; Puranen 2015, 45.
- 86 Vuorikoski 2003, 133–134; Launonen 2000, 80–86, 95; Ojakangas 1997, 35–36.
- 87 Halila 1963, 160; Valtonen 2009, 74–75; Säntti 2007, 41–45.
- 88 Haikari & Kotilainen 2016, 118–119, 353; Launonen 2000, 136–137; Ojakangas 1997, 102–103; Valtonen 2009, 39; Rinne 1986, 8; Sironen 1997, 230.
- 89 Lamberg 2004, 38–39; Lönnqvist 2009, 236–238.
- 90 Valtonen 2009, 109; Välimaa 2018, 210–212, 215. Lähteet ja kirjallisuus

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Jyväskylä (KaJy)

Jyväskylän seminaarin arkisto

Kouluhallitukselta saapuneet kirjeet 1917–1921

Kouluhallitukselta saapuneet kirjeet 1922–25

Kouluhallitukselle lähetetyt kirjeet 1922–1925

Nimikirja III 1903–1929

Opettajakokousten pöytäkirjat 1919–1924

Opettajakokousten pöytäkirjat 1924–1928

Seminaarin johtajien neuvottelukokouksen keskustelunaiheet 1931

Kansallisarkisto, Mikkeli (KaMi)

Sortavalan seminaarin arkisto

Opettajakokousten pöytäkirjat 1934–1943

Kansallisarkisto, Vaasa (KaVa)

Nykarleby seminariuksen arkivet

Lärarkollegiets protokoll 1929–34

Matriikkelit

Härkönen, Iivo, Pankakoski, K.H. & Seppä, Väinö (1940): *Sortavalan seminaari 1880–1940*. Helsinki, Valistus.

Mikkola, J.M., Leinonen, Artturi & Rekola, Sulo (1937): *Jyväskylän seminaari 1863–1937: Muistojulkaisu*. Valistus, Helsinki.

Lait ja asetukset

Opetus- ja työkaava seminaarien oppilaille 1866, Suomen Asetuskokoelma vuodelta 1866.

Seminaariasetus 1866, Suomen Asetuskokoelma vuodelta 1866.

Sanomalehdet:

Aamulehti, 1925.

Keskisuomalainen, 1925.

Sisä-Suomi, 1925.

Työn Voima, 1925.

Kirjallisuus

- Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (2003): *Nuoruuden vuosisata – Suomalaisen nuorison historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Blackbourn, David & Eley, Geoff (1984): *The Peculiarities of German History: Bourgeois Society and Politics in Nineteenth-century Germany*. Oxford University Press, Oxford.
- Bourdieu, Pierre (1973): Cultural Reproduction and Social Reproduction. Teoksessa R. K. Brown (toim.), *Knowledge, Education, and Cultural Change: Papers in the Sociology of Education*. Tavistock, London, 72–114.
- Connell, R. W. (1995): *Masculinities*. University of California Press, Berkeley.
- Eiskonen, Satu (2000): *Arkea ja juhlaa Jyväskylän seminaarissa: Elämä 1800-luvun laitosyhteisössä*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Elomaa, Hanna (1997): *Porvarillista rakkautta – Oskar ja Mili Hultmanin tarina (1886–1892)*. Otava, Helsinki.
- Ervasti, Antti (2013): Poikien talo. Teoksessa Arto Jokinen (toim.), *Mieskysymys – Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka*. Tampereen yliopisto, Tampere, 152–156.
- Giddens, Anthony (1984): *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press, Cambridge.
- Gordon, Tuula (2005): Toimijuuden käsitteen dilemmaa. Teoksessa Anneli Meurman-Solin & Ilkka Pyysiäinen (toim.), *Ihmistieteet tänään*. Gaudeamus, Helsinki, 114–129.
- Haikari, Janne & Kotilainen, Sofia (2016): *Opettajuuden mallia: Jyväskylän normaalikoulu 1864–2015*. Jyväskylän Normaalikoulu, Jyväskylä.
- Halila, Aimo (1963): *Jyväskylän seminaarin historia*. WSOY, Porvoo.
- Häggman, Kai (1994): *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Ilmolahti, Oona (2017): *Eheys ja ennakkoluulo: Työväenyhteisön ja kansakoulunopettajiston jännitteinen suhde Helsingissä sisällissodasta 1930-luvulle*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Jalava, Marja (1997): “Kokonainen elämä on ihmisen pyhin oikeus”. Rolf Lagerborgin seksuaaliradikalismi ja ylempien yhteiskuntaryhmien keskinäiset esiaviolliset suhteet 1900-luvun alun Suomessa. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Jalava, Marja (2011): Siveellisyydestä sukupuolisiveytyteen – Th. Reinin eettinen ajattelu siveellisyydskäsitteen murroksessa. Teoksessa Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen – Poliittisen käsitteen historia*. Historiallinen Arkisto, Helsinki, 83–104.
- Kaarninen, Mervi (1995): *Nykyajan tytöt: Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

- Kaarninen, Mervi (2010): Nuorisokulttuurin läpimurto. Teoksessa Kai Häggman (toim.), *Suomalaisen arjen suuri tarina*. WSOY, Helsinki, 168–185.
- Kaarninen, Mervi (2014): Suomen kansa opin tiellä. Teoksessa Petri Karonen & Antti Rähä (toim.), *Kansallisten instituutioiden muodostuminen. Suomalainen historiakuva Oma maa kirjasarjassa 1900–1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 211–299.
- Kalela, Jorma (2000): *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki, Gaudeamus.
- Kalela, Jorma (2017): Historian rakentaminen eettisenä hankkeena. Teoksessa Anu Koskivirta, Jari Eilola & Satu Lidman, (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus, Helsinki, 11–25.
- Kiser, Edward (1999): Comparing Varieties of Agency Theory in Economics, Political Science, and Sociology: An Illustration from State Policy Implementation. *Sociological Theory* 17 (2), 127–153.
- Kivimäki, Ville (2015): *Murtuneet mielet: Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–45*. WSOY, Helsinki.
- Känkänen, Päivi (2012): *Lastensuojelun sosiaalityön historiaa Suomessa 1800-luvun lopulta 1990-luvulle*. Itä-Suomen Yliopisto, Joensuu.
- Lamberg, Marko (2004): *Nuoruus ja toivo: Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta 1934–2003*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Launonen, Leevi (2000): *Eettinen kasvatustajattelu suomalaisen koulun pedagogisissa teksteissä 1860-luvulta 1990-luvulle*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Lindström, Aslak (2001): Tie oppivelvollisuuden säätämiseen. Teoksessa Martti T. Kuikka (toim.), *Koko kansan koulu – 80 vuotta oppivelvollisuutta*. Suomen Kouluhistoriallinen Seura, Helsinki, 15–100.
- Lintunen, Tiina (2017): *Punaisten naisten tiet*. Otava, Helsinki.
- Lönnqvist, Bo (2009): Rituaali ja perinne. Teoksessa Piia Einonen, Petri Karonen & Toivo Nygård (toim.), *Jyväskylän yliopiston historia: Osa 1, Seminaarin ja kasvatustieteellisen korkeakoulun aika 1863–1966*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 225–253.
- Mangan, J. A. (2012): *Manufactured Masculinity – Making Imperial Manliness, Morality and Militarism*. Routledge, New York.
- Markkola, Pirjo (1994): *Työläiskodin synty: Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2014): Moraalin miehet: Mitä prostituution sääntely kertoo mieheydestä? Teoksessa Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.), *Näkymätön sukupuoli – Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino, Tampere, 134–158.
- Mort, Frank (2002): *Dangerous Sexualities: Medico-moral Politics in England since 1830*. Taylor & Francis, London.

- Mosse, George L. (1996): *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*. Oxford University Press, New York.
- Nikander, Esko (1998): *Kansalaisuus velvoittaa. Maaseudun kansakoulujen piiritarkastajat Suomen kansallisen sovun rakentajina vuosina 1921–1939*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Nyholm, Bertel (1999): ”*Vår uppgift är den högsta i lifvet...*” *Studier i den finlandssvenska folkskollärarkåren 1871–1971 ur pedagogikhistorisk och utbildningssociologisk synvinkel*. Åbo Akademi, Åbo.
- Ojakangas, Mika (1997): *Lapsuus ja auktoriteetti: pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskiniemeen*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Ojala, Hanna, Palmu, Tarja & Saarinen, Jaana (2014): Paikalla pysyvää ja liikkeellä olevaa – Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen. Teoksessa Hanna Ojala, Tarja Palmu & Jaana Saarinen (toim.), *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Vastapaino, Tampere, 13–38.
- Paksuniemi, Merja (2009): *Tornion alakansakouluopettajaseminaarin opettajakuva lukuvuosina 1921–1945 rajautuen oppilasvalintoihin, oppikirjoihin ja oheistoimintaan*. Acta Universitas Laponiensis, Rovaniemi.
- Prokkola, Susanna (2001): ”*Kynttilätehtaan tytöt*”: *Kansakoulunopettajien kasvattaminen ja naiskasvatuksen tavoitteet Jyväskylän seminaarissa*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu (2011): Johdanto. Teoksessa Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen – Poliittisen käsitteen historia*. Historiallinen Arkisto, Helsinki, 13–35.
- Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva (1987): *Suomen lastensuojelu historiaa*. Lastensuojelun Keskusliitto, Helsinki.
- Puran, Karoliina (2015): *Kiltit tytöt, vilkkaat pojat? Sukupuoli ja koulukuri 1800–1900lukujen vaihteen oppikouluissa*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Rantala, Jukka (2010): *Suomalaisen opettajan poliittinen orientaatio*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Rinne, Risto (1986): *Kansanopettaja mallikansalaisena: Opettajuuden laajeneminen ja opettajuuteen rekrytoimismekanismit Suomessa 1851–1986 virallisen kuvausaineiston ilmaisemana*. Turun yliopisto, Turku.
- Ruuskanen, Karoliina (2015): *Koulukuri osana oppikoulunopettajan kasvatustyötä: Oppilaiden rankaiseminen Kuopion tyttölyseossa 1963–1973*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Sironen, Esa (1997): *Seminaarirettelöitä*. Teoksessa Leena Eräsaari & Eeva Jokinen (toim.), *Ruumiin siteit: Kirjoituksia eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta*. Vastapaino, Helsinki, 219–231.
- Stark, Laura (2001): *The Limits of Patriarchy: How Female Networks of Pilfering and Gossip Sparked the First Debates on Rural Gender Rights in the 19th-century Finnish-language Press*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Stälström, Olli (1995): Homoseksuaalisuuden sairausleiman synty ja sen psykoanalyttiset tulkinnat. Teoksessa Timo Joutsivuo & Heikki Mikkeli (toim.), *Terveyden lähteillä: Länsimaisten terveystieteiden kulttuurihistoriaa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 373–401.
- Sääntti, Janne (2007): *Pellon pientareelta akateemisiin sfääreihin – opettajuuden rakentuminen ja muuttuminen sotienjälkeisessä Suomessa opettajien omaelämäkertojen valossa*. Suomen Kasvatustieteellinen Seura, Helsinki.
- Tikka, Marko (2006): *Valkoisen hämärän maa? Suojeluskuntalaiset, virkavalta ja kansa 1918–1921*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Toropainen, Veli-Pekka (2016): *Päättäväiset porvarskat: Turun johtavan porvariston naisten toimijuus vuosina 1623–1670*. Turun yliopisto, Turku.
- Tähtinen, Juhani (2011): Moraali ja terveys kansalais- ja koulukasvatuksen polttopisteessä. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.), *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus 1860-luvulta 1960-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 184–216.
- Uimonen, Minna (2011): Lihan viekkaus, tavan mahti ja harkinnan vapaus – Hanna Ongelin ja siveellisyyden kontekstit 1800-luvun lopun suomalaiskeskusteluissa. Teoksessa Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen – Poliittisen käsitteen historia*. Historiallinen Arkisto, Helsinki, 105–130.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2018): *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Valtonen, Heli (2004): *Minäkuvat, arvot ja mentaliteetit: tutkimus 1900-luvun alussa syntyneiden toimihenkilönaisten omaelämäkertoista*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Valtonen, Heli (2009): Seminaariyhteisö opettajien kouluttajana. Teoksessa Piia Einonen, Petri Karonen & Toivo Nygård (toim.), *Jyväskylän yliopiston historia: Osa 1, Seminaarin ja kasvatustieteellisen korkeakoulun aika 1863–1966*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 19–109.
- Vuorikoski, Marjo (2003): Valta ja sukupuoli opettajaksi opiskelevien koulumuistoissa. Teoksessa Marjo Vuorikoski, Sirpa Törmä & Sinikka Viskari (toim.), *Opettajan vaiettu valta*. Vastapaino, Tampere, 132–146.
- Välimaa, Jussi (2018): *Opintiellä oppineita. Suomalainen korkeakoulutus keskiajalta 2000-luvulle*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Ylikotila, Anna-Kaisa (2021): *Mallikansalaisen säröilevä ihanne: Sopivuuden ja sopimattomuuden määrittely kansakouluopettajankoulutuksessa 1920–1945*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Lydia Virtanen Karkkilan profeettana ja keisarina

Naisen toiminnan tila ja rajat miesvaltaisessa työläisyhteisössä

Mainitsin, että Virtasen joutuminen turvasäilöön on ollut ”aivan tipalla” ja jos Karkkilassa vain jotakin kommunistien puuhaa ilmenee, niin Virtanen on kyllä ensimmäinen, joka otetaan turvasäilöön. Virtanen sanoi ymmärtävänsä tämän, kun entisyytensä on painamassa. Senvuoksi – sanoin – nti Virtasen onkin paras, jos havaitsee joitakin kommunistien hankkeita, niitä vaimentaa ja taltuttaa – nti Virtanen kun on niihin nähden ikäänkuin panttivanki.¹

Näin Valtiollisen poliisin edustaja keskusteli helmikuussa 1943 ompelija Lydia Virtasen kanssa viimeksi mainitun halkovajassa. Virtasta oli lähdetty kuulustelemaan taas kerran. Kuten näkyy, sodan aikana Valpossa arvioitiin Virtasen olevan täysin selvillä Karkkilan seudun kommunistien puuhista ja omaavan siinä joukossa vaarallisen paljon valtaa.

Lydia Virtanen (1901–76) oli jo 1920-luvulla ollut johtamassa ensin vasemmistonuorten julkista ja sitten kommunistien salaista toimintaa. Sodan jälkeen kommunistien aseman laillistuessa hänen asemansa paikkakunnan poliittisessa elämässä vankistui. Hän nousi kauppalan valtuustoon ja moneen muuhun elimeen, etenkin sivistysasioissa, ja nautti arvonantoa paitsi vasemmalla myös oikealla. Karkkilassa hänen nimensä on edelleen hyvin tunnettu: kulttuuriyhdistys Lyyti jakaa palkintonaan Lyyti-patsaan,

hänen elämäänsä on kosketeltu muistelmissa ja paikallishistoriallisissa kirjoituksissa², onpa hänestä julkaistu romaanikin³.

Vaativammista oloista lähtöisin olevasta ompelijasta tuli kauppalan henkinen johtaja, jota alettiin kutsua Karkkilan profeetaksi tai maskuliinisesti Karkkilan keisariksi. Lydia Virtanen rikkoi monenlaisia rajoja. Tässä artikkelissa tarkastelemme Virtasen valossa yhteiskunnan työläisnaiselle asettamia odotuksia sekä poliittisen ja yhteiskunnallisen toiminnan mahdollisuuksia 1900-luvun alun ja puolivälin Suomessa. Pohdimme myös, miten oli mahdollista, että kahdesti valtiopetoksellisesta toiminnasta tuomittu naimaton työläisnainen saavutti korkean statuksen erittäin miesvaltaisessa yhteisössä ja nautti arvonantoa yli sukupuolten ja politiikan rajojen.

Artikkeli pohjautuu monipuolisiin lähteisiin. Kommunisteista on runsaasti eri tarkoituksiin syntyynyttä aineistoa: viranomaisten valvonta-aineistoa, puolueen jäseniltään edellyttämiä elämäkertoja ja järjestötoiminnan aineistoa. Lydia Virtasen yhteiskunnallista toimintaa koskevat aineistot alkavat vallankumousvuosista 1917–18, tärkeimpinä valtiorikosoikeuden dokumentit, jotka valottavat hänen toimintaansa sisällissodan aikana ja sitä ennen. Kattavampaa viranomaisaineistoa löytyy Valtiollisen poliisin (Valpo) arkistosta, sillä Virtasen poliittista toimintaa tarkkailtiin systemaattisesti vuosina 1928–1945. Tutkijan kannalta erityisen kiinnostavia ovat poliisiviranomaisten analyysit, joissa arvioidaan Virtasen vaarallisuutta ja asemaa paikkakunnalla. Myös viranomaisaineistoihin tulee suhtautua kriittisesti ja tiedusteluaineistoja käsiteltäessä lähdekritiikki on tavallistakin tarpeellisempaa. Kuulustelupöytäkirjat ja raportit on tehty omaan tarkoitukseensa, mikä heijastuu niiden sisältöön sekä tahallisesti että tahattomasti.⁴

Valpon aineistojen kääntöpuolena on Kansan Arkistossa Lydia Virtasen omaa aineistoa: vankilamuistiinpanoja, puheita, haastattelu ja muisteluita sekä puolue-elämäkerrat. Myös Työväen Arkistossa on tallennettuna Virtasen muistelmia. Lisää tietoa löytyy sanomalehdistä ja SKDL:n arkistosta. Lydia Virtasen yksityiselämän hiljaiseenkin puoleen tarjoavat tien hänen kirjeensä

ystävälleen, jolta Valtiollinen poliisi takavarikoi ne vuonna 1934. Lukemalla lähdekriittisesti ristiin eri aineistoja hahmottuu poikkeuksellisen poliittisen polun kartta.

Lydia Virtasen toimintaympäristö

Karkkilan kauppala (siihen saakka Högforsin teollisuustajama) erotettiin vuonna 1932 Pyhäjärven (U.I.) kunnasta. Kumpikin kunta oli pieni, eron aikaan yhteensä viitisen tuhatta asukasta. Taloutta ja toimeentuloa hallitsi rautaruukki. Työpaikkoja kodin ulkopuolella oli tarjolla miehille monta kertaa enemmän kuin naisille. Ruukin sydän oli valimo, jonka kuumissa oloissa valmistettiin rautaa juuri sen näköisinä kuin työmiesten pitikin olla työväenliikkeen klassisessa kuvamaailmassa. Ruukki tarjosi töitä myös maalaisille hiilenpolttajina, metsätöissä ja ajomiehinä etenkin kapearaiteisen radan valmistumiseen (1913) saakka.⁵

Kun vaaleja alettiin pitää, työväenpuolue sai paikkakunnalla $\frac{3}{4}$ äänistä, joskus jopa yli 80 prosenttia. Seudulla oli vahva sosiaalinen pohja sekä teollisuusyhteisön työväenliikkeelle että maalaisten radikaalille sosialismille, sillä tehtaan ostot olivat heikentäneet itsenäisten tilallisten vahvuutta, joka oli paljon hennompi kuin Etelä-Suomen maaseudulla yleensä. Vuonna 1917 Högforsin ruukki ja muut kamariherra Hjalmar Linderin yhtiöt omistivat hieman vaille kolmanneksen kunnan pinta-alasta. Saman paikkakunnan puitteissa löytyivät siis sekä 'teollisuuskommunismi' että 'korpikommunismi', niin kuin tutkijat myöhemmin näitä kahta eri varianttia kutsuivat.⁶

Vaikka naiset saivat 1906 ääni- ja vaalioikeuden valtiollisissa vaaleissa, poliittista ja yhteiskunnallista elämää dominoivat miehet. Naisten päätoimintapiirinä nähtiin edelleen koti. Tätä vahvisti se, että naisille oli niukasti työpaikkoja kodin ulkopuolella ja maaseudun arvot olivat yhä vahvoja. Taloudellisessa ja juridisessa mielessä vaimo oli lain mukaan vuoteen 1930 saakka miehensä edusmiehisyyden alainen eikä voinut mennä ansiotyöhön ilman miehensä lupaa.⁷ Näissä asioissa Karkkilan työväenliike mukaili

konservatiivisia peruslinjoja ja naisten erillinen järjestötoiminta oli vähäistä ennen vuotta 1918. Vaimoilla ei siihen ollut aikaa, mutta naimattomille nuorille naisille oli tarjolla myös nuorisosasto, osuusliike Tuen toiminta, voimistelua ja työväentalojen tilaisuuksien järjestelyitä, vaikka talojen rakentaminen ja ylläpito oli pääasiassa miesten hommaa.

Sisällissodan jälkeen punaleskien lukuisuus vahvisti naistoiminnan tarvetta. Tämä tukee Maria Lähteenmäen havaintoa naistoiminnan sosiaalisen ulottuvuuden merkityksestä. Omissa järjestöissään työläisnaiset pääsivät puhumaan yhteiskunnallisista ongelmista, harjoittamaan avustustoimintaa ja tukemaan toisiaan kriisitilanteissa.⁸ Sitä paitsi sisällissodan jälkeinen tilanne rajasi työläisnaisten toiminnan käytännössä pakollisesti oman yhteiskuntaluokan puitteisiin. Omassa arjessa törmättiin jatkuvasti niin sukupuolen kuin sosiaaliluokan rajoihin.⁹

Elina Kataisen tulkinnan mukaan sukupuolijärjestys jyrkeni sisällissodan jälkeen. 1920-luvulla perheen asema korostui yhteiskunnan soluna ja samalla naisten ja miesten elämänpiirijä pyrittiin erottelemaan toisistaan ja jyrkentämään polarisaatiota naiseuden ja mieheyden välillä.¹⁰ Naiset olivat sisällissodan aikana hetkellisesti rikkoneet rajoja ja astuneet miesten kentille. Sodan jälkeen status quo haluttiin palauttaa myös sukupuolten välille, ja kävi niin kuin yhteiskuntajärjestyksen palauttamisessa on usein käynyt ainakin *ancien régime*n paluusta (1815) alkaen: pitemmälle kuin pelkkään entiseen.¹¹ Vallinnut institutionalisoitu heteroseksuaalisuus piti yllä ja vahvisti käsitystä kahdesta eri sukupuolesta, jotka olivat yksiselitteisiä ja toisilleen vastakkaisia. Anatomisesta sukupuolesta seurasi käyttäytymisen malleja, joita yhteiskunta odotti jäsentensä noudattavan. Myös naiset itse loivat itselleen yhteiskunnassa uuden paikan, joka pohjautui sukupuolieroon. Naiset nähtiin äitikansalaisina, joiden kaikkea tekemistä määrätti tietty hoivarooli. Tämä rooli, yhteiskunnallinen äitiys, rajasi naisten toimintaa kodin ulkopuolella. Heidän tehtävänsä oli toimia hoivan, kasvatuksen ja kotitalouden piirissä eikä haastaa miesten asemaa kansakunnan johtajina. Nationalistisessa projektissa, joka pyrki nuoren valtion ja kansan

rakentamiseen¹², naiselle oli varattu tämä kapea rooli. Sosiologi Joanne Nagelin mukaan 1900-luvun kansallisvaltio oli lähtökohdaisesti maskuliininen instituutio, jota määrittävä ominaisuus oli auktoriteetteihin nojaava hierarkkinen järjestelmä. Naisten oikeuksia lisäämään ja elämänpiiriä laajentamaan pyrkivä naisialiliike nähtiin 1920-luvulla uhkana kansakunnan rakentamiselle, koska sen pelättiin horjuttavan näitä rakenteita ja erityisesti sen ydintä eli perheinstituutiota.¹³

Lydian tausta ja ensimmäinen tulikaste

Lydia Mathilda Virtanen, tuttavallisemmin Lyyti, oli viisilapsisen katraan nuorimmainen, syntyjään Pusulasta, jossa isä oli Arimaan lasiruuvin puhaltaja.¹⁴ Isän kuoltua leski muutti 1905 lapsineen Pyhäjärvelle. Kun Karkkilaan perustettiin yhteiskoulu 1913, teräväpäinen tyttö pantiin sinne. Se oli rohkea veto, sillä oppikoulua ei sitä ennen ollut lähimaillaakaan. Tehdaskylän vähäväkiset samoin kuin kustannuksia pelänneet kunnanisät suhtautuivat hankkeeseen nihkeästi. Lydia menestyi hyvin, mutta joutui kolmen luokan jälkeen varojen puutteessa jättämään koulun sikseen ja menemään oppiin Halenin räätäliiliikkeeseen. Hänestä kehittyi taitava ompelija. Se vuosi, 1916, näytti muutenkin hänen elämänsä suunnan.

Maailmansodan aikana Venäjän sotavoimat teettivät ympäri Suomea linnoitustöitä. Niitä varten Pyhäjärvelle tuli sotaväkeä ja liikkuvia nuoria työmiehiä Pohjanmaalta ja Keski-Suomesta saakka. Vuonna 1916 järjestettiin poikkeusoloissa eduskuntavaalit, joissa työväenliike saavutti ensi kertaa enemmistön, 103 paikkaa. Eduskuntaa ei kuitenkaan kutsuttu koolle. Sosiaalidemokraattien osuus äänistä oli Pyhäjärvellä 79.9 prosenttia. Ammattiyhdistysten ja muiden järjestöjen samoin kuin osuusliikkeen jäsenmäärät alkoivat kasvaa kohisten. Näissä merkeissä 15-vuotias Lydia liittyi Högforsin sosiaalidemokraattisen nuorisosaston jäseneksi. Toiminta ei pyörinyt pelkkien huvitusten ympärillä, sillä keskusteluilloissa puitiin sosialismia ja sen

Nuori Lydia. Lähde: ktk 1989000:182 Karkkilan ruukkimuseo Senkka.

suhdetta uskontoon, osuuskauppaliikettä, naisten asemaa sekä yleistä tapojen turmelusta.¹⁵

Lydia sai huomata turmeluksen ulottuvan nimismieheen, jonka olisi pitänyt olla oikeuden miekan nuhteeton kantaja. Pyhäjärvelle tuli oma nimismiespiiri vuonna 1914, kun rautatien avaaminen vilkastutti elämää. Tehtävään tuli Siimes Teodor eli Teuvo Kanervio, nimismieheksi erikoinen: ns. marraskuun sosialisti eli radikalisoitunut suurlakon jälkeen, toiminut *Sosialistin* toimittajana Turussa ja valittu sosialidemokraattisen nuorisoliiton liittoneuvostoon. Yliopisto-opinnot jäivät kesken, mutta 1910 Kanervio palasi vuodeksi kirjoille suorittaakseen alemman hallintotutkinnon.¹⁶

Nimismiehen aate oli Pyhäjärvellä jo haalistunut eikä häntä työväenliikkeessä pidetty ihan omana miehenä. Karsastettiin vir-

kainoista väen keräämistä linnoitustöihin ja veljeilyä venäläisten kanssa. Keväällä 1917 *Työmies* katsasti hänen edesottamuksiaan otsikolla 'Ne vanhan järjestelmän virkamiehet'.¹⁷ Tuliliemi näytteli tuttua rooliaan. Nimismies nähtiin raitilla browningin ja punssipullon kanssa ja kuultiin ammuskelemassa ikkunoita. Sietorajan ylitti säännöstelymaidon jakelu. Rajahinnalla sitä saivat ostaa puutteenalaiset ja ne, joilla oli linnoitustyömiehiä kortteerissa, mutta nimismies määräsi maksun (1 mk 20 p) ostokortin lunastamisesta ja käski meijerskan jättää maidotta, jos ei maksanut. Oman voiton pyyntiä, vieläpä nälänhädän jo uhatessa.

Kohta keisarin kukistumisen jälkeen Högforsin suuri kansalaiskokous kehotti nimismiestä heti jättämään eroanomuksensa. Kun hän ei totellut ”kohtuullista vaatimusta”, niin kuin *Työmies* sitä luonnehti, Ahmoon työväentalon uusi kansalaiskokous erotti hänet virasta. Valtion omaisuus, kuten aseet ja asiakirjat haettiin pois. Nimismies valitti, jolloin kuvernöörinvirasto määräsi Lohjan kruununvoudin toimittamaan tutkinnan. Se pidettiin kunnan tiloissa Anttilan talossa 3. toukokuuta 1917 ja kesti kahdeksan tuntia. Yleisö tungeksi kuulemaan 19 todistajan kertomuksia.

Yhtenä todistajana oli 16-vuotias palvelijatar Lydia Virtanen. Maidon jakeluhavaintojen lisäksi hän kertoi omakohtaisen kokemuksen, joka liittyi nimismiehen ja venäläisen sotaväen määräämään ulkonaliikkumiskieltoon illalla klo 9 jälkeen. Kun kauppias Mänttärillä työskennellyt Lydia meni nimismiehen konttoriin pyytämään kulkulupaa käydäkseen kotonaan, nimismies kirjoitti lapun, mutta lisäsi: ”Kyllä ryssät sinua kuitenkin hässivät, vaikka onkin lippua.”

Sopimaton puhe nuorelle tytölle sinetöi erottamisen, vaikka oman siivun leikkaaminen oli toki virkarikoksena painavampi. Nimismies kiisti kaiken rikollisen, samoin esiintymisen päihtyneenä, joskin myönsi ottaneensa ”silloin tällöin muutamia ryyppyjä.” Hän pahoitteli ainoastaan sitä, ”jos hän nuorille tytöille olisi siveettömästi haastellut.”¹⁸

Kanerviolla oli vanhaa vetoa siveellisyyden koetteluun. Ylioppilaana ja toimittajana hän oli suomentanut salatieteitä ja spiritismiä, laatukirjallisuutta rakkauden ongelmista¹⁹ ja roisimpaakin

tavaraa, kuten Unkarissa julkaistun saksankielisen kirjusen *Maa- ilman historian kuuluisimpia naisia*, jossa kerrottiin ’ylinaisista’ eli ”nerokkaista urottarista Eros-jumalan sotakentillä.” Kustakin sankarittaresta oli lyhyt elämäkerta ja kuva vähissä pukeissa.²⁰

Niin Ranskan kuin Venäjän vallankumouksessa esiintyi seksuaaliradikalismia, eikä se ollut vierasta Suomenkaan työväenliikkeen alkuaikoina. Mainitun julkaisun kustantaja, lähinnä Tampereella vaikuttanut Matti Vuolukka ei ollut marginaalissa, vaan Suomen työväenpuolueen perustajia 1899, puoluejohdon jäsen seitsemän vuotta, *Kansan lehden* toimittaja, Turun suurlakkomiteassa 1905 ja keväällä 1917 Tampereen vallankumousskomiteassa. Hän oli julkaissut myös saksasta käännetyn, runsaasti kuvitetun kirjan, jossa perusteltiin nudismia.²¹ Päättävöitteena taisi olla ansaita rahaa, mutta hankkeiden liepeillä hääri miesväkeä muillakin motiiveilla, osa ihanteiden vallas²², osa puke- massa pyyteitään edistyksen kaapuun. Nuori Lydia Virtanen tuli asemoineeksi itsensä vastakkaiseen kulmaan, jossa korostui puritaanisuus ja tyttöjen itsemäärääminen.

Nimismiehen lähtöön johtanut tapaus perusti Lydia Virtasen maineen Karkkilassa. Oli ääriharvinaista, että 16-vuotias tyttö todisti näin tärkeässä vallankäytön asiassa ja rohkeni vielä yleisön edessä kertoa seksuaalisesta häirinnästä. Rohkeus jäi mieliin, ja myös suhde seksuaalisuuteen.

Toinen tulikaste

Sisällissodan aattona Högforsin nuoriso-osastossa vallitsi pasifismi, mutta kun sota tuli eteen, ase otettiin. Lydia hakeutui punakaartiin helmikuussa 1918. Yleensä nuoria naisia työnsi kaartiin aiempi aktiivisuus työväenliikkeessä ja sosiaalinen paine.²³ Saatu- aan lyhyen koulutuksen sanitääriksi Lydia kulki joukon mukana rintamalla sitomassa haavoja. Kuulusteluissa sodan jälkeen hän kiisti jyrkästi pukeutuneensa miehen pukuun tai ottaneensa ase- en, mutta pahoja paikkoja tuli nähtyä läheltä Hämeenlinnan ja Lahden välisellä tiellä, jolla punaiset ottivat huhtikuun lopulla

ankarasti yhteen saksalaisten kanssa ja murtautuivat vielä kerran läpi. Högforsin komppanian päällikkö, nuori valaja August Koskinen kaatui; keittäjä Iida Lindelöf sai surmansa srappnellin sirun osuttua kaulaan.²⁴

Niinä päivinä sillä seudulla kohtasi matkansa määrän Pyhäjärven entinen nimismies. Kanervio oli päässyt Hämeenlinnaan poliisilaitoksen sihteeriksi ja liittynyt taas työväenyhdistykseen, ja punaisten aikana hän oli kaupungin miliisipäällikkönä. Lopun lähestyessä punakaartin tiedusteluosasto ampui Tuuloksessa kaksi valkoisten kannattajaa ja puusepän, jota epäiltiin vastapuolen urkkijaksi. Miliisiosasto puuttui asiaan ja teloitti tiedusteluosaston päällikön vanhan venäläisen kirkon seinää vasten. Sitten punakaarti vangitsi Kanervion ja ampui hänet 20. huhtikuuta 1918, kuusi päivää ennen saksalaisten saapumista.²⁵ Ei ole tiedossa, miten Lydia tulkitsti tapauksen asiasta kuultuaan.

Vähän ennen kuolemaansa Lydia Virtanen muisteli vapunpäivää 1918, jolloin hän oli kuuden nuoren punaisen ryhmässä (neljä tyttöä ja kaksi poikaa) pyrkimässä kahdessa hevoskuorussa Hollolasta kohti Lahtea. Lydia sattui ensimmäiseen kuormaan, joka pääsi Fellmanin kentälle saakka. Toinen kuorma ei päässyt; myöhemmin kuultiin, että ne kolme nuorta oli ammuttu Hollolassa. Fellmanin kentällä viivytettiin toista viikkoa, maattiin lavakärryjen alla maassa, ilman ruokaa ja puhdasta vettä. Lopulta vangit marssitettiin Hennalan kasarmille, ratsumiehet kahta puolta ”patukat ja sapelit pitkinä hätyyttämässä puolijuoksuun meitä jo nälkään ja janoon näänntyviä. Ja iskun sai kyllä heti, jos voimat alkoivat pettää.” Ja jatkuvasti ammuttiin nuoria naisia Hennalan maastossa.²⁶

Lydia siirrettiin Hämeenlinnan naisvankilaan. Ilmeisesti säästymisen synnä oli alaikäisyys ja selvät sairaanhoitajan tunnusmerkit. Valtiorikosoikeuteen hänen asiansa tuli parin kuukauden odottelun jälkeen. Pyhäjärvelle oli sodan jälkeen saatu perustetuksi suojeluskunta, joka arvioi tytön olleen liian kiihkeästi punakaartin toiminnassa ja toivoi vakavaa varoitusta. Oikeus katsoi toiminnan vähäiseksi ja rajoittuneen sairaanhoitoon, joten ehdollinen kuritushuonetuomio riitti: kaksi vuotta, ja päälle

kaksi vuotta kelpaamattomuutta todistajaksi. Lievän tuomion antamista helpotti kotipaikkakunnan napamiehen, maanviljelijä ja maakauppias J.F. Salvénin vakuutus tytön kunnollisuudesta ja takaus pääsystä töihin vapautumisen jälkeen.²⁷ Tämä oli samankaltaisessa roolissa toimineiden alaikäisten naisten tavanomainen prosessi, siis niiden, jotka pääsivät oikeuteen saakka.²⁸

Lydia oli vasta seitsemäntoista palatessaan kotiin, mutta nämä formatiiviset kokemukset olivat painaneet sieluun jäljen, joka ei lähtisi ikinä pois. Hän ei ollut punaorpo, mutta oli sitä 'punaorpojen sukupolvea' joka kantoi suomalaista kommunismia kuolemaansa saakka, usein 1970-luvulle. He olivat vuonna 1918 kylilin vanhoja nähdäkseen ja tajutakseen mitä tapahtui, mutta niin nuoria ja yleensä sivuroolissa, että jäivät henkiin. Sodan jälkeen he aloittivat nuorisoliittolaisina aatteen palo rinnassaan, mutta valtiovalta painoi heidät askel askeleelta ahtaammalle. Kun julki-set järjestöt lakkautettiin, seurasi salaista toimintaa ja sen myötä vankilatuomioita tai siirtyminen itärajan yli. Liikkeelle lähtiessä ei tietenkään tiedetty, minne se tie veisi.

Uusissa rooleissa

Työväenliike elpyi sisällissodan jälkeen nopeasti, minkä perussyy oli Saksan romahdus ja tappio maailmansodassa.²⁹ Suomen piti rakentaa suhteet länsivaltoihin ja mukautua näiden vaatimuksiin. Se merkitsi vaaleja ja sosiaalidemokraattisen puolueen osallistumista niihin. Pian nousi esiin myös jakautuvan työväenliikkeen toinen päähaara, sosialistinen työväenpuolue. Kiellettyinä pysyi varsinainen kommunismi ja punapakolaisten Moskovassa perustama Suomen kommunistinen puolue.

Työväenliike jakautui Högforsissa ja Pyhäjärvellä hitaasti, niin kuin maaseudulla yleensäkin. Talot pysyivät yhteisinä, samoin sellaiset mahtitekijät kuin metallin ammattiosastot, osuusliike Tuki ja uusi urheiluseura Högforsin Väkä. Vasemmistosuunnan tärkeimmäksi foorumiksi kehittyi sosiaalidemokraattinen nuorisosasto, jonka 'punaorpojen sukupolvi' elvytti syksyllä 1919.

Högforsin nuorten työläisten opintoyhdistyksen jäseniä. Lydia istuu eturivissä toisena oikealta. Kuva on otettu vappuna 1929 työväenyhdistys Tarmon talon seinustalta. Lähde: ktk2006001:11, Karkkilan ruukkimuseo Senkka.

Lydia oli sen keskeisiä aktiiveja ja toimitti käsin kirjoitetun *Valistaja*-lehden naisten teemanumeron, joka ei ole säilynyt.³⁰ Hänen vahvin mielenkiintonsa kohdistui kulttuuriharrastuksiin, varsinkin teatteriin. Profili oli poikkeava, sillä tavallisimmin naiset saivat työväenliikkeessä vastuulleen sosiaalisia sekä perheeseen ja terveyteen liittyviä kysymyksiä.³¹

Lydia ehti näyttämölle jo teininä. Kovan innon varassa tuotettiin Högforsissa alusta alkaen suuritöisiä esityksiä, kuten *Jeppe Niilonpoika* tai *Nummisuutarit*, ”siltoin pystyttiin melkein pä mihin vain ryhdyttiin”, hän muisteli. Toimintaa jatkettiin heti kun se oli sisällissodan jälkeen mahdollista, nyt nuorisoyhdistyksen yhteydessä. Innoittajana oli nuorisoliiton järjestäjä, Helsinkiin asettunut työläisrunoilija Emil Lindahl.³² Ensimmäinen esitys oli surmatuksi tulleen Maiju Lassilan huvinäytelmä *Kun ruusut kuk-*

kivat, jossa leikitellään sukupuolten rooleilla. ”Mamman-Liisa” tekee talossa miesten työt ja pysyy lujasti naimattomana – kunnes ilmaantuu savolainen Juikurinen.³³

Kun sosiaalidemokraattinen nuorisoliitto kaikkine osastoineen lakkautettiin syksyllä 1923, Högforsin työväen näyttämön kaikki teatteritarpeetkin takavarikoitiin. Aikanaan ne löytyivät eräältä ullakolta pilalle tallattuina. Toiminta jatkui, mutta ohjaamaan ja johtamaan ei enää voitu pestata ammattilaisia, vaan näyttämön sai johtaakseen Lydia Virtanen. Menestys jatkui, kierrettiin lähipitäjätkin.³⁴ Veto näyttämölle satoi Högforsin vasemmistonuorten ydinporukan yhteen ja oli heille (Lydian ohella mm. tehtaan ja kauppalan vaikuttaja Aleks Aalto) keskeinen verkosto ja väylä yli 40 vuotta.

Nuorisoliiton lakkauttamisen jälkeen Lydia ja kolme nuorukaista muodostivat vuonna 1924 salaisen Suomen kommunistisen puolueen paikalliskomitean, pakin. Kysymyksessä oli informaatiokanava, yhteys muualle saman suunnan tovereihin ja merkki siitä, että periksi ei aiottu antaa.³⁵ Naisten osuus SKP:n salaisessa verkostossa oli kohtalaisen suuri; kenties yhtenä syynä oli sukupuolten samanvertaisuuden radikaali korostus, mutta oma merkityksensä oli myös käytännön seikoilla. Naiset eivät olleet yhtä alttiita alkoholiin kuin miehet eikä Etsivä keskuspoliisi usein nähnyt naisia miesten veroisina poliittisina tekijöinä. Nämä seikat pienensivät kiinnijäämisen riskiä. Lydia Virtanen ei näytä olleen erityisen innokas salatoimintaan³⁶: hänen poliittista profiiliaan leimasivat työväen näyttämö, toiminta Väkan johtokunnassa, nuorten opintoyhdistys ja vaalityö, johon 1920-luvulla saattoi yhä osallistua valitsijayhdistysten pohjalta. Vuonna 1928 Lydia valittiin Pyhäjärven kunnanvaltuustoon.³⁷

Kesäkuussa 1929 Etsivä keskuspoliisi pidatti pakin neljä jäsentä. Yhtenä pidätyksen syynä epäilemättä oli Lydian paikkakunnalla jo saavuttama vaikuttajan asema, mutta rikosnäyttöäkin piti saada, ja kotietsinnässä hänen asunnostaan löytyikin kiellettyä kommunistista aineistoa. Kuulusteluissa miehet tunnustivat paljon enemmän kuin Lydia, jolle kuulustelija kyllästyneenä tokaisi: ”Teidän suunnpiirteennekin jo sanovat, että ’minä en puhu.’”³⁸

Vankilassa

Tutkintavankeus Turussa kesti neljä kuukautta. Äidin ja sisarus-
ten huoli näkyy Elin-siskon kirjeessä:

Olen kuullut että ei siellä ole edes ikkunaa, jossa olet, ei luulisi
enään olevan tällä aikakaudella sellaisia putkia, jossa ihmisiä
pidetään, kun ei kerran ole mitään rikosta tehnyt. Kuinka sinun
silmäsi siitä kärsii kun ne muutenkin ovat niin heikot.³⁹

Tutkintavankeutta pitkitti kanneviskaalin pyytämä lisäaika
todisteiden hankkimiseen. Odotusaikaa Lydia käytti toisten nais-
vankien tarkkailuun ja ihmisanalyysiin. Analysoimaan joutui
myös aiempia tovereita:

Torstaina jouduin ristikuulusteluun Lauri Laineen ja Paavo Leh-
don kanssa, jotka olivat vapaalla jalalla ja saapuneet valhesäkkien
kanssa.⁴⁰

Turun hovioikeus tuomitsi 16. lokakuuta 1929 Lydia Virta-
sen valtiopetoksen valmistelusta 18 kuukaudeksi kuritushuo-
neeseen ja lisäksi menettämään kansalaisluottamuksensa nel-
jäksi vuodeksi. Melko vähäisestä osoitettavissa olleesta toimin-
nasta annettu tuomio ennakoi viranomaisten ja oikeuslaitoksen
otteen kovenemista, joka yltyi täyteen mittaansa lapuanliikkeen
myötä. Poliittisten vankien määrä kasvoi nopeasti 1930-luvun
ensi vuosina. Lydialle tuli eteen muutto Turun tutkintavankilasta
Hämeenlinnan lääninvankilaan.⁴¹

Vankila tarjosi mahdollisuuden jatkaa opintoja. Lydia oli inno-
kas sivistämään itseään laaja-alaisesti. Vankilamuistiinpanoista
näkyvät suurimman kiinnostuksen kohteet. Poliittiset opinnot
oli kielletty, mutta yhteiskunnallisiin asioihin hän kuitenkin pys-
tyi perehtymään lukemalla maailmanhistoriaa kansantalouden
näkökulmasta. Hän opiskeli myös biologiaa, ruotsia, filosofiaa
ja runoutta. Vankilavihoista löytyvät seikkaperäiset muistiinpa-
not antiikin filosofiasta ja runsaasti sitaatteja Goetheltä, Shake-
spearelta, Schilleriltä, Dantelta ja muilta.⁴² Vankilassa opiskelu
oli poliittisille naisvangeille hyvin tyypillistä ja monet tarttuivat

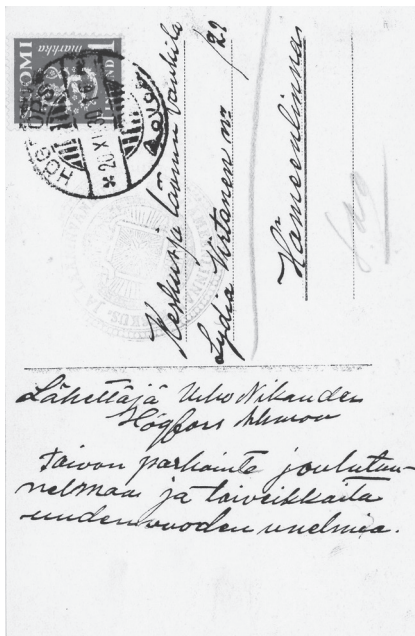
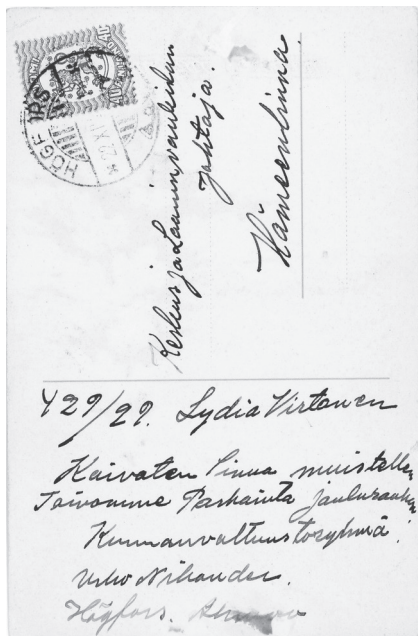
mahdollisuuteen innokkaasti vapaa-aikanaan. Heillä oli lupa lainata pari kolme teosta kuukaudessa vankilan kirjastosta. Hämeenlinnan keskusvankilassa oli määritelty, millaista kirjallisuutta poliittiset vangit saivat lukeakseen. Kriteereinä olivat uskonnollisuus, kasvatuksellisuus ja opettavaisuus. Marx, Engels ja muu sosialistinen kirjallisuus olivat kiellettyjä, mutta heidänkin oppejaan luettiin salaa. Samoin venäjän kieltä opiskeltiin, vaikka sekin 1930-luvun alussa oli vankilassa kiellettyä.⁴³

Yhden poliittisen aktion naisvangit saivat järjestetyksi. Sitä ryhdyttiin puuhaamaan vapuksi 1930, josta tuli Lydian toiseksi muistettavin vappu. Yksi poliittinen naisvanki oli synnyttänyt vankilassa tytön, ja tytöllä oli kirkkaanpunainen takki. Siinäpä lippu! Vapunpäivän ulkoilulla vankilan pihalla järjestäytyttiin tavanomaiseen ringiin, ryhdikäs ja suoraselkäinen Hilma otti ja nosti tytön suorille käsilleen ja lähti marssimaan. Toiset seurasivat parijonossa harmaissa vanginpuvuissaan. Muutama tavallinen vanki pyrki mukaan, mutta vartijat palauttivat heidät omaan ringiinsä. Laulaminen oli kiellettyä, mentiin aivan hiljaa, mutta jokaisen sisin lauloi ”täysin rinnoin Vapun tunnelmissa.”⁴⁴

Lydian vankilakirjeiden tunnelma ei ole synkkä eikä toivoton, jos ei hilpeäkään. Aina häntä kiinnostivat kotipaikkakunnan kuulumiset. Vanhat toverit eivät myöskään unohtaneet, vaan muistivat kirjeillä ja korteilla valaen uskoa tulevaisuuteen.

Voimia kestämiseen sai kohtalotovereilta, jotka ovat kirjoittaneet vankilavihkoon muistosanoja ja värssyjä. Niiden mukaan ”Lyti” oli hauska ja reipas.⁴⁵ Ulla-Maija Peltosen mukaan tovereiden tiivis yhteisö olikin merkittävä tekijä ankeasta vankila-arjesta selviämässä. Poliittisten vankien yhteisö antoi tukea, mutta sillä oli myös oma toimintakoodinsa. Aatteen piti säilyä lujana eikä katumusta saanut näyttää. Ne, jotka tätä sääntöä rikkoivat ja osoittivat katuvansa poliittista toimintaansa, suljettiin luottopiirin ulkopuolelle ja heitä nimitettiin hanhiksi.⁴⁶

”Ihmisolento ei ole täydellinen ellei se ole kaikkea kokenut”, Lydia kirjoitti vankilavihkonsa ensimmäiselle sivulle. Tuskin hän silloin arvasi, millainen kokemus olisi edessä. Samaan aikaan rangaistustaan oli kärsimässä Katri Järvinen, Suomen Ammat-

Toverit eivät unohtaneet Lydiaa hänen vankeutensa aikana. Lähde: Helena Puustisen yksityiskokoelma.

tijärjestön ”naisjärjestäjä”, jonka tehtäviin oli kuulunut naisiin kohdistuva valistustyö ja kiertäminen puhujamatkoilla.⁴⁷ Ei ole tiedossa, olivatko Lydia ja Katri aiemmin tavanneet, mutta he ystäväystyivät vankilassa. Vähitellen suhde syveni rakkaudeksi. Vapautumisen jälkeen pidettiin yhteyttä kirjeitse. Kirjeistä näkyy, että suhde oli tavallista ystävyyttä syvällisempää. Kun vapautumisesta oli jo melkein vuosi, Lydia kirjoitti Katrille:

Olemme kai olleet liian paljon yhdessä, olet tullut minulle niin kuin jonkinlaiseksi välttämättömyydeksi. Uskot kai että olen joskus koettanut irtaantua siitä tunteesta, jolla olen sinuun kiintynyt ja päästä tavalliseen toveruussuhteeseen. Se on ollut mahdotonta. Sitte kyllä kun kuulen, että sinulla on toinen. Silloin ei se ole vaikeatakaan.⁴⁸

Enempää näyttöä ei suhteen laadusta ole kuin säilyneet kirjeet.⁴⁹ Pitkälle meneviä johtopäätöksiä on syytä välttää, sillä on tunnettu seikka, että vankilan muurien sisällä samoin kuin muissa eristetyissä oloissa tapahtuu ihmisten suhteissa sellaista, mikä muualla jää tapahtumatta. Mutta ei tätä voi sivuuttaakaan, kun pohditaan Lydia Virtasen naiseutta ja ihmisyyttä. Näiden kahden naisen seksuaalisuhdetta vapaudessa voi pitää käytännössä mahdottomana. Vapautumisen jälkeen Katri Järvinen kävi tapaamassa Lydiaa, mutta Karkkilan kokoluokan kylässä paljastumista olisi pitemmän päälle ollut vaikea välttää. Sitä paitsi Katri oli naimisissa.⁵⁰ Ehkä myös laissa säädetyllä kiellolla oli merkityksensä, sanktiona oli enimmillään kahden vuoden tuomio.⁵¹ Ratkaiseva kompastuskivi lienee ollut se, että ystävyiden luonne oli salattava kaikilta. Tuula Juvonen on tullut samankaltaisiin tuloksiin tutkiessaan Hilda Käkikosken naissuhteita: pelko ympäröivän yhteisön ja jopa ystävien torjunnasta esti usein parisuhteessa olevia naisia puhumasta tilanteestaan ja johti vaikenemisen tuottamaan yksinäisyyteen ja etäisyyden ottamiseen.⁵²

Lydia kärsi vankilatuomionsa täysimääräisenä ja pääsi vapaaksi 17. huhtikuuta 1931. Asemalla oli koko Högfors vastassa, sanottiin myöhemmin, eikä siinä suuresti liioiteltu.⁵³ Niin kuin tällaisissa tapauksissa usein, tuomio tulkittiin langetetuksi toiminnasta kaikkien edestä. Myöhemmin Lydia palasi muistoiinsa vankila-aikaan ja kertoi kokemuksistaan tovereilleen. ”Nuo vankilavuodet olivat jättäneet arpeutumattoman haavan hänen herkkään sieluunsa”⁵⁴, arvioi osuusliikkeessä yhtä aikaa Lydian kanssa vaikuttanut Antti Pasanen.

1930-luku ja sota-aika

Kotipaikkakunnallaan Lydia keskittyi aluksi opiskelemaan työväenopistolla⁵⁵ kansantaloutta ja pysytteli sivussa näyttämöharjastuksista, ettei niitä voitaisi hänen takiaan leimata rikollisiksi ja lakkauttaa. Lapuanliikkeen noustessa kaikki ’kommunistiseksi’ arvioitu järjestö- ja julkaisutoiminta oli lakkautettu ja myös osan-

otto vaaleihin estettiin. Sosiaalidemokraattinen puolue pysyi sallittuna, mutta sinne Lydian oli turha toivoa pääsevänsä. Työväenyhdistys Tarmon talon tuhopolttto aiheutti teatterille tauon, joskin puvusto ja tarvikkeet ehdittiin pelastaa.

Vuosikymmenen puolimaissa saattoi jo hengittää vapaammin ja Lydian panosta työväenopistolla, kulttuuriyhdistyksissä ja osuusliikkeen sivistystoimissa arvostettiin. Rakkaimpana pysyi näyttämö, joka sai tilat kauppalan omistamasta Hellgrenin huvilasta. Ensimmäisenä esitettiin *Vihtori ja Klaara* -sarjakuvaan perustunut näytelmä, jossa Lydia teki loistavan, kauan muistetun suorituksen Klaarana. Tämä amerikkalainen sarjakuva oli Suomessa erittäin suosittu, suomalaisena julkaisijana *Uusi Suomi*. Aviopari oli äkkirikastuneita nousukkaita, vaimo havitteli snobismiin nojaavaa paikkaa seurapiireissä ja piti ruodussa miestänsä, joka pysyi moukkana ja himoitsi juopottelemaan vanhojen kaveiden seuraan.

Lydian toinen bravuuri oli Niskavuoren vanhan emännän matriarkanrooli Hella Wuolijoen näytelmissä. Tässä niin kuin myöhemminkin⁵⁶ pistää silmään, että Lydia esitti huomattavasti reaali-ikänsä vanhempia naisrooleja. Poltetun työväentalon tilalle rakennetun komean tiilirakennuksen avajaisissa 1935 esitettiin symbolisesti puhutteleva *Tuomion päivä*, jonka aiheena oli Saksan valtiopäivätalon palo Hitlerin valtaantulon yhteydessä. Mieliin jäi myös lasten osuuskauppajuhlissa esitetty *Pekka Puupää*, jonka nimiroolissa oli tuleva maaherra Viljo Virtanen ja tomerana Justina Lydia Virtanen.⁵⁷

Detroitissa asuva Hilja-sisko koetti 1930-luvun lopulla houkuttella Lydiaa luokseen Amerikkaan:

”[...] toivon että voitaisiin jotenkin niin järjestää, että tulisit tänne sitte kun sinulla ei ole suurempaa kiinnipitoa Suomessa. Voihan asiaa miettiä, eikö niin?”⁵⁸

Suurempi kiinnipito viittasi epäilemättä äidin hoitamiseen, mihin Lydia oli ehdottoman sitoutunut. Äiti oli kirjeen saapuessa jo 71-vuotias, mutta hän eli vielä pitkään ja kuoli 93-vuotiaana vasta vuonna 1960. Eikä kysymys ollut pelkästään äidistä, Lydia ei

näytä olleen missään vaiheessa kiinnostunut muuttamaan Karkkilasta edes muualle Suomeen, saati valtameren taakse.⁵⁹

Sodan sytyttyä 'entsisyys' riitti tekemään Lydiasta Valtiollisen poliisin silmätikun. Sotien aikana oli seitsemän kuulustelua ja kolme kotietsintää, mutta mitään ei löytynyt. Väli rauhan aikainen kuulustelu liittyi Lydian rooliin Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran Karkkilan osaston yhtenä perustajana. Valpon raportin mukaan hän vältteli valaisemasta suhdettaan kommunismiin, mutta myönsi kannattavansa SDP:stä entisen puoluesihteerin K.H. Wiikin johdolla irronnutta *Vapaan Sanan* ryhmää eli Kuutosia. Alkukesästä 1941 ihmeteltiin, mistä Lydia oli saanut rahat oman talon rakennuttamiseen. Levitettiin huhua itärajan takaa tulleesta rahasta, mutta todennäköisempi selitys on paikkakunnan paras ja tyylikkään ompelutyö, säästäväisyys ja talokootyön osuus.⁶⁰

Jatkosodan alkaessa Karkkilan metsiin muodostui metsäkaartilaisten ryhmiä, joista löytyi osanottajia myös sabotaasihankkeisiin. Lydiää epäiltiin yhteydenpidosta ja karkureiden avustamisesta, mikä oli vakava syytös. Poliisin puhuttelussa hän kielsi olleensa missään yhteydessä metsäkaartilaisiin eikä todisteita tai havaintoja ollut. Tietolähteiksi Valpo värväili myös Lydian porvarillisia asiakkaita, yhteiskoulun opettajia ja liikkeenomistajan rouvan, mutta toki kohdehenkilö osasi salata heiltä sellaisen, mitä heidän ei ollut tarkoitus tietää. Salattavaa näet oli. Sodan jälkeen Lydia antoi SKP:n kaaderiosaston kysymyksiin ("missä määrin puhunut?") tarkan selvityksen yhteydenpidostaan nimeltä mainitsemiinsa metsäkaartilaisiin ja puoluepostin vastaanottamisesta nimeämiltään helsinkiläisiltä naistovereilta. Kun kaiken saattoi tarkistaa, puoluepoliiseille ei jäänyt jossiteltavaa.⁶¹

Stalingradin taistelun aikoihin Karkkilassa puhkesi tyytymättömyys pintaan. Liikehdinnän laukaisi Osuusliike Tuen voikätkön paljastuminen. Vaadittiin uusia vaaleja edustajistoon, kyseltiin osuusliikkeen johtajan aseman perään. Valpossa uumoiltiin, että kommunistit paikkoja saatuaan voisivat "osuusliikkeen nimellä harjoittaa aivan jotain muuta." Tuen johtaja vaati kahden protestia johtaneen metalliammattiosaston johtomiehen pidä-

tystä ja ilmiantoi myös Lydia Virtasen, joka oli esitelmässään työväenopistolla arvellut sota-aikaa syyksi nuorisoriikollisuuden kasvuun ja ”esiintynyt rauhanapostolina” keskustelutilaisuudessa yhteiskoululla. Paikallinen konstaapeli piti vaarallisena, että ”Virtanen saa rauhassa harjoittaa ryssäyävällistä propagandaa paikkakunnalla.”⁶²

Valpon miehille Lydia väitti, ettei ollut vankilareissunsa jälkeen enää tuntenut kiinnostusta politiikkaan. Poliisi kuitenkin piti häntä johtavana mielipidevaikuttajana ja vaati suitsimaan paikkakunnan kommunisteja, ”nyt Virtasen on hillittävä kieltään ja maltettava mieltään”, muuten joutuisi turvasäilöön. Asetettiin puhumiskielto, ei saanut keskustella edes sanomalehtien uutisista.⁶³

Vaikka Päämajan valvontaosastolta oli Valpoon tullut (ilmeisesti kiinni jääneiltä metsäkaartilaisilta saatu) tieto, että Lydia oli pitänyt metsiin yhteyttä, häntä ei viety turvasäilöön, ei vaikka Högforsin tehtaalla puhkesi sodan aikana pestattujen naisten palkkaliike, jonka taustalla voitiin helposti nähdä hänen vaikutustaan. Vähemmästäkin pantiin kiinni. Kun ammattiosaston puheenjohtaja Leo Nurmi joutui kursseilla sanaharkkaan metalliliiton Veikko Puskalan kanssa, hänet pidätettiin 10. maaliskuuta 1943 ja vietiin turvasäilöön. Puskala oli sosiaalidemokraattien ja aseveljien keskeinen tiedustelumies.⁶⁴

Miksi Lydia Virtasta ei viety? Ajatuksena näyttäisi olleen se, että kun Valpon miehet vierailivat toistuvasti hänen luonaan, mutta pidätystä ei kuulunut, paikkakunnan kommunistit alkaisivat epäillä Lydiaa ilmiantajaksi ja hylkäisivät hänet johtotähtenään. Tämä tuli esiin, kun Inkeri Nurmi kirjoitti liittoon ja protestoi miehensä pidätystä. Puskala ei ryhtynyt naisen kanssa väittelemään, koska ”siinä mies aina häviää”, mutta myönsi vaimolle, ettei hänen miehensä ollut suuri tekijä. Toisin kuin Leo Nurmi, pääkommunistit kuitenkin pääsivät aina pälkähästä joko livahdamalla rajan taakse tai ryhtymällä poliisiin palvelukseen, ”kuten Karkkilassakin on aivan hiljan tapahtunut.”⁶⁵ Tällainen temppu saattoi jossakin toimia, mutta Karkkilassa lika ei tarttunut Lydia Virtaseen.

Lydia osoitti vielä vastahankaansa jättämällä suorittamatta sodanaikaisen työveloitteen maanpuolustuksen hyväksi. Olisi pitänyt hakata mattoja. Hän sai neljän kuukauden tuomion, jonka pystyi sovittamaan maksamalla sakot.⁶⁶

Rauhan toimiin

Syyskuun 1944 välirauhansopimus muutti tilanteen. Ensimmäisenä Karkkilassa ehti liikkeelle Suomi-Neuvostoliitto-Seura, jonka osastoa perustamaan saapui 400 henkeä. Tavoitellun laajan pohjan rakentamista auttoivat Lydia Virtasen suhteet työväenopistolla.⁶⁷ Kommunistien toiminta muuttui lailliseksi ja he ja SDP:stä irtautuneet ja erotetut perustivat Suomen kansan demokraattisen liiton (SKDL). Lydia Virtanen valittiin SKP:n Karkkilan osaston puheenjohtajaksi ja hän piti tervehdyspuheen SKDL:n vaalijuhlissa, jossa istumapaikkoja ei riittänyt kaikille:

Tämä tilaisuus on SKP:n Karkkilan osaston niinsanottu esiinmarssi. Aloitamme esiintymisemme vaalien merkeissä, sillä vaaleihin ei ole enään kuin pari viikkoa ja toivottavasti kaikki nyt saavat oikean käsityksen siitä mihin me pyrimme. Karkkilalle on aikoinaan annettu kunnianimitys ”Punainen Karkkila”. Toivon, että tämä nimitys edelleen pidetään ja sille aiheutetut häpeätahrat poistetaan.⁶⁸

Lydialla oli äkkiä kädet täynnä julkisia toimia. Hänet valittiin kauppalan valtuustoon, jossa hän istui 25 vuotta. Hän toimi johtokunnissa ja lautakunnissa, usein puheenjohtajana: vaalien järjestäminen, museo, verovalitukset, kirjasto, kansakoulu. Hän pysyi vahvasti mukana niin osuustoimintaliikkeessä kuin työväenopistolla eikä teatteri tietenkään jäänyt sivuun.⁶⁹ Ompelutyönsä ja kaiken muun ohella hän ehti *Karkkilan Seutu* -lehden toimitussihteeriksi. Siinä toimessa hänen kuvattiin olleen leppoisaa ja rauhallista ja osanneen vetää oikeista naruista, jolloin suhteet eri suuntiin pysyivät kunnossa. Lehtikirjoittelussa hän perusti faktoihin ja osasi katsoa asioita eri näkökulmista.⁷⁰ Muis-

titieto voi vähän silotella, sillä Karkkilan poliittinen ilmapiiri oli latautunut ja kärkevä, kun SKDL:llä oli valtuustossa vain yhden paikan enemmistö. Äänestysprosentti kunnallisvaaleissa oli lähes 90: jokainen kynnelle kykenevä mobilisoitiin.⁷¹

Kommunistien ja SKDL:n piirissä Lydia Virtanen oli keskeinen paikallinen johtohahmo, pitkään puolueosaston puheenjohtaja ja aina keskeinen vaikuttaja. Sen sijaan piiritason ja valtakunnalliseen politiikkaan hän oli melko vastahakoinen. Puolueen piirikomitean kokouksissa Helsingissä hän ei käynyt juuri koskaan, eikä puhettakaan, että olisi suostunut piiritoimistoon töihin. Presidentin valitsijamiehenä hän oli 1950, mikä usein ennakoி hyviä mahdollisuuksia eduskuntavaaleissa, mutta niissä Lydia oli selvästi luokiteltu paikallisehdokkaaksi, jonka tehtävänä oli kerätä Karkkilasta äänipotti SKDL:lle menemättä itse läpi.⁷² Ehkä puuttui myös palo vaaleihin. Piti huolehtia iäkkästä äidistä ja omakin terveys alkoi reistaila. Puolueen kaaderiarvion mukaan Virtanen ”on hyvin monien tehtäviensä takia yllirasittunut, terveys ei tahdo kestää.”⁷³ Proletaarimiehen läpimeno oli sittenkin edelleen helpompaa. Karkkilan kansanedustajan paikan sai (vuosiksi 1954–72) kaavaaja Rainer Virtanen, jota puolue tuki kehotuksella keskittää ääniä.

Monien järjestö- ja hallintotehtävien sekä omaishoidon taakka ei turruttanut Lydia Virtasen sosiaalista mieltä, joka ulottui paljon omaa lähipiiriä laajemmalle. Hän koetti näyttämötoiminnan kautta vetää kuiville nuoria viinamäen miehiä, vaihtelevalla menestyksellä. Hän puuttui myös epäkohtiin. Esimerkiksi hän kävi naishammaslääkärin kanssa puhumassa poliisille, että asia ei jää silleen, jos puliukon hakkaaminen jatkuu.⁷⁴

Puolueen kaaderijaosto arvioi Lydia Virtasen olevan ”jonkin verran arka omasta asemastaan vastuunalaisissa tehtävissä.” Ei ole selvää, mihin tällä viitattiin. Oliko Virtanen arka asemastaan, varjeli sitä kilpailijoilta? Jos jonkun pää nousee, miekan annetaan helposti heilahtaa, se on politiikan peruslakeja, mutta se ei tunnu luonteenomaiselta Lydiälle. Vähättelikö hän kykyjään, ujusteli? Sitä sattuu naisten uralla, mutta Lydiassa oli myös omapäisyyttä ja itsevarmuutta, ehkei ihan sitä määrää kuin Hertta Kuusisessa,

mutta kuitenkin. Ehkä hänestä vain tuntui kiusalliselta joutua siihen valokeilaan, joka kansanedustajaan kohdistui jo silloin.

Kommunistien puolueriidassa Lydia päätyi vähemmistösiipeen, niin kuin moni sen polven vankilakommunisti. Karkkilaassa siitä tuli valtasuunta.⁷⁵ Tilanne oli epäilemättä hänelle tuskallinen, niin kuin monelle vanhemman polven kommunistille. Sitä paitsi hänen mielipiteensä eivät näytä aivan sataprosenttisesti yhtyneen puoluevähemmistön perusideoihin. Vuoden 1969 tunnetun aseistakieltäytyjien yllytysjutun allekirjoittajien joukossa on nimi Lydia Virtanen – tuskin se voi kukaan muukaan olla. Vielä juuri ennen sisällissodan syttymistä Högforsin nuorisosasto oli ollut pasifismin kannalla – kenties Lydia palasi nuoruuden ihanteisiin? SKP:n vähemmistön edustajia ei sillä listalla juuri näkynyt.⁷⁶ Lydia Virtanen ei keskusteluissa yleensäkään linnoittautunut omaan leiriin. Ompelimossa hän jutteli mielellään porvarillisten asiakkaiden kanssa eikä koskaan joutunut boikottiin puoluekantansa vuoksi; kulttuuripyynnöissä kirkonmiehet ja opettajat tulivat tutuiksi. Siihen aikaan kokoomuslaisuuteen liittyi sivistysporvarin käsite ja puolueen kannattajat keskustelivat mielellään älykkään ja kulturellin Lydian kanssa.

Pian Lydian kuoleman jälkeen paikkakunnan kulttuuriväki perusti 1977 kulttuuriyhdistys Lyytin, joka on saanut vahvan roolin pienen kaupungin henkisessä elämässä. Sieltä paikkakunnalle muuttanut nuorempi väki löysi yhden fooruminsa. Yhdistys jakaa Lyyti-palkintonaan metalliin valettua naisfiguuria – vanteraa, tui-mailmainen, kädet puuskassa: tuskin on tavoiteltu näköispatsasta.⁷⁷

Lydia Virtasen asema mielipidejohtajana oli sitä luokkaa, että syntyi sellaisia nimityksiä kuin Karkkilan profeetta tai Karkkilan keisari. Tuskin vahingossa käyttöön osui varsinkin puhemielessä pikemminkin keisari kuin feminiininen titteli keisarinna. Ehkä painopiste lopulta kuitenkin oli henkisellä puolella, profaettana.

Lydia Virtanen oli Karkkilassa arvostettu ja pidetty henkilö. Hänen merkityksestään kertoo mm. se, että paikkakunnan kulttuuripalkinto on nimetty hänen mukaansa. Kuva: Karkkilan ruukkimuseo Senkka

Mihin asema perustui?

Mikä teki Lydia Virtasesta profeetan ja keisarin? Itsenäinen ammattiasema oli tietysti perustekijä. Hän ei ollut riippuvainen yhdestäkään miehestä eikä valimosta, vaan pystyi elättämään itsensä ompelijana. Sellainen naisen malli tuli varhain nähdyksi, kun leskiäiti piti huolen lapsistaan.

Toinen itsestään selvä tekijä oli Lydia Virtasen sijoittuminen paikkakuntaa dominoineeseen poliittiseen leiriin. Henkilökoh-

taisista poliittisista ominaisuuksista keskeistä oli tietty pelottomuus ja rohkeus, joka tuli esiin jo 16-vuotiaana tyttönä ja sitten punakaartissa. Myöhemmin kuvaa täydensi puhumattomuus vankilan uhatessa ja vankilatuomion kestäminen sekä säikkymättömyys sota-ajan painostuksessa. Puolue-elämäkerta oli harvinaisen puhdas. Tätä ominaisuuksien kimppua pippuroi se äkkipikaisuus ja pitkävihaisuus, joilla Lydiaa toisinaan on luonnehdittu.⁷⁸

Toki myös puhe- ja esiintymistaito vaikuttivat, ja laaja kokemus näyttämöltä vahvisti niitä. Hän osasi esiintyä, argumentoida ja vakuuttaa, niin että puolue olisi halunnut käyttää häntä puhujana laajemmalla alueella. Sitä kuitenkin rajoitti toinen poliittista merkitystä saanut tekijä, uskollisuus kotiseudulle. Lydia oli *Karkkilan* profeetta, ei pyrkinyt pois niistä ahtaista kuvioista. Se miellytti niitä, jotka oli sidottu ruukkiin ja paikkakuntaan melkein kuin maaorjat turpeeseen ennen Venäjällä. Puheiden ja esiintymistaidon merkitys väheni 1960-luvulla, kun Lydian äänihuulet vaurioituivat kilpirauhasleikkauksessa. Myös näkö alkoi reistailla. Ahnas lukeminen ja elämänikäinen tarkka ompelutyö usein kehnolla valolla kantoivat veronsa.⁷⁹

Näyttämökokemusta osattiin tulkita myös negatiivisesti. Vuoden 1951 vaalien alla SDP:n taholta kierrätettiin ympäri maata erästä Onni Mikkolaa, joka oli luopunut SKP:stä ja teki paljastuksia. Karkkilan tilaisuus veti aprillipäivänä 150 henkeä, joukossa muun muassa

Karkkilan ”keisarinna” Lydia Virtanen, joka nyrkit sojossa punaisen kaulaliinan hulmutessa puhui vuoroin kuin barrikadilla, vuoroin vapisuttaen ääntänsä kuin tuuli haavan lehteä.⁸⁰

Näin maalaili *Suomen Sosialidemokraatti*. Tuossahan on pahuuden teatraalinen jumalatar, Kirke-noita tai Lady Macbeth, jonka naiseutta vielä korosti keisarinnan titteli. Mahdettiinko Suomessa nimenomaan keisarinna tuntea lähinnä Katariina Suuri? Ei puhtaimpia maineeltaan. Lydia Virtanen saattoi olla tavallista ärhäkämpänä, sillä rumin häpeätahra hänen silmissään oli luopuruus. Pettäjän tie on tuskainen, niin hän halusi uskoa.

Vaikuttavuuden perustekijä oli pysyminen naimattomana. Ei valajan vaimo olisi siinä kylässä noussut suuntaa näyttämään. Nuorena olisi ollut vientiä, 21-vuotispäiväksi ”hyvin tunnettu vaikka ei kaivattu kosija” lähetti onnittelukortin, jonka kuvassa oli merimiespuseroinen tyttö tupakka hampaissa ja iso lippalakki päässä.⁸¹ Ei ole tiedossa, olisiko lähettäjä ollut nuorisoliittolainen Väinö Åberg, jonka kanssa huhuttiin lähemmästä suhteesta. Hän kuoli tuberkuloosiin jo 1924 ja sai paikkakunnan ensimmäiset ei-kirkolliset hautajaiset.⁸² Kirsti Salmi-Niklander kiteyttää: ”Väinö Åberg oli Högforsin 1920-luvun radikaalin nuorisopolven älykkö ja johtaja, josta tuli varhaisen kuolemansa jälkeen marttyyrihahmo.”⁸³ Sellaistakin kuulopuhetta liikkui, että Lydia olisi ollut rakastunut punakaartilaiseen, jonka kaaduttua ei kelvannut kukaan. Ehkä, tai sitten ei; tällaista Lydia olisi voinut itsekin suojakseen vihjata. Proosallinen syy saattoi olla se, ettei Högforsissa ollut liiaksi asti älyllisesti stimuloivaa miesseuraa, etenkin pirtunhajuisella 20-luvulla. Kieltolain kumoaminen ei Lydian mielestä parantanut asiaa. ”Nyt juo joka ainoa miespuolinen, ettei viitsi pirujen kanssa edes puhua, vaikka olisivat selviäkkin”, hän kirjoitti vankitoverilleen. Naisväki sentään piti ”vähän kutiaan (...) vaikka löysässä taitaa olla sekin.” – Högforsin 1920-luvun vasemmistonuorten ydinporukasta peräti neljä naista jäi iäkseen naimattomiksi.⁸⁴

Jos naimattomuuden syy oli kiinnostuksen suuntautuminen ensi sijassa omaan sukupuoleen, suunnannäyttäjän aseman ehtona oli tämän seikan pysyminen salassa,⁸⁵ mikä vaati pidättäytymistä kiinnostuksen realisoinnista ainakin paikkakunnalla. Tietty karskius ja miesmäisyys siellä kyllä havaittiin: Lydia ei juuri kaunistautunut tai tanssinut, ei omistautunut ruuanlaitolle ja poltti pilliklubia. Osuusliikkeen Antti Pasanen kuvaa Lydian olleen ”tupakkamies”. Tässäkin maskuliininen muoto.

Lydia ei juurikaan kiinnittänyt huomiota ulkonäköönsä. Hän ei vaatteilla koreillut: osuusliikkeen johtokunnan kokoukseen hän saattoi saapua arkimekossaan, jonka päälle oli sidottuna kokopitkä esiliina.⁸⁶ Oliko tarkoituksena ulkoasunsa avulla kieläytyä asettumasta miehisen katseen alaiseksi vai viihtyikö Lydia

vain paremmin omassa tyyliissään? Hän ei mukaillut tuon ajan naisellisuuskäsitystä, vaan rikkoi oletuksia siitä, miten aikuisen naisen tulisi käyttäytyä ja millainen olla.⁸⁷ Oli miten oli, täydeksi sikäläiseksi mieheksi ei hänestä ollut, lämpöä ja sivistystä oli liikaa.

Kun puolueen kaaderivirkailijat pääsivät punaisen Valpon aikana kampaamaan Lydian henkilömapin tarkasti läpi, on vaikea uskoa, ettei olisi huomattu poliisin takavarikoimien kirjeiden paljastamaa rakkaussuhdetta naistoveriin vankilassa. Siihen ei puoluemapissa kuitenkaan ole mitään viitteitä. On mahdollista, että naisten keskinäinen suhde on vain ohitettu merkityksettömänä. Tuula Juvosen tulkinnan mukaan ”mieskeskeiselle ja heteroseksuaaliselle maailmalle naisten keskinäiset suhteet ovat olleet näkymättömiä ja nimettömiä”.⁸⁸

Kun sekä nuoruusajan poliittinen toiminta että yksityiselämä edellyttivät pidättyvyyttä ja salailua, se ruokki itsekuria ja kieltäymystä. Tätä täydensi kiinnostus kulttuuriin ja ns. korkeampien elämänarvojen etsintä kirjallisuudesta, taiteesta ja filosofiasta sekä niissä oloissa poikkeuksellisen laaja ja syvälinen, enimmäkseen itse hankittu sivistys ja lukeneisuus. Nämä tekijät yhdistyneenä naimattomuuteen tuovat mieleen nunnan. Rahvaan liikehännät ovat usein katsoneet itselleen johtajan, jota voisi katsoa ylöspäin, joka olisi enemmän kuin toiset, parempi ja viisaampi, erilainen ja jotenkin etäällä. Tietyin, usein erilaisin edellytyksin nainen on kelvannut tähän: Jeanne d’Arc, tai Pariisin kommuunin Louise Michel.⁸⁹ Högforsissa roolin täytti ompelija, joka ei voinut tai halunnut elää tavallisen naisen elämää.

Viitteet

- 1 Valtiollisen poliisin matkakertomus 16.2.1943, ilm. nro 318, EK-Valpo henkilömappi (hm) 1713 Virtanen Lydia, kotelo 1783, KA.
- 2 Erityisesti Reino Luoto, *Työläisiä ja luottamusmiehiä – nii ja -naisii kans.* (2010), laaja luku Lydia Virtasesta s. 47–103. Tekijä oli paikallisen perinteen ja murteen suurharrastaja, mutta ei politiikassa edustanut samaa leiriä kuin Lydia Virtanen, vaan oli sosiaalidemokraatti, lähinnä asevelisiipeä.
- 3 Marja Holli, *Punaisen Karkkilan Lyyti* (2014). Romaani perustuu laajaan aineistoon, paikkakunnan tuntemukseen ja haastatteluihin, ja arvostamme saavutusta. Se teos ja tämä lähinnä historialliseen alkuperäisaineistoon nojaava artikkeli täydentävät toisiaan eri näkökulmista.
- 4 Poliisi- ja tiedusteluaineistojen käytöstä tutkimuksessa ks. esim. Kainulainen 2015, 63–66; Rentola 2009a ja 2009b.
- 5 Ellei muuta lähdettä mainita, yleiset tiedot tässä ja jäljempänä *Karkkilan seudusta* ja Lydia Virtasen taustoista: Rentola 1992. Usein tiedot ovat yleistyksiä kirjan detaljien pohjalta, jolloin tarkkoja sivuviitteitä ei ole järkevää antaa. Naisen asema (alla) on tällainen. Vaalinumerot siinä kirjassa s. 549, yhtiöiden maanomistus s. 557.
- 6 Ruotsissa käsiteparia käytti jo 1950-luvulla Walter Korpi, Suomessa sitä kehittäeli Erik Allardt. Nykytutkimuksesta ks. Aatsinki 2008.
- 7 Lintunen 2015, 16–28.
- 8 Lähteenmäki 1997, 190–91.
- 9 Uusitalo 2014, 20.
- 10 Agraarikulttuurissa sukupuolten välinen polarisaatio oli heikompi kuin kaupungeissa ja teollisuusyhteisöissä. Ks. Löfström 2015, 132–133.
- 11 Ks. de Graaf 2020.
- 12 Kansallisvaltion rakentamisessa kysytään, keitä me olemme ja mitä edustamme. Näin muodostunut käsitys kansasta ohjaa toimintaa valtion ja kansakunnan rakentamiseksi, poliittisen ja oikeudellisen järjestelmän luomiseksi, suhteiden luomiseksi muihin valtioihin ja ennen kaikkea sen määrittelymiseksi, keiden katsotaan kuuluvan kansallisvaltioon ja ketkä suljetaan sen ulkopuolelle. Nagel 1998, 248.
- 13 Katainen 2013, 423–427; Nagel 1998, 244, 251; Juvonen 1994, 9, 13.
- 14 Luoto (2010, 51) esittää tietoja vanhemmista. Isä Henrik Juhani-poika (1855–1904) oli alkuaan Somerolta, äiti Anna Charlotta (1866–1960) Helsingin pitäjäst. Kuten Länsi-Suomessa usein, isällä ei ollut vakainaista sukunimeä, vaan pari otti vihkitilaisuudessa papin ehdotuksesta nimekseen Virtanen. Äidin vanhemmat olivat Kumtähden kartanon (Helsinki) seppä Axel Holmberg (1821–1868) ja Katarina Adamintytär (1835–1919). Tämä

- isoäiti oli siis elossa vielä Lydian alkuaikoina. Jo nälkävuosina kuollut isoisä oli paikalla Maamme-laulun ensiesityksessä Kumtähden kentällä 1848.
- 15 Lydia Virtasen elämäkerta, Lydia Virtanen 5 C 3, KansA; Puoluekokousta varten 1948 laadittu elämäkerta, SKP:n kaaderiosasto Hmp I (Lydia Virtanen), KansA. Nuorisotoiminnasta perusteellisesti Salmi-Niklander 2004.
  - 16 Opettajaparin poika Kanervio (s. 1880, v:een 1901 Silén) oli ylioppilas ja opiskeli yliopistossa 1901–05 ja 1910–11. Finne & al. 1937, s. 164 (no. 511); Ylioppilasmatrikkeli 1892–1901, (no. 27281) Helsingin yliopiston arkisto; Kanervion kirje konsistorille 21.9.1910, Konsistorin pöytäkirjat, Helsingin yliopiston arkisto. Työuran hän aloitti *Aamulehden* toimittajana ja oli mukana Suomalaisessa puolueessa. *Sosialistiin* hän siirtyi 1907. *Aamulehti* 9.12.1905, ”Aamulehden toimitus”; *Uusi Suometar* 11.10.1906, ”Hämeen läänin pohjoisen vaalipiirin Suomalaisen Puolueen kokous”; *Kansan Lehti* 19.11.1907, ”Sanomalehtimiesten kiertokulkua”; *Sosialisti* 12.6.1908, uutinen sd. nuorisoliiton kokouksesta Vaasassa.
  - 17 *Työmies* 12.5.1917, ”Ne vanhan järjestelmän virkamiehet”.
  - 18 Rentola 1992, 630–32; *Työmies* 12.5.1917, ”Ne vanhan järjestelmän virkamiehet”.
  - 19 Kierkegaardin *Viettelijän päiväkirja* (1907), Strindbergin *Avioelämää* (1907, kustantaja Kössi Kaatra), Anatole Francen *Valkoisella kivellä* (1910, kustantaja Kansan Lehti). Ainoa poliittinen suomennos oli Alexander Parvus, *Kauppapula ja ammattiyhdistykset* (1909, kustantaja SAJ).
  - 20 *Maailman historian kuuluisimpia naisia*. Kirjoittanut t:ri Adolph Kohut. Kuvittanut Gottfried Sieben. Suomentanut Siimes Kanervio. Tampereella 1907 M. W. Vuolukan kustannuksella. Lehtipuffin mukaan ”teoksen arvo on ylipäänsä sitä laatua, johon ansaitsee tutustua jokaisen edistystä harrastavan nähdäkseen historiallisia henkilöitä siltä puolelta, jota ei tavallisesti tuoda historiassa esiin.” Ilmoituksissa kustantaja kertoi, että kyseessä on ”yksityisseikkoja sisältävä kirja” 25:stä ”toisinaan sangen huonoa osaa esittävästä naisesta.” *Vapaa Sana* 30.12.1907; *Vapaus* 8.2.1908; *Työ* 16.5.1908; *Kansan Lehti* 23.5.1908.
  - 21 Ungewitter 1907. Alkuteos *Dis Nacktheit* (1906); myöhemmin tekijän painotukset menivät rotupuhtauden ja sotilaallisten näkökohtien suuntaan. Toepfer 1997, 37–38. *Kansan lehti* toivoi runsasta menekkiä kirjalle, jossa esitettiin ”enemmän luonnon kannalle palautumista pukeutumisasioissa sekä siveellisyyksykysymyksessä.” *Työmies* julkaisi saman puffin, mutta tyytyi myyntitöiveen sijasta toteamaan kirjan näyttävän ”koko mieltäkiinnittävältä.” *Kansan lehti* 25.7.1907; *Työmies* 26.7.1907. Vuolukasta Soikkanen 1961, passim; Rahikainen 1986, passim.
  - 22 Tällainen saattoi olla Ungewitterin kannattaja, ahvenanmaalainen ylioppilas, joka lehtitiedon mukaan paitsi luki ilman rihmankiertämää myös luisteli meren jäällä. ”Kyllä siinä hermoja kysytään.” Toinen oli lyseolainen

- Ate Hirvonen, joka Suomen lyseoiden urheilijain yhdistyksen vuosijuhlassa Joensuun lyseolla esitelmöi Ungewitteriin nojautuen ”pukureformista”. *Kyminlaakso* 8.2.1908; *Karjalan Sanomat* 10.5.1910.
- 23 Lintunen & Elo 2019, 13–17.
  - 24 Rentola 1992, 677.
  - 25 *Kuoleman kentiltä: muistojulkaisu vuoden 1918 ajoilta* 1924, 77, 84.
  - 26 Lydia Virtasen muistelmia (1973), kerännyt Jukka Savolainen, Työväen muistitietotoimikunta (TMT), keräelmä 1302, TA; Salmi-Niklander 2004, 205–206.
  - 27 Valtiorikosoikeuden akti vro 42/12, KA; Pioneerien tekemä Lydia Virtasen haastattelu, Karkkilan nuoret pioneerit Dd, KansA.
  - 28 Lintunen 2015.
  - 29 Ks. Hentilä & Hentilä 2016.
  - 30 Salmi-Niklander 2004, 476. Lehti luettiin nuorisio-osaston kokouksessa 8.12.1922.
  - 31 Kemppainen 2020, 32.
  - 32 Lindahlin (1892–1937) taustat ja runoilijan ura: Palmgren 1966, 322–327; Palmgren 1983, 121–123. Ks. myös *Punikin Joul*u 1921, ”Työväestö ja näyttämötaide” Emil Lindahl. Maailmansodan vuosina Lindahl osallistui Helsingin työläisnuorisoseuran jokaviikkoiseen kirjalliseen Decamerone-klubiin, jonka kantavia voimia olivat Kössi Ahmala ja Kasperi Tanttu. Kaikki Palmgrenin (1966, 165) mainitsemat osanottajat olivat nuoria miehiä. 1919–20 Lindahl toimitti Ivar Lassyn kanssa *Sosialistista Aikakauslehteä* ja julkaisi runokokoelman *Työ ja laulu*, jonka arvostelu *Suomen Sosialidemokraatti* 18.2.1920.
  - 33 Sosialidemokraattinen nuorisoliitto tuki näytelmää, joka oli suosittu eri puolilla maata. Ilmoituksia näytännöistä *Kansan Voima* 17.7.1919, *Uusi Aika* 21.9.1919, *Demokraatti* 22.12.1919, *Suomen Sosialidemokraatti* 21.2.1920.
  - 34 Lydia Virtasen ja Emil Nikanderin muistitietoa, TMT Keräelmä 1302, TA.
  - 35 Ilmeinen riski oli työpaikan menettäminen. Nuorukaisista (Uno Åberg, Martti Raita ja Lauri Laine) vain yksi oli tehtaalta, kaksi osuusliikkeen palveluksessa. EK:n Arvo Kangashuhdan matkakertomus 21.11.1928, EK-Valpo hm 1713, KA; Pioneerien tekemä Lydia Virtasen haastattelu, Karkkilan nuoret pioneerit Dd, KansA; Rentola 1992, 823. – Sodan jälkeen SKP:n kaaderitiedoissa Virtasen mainittiin olleen puoluetoiminnassa mukana vuodesta 1921, enimmäkseen yhteyshenkilönä, mutta varsinaisen jäsenyyden suhteen 50-vuotiskirjoituksessa mainittu 1924 on realistisempi. Puoluejäsenyyden alkamisvuodella oli huomattava statusmerkitys, mutta salaisen toiminnan ajalta ei useinkaan ollut dokumentteja. Eri elämäkertatiedot SKP:n kaaderijaoston henkilömapissa (Virtanen Lydia M.), KansA; *Vapaa Sana* 22.2.1951, ”Lydia Virtanen 50 vuotta”.

- 36 Tosin puolueen 30-vuotisjuhlilla hän muisteli ”SKP:n Karkkilan osaston” toimintaa 20-luvulla. Valitettavasti tekstistä ei ole havaintoa. Juhlapuhujaksi Karkkilaan oli saatu Armas Äikiä, sodanaikainen Neuvostoliiton radioääni, jonka räikeää pamflettia *Kolmas tie* myytiin juhlilla 78 kappaletta. *Työkansan Sanomat* 24.9.1948.
- 37 Valtuustossa oli jo ollut heti ensimmäisissä vaaleissa valittu leski Karoliina Vesala, jonka mies, räätäli N. P. Vesala oli ollut Högforsin punaisten poliittinen johtaja 1917–1918.
- 38 Lainaus: Lydia Virtasen elämäkerta, Lydia Virtanen 5 C 3, KansA; muut tiedot EK-Valpo hm 1713, KA. Lauri Laine laskettiin vapaalle jalalle, sillä EK katsoi hänen toimintansa vähemmän raskauttavaksi eikä epäillyt hänen karkaavan tai sabotoivan todisteita.
- 39 Elinin kirje Lydialle tutkintovankilaan 5.7.1929, EK-Valpo hm 1713, KA.
- 40 Lydia Virtasen muistiinpano vankilavihkossa 21.8.1929, Lydia Virtanen 5 B, KansA.
- 41 Tuomioiden ja vankien lukumäärät perusteellisesti Björne 1977; Virtasen vankeutta koskevat asiakirjat, EK-Valpo hm 1713, KA.
- 42 Em. vankilamuistiinpanot ja elämäkerta, KansA.
- 43 Peltonen 1989, 18.
- 44 Em. Lydia Virtasen muistitieto, TMT Keräelmä 1302, TA.
- 45 Lydia Virtasen vankilavihko, Lydia Virtanen 5 B, KansA.
- 46 Peltonen 1989, 23.
- 47 Tiedot henkilömapistä, EK-Valpo hm 1552 (Järvinen Katri Karoliina), KA.
- 48 Lydian kirje Katri Järviselle 12.3.1932, EK-Valpo hm 1713, KA. Kirjeet tulivat Valpon haltuun 1934 kotietsinnässä Helsingissä Katri Järvisen tuttavun luona, jonne Katri oli kirjeenvaihdon ja muita papereita tallettanut. – Kirjeen sana ’joskus’ on epäselvä, siinä näyttäisi lukevan ’joskun’, mutta se on tulkittu kirjoitusvirheeksi, koska asiayhteyden näyttäisi sopivan joskus. Myös toinen kirjoitusvirhe korjattu, sanassa välttämättömyydeksi, josta puuttui alun kaksoiskonsonantin toinen t-kirjain.
- 49 Naisten keskinäisen kirjeenvaihdon tulkinnasta ks. Juvonen 1994, 18–19.
- 50 Tiedot henkilömapistä, EK-Valpo hm 1713, KA.
- 51 Rikoslain 20. luku luvattomasta sekaannuksesta ja muusta haureudesta, 12§, vahvistettu 19.12.1889. <https://77finlex.fi/fi/laki/alkup/1889/18890039001>. Alun perin homoseksuaalisuus oli kriminalisoitu vain miesten välillä, mutta vuonna 1894 kriminalisoitiin myös naisten välinen haureus. Juvonen 1994, 53.
- 52 Juvonen 1994, 84.
- 53 Lydia Virtasen elämäkerta, Lydia Virtanen 5 C 3, KansA.

- 54 Muistelmia Lydia Virtasesta, Lydia Virtanen 5 C 3, KansA. Pasasen tekstin on julkaissut Luoto 2010.
- 55 Työväenopistosta ks. Tuohiniemi 1976.
- 56 Niskavuorien aikaan Lydia oli alle neljänkymmenen; sodan jälkeen hän esitti 46-vuotiaana Somerset Maugham'n *Pyhän liekin* vanhaa äitiä, jonka rooli oli suvaitsevaisuuden puolustajana. *Työkansan Sanomat* 16.4.1947.
- 57 Luoto 2010, 69.
- 58 Hiljan kirje Lydialle ja äidille 4.2.1938. Helena Puustisen kokoelma.
- 59 Lydian kielteisestä suhtautumisesta Yhdysvaltoihin siirtymiseen todistaa myös Luoto 2010.
- 60 EK-Valpo hm 1713, KA.
- 61 Ilmoitus n:o 3580 kotietsinnästä ja puhuttelusta 20.9.1941, EK-Valpo hm 1713, KA; Konekirjoitettu selvitys otsikolla 'Virtanen, Lydia' SKP:n kaaderijaoston henkilömapissa, KansA. Virtanen näpäytti anonyymeja puoluekuulustelijoitaan huomauttamalla, ettei "vapaana oleminen ollut siihen aikaan niinkään helppoa", vaan "monin verroin rankempaa kuin turvasäilössä oleville." Viimeksi mainittuihin kuului puolueen virkailijoiden pääosa.
- 62 Ilmoitus n:o 2515 koskee Karkkilassa Osuusliike Tuessa tapahtunutta säännöstelymääräysten rikkomista ja siitä johtunutta "kansanliikettä", 1943; Ilmoitus n:o 536, 25.1.1943 Karkkilan yhteiskoululla pidetystä keskustelutilaisuudesta, EK-Valpo hm 1713, KA; Rentola 1992, 860.
- 63 Valtiollisen poliisin matkakertomus 16.2.1943, ilm. n:o 318, EK-Valpo hm 1713, KA; em. asiakirja 'Virtanen Lydia' SKP:n kaaderijaoston henkilömapissa (Hmp I / Ymp-Umaa), KansA.
- 64 Turvasäilöön voitiin ottaa ilman syytteen nostamista henkilöt, joiden toiminnan katsottiin uhkaavan Suomen puolustusta tai vaarantavan suhteita toisiin valtioihin. Kesällä 1944 turvasäilövankien määrä oli suurimmillaan, 342, josta naisia 76. Nuorteva 1987, 64, 216; Vuorinen 2020. Puskalasta ks. Reuna 2018.
- 65 Rentola 1992, 861–62; kirjeenvaihto on Työväen arkistossa Suomen metallityöväen liiton arkistossa (Eg 45) TA, Inkeri Nurmi ja lapset liitolle 2.4.1943, Veikko Puskala Inkeri Nurmelle 20.4.1943.
- 66 Em. Lydia Virtasen haastattelu (pioneerit) ja asiakirja 'Virtanen, Lydia' SKP:n kaaderijaoston henkilömapissa, KansA. Työvelvoitteesta Aura 2019.
- 67 *Helsingin Sanomat* ja *Suomen Sosiaalidemokraatti* 6.11.1944 ja *Uusi Suomi* 7.11.1944 Utinen (SNS:n tiedote). Vuoden 1940 seuran johtaja Mauri Ryömä oli itse paikalla, mutta uutta johtokuntaa eivät enää hallinneet vuoden 1918 punaiset. Kokousta veti työväenopiston johtaja Unto Verho. Lydia Virtanen valittiin johtokuntaan, samoin yksi metsäkaartilaisten edustaja.
- 68 Ilmoitus SKP:n Karkkilan osaston järjestämästä SKDL:n vaalijuhlasta Karkkilan työväentalolla 28.1.1945, EK-Valpo hm 1713, KA. Teksti on valtiollis-

- sen poliisin edustajan muistiin panemaa. Häpeätahrat viittasivat yhteistyöhön Valpon kanssa ja ilmiantamiseen. – SKP:n Karkkilan osasto perustettiin 11.11.1944. *Vapaa Sana* 22.11.1944.
- 69 Uratiedot tässä ja jäljempänä puolueurasta poimittu SKP:n kaaderimapista, jossa teatteriin ei juuri kiinnitetty huomiota, vaikka se oli Karkkilan poliittisten johtohenkilöiden (Lydian ohella Aleksii Aalto) keskeinen foorumi. Harvinaisessa kirjoituksessaan valtakunnallisessa lehdessä Lydia kannatti kunnallisia teattereita myös maaseudulle. *Työkansan Sanomat* 3.1.1947; ”Teatteri sosiaalisena tekijänä” Lydia Virtanen. Kuten otsikko osoittaa, hän yritti vetää narusta, joka ulottuisi omille puoluetahoille.
- 70 Muistelmia Lydia Virtasesta, Lydia Virtanen 5 C 3, KansA.
- 71 Karkkila, työläiskauppala – elää ”tehtaan varjossa” ja porvarillisen valtion jarruttavan määräysvallan alaisena, *Vapaa Sana* 28.7.1953 (haastateltavana Lydia Virtanen); äänestysprosentti *Vapaa Sana* 7.10.1953.
- 72 Kun muut SKDL:n naisehdokkaat esiteltiin laveasti, Lydiasta sanottiin vain, että hänet tunnetaan Karkkilassa. *Vapaa Sana* 28.6.1951, ”Jämeriä akkoja eduskuntaan” Nimim. Magdalen. Lydia oli ehdokkaana kahdella kahden ehdokkaan listalla, joissa myös toinen ehdokas oli nainen. Sillä reseptillä oli vaikea kerätä riittävästi oman tiiviin piirin ulkopuolisia ääniä vaalipiirissä, jossa naisten ääniä imuroimassa oli Hertta Kuusinen. Presidentin valitsijamiesten vaaleissa äänestettiin yhden ehdokkaan listoja, ja siellä Lydia meni läpi ohittaen SKDL:n listalla mm. kulttuurinimet Elvi Sinervon, Hella Wuolijoen ja Raoul Palmgrenin sekä SKDL:n entisen pääsihteerin Tyyne Tuominen. *Työkansan Sanomat* 20.1.1950.
- 73 Terveys ja 90-vuotiaan äidin omaishoitajan levon tarve mainittiin perusteluna myös silloin, kun Lydia valittiin SKP:n veteraanien lomamatkalle Neuvostoliittoon lokakuussa 1958. Toivo Aaltosen kirjoittama perustelu 19.4.1958, SKP:n kaaderijaoston henkilömappi, KansA. Tämä lienee Lydian ainoa ulkomaanmatka.
- 74 Nuorista miehistä Luoto 2010; puliukosta Tiina Valpolan antamia tietoja.
- 75 *Tiedonantaja* 22.4.1976, Lydia Virtasen nekrologi.
- 76 Yllytysjutun allekirjoittajien luettelo liitteenä Halosen ja Mykkäsen teoksessa *Tapaus Schüller*. Reino Luodon muistitiedon mukaan ”Lyyti ei hyväksynyt väkivaltaa missään muodossa.” Luoto 2010, 91.
- 77 Lydia Virtanen A C 1, KansA
- 78 Muistelmia Lydia Virtasesta, Lydia Virtanen 5 C 3, KansA.
- 79 Luoto 2010, 85.
- 80 *Suomen Sosialidemokraatti* 4.4.1951. Mikkolan vaikutus jäi vähäiseksi, samoin kuin S. Hj. Rantasen. Ainoa vahva tekijä tällä alalla oli sitten Poika-Tuominen.
- 81 Postikortti 22.2.1922, Lydia Virtasen kokoelma, KansA.

- 82 Luoto 2010, 62. Luodolla Åbergin kuolinvuosi virheellinen.
- 83 Salmi-Niklander 2004, 438. Kirjan ryhmäkuvassa (s. 241) on työläisnuorison keskeisiä henkilöitä (mahdollisesti Högforsin Väkan johtokunta) 1920-luvun alussa. Etualalla pöydän takana istuvat kaksistaan Lydia Virtanen ja Väinö Åberg.
- 84 Salmi-Niklander 2004, 278 (naiset liian oppineita pirtumiehille), 432, 486 viite 3.
- 85 Oire omienkin oletusarvoista näkyi, kun puolueen päälehti keräsi eri tahojen lausuntoja lehden tilaamisen puolesta. Yksi tästä arvovaltaisesta ryhmästä oli ”Rouva Lydia Virtanen”. *Työkansan Sanomat* 10.4.1947. Tekstissä lainatun sitaatin nojalla on selvää, miten vastustajat olisivat käsitelleet poikkeamista seksuaalisuuden oletusnormeista, eivät siihen aikaan ehkä lehtiensä palstoilla, mutta suupuheissa sitä hartaammin.
- 86 Muistelmia Lydia Virtasesta, Lydia Virtanen 5 C 3, KansA.
- 87 Vrt. Tuula Juvosen tutkimus Hilda Käkikoskesta, Juvonen 1994, 28–29, 33. Pia Livia Hekanaho on omassa tutkimuksessaan tuonut esille, miten naismaskuliinisuuden käsitteen avulla voidaan ”laventaa ja problematisoida sellaista kapeaa käsitystä naiseudesta ja naisten halusta, jossa naiseus ja feminiinisyys liitetään yksinkertaistavasti yhteen.” Hekanaho 2006, 230.
- 88 Juvonen 1994, 47.
- 89 Gullickson 2014. Ellei toisen suomentajan nimi (Väinö Tanner) mustannut teosta, Lydia Virtasella saattoi olla jopa hyllyssään Lissagarayn (1908) kuuluisa kirja Pariisin kommuunista. Antikvariaateissa sen näkee repaleiseksi luettuna. Vastapuolen toimia kuvattiin ”niin sattuvasti, että tahtomattaan puristuu käsi nyrkkiin ja mieli kiihtyy haluten kostamaan porvariston veripedoille näiden eläimellistä julmuutta. Tällaisena on kirja verraton oppikirja, oikea ’tie valtaan’ vallankumoukselliselle köyhälistölle. Joka haluaa itselleen tietoja köyhälistön sankarimaisesta taistelusta, hankkikoon tämän teoksen.” *Sosialisti* (Turku) 16.10.1909. Olisiko tämä puffi lehden toimittajan, myöhemmän nimismies Kanervion kynästä? – Varhaisemmilta ajoilta oli naistaistelija Gesche Meiburg, joka vaikutti 1615 Braunschweigin piirityksessä. Ks. Hagemann 2007.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistot

- Helsingin yliopiston arkisto, Helsinki
Konsistorin pöytäkirjat
Ylioppilasmatrikkeli 1892–1901
- Kansallisarkisto (KA), Helsinki
Etsivän keskuspoliisin/valtiollisen poliisin (EK-Valpo) arkisto
Valtiorikosoikeudet (Vro) aktit
- Kansan Arkisto (KansA), Helsinki
Karkkilan nuorten pioneerien arkisto
Lydia Virtasen kokoelma
SKP:n kaaderijaosto
- Karkkilan Ruukkimuseo Senkka, Karkkila
Valokuvakokoelma
- Työväen arkisto, (TA), Helsinki
Suomen metallityöväen liiton arkisto
Työväen muistitietotoimikunta
- Helena Puustisen yksityiskokoelma, Karkkila
Lydia Virtasen kirjallista jäämistöä

Aikalaiskirjallisuus

- Finne, Jalmari, Waltari, Mika & Joki, Esko R. (1937): *Helsingin suomalainen normaalityö 1887-1937: juhla-julkaisu*. Otava, Helsinki.
- Kuoleman kentiltä: muistojulkaisu vuoden 1918 ajoilta* (1924): Hämeen eteläinen sos.-dem. piiritoimikunta, Hämeenlinna.
- Lissagaray [Prosper-Olivier] (1908): *Parisin veripäivät eli Parisin kommunin historia v. 1871*. Suom. Sulo Vuolijoki & Väinö Tanner. Osuuskunta Kehitys, Pori.
- Kohut, Adolph (1907): *Maailman historian kuuluisimpia naisia*. Suomentanut Siimes Kanervio. M.W. Vuolukan kustannus, Tampere.
- Ungewitter, Richard (1907): *Alastomuus historiallisessa, terveydellisessä, siveellisessä ja taiteellisessa valaistuksessa*. Suomentanut J.K. Kari. Tampereen työväen osuuskirjapaino r.l., Tampere.

Lehdet

Aamulehti
Demokraatti
Helsingin Sanomat
Kansan Lehti
Kansan Voima
Karjalan Sanomat
Kymnlaakso
Punikin joulu
Sosialisti
Suomen Sosialidemokraatti
Tiedonantaja
Työ
Työkansan Sanomat
Työmies
Uusi Aika
Uusi Suometar
Uusi Suomi
Vapaa Sana

Muut lähteet

Finlex – oikeudellisen aineiston julkinen ja maksuton Internet-palvelu <https://www.finlex.fi/fi/>

Tiina Valpolan tiedonannot Kimmo Rentolalle.

Kirjallisuus

Aatsinki, Ulla (2008): *Tukkiliikkeestä kommunismiin: Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen 1918*. Tampereen yliopisto, Tampere.

Aura, Otto (2019): *Työvelvollisia, toipilaita ja sotavankeja: Työvoiman sotilaallinen käyttö Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta, Helsinki.

Björne, Lars (1977): *Syihin ja lakiin eikä mielivaltaan: Tutkimus Turun hovi-oikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918-1939*. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki.

de Graaf, Beatrice (2020): *Fighting Terror after Napoleon: How Europe Became Secure after 1815*. Cambridge University Press, Cambridge.

- Gullickson, Gay L. (2014): Militant Women: Representations of Charlotte Corday, Louise Michel and Emmeline Pankhurst. *Women's History Review*, 23 (6), 837–852.
- Hagemann, Karen (2007): 'Heroic Virgins' and 'Bellicose Amazons': Armed Women, the Gender Order and the German Public during and after the Anti-Napoleonic Wars. *European History Quarterly*. 37 (4), 507–527.
- Halonen, Ilpo & Mykkänen, Matti (toim.) (1970): *Tapaus Schüller*. Huuto-merkki-sarja. Tammi, Helsinki.
- Hekanaho, Pia Livia. Sukupuoli ja seksuaalisuus butch-femme-kulttuurissa. Teoksessa Taina Kinnunen & Anne Puuronen (toim.) *Seksuaalinen ruumis. Kulttuuritieteelliset lähestymistavat*. Gaudeamus, Helsinki, 215–231.
- Hentilä, Marjaliisa & Hentilä, Seppo (2016): *Saksalainen Suomi 1918*. Siltala, Helsinki.
- Holli, Marja (2014): *Punaisen Karkkilan Lyyti*. Lukutoukka, Karkkila.
- Juvonen, Tuula (1994): *Sukupuoli ja halu Hilda Käkikosken kirjeenvaihdossa ja päiväkirjoissa*. Naistutkimusraportteja 1/1994. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Kainulainen, Heidi (2015): Poliisit ja rosvo – Salaisen tiedon jäljillä. Teoksessa Antti Häkkinen & Mikko Salasuo (toim.) *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Vastapaino, Tampere, 51–80.
- Katainen, Elina (2013): *Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus. Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Kempainen, Mikko (2020): *Sosialismin, uskonnon ja sukupuolen dynamiikkaa. 1900-luvun alun työväenliikkeen naiskirjailijat aatteen määrittelijöinä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki. <http://www.thpts.fi/julkaisut/muut-julkaisut/sosialismin-uskonnon-ja-sukupuolen-dynamiikka/>.
- Lintunen, Tiina (2015): *Punaisten naisten tiet. Valtiorikosoikeuteen vuonna 1918 joutuneiden Porin seudun naisten toiminta sota-aikana, tuomiot ja myöhemät elämänvaiheet*. Turun yliopisto, Turku.
- Lintunen, Tiina & Elo, Kimmo (2019): Networks of Revolutionary Workers: Socialist Red Women in Finland in 1918. *International Review of Social History* 64 (2), 1–29.
- Luoto, Reino (2010): *Työläisiä ja luottamusmiehiä – nii ja -naisia kans. Muistikuvia Karkkilasta*. Lukutoukan kirjakauppa, Karkkila.
- Lähteenmäki, Maria (1995): *Mahdollisuuksien aika: työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30-luvun Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

- Löfström, Jan (2015): Miten päätellä, onko hiljaisuus vaikenemista? – ”Homo-seksuaalisuus” agraarikulttuurin perinneaineistoissa. Teoksessa Antti Häkkinen & Mikko Salasuo (toim.) *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Vastapaino, Tampere, 121–135.
- Nagel, Joane (1998). Masculinity and Nationalism - Gender and Sexuality in the Making of Nations. *Ethnic and Racial Studies* 21 (2), 242–269.
- Nuorteva, Jussi (1987): *Vangit – vankilat – sota. Suomen vankeinhoitolaitos toisen maailmansodan aikana*. Suomen vankeinhoidon historiaa osa 4. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto, Helsinki.
- Palmgren, Raoul (1966): *Joukkosydän: Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus*. II. WSOY, Helsinki.
- Palmgren, Raoul (1983): *Kapinalliset kynät: Itsenäisyysajan työväenliikkeen kaunokirjallisuus*. I. WSOY, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija (1989): *Naisia turvasäilössä. Poliittisena naisvankina Suomessa 1930–1944*. Art House, Helsinki.
- Rahikainen, Marjatta (1986): *N.R. Af Ursin: Aatelismies Suomen työväenliikkeessä*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Rentola, Kimmo (1992): Toinen kirja. Teoksessa Seppo Aalto & Kimmo Rentola, *Karkkilan eli Högforsin ja Pyhäjärven, entisen Pahajärven ihmisten historia*. Karkkilan kaupunki, Karkkila.
- Rentola, Kimmo (2009a): Tiedustelun historian ongelmia. *Tieteessä tapahtuu* (7), 3–6.
- Rentola, Kimmo (2009b). Voiko salaisen palvelun historiaa lainkaan tutkia? *Kanava* (6).
- Reuna, Risto (2018): ”Ei tullutkaan vallankumousta” – Sotasukupolvi, joka esti kansandemokratian. *Ääriavemmiston kesäkuun 1946 offensiivi ja metallityöväen työpaikkavastarinta*. Turun yliopisto, Turku.
- Salmi-Niklander, Kirsti (2004): *Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1961): *Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisen yksikamari-sen eduskunnan vaaleihin asti*. WSOY, Helsinki.
- Toepfer, Karl (1997): *Empire of Ecstasy: Nudity and Movement in German Body Culture, 1910–1935*. University of California Press, Berkeley.
- Tuohiniemi, Olli (1976): *Karkkilan työväenopisto 50 vuotta*. Karkkilan työväenopisto, Karkkila.
- Uusitalo, Taina (2014): *Elämä työläisnaisten hyväksi: Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900-1930: tutkimus työväenliikkeen sukupuolisidon naisista käytännöistä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura,

Helsinki. <http://www.thpts.fi/julkaisut/muut-julkaisut/taina-uusitalo-elamalyolaisnaisten-hyvaksi/>.

Vuorinen, Piia (2020): Vapaina vaaralliset naiset: Valtiollinen poliisi ja sota-ajan turvasäilökysymys 1939–1944. Teoksessa Leena Enbom, Pete Pesonen & Sami Suodenjoki (toim.) *Valvottu ja kuritettu työläinen*. Väki voimakas 33. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 95–130. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/322060>.

Muukalaisten seksuaalisointi sodanjälkeisessä suomen- ruotsalaisessa tehdasyhteisössä¹

Suomalainen yhteiskunta on viime vuosikymmenten globalisaation myötä muuttunut yhä monikulttuurisemmaksi – niin myös työelämä. Työelämän ja työmarkkinoiden monikulttuurisuutta voi pitää rikkautena. Sitä pidetään monesti myös luonnollisena osana yhteiskunnan kehitystä, jossa Suomi asetetaan muiden länsimaisten monikulttuuristen valtioiden kehityskulkuun. Varjopuoli työelämän monikulttuurisuudessa on ollut toisaalta rasismi ja rasistiset käytännöt, joita monet maahanmuuttajat ja uussuomalaiset kohtaavat työpaikoilla. Toisaalta myös maahanmuuttajien häikäilemättömästä hyväksikäytöstä muun muassa monilla matalapalkka-aloilla on uutisoitu.² Suomalaisessa ja kansainvälisessä työelämäkeskustelussa on jokseenkin vakiintuneet etnonationalistiset käsitykset ja ne vaikuttavat työelämään. Muun muassa politiikassa on vakiintunut puhe ”suomalaisista” tai ”eurooppalaisista arvoista”, joita ennen muuta etnonationalistiset oikeistopopulistit pitävät lisääntyvän maahanmuuton myötä uhattuina. Tähän keskusteluun liittyy myös maahanmuuttajien ja etenkin ulkoeurooppalaisten seksuaalisointi, jossa esiintyy ajoittain rasistisia ja muukalaisvihamielisiä näkemyksiä. Esimerkkinä käsitykset muukalaisten siveettömyydestä ja uhasta kansallisia, vakiintuneita seksuaalinormeja ja moraalikäsitteitä kohtaan. Muun muassa ulkomaalaistaustaisten miesten nähdään syyllistyvän useammin seksuaaliseen väkivaltaan kuin kantaväestön miehet.³

Seksualisoiva rasismi ja muukalaisviha eivät ole mitenkään uusi ilmiö suomalaisessa työelämässä ja yhteiskunnassa. Viimeaikainen historiantutkimus on osoittanut suomalaisen yhteiskunnan monikulttuurisuuden pitkän historian.⁴ Kuitenkin tämän historian varjopuolia ovat olleet rassistiset käytännöt ja muukalaisviha, jotka taas liittyvät etnonationalismin historiaan. Suomalaisessa työväenhistoriassa on pitkä traditio haastaa suomalaishkansallista yhtenäisyyskulttuuria luokan näkökulmasta. Toisaalta on myös syytä kriittisesti lähestyä suomalaisen työväenhistorian implisiittistä käsitystä työväestöstä ja työväenliikkeestä monokulttuurisena ja -nationalistisena selviönä. Toisin sanoen: on syytä tutkia työväen, työelämän ja työväenliikkeen historiaa myös etnisyyden ja etnonationalismin näkökulmasta. Käsitykset etnisyydestä ja etnonationalismista, jotka siis nykyään koetaan uusina ilmiöinä suomalaisessa työelämässä, löytyvätkin myös työväenhistoriasta.

Tässä artikkelissa lähestyn suomalaisen työelämän etnisiä suhteita toisen maailmansodan jälkeisellä ajanjaksolla. Tarkastelukohteena on suomenruotsalaisen tehdasyhteisön ja sen ruotsinkielisen työväestön suhtautuminen suomenkieliseen vähemmistöön 1950- ja 1960-luvuilla. Kyseinen tutkimuskohde on Åminneforsin terästehdasyhdyskunta entisessä Pohjan kunnassa (nykyisessä Raaseporissa) Länsi-Uudellamaalla. Suomenkielinen työväestö kuului 1970-luvulle saakka paikkakunnan kielivähemmistöön ja ruotsinkieliset olivat enemmistönä sekä työväestössä että tehtaan johdossa.⁵

Aiempi tutkimus ja aikalaiskeskustelu ovat tuoneet osviittaa ns. kieliriidan uudelleen syttymisestä monilla kaksikielisillä paikkakunnilla toisen maailmansodan jälkeen.⁶ Etenkään ruotsinkielisen työväestön kokemuksia kieliriidasta ei ole tutkittu juuri ollenkaan. Vaikka kysymys olisikin vain ”pienestä” ilmiöstä Suomen lähihistoriassa, kantäväestön suhde pakolaisiin ja muuttajiin ja siitä syntyvä etninen konflikti on taas yleiseurooppalaisessa mittakaavassa varsin laaja yhteiskunnallinen ilmiö. Myös Suomen sodanjälkeinen yhteiskuntahistoria on mahdollista liittää tähän laajempaan sodanjälkeiseen yleiseurooppalaiseen kontekstiin. Artikkelin aihe on tästä näkökulmasta verrattavissa

muun Euroopan sodanjälkeiseen pakolais- ja siirtolaishistoriaan, jota on tutkittu muun muassa luokan, etnisyyden ja sukupuolen näkökulmasta.⁷

Etnisyydellä viitataan arkikielessä ihmisryhmien alkuperään ja kuuluvuuteen tiettyyn etniseen ryhmään. Etninen ryhmä on kuviteltu yhteisö, joka muotoutuu käsityksestä yhteisestä historiallisesta ja kulttuurisesta taustasta, ulkonäöstä, kielestä ja näiden pohjalta tehtyyn rajanvetoon muihin etnisiin ryhmiin.⁸ Artikkelissa käytän etnisyyden teoreettista käsitettä, koska se mielestäni edesauttaa analysoimaan nk. kielisuhteita, jossa suomalaisten kieli-identiteetti nähdään nationalismin tuotoksena. Etnologi Bo Lönnqvist on määritellyt suomenruotsalaisuutta etniseksi identiteetiksi, jonka tavoitteena on yhdistää ruotsinkielisiä eri sosiaalisista ryhmistä etniseksi ryhmäksi, johon liittyy selkeä rajanveto suomenkielisiin sekä suomensuomalaisten ja suomenruotsalaisten välillä.⁹

Näen, että etnisuus on oleellinen osa nationalismia, jonka keskeinen tavoite on etnisen ryhmän oikeuksien toteuttaminen ja puolustaminen suhteessa muihin etnisiin ryhmiin. Tätä poliittista tavoitetta voi kutsua etnonationalismiksi. Historioitsija Max Engmanin mukaan suomenruotsalaista etnisyyttä pidettiin tärkeänä ruotsinkielisen väestön syvissä riveissä, mutta ”tavallisten” ruotsinkielisten etnonationalismia on kuitenkin tutkittu varsin vähän aiemmassa historiantutkimuksessa.¹⁰ Uusimmassa suomalaisessa työväenhistorian tutkimuksessa on sen sijaan nostettu esille suomenruotsalaisen vähemmistönationalismin vaikutus ruotsinkielisessä työväenliikkeessä ja työväen arjessa 1900-luvulla.¹¹ Myös uusimmassa historiallisessa nationalismitutkimuksessa on siirretty analyttistä katsetta ”tavallisten” ihmisten kokemuksiin ja käytäntöihin, joilla nationalismia on tuotettu alhaaltapäin.¹² Artikkelini hakee inspiraatiota tästä tutkimussuuntauksesta, jossa tutkimuskohteena on työväen kokemukset (etno)nationalismista ja se, miten työväki ei ainoastaan toiminut vastaanottavana osapuolena vaan myös nationalismin agenttina.

Sukupuolihistoria on tutkinut nationalismin ja sukupuolen välistä suhdetta. Historioitsija George L. Mossen mukaan

etniset stereotyyptit liittyvät tiivistä sukupuolittuneisiin käsityksiin maskuliinisuudesta.¹³ Tässä artikkelissa tarkastelemani paikallisen ruotsinkielisen enemmistön etnonationalismi ja siihen liittyvä muukalaisvastaisuus, ja sen historialliset kerrostumat liittyivät myös aikakauden sukupuolikäsityksiin. Muun muassa suomenkielisten muukalaisten seksuaalisointi oli osa etnonationalistista diskurssia. Etnonationalistista diskurssia, jossa jonkun muun etnisen ryhmän jäseniä seksualisoitiin, voidaan siis pitää eräänä vallankäytön muotona. Artikkelissa tutkin, miten nämä ilmiöt liittyivät suomenruotsalaisen tehdasyhteisön valtasuhteisiin ja sen normeihin. Miten etnonationalismi ja sukupuoli vaikuttivat paikallisessa poliittisessä toiminnassa? Artikkelin tavoite on sekä valottaa etnonationalismin merkitystä Suomen työväenhistoriassa että historiallis-empiirisellä tutkimuksella tuoda tutkimuksellista tietoa etnisyyden, sukupuolen ja luokan yhteyksistä suomalaisen työelämän suhteisiin.

Ruotsinkielisen työväestön sodanjälkeiset kokemukset

Toisen maailmansodan jälkeen Suomen ruotsinkielisillä alueilla koettiin, kuten muuallakin sodanjälkeisessä Euroopassa, pakolaisvyöry ja uuden siirtolaisväestön saapuminen. Nämä sodanjälkeiset ilmiöt vaikuttivat merkittävästi ruotsinkielisen alueen paikallisiin rakenteisiin ja sen asukkaiden arkeen. Muuttoliikehdintä maaseudulta kaupunkeihin ja teollisuustaaajamiin vaikutti myös merkittävästi ruotsinkielisiin alueisiin 1950- ja 60-luvuilla. Ruotsinkielisen paikallisväestön kohtaamiset suomenkielisen pakolais- ja työsiirtoväen kanssa eivät sujuneet kuitenkaan mutkitta. Tätä seikkaa ovat historioitsijat Aapo Roselius ja Tuomas Tepora äsken ilmestyneessä teoksessa avanneet. He ottavat käsittelyyn karjalaissiirtoväen sijoittamisen Suomen ruotsinkielisille alueille talvi- ja jatkosodan jälkeen sekä niistä syntyneet nationalistissävytteiset kitkat.¹⁴

Karjalaissiirtoväen sijoittaminen ja myöhemmin suomenkielisen työväestön muutto ruotsinkielisille alueille herättivät monilla

paikkakunnilla ruotsinkielisen paikallisväestön vastustusta. Roselius ja Tepora osoittavat, miten ruotsinkielinen maanviljelijäväestö vetosi 1900-luvun alun ruotsalaisuusliikkeen käsitteeseen ”ruotsalainen maa” (”svenska jorden”) ja sen puolustamiseen ”muukalaisten invaasiota” vastaan. Vähemmälle huomiolle on jäänyt ruotsinkielinen työväestö ja sen suhde ruotsalaisuusliikkeeseen ja ruotsalaiseen vähemmistönationalismiin. Aiheeseen on kuitenkin viime vuosina syvennytty, ja myös Roselius & Tepora esittävät, että ruotsinkielinen työväestö oli huolestunut työpaikkojensa ja toimeentulonsa puolesta siirtoväen saapuessa ruotsinkielisille seuduille.¹⁵ Esimerkiksi Billnäsin ruukintyöläiset pelkäsivät joutuvansa hädetyiksi yhtiön asunnoista karjalaisten ”invaasion” takia.¹⁶

Ruotsinkielisen rannikkoseudun suomenkielistyminen, joka oli merkittävää etenkin Uudellamaalla, alkoi jo 1800-luvun loppupuolella teollistumisen ja elinkeinovapauden myötä. Kartanot ja kasvavat teollisuuskeskukset alkoivat värvätä työntekijöitä muualta kuin lähiseuduilta. Esimerkiksi 1900-luvun alussa Billnäsin ruukintyhtiö värväsi työntekijöitä Itä- ja Keski-Suomesta ja ruukkiin syntyi kaksikielinen työväestö. Näin tapahtui tietenkin myös kasvavissa tehdaskaupungeissa, kuten Helsingissä. Mutta Helsingissä suomen- ja ruotsinkielinen työväestö olivat molemmat muuttajia kasvavassa tehdaskaupungissa ja näin ollen samassa tilanteessa uudessa ympäristössä. Tosin ruotsinkieliset työnantajat jossain määrin suosivat ruotsinkielisiä työntekijöitä ja edesauttoivat heidän sosiaalista nousuaan yhteiskunnassa. Ruotsinkielisen maaseudun ruukki- tai kartanoyhteisöön muutaneita suomenkielisiä taas vierastettiin ja pidettiin jopa uhkaavina muukalaisina paikallisen ja syntyperäisen ruotsinkielisen työväestön rinnalla.¹⁷

Vähemmän tutkittu seikka on, miten suurten tehdas- ja maataloustyönantajien työvoiman värvääminen suomenkielisiltä seuduilta herätti etnonationalistista liikehdintää suomenruotsalaisen parissa 1900-luvun taitteessa ja sen jälkeen. Kysymys suomenkielisen työväen ”invaasiosta” herätti paljon keskustelua muun muassa ensimmäisessä ruotsalaisessa puoluekokouksessa 1895.

Myöhemmin perustetussa Ruotsalaisessa Kansanpuolueessa (RKP) esiintyi sekä etnonationalistisia että muukalaisvihamielisiä näkemyksiä liittyen suomenkielisten muuttoon ruotsinkielisille seuduille. Maaseudun ruotsinkieliset talonpoikaisedustajat kritisoivat ruotsinkielisiä suurtyönantajia heidän välinpitämättömydestään kielikysymystä kohtaan. Ruotsinkieliset kunnallispäätäjät olivat taas huolestuneita lisääntyvistä menoista, joita uudet suomenkieliset asukkaat aiheuttivat kunnalle. Tällaisia olivat muun muassa suomenkielisten kansakoulujen perustamiskulut ja lisääntyvät köyhäinhoitomenot. Ruukinomistajat kuitenkin puolustivat suomenkielisten palkkaamista ja esittivät vastalauseena syytöksille, että heidän omistamansa yhtiöt kustansivat omilla varoillaan myös suomenkielisten työntekijöiden sosiaalihuoltoa ilman julkisia varoja. Toisinaan pelättiin myös 1900-luvun alussa, että suomenkielinen työväestö levittäisi sosialismia ja kapinahenkeä ruotsinkieliselle rannikkoseudulle. Arveltiin myös, että suomenkieliset olisivat aiheuttaneet lisää levottomuutta ja huonotapaista elämää ruotsalaisseuduille. Vuoden 1918 sisällissota on monesti nähty ”suomenkielisten ja venäläisten kapinana”, jossa muukalaiset harhaanjohtivat tai pakottivat ruotsinkielisiä punakaartiin.¹⁸

Maaseudun tehdas- tai kartanoyhteisössä kieliraja oli kuitenkin häilyvä. Arkinen kanssakäyminen yli kielirajan oli yleistä ja monesti syntyi myös kaksikielisiä avioliittoja, perheitä ja sukulaisyhteyksiä. Toisaalta monilla kaksikielisillä paikkakunnilla perustettiin ”käytännöllisistä syistä” erilliset ruotsin- ja suomenkieliset työväenyhdistykset ja joillakin paikkakunnilla toimi jopa erikieliset ammattiyhdistykset. Monesti erikieliset työväenyhdistykset pyrkivät noudattamaan ”internationaalien periaatteita” tekemällä yhteistyötä yli kielirajan. Mutta kuvitteellinen kieliraja ja ympäröivän yhteiskunnan etnonationalismi ehkäisivät ajoittain kansainvälisen solidaarisuustunteen syntymistä kaksikielisen paikkakunnan työväestössä.¹⁹

Sodan jälkeen ruotsinkielisillä paikkakunnilla, joissa työväestö oli ripeästi suomenkielistynyt, esiintyi muukalaisvastaisuutta. Esimerkkitapaus on entinen Pohjan kunta ruotsinkieli-

sellä Länsi-Uudellamaalla, joka oli yksi Suomen teollistuneimmista maalaiskunnista ajanjaksona 1940–70 johtuen kunnassa sijaitsevista maineikkaista rautaruukeista, kuten Billnäs, Fiskars ja Åminnefors. Pohjaa (ja Dragsfjärdiä) on myös pidetty poikkeuksena ruotsinkielisessä Suomessa, jossa pääosa kunnan ruotsinkielisistä asukkaista oli 1970-luvulle asti tehdas- tai maatyöväkeä ja kannattivat vasemmistopuolueita vaaleissa.²⁰ Sodanjälkeisenä aikana Pohjan kielisuhteet muuttuivat kasvavan muuttoliikkeen takia. Vuonna 1940 n. 75 % kunnan asukkaista oli ruotsinkielisiä, mutta vuoteen 1970 mennessä jo yli puolet asukkaista oli suomenkielisiä. Yleisin määränpää Pohjasta poismuuttaneille ruotsinkielisille oli joko ruotsinkieliset naapurikunnat tai Ruotsi, kun taas Pohjaan muuttaneet saapuivat pohjoisesta suomenkielisestä Suomesta.²¹

Ruotsinkielisen työväestön huoli toimeentulosta sai etnonationalistisia sävyjä, jota suomenruotsalainen työväenliike pyrki hyödyntämään taistelussa suomenruotsalaisten äänestäjien suosiosta. Ruotsinkielinen työväenliike ei vierastanut ennen sotia tai niiden jälkeen nationalistissävyytteisen puheen käyttämistä herättääkseen ruotsinkielisen työväestön luokkatietoisuuden.²² Samaan aikaan suomenruotsalainen vasemmisto pyrki torjumaan porvarillisen RKP:n mahdollisuudet yksin vedota ”ruotsalaisen maan” puolustukseen:

Ruotsalaiskansan intressien puolesta ja asutuslakiin nojautuen, me Kansandemokraatit vaadimme, että ruotsalaisten maanhankinta suoritetaan nopeassa järjestyksessä. Se on muutenkin paras, luonnollisin ja tehokkain tapa torjua uhka ruotsalaisseutujen suomalaistumista vastaan [...].²³

Sodan jälkeen ruotsinkielisessä työväenliikkeessä moitittiin suomenruotsalaisia työnantajia ja sen suosimaa RKP:tä siitä, että työnantajat mieluummin palkkasivat ”halpaa” suomenkielistä työvoimaa kuin ruotsalaisseutujen ”omaa” työväkeä.²⁴

Ruotsinkielisten työväenliikeaktivistien väitteet suomenkielisestä halpatyövoimasta olivat todennäköisesti tarkoitushakuista liioittelua. Mutta ruotsinkielinen työväki koki yhtä lailla kuin muu

palkkatyöväki epävarmuutta, joka vahvisti vanhoja ennakkoluuloja suomenkielisiä muukalaisia kohtaan. Toisaalta Åminneforsin tehtaalla palvellut teknikko Per-Olof Blomqvist on kirjoittanut työpaikkansa historiasta ja hän esittää, että ruotsinkielisten työntekijöiden muuttoliike muun muassa Ruotsiin korreloi sodanjälkeisen ajan lakkojen ja niiden jälkiselvittelyn kanssa. Työnantaja korvasi lakkojen jälkeen poismuuttaneita työntekijöitä muualta tulleilla suomenkielisillä työnhakijoilla.²⁵ Kuitenkin tarvitaan lisää tutkimusta siitä, miten 1940- ja 1950-lukujen laajat levottomuudet tehdastyöpaikoilla vaikuttivat ruotsinkielisen työväestön maastamuuttoon. Ay-toimitsijoiden diskriminointia pidettiin yhtenä syynä suomenruotsalaisten maastamuuttoon vuoden 1980 suomenruotsalaisen siirtolaisuuskomitean mietinnössä.²⁶

Ruotsinkielisen työmiehen päiväkirja kokemuksen lähteenä

Miten sitten ruotsinkielinen työväestö koki sodan jälkeiset muutokset ja mistä heidän kokemuksensa juontuivat? Lähestyn aihetta yhden henkilön näkökulmaa tarkastelemalla. Tämä ei kuitenkaan merkitse, että artikkelini rajoittuisi vain yhden henkilön elämäkertaan, vaan artikkelin tarkoituksena on päästä päähenkilön välityksellä kiinni laajemmin menneisyyden ruotsinkielisen työväestön kokemus- ja ajatusmaailmaan.

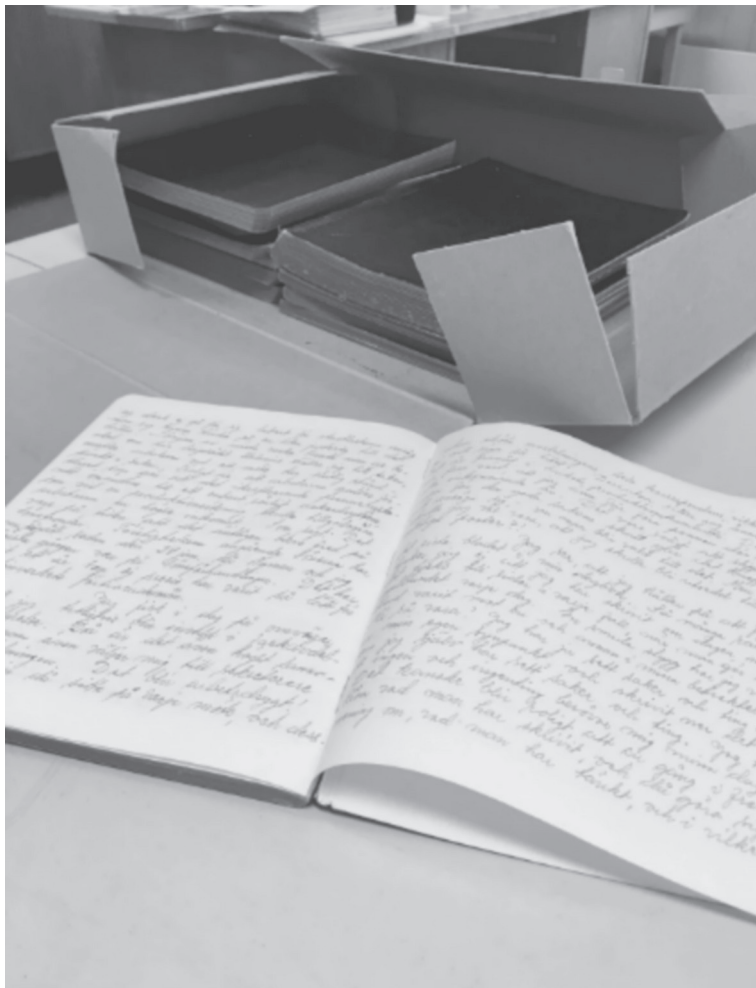
Artikkelin päähenkilö on ruotsinkielinen työmies nimeltä Alfons Flemmich. Hän syntyi Fiskarsin ruukinkylässä 1907 ruotsinkieliseen työläisperheeseen. Hänen isänsä oli mukana perustamassa paikallista ruotsinkielistä työväen- ja ammattiyhdistystä sekä ruukintyöväen osuuskauppaa. Vanhemmat veljet olivat sisällissodan aikana punakaartissa ja sodan jälkeen tuomittuja valtiotrikollisia. Lapsuus- ja nuoruusaikansa Alfons Flemmich vietti Fiskarsissa ja seurasi isänsä jalanjälkiä ruukin mekaaniselle verstaalle. Siellä Alfons oli töissä, kunnes hän joutui työttömäksi 1930-luvun pula-aikana ja muutti tilapäisesti Helsinkiin. Ennen talvisodan syttymistä Flemmich oli kouluttautunut metsänvarti-

jaksi Tammisaassa, mutta tätä ammattia hän ei koskaan päässyt harjoittamaan. Sotien aikana hän palveli rintamalla huoltokomppaniassa. Sodan jälkeen hänen työpaikkansa vaihtuivat ja hän oli työtön useaan otteeseen, kunnes vuonna 1947 hänet palkattiin romunlastaajaksi Åminneforsin teräsvalimolle. Suunnitelmissa oli myös muutto pois kotipaikkakunnalta. Hän oli tehtaalla töissä, samassa työtehtävissä, kunnes lähti eläkkeelle vuonna 1972.

Flemmich kuoli 1990 ja jätti jälkimaailmalle varsin laajan kokelman päiväkirjoja, joita hän kirjoitti 1940-luvulta 1980-luvulle saakka. Flemmichin leski Anna-Lisa Flemmich toimitti miehensä päiväkirjat ja jäämistön tuolloin vasta perustettuun Pohjan paikallishistorialliseen arkistoon. Anna-Lisa Flemmich kuoli 1999 ja hänellä tai Alfonsilla ei ollut jälkeläisiä. Flemmichin päiväkirjat tarjoavat tärkeän kurkistusaukon ruotsinkielisen työmiehen kokemuksiin ympäröivästä yhteiskunnasta, ja olen erityisesti kiinnostunut siitä, miten ruotsinkielinen työmies suhtautui sodan jälkeisiin, muuttuviin kielisuhteisiin ja miten kielisuhteet liittyivät sodanjälkeiseen muuttuvaan yhteiskuntaan.

Perinteisesti päiväkirjoja on pidetty autenttisena historiallisena lähdeaineistona, jossa historioitsijalle tarjoutuu mahdollisuus saada selville menneisyyden henkilön yksityisiä ajatuksia ja ”todellisia” kokemuksia. Flemmich kävi ajoittain eräänlaista vuoropuhelua kuvitteellisen lukijan kanssa ja myös pyysi lukijan ymmärrystä häntä kohtaan. Synkimpinä hetkinä hän lausui epätoivoisesti, ettei kukaan kuitenkaan lukisi hänen arkisia mietteitään.²⁷ Tällaiset tokaisut ilmaisevat päiväkirj kirjoittajan ajattelua siitä, että yksityiset päiväkirjat olivatkin tarkoitettu muiden luettavaksi. Toinen tapa lähestyä päiväkirjoja on problematisoida kirjoittajan välittämät henkilökohtaiset kokemukset eletystä historiasta. Yksilön päiväkirjaan kirjoittamia, omakohteisesti kuvaamia historiallisia kokemuksia voi pitää ympäröivän yhteiskunnan ja kulttuurin tuottamina artikulaatioina sen sijaan, että ne nousisivat kirjoittajan sisimmistä tunteista. Historioitsija Penny Summerfieldin mukaan päiväkirjat dokumentoivat sellaista ”itsensä hallitsemisen tekniikkaa”, jossa yksilö käy jatkuvaa vuoropuhelua muun yhteiskunnan kanssa ja jossa kirjoittaja pyr-

Alfons Flemmichin päiväkirja. Kuva: Matias Kaihovirta.

kii sopeutumaan ja käyttämään ympäröivän yhteiskunnan normeja ja sääntöjä oman elämänsä hallitsemiseksi ja antaakseen sille merkityksen.²⁸

Näin myös tulkitsen Alfons Flemmichin päiväkirjaa, jossa hän kuvaa arjen elämyksiä oman kokemusyhteisönsä luokka-, sukupuoli-/seksuaalisuus- ja etnisyyshierarkioiden kautta. Näiden analyttisten käsitteiden voidaan katsoa muodostavan kolme erilaista teoreettista näkökulmaa, joita ei voida helposti yhdistää. Yksi tapa käsitellä näitä kolmea samanaikaisesti on ymmärtää, miten ne ovat yhteydessä toisiinsa. Esimerkiksi luokkakokemukset, joista Flemmich kirjoittaa päiväkirjassaan, hän ilmaisi yhdistämällä luokkakäsityksiin sukupuolen ja etnisyyden. Tapa luonnehtia koettua ympäristöä tapahtui siis Flemmichin kirjoituksissa järjestelemällä muita henkilöitä hierarkkisesti, jossa eri epätasa-arvon ulottuvuudet eli luokka, sukupuoli, etnisyyshierarkiat kohtaavat. Flemmichin päiväkirjoista on siis mahdollista tutkia sitä, miten ruotsinkielinen työväenluokkainen mies toisti oman aikakautensa kulttuurisia käsityksiä suomenkielisestä vähemmistöstä ”muukalaisina” suomenruotsalaisessa tehdasyhteisössä.²⁹ Niin sanotussa post-marxistisessa teoriassa puhutaan siitä, miten erilaiset identiteetit muodostuvat sellaisten diskurssien kautta, joissa eri käsitteet yhdistyvät toisiinsa samanaikaisesti.³⁰ Tällä tavoin Flemmichin päiväkirjan voidaan katsoa heijastavan suomalaisen luokkayhteiskunnan diskursiivisia olosuhteita, joita työväki muokkasi omiksi kokemuksikseen sodanjälkeisenä aikana. Tässä kohtaan on myös tärkeätä painottaa tämän teoreettisen lähestymistavan tutkimuseettinen aspekti: tarkoitukseni on tutkia menneisyyden historiallisia valtarakenteita yhteiskunnassa, miten ne heijastuivat yksilön päiväkirjassa, eikä niinkään osoittaa syyllistävää sormea historiallisen henkilön toiminnalle tai ajattelulle.

Etnonationalismi ja työväenluokkainen maskuliinisuus suomenruotsalaisessa tehdasyhteisössä

Mitkä olivat sitten ne diskursiiviset olosuhteet, jotka vaikuttivat suomenruotsalaisessa tehdasyhteisössä? Seuraavassa käsittelem sitä, miten paikallinen ruotsinkielinen työväenkulttuuri, jossa Alfons Flemmich vaikutti, kehittyi suomenruotsalaisen etnonationalismin, ruotsinkielisen työväenliikkeen ja paikallisen tehdasyhteisön vuorovaikutuksessa.

Eteenkin lapsuus- ja nuoruusvuosien Fiskarsin ruukki 1910- ja 20-luvulla ilmenee Flemmichin myöhemmässä elämässä päiväkirjan kautta eräänlaisena nostalgisena muistona ja positiivisena kokemuksena. Jatkosodan aikana päiväkirjan ohella Flemmich kirjoitti muistelmia entisajan Fiskarsista, jonka hän oli nuoruudessaan kokenut ja josta hän oli myös kuullut vanhemmilta ruukin työntekijöiltä. Tarinoista ja nuoruuden kokemuksista syntyi kirja ”Neribrukare och oppibrukare: minnen och hågkomster” (”Alaruukkilaiset ja yläruukkilaiset: muistoja ja muistikuvia”), jonka julkaisi Fiskarsin kotiseutuyhdistys 1947. Mistä juontuivat Flemmichin nostalgiset kuvaukset menneisyydestä, turhautuminen 1940-luvun elämänmenoon ja huoli ja epävarmuus tulevaisuudesta? Miten niitä tulisi ymmärtää?

Nostalginen suhtautuminen menneeseen, kuviteltuun ja kadonneeseen yhteisöllisyyteen, on oleellinen osa nationalismia, jossa ilmaistaan kaihoa menneisyyteen. Alfons Flemmichin tapauksessa kyse oli menneestä yhteisöllisyydestä, joka hänen mukaansa oli kadonnut siitä nykyhetkestä, jolloin hän kirjoitti päiväkirjaansa 1960-luvulla Åminneforsissa. Nationalismi-tutkija John Armstrongin mukaan nostalgia nationalistin maailmankuvassa edustaa menneen maailman paremmuutta. Armstrong luonnehtii nostalgisia tunteita varsin yleiseksi eurooppalaisessa modernissa nationalismissa, jossa modernia yhteiskuntakehitystä ei koeta nationalistin näkökulmasta hyväksi. Yhteiskunnan koetaan erkaannuttavan nykyihmistä menneestä ja ”puhtaaksi” koetusta alkuperäisestä kulttuurista ja elämäntavasta. Nostalgiaa on siis pidettävä sosiohistoriallisena konstruktiona eikä niinkään

ihmisen ”luonnollisena” tapana suhtautua kaivaten menetettyyn menneisyyteen. Etnonationalistin poliittinen tavoite nojautuu nostalgiseen kuvaan menneisyyden ”kulta-ajasta”, jota hän tahtoo palauttaa nykymaailmaan.³¹

Fiskarsin ruukissa kehittyi 1900-luvun alkuvuosikymmeninä suomenruotsalainen työväenkulttuuri, jossa yhdistyi sosialistinen luokkatietoisuus ja suomenruotsalainen vähemmistönationalismi. Jälkimmäinen ilmeni ruotsinkielisten työläisten poikkeuksellisen vahvana kiinnostuksena kotiseudun perinteitä ja historiaa kohtaan. Etenkin 1920-luvulla, jolloin suomenruotsalaiset hakivat paikkaansa vastikään itsenäistyneessä suomalaisessa kansallisvaltiossa, suomenruotsalainen itsetietoisuus heijastui myös Fiskarsin ruukissa. Kotiseutujulkaisuissa painotettiin, miten alkuperäiset asukkaat Fiskarsin alueella olivat saapuneet keskiajan alun ruotsalaisten ristiretkien yhteydessä ja asuttaneet ennestään asumattoman alueen. Itse rautaruukki oli perustettu Ruotsin suurvalta-aikana 1600-luvulla ja ruukin omistajat ja vanhimmat työläissuvut olivat saapuneet Ruotsista. Eräs Flemmichin esi-isistä, seppämestari Johan Gottlieb Flemmich oli värvätty 1700-luvulla Saksasta Ruotsiin Forsmarkin ruukkiin, josta hän sittemmin muutti Länsi-Uudellemaalle Fagervikin ruukkiin. Hänen jälkeläisensä jatkoivat muun muassa ruukintyöläisinä eri Länsi-Uudenmaan ruukeissa aina 1900-luvulle saakka.³²

Vanhat rautaruukit nähtiin myös tärkeänä osana sitä vaikutusta, joka ruotsalaisella kulttuurilla oli suomalaisen kansakunnan historiaan. Entisajan työstä ja rautasepistä kerrottiin kaskuissa, runoissa ja tarinoissa ja niitä julkaistiin. Niissä toistui käsitys ruotsalaisen kulttuurisen vaikutuksen merkityksestä suomalaiselle teollisuudelle. Näin syntyi käsitys ruotsalaisuuden merkityksestä ja oikeutetusta asemasta teollisuuden edelläkävijänä ja uranuurtajana uudessa, itsenäisessä ja modernisoituvassa Suomessa.³³

Tämä edellä kuvattu vähemmistönationalistinen diskurssi vaikutti todennäköisesti nuoreen Alfons Flemmichiin, joka varttui aikuiseksi 1910- ja 1920-lukujen Fiskarsin ruukissa. Toisaalta romantisoiva kuva ruukin menneisyydestä ja yhteisöllisyydestä

oli ristiriidassa tehdasyhteisön sosiaalisen todellisuuden kanssa, jossa vallitsi aineellinen puute, köyhyys ja ruukintyöläisten kokemus epäoikeudenmukainen kohtelu. Etenkin sisällissodan kokemukset heittivät varjoja ruukkiyhteisön asukkaisiin ja heidän elämänmenoonsa, ja Alfons Flemmich olikin loppuelämänsä katkera siitä epäoikeudenmukaisesta kohtelusta, jolla valkoinen tehdasjohto kohteli entisiä punaisia fiskarsilaisia, hänen perheensä mukaan lukien. Kuitenkaan Alfons Flemmich ei kyseenalaistanut Fiskarsin ruukin yhteisöllisyyden mielikuvaa, vaan syytti sen sijaan henkilöitä, jotka olivat tietoisesti rikkoneet tätä koettua yhteisöllisyyttä. Näitä olivat esimerkiksi esimiehet ja tehdasjohtoon kuuluneet jäsenet, mutta myös muukalaiset, joiden ei katsottu kuuluvan yhteisöön.³⁴

Julkaisemattomassa esseessään historioitsija Max Engman on soveltanut Eric Hobsbawmin työväenaristokratian käsitettä kuvaamaan Fiskarsin tehtaan työntekijöiden suhtautumista työyhteisöille tyypillistä paternalistiseksi kuvattua hyvinvointijärjestelmää kohtaan. Ruukin tehdaspatalonialismi suosi erityisesti paikkakunnalle sitoutuneita, kunnollisia ja ammattitaitoisia miehiä ja heidän perheitään. Engman näki, että tehtaan työläisaristokraatit oppivat käyttämään etuoikeutettua asemaansa tehtaalla neuvotteiluissa tehtaan johdon kanssa arjen asioiden parantamiseksi. Tehtaan työläisaristokraattien odotettiin toimivan ja käyttäytyvän tehtaalla moitteettomasti, noudattavan tehtaan johdon ohjeita ja määräyksiä.³⁵

Sukupuolihistoriallisesta näkökulmasta miehinen työläisaristokratia edustaa sosiologi Raewyn Connellin käsitteen mukaan eräänlaista paikallista hegemonista maskuliinisuusiannetta. Todellisuudessa harva mies onnistuu saavuttamaan tätä ihannetta, mutta Connellin mukaan hegemoninen maskuliinisuus ohjailee miehiä sukupuolittuneeseen käyttäytymiseen. Paternalistisessa tehdasyhteisössä työläismiesten odotettiin toimivan kunnollisina perheenisinä ja -elättäjinä. Tämä antoi heille etuoikeuksia, vaikutusvaltaisen aseman yhteisössä ja erilaisia sosiaalisia etuuksia työsuhteessa. Hegemonista maskuliinisuuta harjoittavat työläisaristokraatit käyttivät näin heidän ylivaltaansa muita miehiä ja

naisia kohtaan.³⁶ Tärkeintä tässä ovat maskuliinisuuden odotukset, jotka ilmenevät Flemmichin päiväkirjasta. Näitä ovat hänen oman elämänsä odotukset ja myös vaatimukset, joita hän esitti muita miehiä ja etenkin suomenkielisiä tulokkaita kohtaan. Niihin tutustutaan artikkelin seuraavissa luvuissa.

Työmiehen itsekontrolli

Mitäs sinä siellä minulle luet moraalista, senkin pikku piru? Opetä minulle sen sijaan olemaan mies!³⁷

Sopeutuminen jatkosodan jälkeen rauhanaikaan oli haastavaa monille suomalaisille, myös Alfons Flemmichille. Ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina hän koki useita henkilökohtaisia kriisejä: avioero ja myrskyisiä irrallisia naissuhteita, morsiamen uskottomuus ja Flemmichin temperamenttisuus, liiallinen alkoholinkäyttö ja äidin kuolema. Ennen siirtymistä Åminneforsin teräsvalimon kokopäivätyöhön hän oli ajoittain työttömänä ja myös työkyvyttömänä sodanaikaisen selkävaiivansa takia. Näytti siltä, ettei Flemmich löytäisi paikkaansa sodanjälkeisessä arjessa. Aika ajoin hän ilmaisi synkkiä ajatuksia elämästään ja vaikutti kärsivän jonkinlaisesta masennuksesta. Hän kohtasi ympärillään myös henkilökohtaisten ongelmien parissa ponnistelevia ystäviä, jotka elivät yhtä itsetuhoisesti kuin hän itse. Itsesäälistä ja itsesyytöksistä seurasi taas hartaita lupauksia parantumisesta ja paremmasta itsekurista, joilla hän vielä toivoi saavansa muiden kunnioitusta tullessaan paremmaksi ihmiseksi. Päiväkirjasta tuli venttiili, jonka avulla hän purki sodanjälkeisiä ajatuksiaan ja tunteitaan, joskus alkoholin vaikutuksen alaisena. Näin Flemmich kävi sisäistä kamppailua itsensä kanssa sodan jälkeen.³⁸

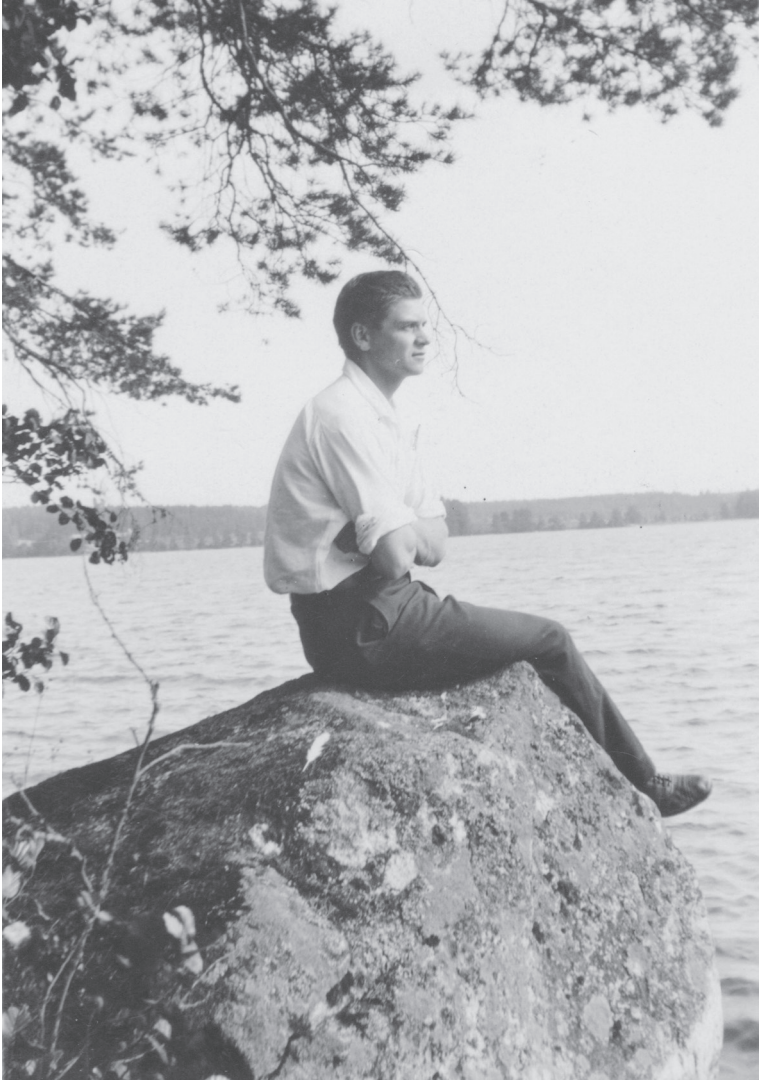
Sota oli pakottanut monet miehet aiemmin tutuista yhteisöistä pois ja tuonut yhteen erilaisia miehiä kohtaamaan sodan äärimmäisiä kokemuksia.³⁹ Flemmich alkoi kirjoittaa säännöllisesti päiväkirjaa talvisodan viimeisillä kaoottisilla viikoilla, ja kirjoittaminen jatkui sen jälkeen. Jatkosodan aikana hän myös kirjoitti mainitun teoksen ”Neribrukare och oppibrukare”, erään-

laisena todellisuudenpakona sodan jännitteestä ja joskus ikävyydestä, kodin kaipuusta, ja lapsuus- sekä nuorisovuosien läheisten ystävien äkillisen kuoleman tuottamasta surusta. Turvallisen ja harmonisen kotiseudun muistaminen oli pakenemista sodan julmasta todellisuudesta. Kirjassa hän muisti lämmöllä niitä vanhoja työläismiehiä, joita hän nuoruudessaan oli tavannut ja joiden elämästä hän kirjassaan kertoi.⁴⁰ Samalla hän haikaili menneisyyteen ja muistot entisajan tehdasyhteisön elämänmenosta olivat myös eräänlainen ”odotushorisontti” omille tulevaisuudensuunnitelmille sodan jälkeen. Hänellä oli toive saada elää sellaista elämää, jota hän kuvasi kirjoituksissaan vanhoista miehistä työläisaristokraateista. Mutta kun elämä ei kuitenkaan seurannut tätä hänen odottamaansa kaavaa, hän kohtasi henkilökohtaisen rauhankriisin.

Flemmich toivoi voivansa ”elää hiljaista, rauhallista elämää, saada työpaikan ja oman kodin vaimon ja lapsia”. Hän itse koki, että ympäristö näki hänet ”laiskana ja pahana miehenä”.⁴¹ Hän kirjoitti päiväkirjaan toistuvasti henkilökohtaisista taloudellisista ongelmista ja vaikeuksista löytää paikkaansa elämässä:

Viime aikoina minusta tuntuu, että kaikki pitävät minua hulttiona. Toivon vielä, että voisin saada oikean työpaikan ja saada tuntea olevani yhtä hyvä mies kuin kuka tahansa muu. Antakoon Jumala sen vielä tapahtuvan.⁴²

Tavallaan Flemmichin päiväkirjamerkinnot vuosilta 1946–47, joissa toistuu itsesääli ja itsesyytökset, kuvaavat sodanjäkeistä suomalaista mielenmaisemaa. Sotaveteraaneja, kuten Flemmichiä, tosin arvostettiin julkisuudessa isänmaallisista sankariteoistaan. Mutta veteraanien sopeutumisvaikeuksiin suomalainen yhteiskunta suhtautui pitkälti ”perinteisiin” kristillisisänmaallisiin arvoihin nojautuen. Työtä ja perhettä pidettiin ”luonnollisina” instituutioina, jotka sopeuttaisivat sodankäyneet miehet takaisin rauhanajan arkeen. Suomessa 1960-luvulle saakka vallinnut sosiaalipoliittinen ajattelu perustui aikaisempien vuosikymmenien yöpartijavaltioon, jossa jokaisen tulisi tulla toimeen omien kykyjensä avulla.⁴³ Se, että Flemmich katsoi itseensä ja syytti vain

Ruotsinkielinen ruukintyöläinen Alfons Flemmich oli syntynyt Pohjan kunnassa. Hänen päiväkirjansa on kuvaus suomenruotsalaisen työväestön kokemuksista 1940–80-luvuilta. Kuva: Pohjan paikallishistoriallinen arkisto.

itseään omasta hankalasta elämäntilanteestaan ja kyvyttömyydestään tulla toimeen ”vahvana miehenä, jolla on säilynyt terve järki”⁴⁴, oli porvarillisesta näkökulmasta oikea ja hyväksyttävä perustelutapa lähestyä omia henkilökohtaisia ongelmia ja arvioida omaa epäsosiaalista käyttäytymistä, jotka edelleen johtivat itse aiheutettuihin ongelmiin.

Itsekurista ja -kontrollista muodostui kartta, jota Flemmich käytti löytämään tiensä pois sodanjälkeisestä ahdingostaan. Päiväkirjamerkintä syksyiltä 1949, jolloin Flemmich oli jo ollut jonkin aikaa Åminneforsin teräsvalimolla töissä, paljastaa, miten hän päätyi työvuoron jälkeen hieman viinahoureissa keittiöpöydän äärelle asunnossaan pohtimaan työmiehen surkeaa ole-massaoloa:

Sieltä saapuu linja-auto, joka ajaa ohi – ja terästehtaalla viheltää pilli raudanlaskulle. Muutaman minuutin kuluttua pienellä joukolla nuoria vahvoja miehiä loistaa siellä hiki. Hauskaa – pirun hauskaa, koska nämä työläiset tarttuvat rautanyrkeillään surkeaan leipäänsä, kun taas jotkut ihramahat ansaitsevat tuhansia markkoja [...] Ajattele, kuinka suurta iloa näillä köyhillä piruilla on elämästään. Hän ansaitsee jokapäiväisen leipänsä, ottaa ehkä kännit kun työviikko on ohi ja sitten tuskallinen tai katkeransuloinen yhdyntä hänen – tai jonkun muun naisen kanssa. Ei lepoa, ei rauhaa, vain ahdistuneita ajatuksia ongelmasta, kuinka päästä seuraavaan työjaksoon uudelleen, - viikko. Sama homma vuosi vuodelta, kunnes jonain päivänä olet valmis, vanha ja kulunut, valmis lapioitavaksi maahan. Ja niin olet unohdettu – olit täällä kerran, olit tarpeeksi vahva, ikäännyit, et kestänyt enää ja tämän kanssa olit valmis.⁴⁵

Työmiehen ruumiillisuus on tässä päiväkirjamerkinnässä vahvasti läsnä ja samoin sen yhteys työmiehen kykyyn tehdä työnsä ja ansaita elantonsa. Mutta esillä on myös työmiehen ruumiilliset tarpeet, kuten ruoka, seksi ja kännit. Kehon käyttö työntekoon ja sen tarpeet olivat yhteydessä työväenluokkaiseen maskuliinisuuteen ja sen takia työmiehen tulisi kontrolloida kehoaan. Päiväkirjamerkinnän lopuksi Flemmich toteaa, että häntä oli mahdollista

kutsua ”kommunistiksi”: koettu kapitalistinen riisto näkyi ja tuntui työmiehen kehossa.⁴⁶

Päiväkirjassa huomaa pian Flemmichin kokeneen elämänmuutoksen tullessaan luokkatietoiseksi työläiseksi: syy ongelmiin löytyikin epäoikeudenmukaisesta yhteiskunnasta ja ratkaisu oli hänelle ammatillinen järjestäytyminen sekä henkilökohtainen kurinpalautus ja itsekontrolli. Nyt hänen katseensa suuntautui yhä enemmän myös muihin ihmisiin ja heidän ongelmiinsa. Se taas liittyi Flemmichin luottamusmiestehtäviin tehtaalla. Hän satti työporukan heikkouksia, kuten puutteellista ryhmä- ja itsekuria sekä joidenkin työtovereiden kyvyttömyyttä hoitaa henkilökohtaisia asioita kuntoon. Myös uusi avioliitto vuonna 1950, josta tällä kertaa tuli pysyvä, oli harppaus kohti heteronormatiivista perhe-elämää. Flemmich ei kuitenkaan onnistunut täysin täyttämään kaikkia vaatimuksia, jotka liittyivät paikallisen hegemonisen maskuliinisuuden ihanteisiin. Flemmichin pariskunta ei onnistunut saamaan lapsia ja Alfons Flemmich ei palkallaan pystynyt täysin elättämään molempia vaan vaimon piti myös hankkia tuloja yhteiseen kotiin ja se taas harmitti miestä.⁴⁷

Sodanjälkeisessä Euroopassa vallitsi eräänlainen moraalikonservaatiivinen suhtautuminen seksuaalisuuteen ja perhe-elämään. ”Perinteiset” ja ”luonnolliset” yhteisöt ja sukupuolten väliset suhteet, joiden katsottiin hajooneen sodan seurauksena, oli tarkoitus luoda uudelleen sodan jälkeen. Erityisesti miehillä katsottiin olevan vaikeuksia sopeutua perhe-elämään.⁴⁸ Samalla kun Flemmich löysi tiensä itsekontrolliin ja ”perinteiseen” heteronormatiiviseen ja kunnolliseen elämäntapaan, hän vaati myös tätä muilta hänen ympärillään olevilta miehiltä ja naisilta. Normista poikkeavat uhkasivat yhteisön järjestystä. Avioituneena Flemmichiä alkoi inhottaa muiden miesten kertomat seksuaaliset irtosuhteet. Hän tuomitsi laittomat abortit ja ehkäisyvälineiden yleistymisestä hän ei pitänyt lainkaan. Miehiä, jotka harrastivat irrallisia seksisuhteita tai perheellisiä miehiä, jotka laiminlöivät perhevelvollisuuksiaan viettäessään vapaa-aikansa muiden miesten kanssa, hän piti merkkinä yhteiskunnan moraalirappiosta.⁴⁹

Siveettömät suomenkieliset muukalaiset

Vuosi 1968 on muistettu Länsi-Euroopan historiassa suurena kapinan vuotena johtuen etenkin vasemmistolaisten opiskelijoiden kapinasta konservatiivista yhteiskuntaa vastaan. Muutama viikko ennen kuin radikaalit opiskelijat Helsingissä valtasivat Vanhan ylioppilastalon, oli myös Åminneforsin teräsvalimon työläisten mieliala kapinallinen. Mutta toisin kuin opiskelijat, jotka tahtoivat nopeita yhteiskunnallisia muutoksia, työntekijät purnasivat yhteiskunnan liian nopeaa muutosta vastaan. He näkivät muutoksen taas heikentävän jo ennestään heikkoja elinolosuhteita. Alfons Flemmich ilmaisi päiväkirjassaan pahoittelunsa taloudellisesti heikosti menestyvästä Fiskars-konsernista ja siellä tapahtuvista muutoksista, jotka johtivat liiketoiminnan laajaan uudelleenjärjestelyyn. Muutokset Flemmichin työpaikalla oli 1960-luvun puolivälissä ja sen toisella puoliskolla johtaneet vanhempien työntekijöiden irtisanomisiin ja työntekijöiden työolojen heikkenemiseen.⁵⁰

Svenska litteratursällskapetin haastatteluissa Åminneforsin ruotsinkieliset työntekijät kertoivat heidän kielteisiä kokemuksiaan suomenkielisten saapumisesta 1960-luvulla. Suomenkielisillä katsottiin olevan vaikeuksia sopeutua paikkakunnan elintapoihin ja raskaaseen tehdastyöhön. Mainittiin suomenkielisten sosiaaliset ongelmat, jotka näkyivät muuttaneiden perheiden ongelmassa, lisääntyvissä väkivallanteoissa ja monien muuttaneiden alkoholiongelmassa.⁵¹ Myös suomenruotsalainen työväenliike suhtautui varauksellisesti muuttoliikkeeseen. Ruotsinkielisen maaseudun nopeaa rakenteellista muutosta pidettiin ongelmana, josta käytettiin ”ylikehittymisen”-käsitettä ja sitä pidettiin taas yhtenä ”nyky-yhteiskunnan” päivänpolttavista ongelmista. Teollistuminen ja muuttoliike aiheuttivat kunnille sosiaalisia haasteita ja ongelmatilanteita. *Arbetsbladetin* toimitussihteeri Yrsa Stenius käytti Kilpilahden vastikään valmistunutta Nesteen öljyjalostamoä esimerkkinä syntyneestä ”ghettoutumisesta”. Neste oli värvännyt paikkakunnalle maan pohjois- ja itäosista työväkeä, joka koki sopeutumisvaikeuksia uudella ruotsinkielisellä

paikkakunnalla.⁵² Ruotsinkielisessä radikaalivasemmistossa ja esiin nousseessa ”Hurriliikkeessä” (”Hurrarrörelsen”) esitettiin voimakkaita, etnonationalistisia kannanottoja suomenkielisten muuttoliikettä kohtaan ja sen nähtiin olevan vastoin ruotsinkielisen työväenluokan intressejä. ”Hurriliike” piti tätä tietoisena yrityksenä heikentää ruotsinkielisten asemaa siirtämällä suomenkielisiä ruotsinkielisille asuinalueille ja pakottamalla ruotsinkielisiä työläisiä muuttamaan kotimaastaan Ruotsiin.⁵³

Alfons Flemmichin päiväkirjassa on havaittavissa muutos hänen näkemyksissään suomenkielisten muuttoliikettä kohtaan. Muuttokritiikki muuttui kritiikiksi muuttajia kohtaan. Karjalasta saapuneiden pakolaisten määrän lisääntyessä jatkosodan jälkeisen vuosikymmenen aikana Flemmich arvosteli ruotsinkielisiä työnantajia ja ”herroja” jotka pettivät ruotsinkielistä kansaa (eli työläisiä) palkkaamalla suomenkielisiä muukalaisia sen sijaan että tehtaille oltaisiin otettu töihin paikkakunnan ruotsinkielisiä työnhakijoita. Mutta 1950-luvun lopulla ja varsinkin 1960-luvulta lähtien Flemmich alkoi kirjoittaa useasti kriittisiä kommentteja suomenkielisistä muukalaisista. Tämä kieli siitä, että hänellä oli kielteisiä kokemuksia paikkakunnan suomenkielistymisestä.⁵⁴

Päiväkirjamerkinnässä 7. marraskuuta 1968 Flemmich oli jälleen suuttunut kunnan suomenkielisistä tulokkaista:

Sosiaalihuoltomenot ovat nousseet melko katastrofaalisesti. Nimitään tänne on muuttanut paljon finskejä, jotka eivät ole kiinnostuneita työnteosta ja hankkivat elantonsa kokonaan lapsilisillä ja muusta huollosta, jonka he kykenevät saamaan irti. He ovat lurjuksia jotka ovat tulleet kaukaa pohjoisesta, jotka eivät ole koskaan vaivautuneet ansaitsemaan elantoansa työllä. Valitettavasti sosiaalilainsäädäntö on sellainen, ettei ketään saa jättää välittömiin vaikeuksiin, ja he ovat siitä hyvin tietoisia. Asukkaat ovat muuttaneet tänne ”hyvää päivästä” (tämä oli Flemmichin halveksiva ilmaisu suomenkielisistä paikkakunnista ja alkuperäisessä tekstissä F. Kirjoitti nimenomaan suomeksi ”hyvä päivä”) suurten lapsikatraiden kanssa, jotka eivät edes vaivautuneet kuulemaan työpaikasta, mutta sen sijaan kuuluivat välittömästi sosiaalitoimen sijainnista. Tällaiset mäntit tulisi lähettää takaisin sinne, mistä ne

ovat tulleet. Mutta heidän kotikuntansa kunnalliset viranomaiset ovat tietysti iloisia päästessään eroon niistä. Alusta alkaen voit nähdä, että heillä ei ole koskaan ollut halua rehelliseen työhön. Pohjalle ja myös muille alueemme kunnille näiden pohjoissuomalaisen vastaanottaminen tuo vain lisäkustannuksia. Ja kuten sanoin, niitä on lukemattomia täällä maaseudulla.⁵⁵

Flemmich oli myös aikaisemmin ilmaissut muukalaisvihamielistä suhtautumista suomenkielisiä muuttajaperheitä kohtaan, muun muassa Åminneforsin muuttaneisiin karjalaisiin pakolaisiin. Erään lapsirikkaan karjalaisperheen emäntä oli tehnyt laitoman abortin ja kaikki tämä johtui vanhempien ”seksuaalisesta lystistä”, jota he eivät osanneet hillitä. Flemmichin mukaan se oli merkki puuttuvasta seksuaalimoraalista ja huonoista elämäntavoista, kun vanhemmilla oli enemmän lapsia kuin he pystyivät elättämään. Lisäksi hän syytti karjalaisia ja myös muita suomenkielisiä työtoveriaan laiskaksi työnteossa ja lastenkasvatuksessa.⁵⁶

Flemmichin edellä mainittu kielteinen suhtautuminen suomenkielisiin on osittain heijastus laajemmasta etnonationalistisesta, muukalaisvihamielisestä ja toisinaan rasistisesta käsityksestä suomenruotsalaisten keskuudessa suomenkielisiä muuttajia kohtaan ruotsinkielisessä Suomessa. Suhde suomenkieliseen vähemmistöön ruotsinkielisillä seuduilla oli hierarkkinen. Suomenkielisiä muuttajia, jotka työskentelivät tehtailla, kuvattiin vähemmän sivistyneiksi kuin ruotsinkielisiä.

Joidenkin ruotsinkielisten näkemykset suomenkielisten alemmasta sivistystasosta oli osa vanhempaa etnonationalistista diskurssia, joka levisi suomenruotsalaisessa julkisuudessa 1900-luvun alussa. Jopa ruotsinkielisessä työväenliikkeessä esiintyi käsityksiä suomenkielisen työväestön alemmasta sivistystasosta johtuen käsityksestä, että suomenkieliset edustivat matalampaa kulttuurista kehitystä. Ruotsinkielisissä oikeistopiireissä taas rotukäsitykset tukivat tätä näkemystä. Joissakin 1900-luvun alkupuolen ruotsinkielisissä lehdissä kerrottiin tarinoita ja esitettiin pilapiirroksia tunkeilevista sivistymättömistä suomenkielisistä, jotka villien barbaarien tavoin riehuivat ja haastoivat riitaa ruotsinkielisten paikkakuntalaisten kanssa sekä joivat ja ahdistelivat

naisia ruotsinkielisillä alueilla.⁵⁷ Sitä, miten tällaiset rasistiset diskurssit vaikuttivat laajemmin, ei ole tutkittu suomalaisessa historiassa. Mutta todennäköistä on, että molemminpuoliset etnonationalistiset ennakkoluulot toista kieliryhmää kohtaan elivät pitkään kaksikielisillä paikkakunnilla ja aiheuttivat ajoittain etnisiä konflikteja.

Villeys ja raakuus, joita esiteltiin etnonationalistisissa keskusteluissa suomenkielisten matalasta sivistyksestä, liittyivät myös vallitseviin käsityksiin sukupuoli- ja seksuaalisuusnormeista. Tämä näkemys kävi ilmi melko usein Flemmichin päiväkirjassa hänen kuvaillessaan suomenkielisiä muuttajia paikallisyhteisössä. Pidättyvämpi seksuaalisuus, tiukka seksuaalimoraali ja selvästi määritellyt maskuliiniset ja feminiiniset sukupuoliroolit olivat, kuten aiemmin mainitsin, vallitseva ihanne sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ensimmäisinä vuosikymmeninä. Mutta konservatiivisia sukupuoli- ja seksuaalisuusnormeja oli alettu kyseenalaistaa ja tässä asiassa oli tapahtumassa muutos 1960- ja 70-luvuilla. Seksuaalinen moraaliksi oli myös kysymys, joka kuului työväenliikkeen maskuliiniseen kunnollisuushanteeseen ja joka voidaan liittää myös korkeamman sivistyksen tavoitteluun – etenkin itsekurin. Oman kehon ja seksuaalisuuden kesyttäminen taas oli tärkeä tavoite kunnollisen työläisen itsekasvatusprojektille.⁵⁸

Epämiehekäs oli siis sivistymätön työväenluokan mies, joka ei kyennyt hallitsemaan ruumiillisia halujaan, joka joi holtittomasti ja harrasti irrallisia seksisuhteita eikä kyennyt kantamaan vastuuta perheestään ja joutui hakemaan tukea sosiaalihuoltolautakunnalta. Näin siis työläismaskuliinisuuden normit heijastui Flemmichin näkemyksissä. Kuten Flemmich huomautti päiväkirjassaan: jos joku oli saanut aikaiseksi liian monta lasta hallitsemattoman seksuaalisen halun vuoksi, oli kunnollisen aviomiehen ja perheenisän ja -äidin huolehdittava perheenvoitteistaan ja opetettava myös lapsia seisomaan omilla jaloillaan. Toinen seikka Flemmichin kirjoittelussa, joka liittyy suomenkielisiin muuttajiin, oli hänen näkemyksensä heidän puutteellisesta koulutuksestaan ja oppineisuudestaan. Suomenkieliset muukalaiset olivat hänen mielestään yksinkertaisesti vain tyhmiä, eivätkä osanneet

sivistää itseään paremmiksi ihmisiksi.⁵⁹ Muukalaisia, joiden ei katsottu olevan kykeneviä tai halukkaita vastaamaan vallitsevista kunnollisuushanteista pidettiin uhkaavina, koska he kyseenalaisivat moraalittomalla elämäntavallaan hegemonisen kunnollisen työväenluokkaisen maskuliinisuuden ihanteita.

Muukalaisviha ja omapäisyys työyhteisössä

Omapäisyys on vakiintunut analyttinen käsite suomalaisessa työväenhistoriassa. Omapäisyys-käsitteellä on haluttu tutkia niitä strategioita ja tapoja, joilla alistettuun ryhmään kuuluvat henkilöt ovat kiertäneet heihin kohdistuvaa valvontaa ja kontrollia. Kuten aiemmassa tutkimuksessa on todettu, omapäinen käyttäytyminen ei ole aina suunniteltua ja harkittua ”vastarintaa”, vaan tapa, jolla yksilöt prosessoivat heidän arkielämäänsä kohdistuvaa muutosta ja sopeutuvat niihin omilla ehdoillaan.⁶⁰ Vastarintaisten kapina-ajatusten lisäksi Flemmich kuvasi myös käytäntöjä, joita voidaan kutsua omapäisiksi ja joissa ruotsinkieliset työntekijät ilmaisivat turhautumisensa siihen, että he kokivat menettäneensä kontrollin työpaikastaan työnantajalle ja suomenkielisille muuttajille.

Flemmichin työpaikan ruotsinkielisten ja suomenkielisten työntekijöiden välisissä suhteissa esiintyi omapäistä käyttäytymistä tavoitteissa kouluttaa uusia tulokkaita työväenluokan normeihin, hierarkioihin ja koodeihin sekä kommunikoida suomenkielisille tulokkaille, että he eivät olleet toivottuja tai että he olisivat vanhempien työntekijöiden tiellä. Työaikana levitettiin huhuja ja kuulopuheita uusien suomenkielisten työntekijöiden huonoista elintavoista liittyen ryyppäämiseen ja moraalittomaksi katsottuun sukupuolielämään.⁶¹

Työntekijät, jotka eivät noudattaneet työpaikan kirjoittamattomia sisäisiä sääntöjä, eivät olleet erityisen pidettyjä. Työpaikalla tapahtui ainakin kerran väkivaltainen selkkkaus ruotsinkielisten työntekijöiden käydessä humalapäissään erään suomenkielisen kimppuun.⁶² Monilla työpaikoilla, mukaan lukien Åminneforsin teräsvalimolla, vakiintuneet työntekijät pitivät sitä ongelmana,

Alfons Flemmich oli töissä Åminneforsin teräsvalimolla 1947–72, jossa hän toimi ay-toimitsijana ja luottamusmiehenä. Päiväkirjassaan hän usein kuvasi työpaikan arkea ja tapahtumia. Kuva: Pohjan paikallishistoriallinen arkisto.

että uudet tulokkaat, jotka työskentelivät nopeammin, uhkasivat korottaa urakkapalkkauksen tasoa. Liian ahkerasti suoritettu työ lisäsi työntekijöiden välistä kilpailua ja koetteli työntekijöiden suorituskykyä nopeutuvassa työtahdissa. Flemmich oli turhautunut siitä, kun hänen ystävänsä, yli 60-vuotiaat vanhemmat työntekijät, eivät enää kyenneet kilpailemaan nuorempien tulokkaiden kanssa. Flemmich syytti nuoria uusia suomenkielisiä tulokkaita tästä väärinkäytöksestä, joka vaikutti vanhempiin työntekijöihin.⁶³

Työpaikkaan kuului myös työntekijöiden kesken kirjoittamaton omankäden oikeus näpistellä työpaikalta sellaista, mitä työntekijä tarvitsi omakseen. Myös tästä Flemmich valitti päiväkirjassaan liittyen suomenkielisten ”röyhkeyteen” varastaa puutavaraa tehtaalta käyttäkseen sitä polttopuuksi. Röyhkeyttä ei ollut itse näpistäminen vaan se, että suomenkieliset eivät käsittäneet, että puutavara tulisi jakaa tasavertaisesti eikä omia kaikkea itselleen, kuten Flemmich väitti ”suomalaismoukkien” tekevän:

Ne ovat vain haitaksi, nämä aitosuomalaiset, laiskoja ja vastuutomia riippumatta siitä, mitä tekevät, – myös varkaita, kun tilaisuus syntyy. Siinäpä hieno seurue, jonka työnantajat ovat tuoneet tänne ”finnosta”, kuten maan suomenkielisiä alueita kutsutaan täällä meilläpäin.⁶⁴

Kuten Kari Teräs on huomionnut 1900-luvun alkupuolen työväenyhteisön moraalisesta sääntelystä, vaikuttaa siltä, että tämä pätee myös 1960-luvun Äminneforsissa. Työväenyhteisön sisäpiiriläiset, johon ay-toimitsija ja luottamusmies Flemmich kuului, tuomitsivat ulkopuolisia kunnianttomina normien rikkojina.⁶⁵ Suomenkielisten muukalaisten leimaaminen moraalittomiksi normirikkojiksi oli osa tätä ruotsinkielisen työväenyhteisön sanktiomenetelmää, jolla ylläpidettiin yhteisön sisäistä solidaarisuutta ja sosiaalisia verkostoja. Suomenkielisten tulokkaiden leimaaminen esimerkiksi huhuilla ja juoruilla, joissa muun muassa korostettiin muukalaisten siveettömyyttä ja siten heidän kunnianttomuuttaan, oli eräänlaista polttomerkintää, jolla ylläpidettiin työväenyhteisön sisäisiä sääntöjä ja turvattiin sen jäsenten sosiaalista asemaa tehdasyhteisössä.

Luokka, sukupuoli ja etnonationalismi suomalaisessa työelämän nykyisyyden historiassa

Melko kaavamainen kuva on, että etniset konfliktit ja muukalaisviha olisivat uusia ilmiöitä, jotka ovat syntyneet siitä, että yhteiskunta on muuttunut monikulttuurisemmaksi lisääntyvän

maahanmuuton takia. Mutta kuten tämä artikkeli osoittaa, muukalaisviha ja etnonationalismi ovat historiallisia ilmiöitä, jotka esiintyvät ajoittain Suomen historiassa. Kielirauhan käsite, jota käytetään usein kuvaamaan sodanjälkeistä suomalaista yhtenäisyyskulttuuria, voi olla melko harhaanjohtava, kun kiinnitämme huomiomme paikallistason kielisuhteisiin. Etninen konflikti ei ollut välttämättä aina se lopputulos, joka syntyi eri kieliryhmien kohtaamisessa. Mutta siellä missä konflikteja syntyi, on syytä tarkastella toimijoiden olemassa olevia, annettuja ja perinnöksi jääneitä olosuhteita.

Tutkimalla ruotsinkielisen työväestön suhtautumista suomenkielisiin muukalaisiin, olen artikkelissani tuonut esille uutta tietoa etnisten suhteiden merkityksestä suomalaisen työväen kokemushistoriassa. Ristiriitoja ei syntynyt vain kielen takia vaan myös koetuista kulttuurisista eroista kieliryhmien välillä. Olen osoittanut, miten etnonationalistinen diskurssi suomenruotsalaisuudesta ja sen ilmeneminen paikallisessa ruotsinkielisessä työväenyhteisössä vaikuttivat näkemyksiin suomenkielisestä vähemmistöstä. Ei vain luokka vaan myös sukupuoli, ja tässä artikkelissa käsitykset työläismieheydestä ja seksuaalisuusnormeista, liittyvät etnonationalistiseen diskurssiin.

Artikkelin päähenkilön Alfons Flemmichin päiväkirjassa esiintyvät muukalaisvihamieliset näkemykset suomenkielisiä muuttajia kohtaan perustuivat osittain ruotsinkielisen työväestön omaksumaan suomenruotsalaiseen etnonationalismiin. Huoli paikallisyhteisön suomenkielistymisestä, kilpailu työpaikoista ja 1960-luvun paikallinen rakennemuutos, joka merkitsi tehtaan alasajon alkamista, näyttivät herättävän vanhoja etnonationalistisia diskursseja ruotsinkielisen työväestön keskuudessa. Ruotsinkielisen työläisyhteisön ylläpitämä hegemoninen työläismaskuliinisuus liittyi läheisesti etnonationalistisiin käsityksiin suomenruotsalaisuudesta. Suomenkielisten vähemmistön edustajien katsottiin rikkovan työväenyhteisön normeja ja käsityksiä, minkä takia heitä pyrittiin rajaamaan yhteisön ulkopuolelle rasistisilla ja seksuaalisovalla puheella heidän siveettömydestään.

Olisi helppoa väittää, että Alfons Flemmichin kokemukset ovat verrattavissa nykyajan ”valkoisiin, loukkaantuneisiin (työväenluokkaihin) miehiin” joilla aikamme liberaalit joskus stereotyyppisesti kuvaavat työväenluokkaista rasismia ja oikeistopopulismia. Ongelma tällaisessa päättelyssä on se, että kuvauksessa korostuu yksilön valinnanvapaus eikä niinkään yksilön ja yhteiskunnan välinen suhde. Mistä sitten nykypäivän muukalaisviha ja uudelleen syntynyt etnonationalismi kumpuavat? Vastaus ei ole mitenkään yksiviivainen ja jätän sen sikseen, koska artikkelini empiirinen lähdeaineisto ei käsittele nykyajan työelämän epäkohtia tai nyky-yhteiskunnan ongelmia. Sen sijaan Flemmichin päiväkirja ja sen välittämät historialliset kokemukset luokasta, sukupuolesta ja seksuaalisuudesta ja etnisyydestä, perustuvat kulttuuristen käsitteiden ja normien merkityksenantoon epätasa-arvoiseksi ja hierarkkiseksi koetussa yhteiskunnassa, jossa vallitsi kilpailu työntekijöiden välillä vapailla kapitalistisilla työmarkkinoilla. Ehkä tästä voimme tehdä joitakin johtopäätöksiä Flemmichin kokemusten ja nykyajan muukalaisvihan ja seksuaalisoivan rasismien välillä, jota esiintyy etenkin työelämässä. Kuten sosiologi Mikael Svensson on todennut väitöskirjassaan, niin kyse ei ole siitä, että luokka vaikuttaa työväen (ja myös muiden yhteiskuntaluokkien) muukalaisvihaan ja rasismiin, vaan kysymys on pikemminkin siitä, miten luokkaerot ja sosiaalisesti ja taloudellisesti eriarvoistuva yhteiskunta vaikuttavat muukalaisvihamielisiin asenteisiin ja käytäntöihin.⁶⁶

Viitteet

- 1 Artikkelini on osa Svenska litteratursällskapetin rahoittamaa tutkimusprojektiani *Tyst i klassen? Minoritetsnationalism, socialism och genus i den finlandssvenska arbetarrörelsens politiska erfarenhetshistoria, 1944–1948* (1/2019–2/2021).
- 2 Anu Castaneda (2015): Ulkomaalaistaustaisten psyykinen hyvinvointi, turvallisuus ja osallisuus – Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi tutkimus 2014. Julkari: STM:n hallinnonalan avoin julkaisuarkisto <https://www.julkari.fi/handle/10024/127023>; *Helsingin Sanomat* 5.7.2020, ”Siivoton ala”, Paavo Teittinen..
- 3 Edenberg 2020.
- 4 Wickström & Wolff 2016.
- 5 Korhonen 1995, 120–124; Blomqvist 2008.
- 6 Åström, Lönnqvist & Lindqvist 2001, 121–137; Kaihovirta et.al. 2017, 5–8; Roselius & Tepora 2020.
- 7 Hollifield 1992; Horgby 1996; Panayi 2000; Tjelmeland & Brochmann 2003; Johansson Jesper 2008; Svanberg 2010.
- 8 Greiff 2004, 19–20.
- 9 Lönnqvist 2001, 16.
- 10 Engman 2016, 401–402.
- 11 Kaihovirta, Ahlskog & Wickström 2020; Kaihovirta 2020.
- 12 Benes 2016; Van Ginderachter 2019.
- 13 Mosse 1996, 4–7.
- 14 Roselius & Tepora 2020.
- 15 Roselius & Tepora 2020, s. 104.
- 16 *Folktidningen* 14.12.1946, ”Billnäs”.
- 17 Waris 1973, 96–105; Sirén 1996, 198–211; Kaihovirta 2015, 101–106.
- 18 Sirén 2003; Westerlund 2006; Kaihovirta 2015, 342–351.
- 19 Sirén 1996, 153–157, 201–203; Uusitalo 2015, 90–99; Kaihovirta 2017.
- 20 Allardt & Starck 1981, 219, 221; Sundberg 1985, 65–70; Koivuniemi 2018, 228–229.
- 21 SvT 1945–46, 1956, 1968, 1974; Korhonen 1991, 120–122, 123–124.
- 22 Ahlskog, Kaihovirta & Wickström 2018; Wickström & Ahlskog 2018; Kaihovirta 2019.
- 23 *Folktidningen* 27.2.1947, ”De svenska jordbaronerna och förfinskningshotet”.
- 24 *Arbetsblad* 26.11.1947, ”Valbrev från Åminnefors”.

- 25 Blomqvist 2008, s. 150.
- 26 Komiteamietintö 1980:24, Suomenruotsalaisen siirtolaisuuskomitean mietintö, 49.
- 27 Alfons Flemmichin päiväkirjat 31.3.1947, 4.1.1949, 19.1.1954. Alfons Flemmichin kokoelma, Pohjan paikallishistoriallinen arkisto (Karjaa, Raasepori).
- 28 Summerfield 2019, 71–72.
- 29 Karkulehto et.al. 2012, 16, 21–23.
- 30 Holgersson 2011, 143.
- 31 Armstrong 1982, 16–17, 51; Smith 1986, 175–177; Muro 2005, 572–576.
- 32 Geni sukututkimussivu: <<https://www.geni.com/people/Johan-Gottlieb-Flemmich/6000000017108342428>>
- 33 Reuter 1919–21, 198–199; Nikander 1929; Holmström 1940.
- 34 Alfons Flemmichin päiväkirja, 25.1, 5.3, 16.3, 10.11 1958.
- 35 Engman 2008, 13–14.
- 36 Connell 2008 (1995), 115–119.
- 37 Alfons Flemmichin päiväkirja, 22.10 1947. Suomennos Matias Kaihovirta.
- 38 Alfons Flemmichin päiväkirja, 22.1, 26.3 1946, 28.3, 31.3, 1.4, 15.4, 24.4, 11.6, 26.8, 24.9, 31.10 1947, 28.2, 14.9 1948.
- 39 Kivimäki 2013, 170–186.
- 40 Flemming 1999 (1947).
- 41 Alfons Flemmichin päiväkirja, 31.3 1947. Suomennos Matias Kaihovirta.
- 42 Alfons Flemmichin päiväkirja, 1.4 1947. Suomennos Matias Kaihovirta.
- 43 Uljas 2012, 91–123; Kivimäki 2015, 286–287, 312–321.
- 44 Alfons Flemmichin päiväkirja, 22.10 1949. Suomennos Matias Kaihovirta.
- 45 Alfons Flemmichin päiväkirja, 22.10 1949. Suomennos Matias Kaihovirta.
- 46 Katainen 2003.
- 47 Alfons Flemmichin päiväkirja, 19.1, 28.1, 6.2, 9.3, 10.3 1954, 21.9 1956.
- 48 Juvonen 2006, 337.
- 49 Alfons Flemmichin päiväkirja, 8.7 1946, 26.5 1947, 8.3, 22.10 1949, 15.2, 21.2, 21.3 1955, 3.8, 17.11 1956, 15.1 1957, 21.3 1958, 23.2, 5/8 1960.
- 50 Alfons Flemmichin päiväkirja, 7.1, 7.4 1966, 3.3 1968; Carlson 1999, 172–175, 178–180.
- 51 Intervju med förtroendeman Stig L och tekniker P-O B. SLS 1965 Åminnefors – ett industrisamhälle i förvandling.

- 52 *Svenska Demokraten* 30.3 1971, Kaj Bärlund, ”Finlandssvenska u-områdesproblem”; *Arbetarbladet* 8.10 1971, Yrsa Stenius, ”Svar till Nils E Rönnblad”.
- 53 Ågren 1974, 81–87.
- 54 Alfons Flemmichin päiväkirja 29.11 1954, 11.3 1956, 13.11 1956, 30.5 1958, 25.8 1959, 12.1, 28.2, 17.4, 15.12 1960, 16.1, 21.1, 1.4 1961.
- 55 Alfons Flemmichin päiväkirja, 7.11 1968. Suomennos Matias Kaihovirta.
- 56 Alfons Flemmichin päiväkirja, 20.1, 12.1, 31.1, 28.2, 17.4, 15.12 1960.
- 57 *Allsvensk samling* no. 12 1917, Eric Vasström, ”En liten historia från en svensk förening i Finland”; Högnäs 1995, 165–181; Kaihovirta 2019, 285–292.
- 58 Johansson 2006, 128–130; Brink 2009, 100–118.
- 59 Alfons Flemmichin päiväkirja, 15.12 1960, 1.4 1961, 7.11 1961.
- 60 Enbom, Pesonen & Suodenjoki 2020, 14–16.
- 61 Alfons Flemmichin päiväkirja, 30.5, 17.10 1958, 25.8 1959, 17.4 1960, 1.4 1961, 15.1 1965, 7.7 1966, 2.4 1968.
- 62 Alfons Flemmichin päiväkirja, 11.11 1958, 23.11 1962. Suomennos Matias Kaihovirta.
- 63 Alfons Flemmichin päiväkirja, 2.4, 9.4 1968.
- 64 Alfons Flemmichin päiväkirja, 7.3 1968. Suomennos Matias Kaihovirta.
- 65 Teräs 2001, 312–313.
- 66 Svensson 2019, 7.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Pohjan paikallishistoriallinen arkisto, Karjaa (Raasepori).

Alfons Flemmichin kokoelma

Päiväkirjat 1940–87.

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki

SLS 1965 Åminnefors – ett industrisamhälle i förvandling

Lehdet

Allsvensk samling

1917

Arbetarbladet/ Svenska demokraten

1947, 1971

Folktidningen

1946, 1947

Helsingin Sanomat

2020

Painetut lähteet

Suomen Virallinen Tilasto (SVT) 1945–46, 1956, 1968, 1974

Suomenruotsalaisen siirtolaisuuskomitean mietintö, Komiteamietintö 1980:24.

Digitaaliset lähteet

Castaneda, Anu (2015): Ulkomaalaistaustaisten psyykkinen hyvinvointi, turvallisuus ja osallisuus – Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi tutkimus 2014. Julkari: STM:n hallinnonalan avoin julkaisuarkisto <https://www.julkari.fi/handle/10024/127023>

Geni sukututkimussivu. <https://www.geni.com/people/Johan-Gottlieb-Flemmich/6000000017108342428>

Kirjallisuus

Ahlskog, Jonas, Kaihovirta, Matias & Wickström, Mats (2018): Nationen i klasskampen: minoritetsnationalism inom den socialistiska arbetarrörelsen. *Historisk Tidskrift* 2018:3 Tema: Nationen, 452–479.

- Allardt, Erik & Starck, Christian (1981): *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv*. Almqvist & Wicksell, Tukholma.
- Armstrong, John A. (1982): *Nations Before Nationalism*. University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Benes, Jakub (2016): *Workers and nationalism: Czech and German social democracy in Habsburg Austria, 1890–1918*. Oxford University Press.
- Blomqvist, Per-Olof (2008): *Åminnefors bruks historia åren 1875–1996*. Omakustanteinen, Pohja.
- Brink Pinto, Andrés (2008): *Med Lenin på byrån. Normer kring klass, genus och sexualitet i den svenska kommunistiska rörelsen 1921–1939*. Pluribus, Lund.
- Carlson, C. E (1999): *Fiskars 350*. Otava, Helsinki.
- Connell, Raewyn ([1995] 2008): *Maskuliniteter*. Daidalos, Göteborg.
- Edenborg, Emil (2020): *Endangered Swedish Values: Immigration, Gender Equality, and “Migrants’ Sexual Violence”*. Teoksessa Norocel O., Hellström A., Jørgensen M. (toim.), *Nostalgia and Hope: Intersections between Politics of Culture, Welfare, and Migration in Europe*. Springer International Publishing, New York, 101–117.
- Enbom, Leena, Pesonen, Pete & Suodenjoki, Sami (2020): *Johdanto: Valvottu ja kuritettu työläinen*. Teoksessa Leena Enbom, Pete Pesonen & Sami Suodenjoki (toim.), *Valvottu ja kuritettu työläinen. Väki voimakas no 33*. THPTS, Tampere, 7–24.
- Engman, Max (2008): *Engmännen och konfliktgemenskapen i Fiskars. Julkaise-maton esse artikkelikirjoittajan omistuksessa*.
- Engman, Max (2016): *Språkfrågan: finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*. SLS, Helsinki.
- Flemming, Alfons ([1947] 1999): *Neribrukare och oppibrukare: minnen och hägkomster*. Fiskars hemsbygdsförening r.f., Pohja.
- Greiff, Mats (2004): *”Vi bodde, bad och blev utbildade som om vi vore på skilda kontinenter”: katolska och protestantiska arbetare i Belfast 1850–1914*. Malmö högskola, Malmö.
- Holgersson, Ulrika (2011): *Klass. Feministiska och kulturanalytiska perspektiv*. Studentlitteratur, Lund.
- Hollifield, James Frank (1992): *Immigrants, markets, and states: the political economy of postwar Europe*. Harvard university press, Cambridge (USA).
- Holmström, Laura ([1940] 1994): *Minnen från Fiskars. Från tider som flytt*. Fiskars hembygdsförening, Pohja.
- Horgby, Björn (1996): *Dom där. Främlingsfientligheten och arbetarkulturen i Norrköping 1890–1960*. Carlssons, Stockholm.
- Högnäs, Sten (1995): *Kustens och skogarnas folk: om synen på svenskt och finskt*. Atlantis, Stockholm.

- Johansson, Ella (2006): Arbetare. Teoksessa Jörgen Lorentzen & Claes Ekenstam (toim.), *Män i Norden. Manlighet och modernitet 1840–1940*. Gidlunds, Hedemora, 112–132.
- Johansson, Jesper (2008): ”Så här gör vi inte i Sverige. Vi brukar göra så här.” *Retorik och praktik i LO:s invandringspolitik 1945–1981*. Växjö university press.
- Juvonen, Tuula (2006): Ruotsalaistaudin kourissa – Heteromaskuliinisuuden jälleenrakentaminen 1950-luvun Suomessa. Teoksessa Petri Karonen & Kerttu Tarjamo (toim.), *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 310–340.
- Kaihovirta, Matias (2015): *Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920*. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura, Helsinki. <https://www.doria.fi/handle/10024/113083>.
- Kaihovirta, Matias (2017): Kielen ja luokan ristiriita Billnäsin ruukintyöläisten poliittisessa toiminnassa vuonna 1917. Teoksessa Sami Suodenjoki & Risto Turunen (toim.), *Työväki kumouksessa. Väki voimakas no 30*. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura, Helsinki, s. 111–139. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/219029>.
- Kaihovirta, Matias (2019): Vähemmistönationalistisen sosialismin tulo Suomeen. Karl H. Wiik ja ruotsinkielisen sosialistisen vähemmistön kokemusten politisointi. Teoksessa Johanna Annola, Ville Kivimäki & Antti Malinen (toim.), *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Vastapaino, Tampere, 277–304.
- Kaihovirta, Matias (2020): Tyst i klassen: etnonationalism i Finland efter andra världskriget. *Arbetarhistoria* 175–176 (3–4), 44–55.
- Kaihovirta, Matias, Lindberg, Hanna, Wassholm, Johanna & Wickström, Mats (2017): Miljö, migration och språkpolitik – en förhistoria. *Finsk Tidskrift* 6/2017 Tema: Nestekriget 1970–1972, 5–8.
- Kaihovirta, Matias, Ahlskog, Jonas & Wickström, Mats (2020): Minority nationalism and visions of socialist unity in the post-war Finnish labour movement, 1944–1949. *Labor History* 61 (2), 186–202.
- Karkulehto, Sanna, Saresma, Tuija, Harjunen, Hannele & Kantola, Johanna (2012): Intersektionaalisuus metodologiana ja performatiivisen intersektionaalisuuden haaste. *Naistutkimus* 4/2012, 16–27.
- Katainen, Elina (2003): ”Mut urokunto ei voittoa suonut, sorruitte kesken”: kommunistinen maskuliinisuus 1920-luvun Suomessa. Teoksessa Klaus Lindgren (toim.), *Ajankohta: poliittisen historian vuosikirja*. Helsinki, 140–168.
- Kivimäki, Ville (2013): *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaisotilaiden hermoista 1939–1945*. WSOY, Helsinki.

- Kivimäki, Ville (2015): Uusi Suomi. Sotasukupolvi ja sodanjälkeinen aika. Teoksessa Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen (toim.), *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päätyminen 1944–1950*. Vastapaino, Tampere, 285–321.
- Koivuniemi, Jussi (2018): Tehtaiden Suomi ja deindustrialisaatio 1900–2000. Teoksessa Pertti Haapala (toim.), *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Vastapaino, Tampere, 210–243.
- Korhonen, Mikael (1991): Befolkningsstatistik för Pojo 1860–1990. Teoksessa Mikael Korhonen (toim.), *Valloniseppiä ja sotalapsia. Kertomuksia pohjalaisista kolmelta vuosisadalta*. Pohjan paikallishistoriallisen arkiston julkaisu nro 1, Pohja, 116–126.
- Lönnqvist, Bo (2001): Retoriken i den etniska mobiliseringen. Teoksessa Anna-Maria Åström, Bo Lönnqvist & Yrsa Lindqvist (toim.), *Gränsfolkets barn: finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturanalytiskt perspektiv*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki, 16–25.
- Mosse, George L. (1996): *The image of man. The creation of modern masculinity*. Oxford University Press.
- Muro, Diego (2005): Nationalism and Nostalgia: the case of radical Basque nationalism. *Nations and Nationalism* 11 (4) 2005, 571–589.
- Nikander, Gabriel (1929): *Fiskars bruks historia*. Fiskars AB.
- Panayi, Panikos (2000): *An Ethnic History of Europe since 1945. Nations, states and minorities*. Pearson, Edinburgh.
- Reuter, Jonatan (1919–21): Industrisamhällen på landsbygden. Teoksessa Gabriel Nikander (toim.), *Det svenska Finland. Förra delen: Bygden*. Holger Schildts förlagsaktiebolag, Helsingfors.
- Roselius, Aapo & Tepora, Tuomas (2020): *Muukalaisten invaasio. Siirtoväki Suomen ruotsinkielisillä alueilla 1940–1950*. S&S Kustantamo, Helsinki.
- Sirén, Olle (1996): *Pernå sockens historia III:2. Tiden ca 1870–1920: sociala miljöer – attityder och politik – inbördeskriget 1918*. Pernå kommun, Lovisa.
- Sirén, Olle (2003): En bondeledare och Den svenska jorden. Kring Henrik Kullbergs Mörne-väckelse och hans kontakter med Paasikivi i kolonisationspolitik. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 78, 249–318.
- Smith, Anthony (1986): *The Ethnic Origins of Nations*. Blackwell, Oxford.
- Summerfield, Penny (2019): *Histories of the Self: personal narratives and historical practice*. Taylor & Francis, Milton.
- Sundberg, Jan (1985): *Svenskhetens dilemma. Finlandssvenskarnas samling och splittring under 1900-talet*. Finska vetenskaps-societeten, Helsinki.
- Svanberg, Johan (2010): *Arbetets relationer och etniska dimensioner. Verkstadsföreningen, Metall och esterna vid Svenska Stålpressnings AB i Olofström 1945–1952*. Linnaeus university press, Växjö.

- Svensson, Mikael (2019): *Hur klass gör skillnad. Klasspositionens betydelse för rasistiska och negativt särskiljande praktiker*. Uppsala university press.
- Teräs, Kari (2001): *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tjelmeland, Hallvard & Brochmann, Grete (2003): *I globaliseringens tid 1940–2000*. Teoksessa Knut Kjeldstadli (toim.), *Norsk invandringshistorie*, bd. 3. Pax, Oslo.
- Uljas, Päivi (2012): *Hyvinvointivaltion läpimurto. Pieniviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikkeen ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina*. Into, Helsinki.
- Uusitalo, Taina (2015): *Kieli vai työväenaate? – Taistelu ruotsinkielisen työväestön maailmankatsomuksesta 1900–1917*. Turun yliopisto, Turku.
- Van Ginderachter, Maarten (2019): *The everyday nationalism of workers: a social history of modern Belgium*. Stanford University Press.
- Waris, Heikki (1973): *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin pitkänsillan pohjoispuolelle*. Welin+Göös, Helsinki.
- Westerlund, Magnus (2006): *Harhaanjohdetut torpparit ja isänmaalliset opiskelijat – Ruotsinkieliset suomalaiset ja vuoden 1918 sota*. Teoksessa Petri Karonen & Kerttu Tarjamo (toim.), *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 123–165.
- Wickström, Mats & Wolff, Charlotta (toim.) (2016): *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekel*. SLS, Helsinki.
- Wickström, Mats & Ahlskog, Jonas (2018): *Stalin och det svenska i Finland. Kommunistisk nationalitetsteori och den tidiga finlandssvenska folkdemokratien*. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 93, 135–159.
- Ågren, Erik (1974): *Den siste finlandssvensken*. Teoksessa *Hurrarna: en stridskrift om finlandssvenskarnas nutid*. Författarnas andelslag, Vasa.
- Åström, Anna-Maria, Lönnqvist, Bo & Lindqvist, Yrsa (2001): *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturanalytiskt perspektiv*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki.

Työväki, prostituutio ja Helsinki

Johdanto

Kun 1980-luvun loppupuolella aloin tutkia irtolaisuutta, ja prostituutiota sen yhtenä viranomaisten määrittelemä erityismuotona, en tosiaan tiennyt minne matka minut vei. Varsin pian huomasin, että aihe oli herkkä ja houkuttava. Se herätti heti kiinnostusta ja uteliaisuutta. Tutkimuskohde alkoi pian määrittää tutkijaa prostituutiotutkijaksi, ei enää tutkijaksi sinänsä. Oli sitten kyse akateemisesta tai ”tavallisesta” yhteisöstä, jollain kummallisella tavalla ulkopuolinen määrittelijä liitti tutkijan ja hänen kohteensa yhteen. Prostituutioon stigma tarttui myös tutkijaan itseensä, leimasi eikä hellittänyt otettaan koskaan. Silti matka oli antoisa ja kiinnostava. Se vei hämäriin poliisiarkistoihin, haisevaan rikosmuseoon, outoihin yksityiskokoelmiin, kummallisiin haastatteluihin, pelottaviin öisiin puheluihin, erilaisiin prostituutiokomiteoihin, öisille kaduille ja tunkkaisiin yökerhoihin. Aihe oli samaan aikaan sekä salattu, hävetty ja vaiettu että kiinnostava, koukuttava ja kiihottava. Jos hain kosketusyhteyttä yhteiskunnalliseen ilmiöön, sitä kyllä sain runsaasti. Jos hain julkisuutta, sitä ilmaantui yllin kyllin. Jos halusin ”lähelle” kohdettani, mielestäni siinä onnistuin.¹

En lähde tarkemmin määrittelemään prostituutiota tai esittelemään sitä selittäviä tai kuvaavia teorioita. Tuntuu siltä, että ilmiö ”karkaa” tutkijan käsistä koko ajan ja parhaatkin teoriat leikkaavat siitä vain jonkin osa-alueen tai ovat jopa poliittisesti tai ideologisesti värittyneitä.² Käyköön Annelies Daalder’in määritelmä vuodelta 2007: ”... making oneself available for the performance of sexual acts with another person for remuneration”³. Se kattaa

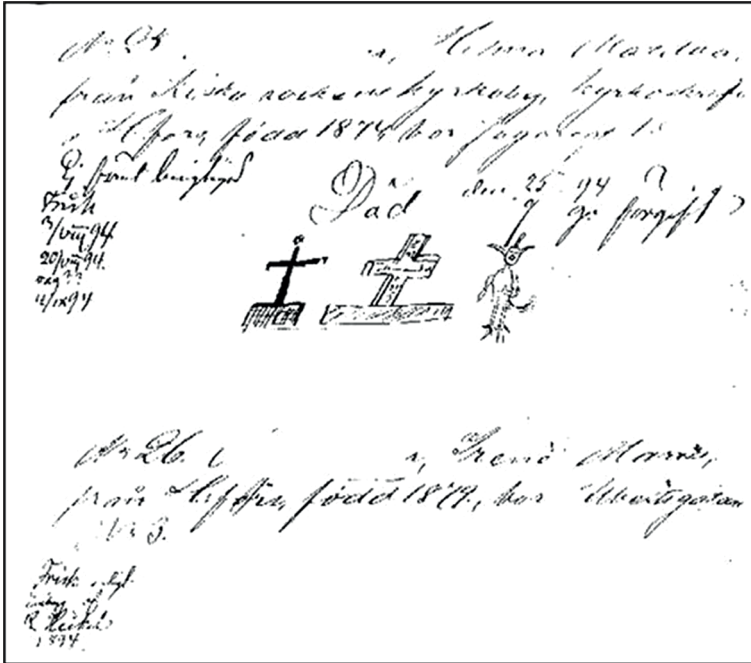
olennaisen: seksin ja rahan. Tuntuu hedelmälliseltä pohtia, mitä kaikkea prostituutio loukkaa, toisin sanoen minkä taloudellisten, poliittisten, ideologisten, terveydellisten tai uskonnollisten instituutioiden tai ajattelutapojen kanssa maksettu seksi on ollut tai on ristiriidassa. Esimerkiksi Nils Johan Ringdal katsoo, että prostituutio on ollut ennen kaikkea parisuhteen, perheideologian ja -instituution uhka.⁴ Monet tutkimukset korostavat prostituutioon yhdistettyjä terveydellisiä haittoja.⁵ Maksettu seksi on loukannut yhteiskunnan moraalisia, uskonnollisia ja/tai naisten oikeuksiin ja tasa-arvoon liittyviä tavoitteita ja ihanteita.⁶ Prostituutio on myös vahingoittanut eri etnisiä ryhmiä, sosiaaliluokkaa, naiskupuolta ja köyhiä.⁷ Vaikka näiden erilaisten ”uhkien” voima on eri aikoina vaihdellut, prostituoitujen elämänkulkua, elämää prostituutioalakulttuurissa tai prostituutiosta käytyä yhteiskunnallista diskurssia on mahdotonta ymmärtää ilman näiden rajavien, poissulkevien ja stigmatisoivien määreiden olemassaoloa.

Tässä artikkelissa esitän kolme eri näkökulmaa aiheeseen. Ensimmäiseksi esitän prostituoidun tai prostituoidut henkilöinä ja ihmisinä, heidän taustansa, integroitumisensa, elämänsä prostituoituina ja prostituution jälkeen. Tämä analyysi rakentuu pääosin väitöskirjaani varten keräämäni aineistoon ja sen myöhempiin täydennyksiin. Siinä käytän väljästi historiantutkimuksessa usein sovellettua elämänkulkuanalyysiä.⁸ Toinen kokonaisuus on prostituutio tarkasteltuna epävirallisena taloutena ja eräänlaisena alakulttuurina. Kiinnostavasti prostituutio oli ja eli sekä virallisen yhteiskunnan sisällä että sen ulkopuolella. Tämä asema on luonut prostituutioalakulttuuriin omanlaisensa toimintalogiikan, jota määrittävät ulkopuoliset kontrollit ja paineet, joustavat sosiaaliset verkostot ja raha. Tätä varten olen väitöskirjan jälkeen kerännyt oikeushistoriallista aineistoa. Analyysin pääosassa on niin sanottu sosiaalinen verkostoanalyysi.⁹ Pääosin tarkastelu sijoittuu historialliseen Helsinkiin. Kolmanneksi yritän hahmottaa prostituutiota pitkän ajan diskurssina suomalaisessa lehdistössä (ja julkisuudessa) framing theory -metodin avulla. Yritän tavoitella sen logiikkaa ja siinä esiintyneitä virtauksia, katkoksia ja jatkuvuuksia.

Prostituoidut

Tutkimuskysymykseni oli ja on: maalaistyttö Maria saapui joskus 1900-luvun alussa Helsingin rautatieasemalle. Hänellä oli vain vähän rahaa, ei sukulaisia eikä tuttavvia, ei työpaikkaa, ei asuntoa. Miten hänelle ja hänen kanssasisarilleen kävi Helsingissä.¹⁰ Omien laskelmieni mukaan, ja aikalaiskäsityksenkin vahvistamana, 1900-luvun vaihteessa noin joka kymmenes maalta tullut työläistaustainen nuori nainen joutui vuosittain tavalla tai toisella prostituution tai ainakin vahvojen prostituutioepäilysten uhriksi. Vastaavasti 85 prosenttia prostituutioon liittyvien syiden takia viranomaiskäsittelyyn joutuneista naisista oli syntynyt muualla kuin Helsingissä.¹¹ Tämä luku on iso. Se kertoo yhtäältä siitä, että kaupunkiin muutto oli nuorille naisille todellinen riski, toisaalta siitä, että prostituoidut olivat useimmiten ”toisia”, muualta tulleita, irti taustayhteisöstään, turvattomia, suojattomia, yksin tai yksinäisiä. Tämä piirre näyttää olevan yleinen sekä historiallisesti että globaalisti. Vain hyvin harvoin prostituutio kasvaa yhden ja saman yhteisön sisältä.¹²

Tässä vaiheessa on hyvä huomauttaa, että prostituoitujen lukumääriin, heidän taustaansa, prostituution syihin, siitä irtaantumiseen, asiakkuuteen, prostituutioalakulttuuriin ja muihin sellaisiin liittyvät tiedot on hankittu pääosin erilaisten kontrolliviranomaisten kokoamista tiedoista. Näkökulma on siten vahvasti viranomaisnäkökulma, ja usein sitä leimaa vahvasti sovinistinen ajattelutapa. Näkökulmaa täydentää lehdistössä käyty aikalaiskeskustelu, joka sekkin on ”ulkopuolista”. Prostituoitujen omaa ääntä on jäänyt asiakirjoihin vain vähän, joskus ei lainkaan.¹³ Viranomaisten ja kansalaisten vihamielistä asennetta kuvaa vaikkapa oheinen kuva. Se on Helsingin tarkastustoimiston tarkastuspäiväkirjasta valokuvattu erillinen sivu. Ylempi henkilö nimeltään Hilma Mathilda (sukunimet on poistettu) on käynyt muutaman kerran sukupuolitautitarkastuksissa. Viimeisen merkinnän jälkeen hän on tehnyt itsemurhan. Kirjanpitäjä on oheen piirtänyt 20-vuotiaana kuolleen naisen hautakiven ja iloitsevan pirun.

Kuvio 1. Helsingin tarkastuspöytäkirjan merkintöjä 1894. Lähde: Tarkastettujen naisten potilaspäiväkirjat ja tarkastuspäiväkirjat 1867–1908, Helsingin tarkastuslääkäriin arkisto, Helsingin kaupunginarkisto.

Prostituotujen taustasta on kirjallisuudessa esitetty erilaisia käsityksiä. Omassa aineistossani oli tietoja vajaasta 3000 prostituution takia viranomaisten kanssa tekemisiin joutuneesta naisesta. (Miesprostituoidut olen jättänyt tarkastelun ulkopuolelle). 1800-luvun aineistossa 83 % heistä tuli työväenluokasta (torppareista tai työläisistä), niin sanotusta keskiluokasta noin 14 prosenttia ja varakkaammista luokista noin kolme prosenttia. 1900-luvun aineistossa proletarisoituminen on vielä selvempää: työläistausta 90 %, keskiluokka 10 %, yläluokka 0 %.¹⁴ Työväenliike näki prostituution vahvasti luokkakysymyksenä ja piti sitä työväenluokan naisten riiston keskeisenä syynä. Se oli varsin oikeassa siinä, että prostituutio oli luokkakysymys: naiset olivat työläisiä,

erillään eläneitä, usein köyhiä, alkoholisoituneita ja sairaita. Asiakkuuden kuva oli sen sijaan paljon monimutkaisempi.

Viranomaiset oli veloitettu selvittämään prostituutioon joutumisen syyt ja auttamaan mahdollisuuksiensa mukaan prostituutiosta irtaantumisessa. Siksi tuli jokaisesta irtolaiskäsitteilyyn joutuneesta naisesta samoin kuin tarkastustoimiston kirjoihin joutuneista niin sanotuista vakinaisista prostituoiduista kirjoittaa pieni elämäkerta ja määrittää prostituution aloittamisen syyteki-jät. Vuosina 1867–1900 aloittaneista 658 prostituoiduista oli 56 % ”hakeutunut”, 36 % ”houkuteltu” ja 8 % ”joutunut” alalle.¹⁵ On epäselvää, miten ja miksi poliisi päätyi milloinkin tiettyyn mer-kintään. Oli syyluokittelun luotettavuus kuinka heikko tahansa, se antaa kuitenkin tärkeän vihjeen siitä, että prostituoidut olivat useimmiten rationaalisesti toimivia, ajattelevia naisia, joille pros-tituutio saattoi tarjota vaikeassa tilanteessa ainoan toimeentulo-lähteen. Aloittaessaan he eivät tienneet kaikkia niitä seurauksia, joita päätöksestä tulisi olemaan heille, mutta pelkkinä tahdot-tomina uhreina heitä on kyllä vaikea nähdä. Tämä näkemys on samassa linjassa Kirsi Vainio-Korhosen Turku koskevien johto-päätösten kanssa.¹⁶

Yhdistämällä puutteellisia ja vajavaisia tietoja toisiinsa voi-daan luoda eräänlainen prostituoidun elämänkulkumalli, niin sanottu ”tavallinen tarina”: Nuorena muutto maatyöläis- tai torppariperheestä Helsinkiin, palvelu- tai tehdastyö, työttömyys, toimeentulo-ongelmat, seurustelu, hylkäys, mahdollisesti avioton lapsi, osa-aikainen prostituutio, kiinnijääminen, leimautuminen, vakinainen prostituutio, syrjäytyminen, lopettaminen. Asiaa ei tietenkään tule yksinkertaistaa. Syitä ja tarinoita oli monia, mutta tavalla tai toisella ne kytkeytyvät toimeentuloon ja sen ongelmiin. Elämäkulussa oli kriittisiä hetkiä, joissa tehdyt ratkaisut lisäsivät prostituution todennäköisyyttä. Avioton lapsi, hylkäys, työttö-myys ja yksinäisyys olivat tilanteita, joissa oltiin alttiita prostituu-tion houkutuksille tai pakoille. Parittajat ja sutenöörit olivat tässä tilanteessa usein paikalla. Myös prostituutiossa jo mukana olleet naiset houkuttelivat uusia tulokkaita. Se ei aina ollut vaikeaa. Var-sinkin 1800-luvun niin sanotun bordelliprostituution tarjoamat

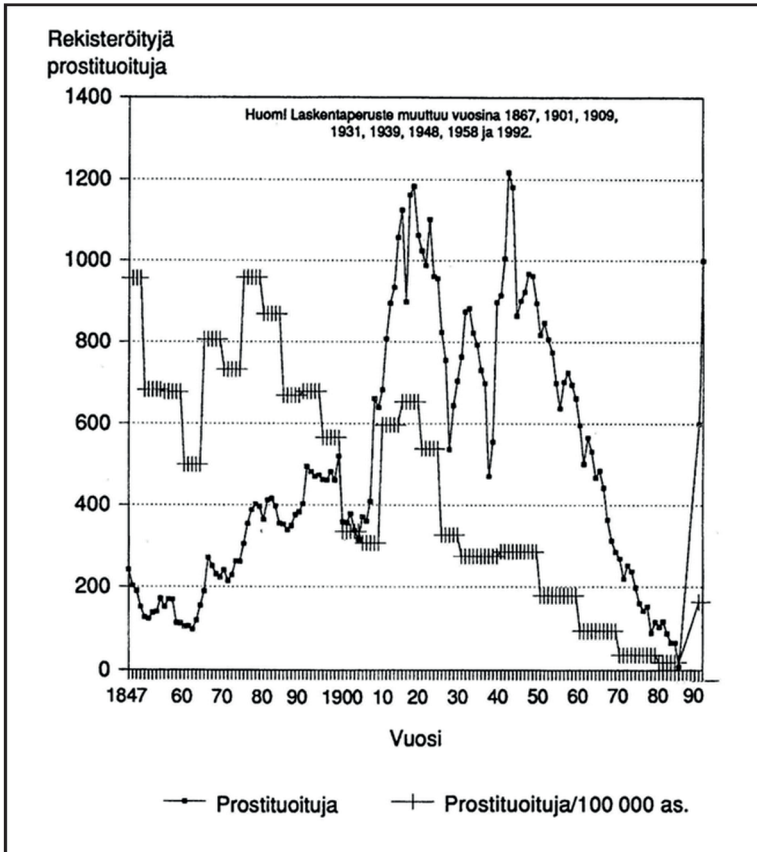

tulot olivat niin suuria, että niiden tarjoamaa ylellistä elämää oli joidenkuiden vaikea vastustaa.¹⁷ On huomattava, että Margaretha Järvisen toisen maailmansodan jälkeistä aikaa tutkinut, vuonna 1990 ilmestynyt väitöskirja: *Prostitution i Helsingfors - en studie i kvinnokontroll* päätyi samankaltaisiin tuloksiin¹⁸. Sadassa vuodessa asiat olivat muuttuneet vain vähän.

Helsingissä oli 1800-luvun jälkipuoliskolla väestöön suhteutettuna todella paljon prostituoituja.¹⁹ Väitöskirjassani tein laskelmia erilaisten viranomaislähteiden avulla ja päädyin seuraavaan kuvioon, josta niin sanottu salainen prostituutio (arviolta puolet) on jätetty pois:

Kuviossa on esitettyä sekä absoluuttiset että suhteelliset lukumäärät. Kun suhteellinen määrä on koko ajan laskenut trendinomaisesti, absoluuttiset määrät vastaavasti kasvoivat, ja huippu saavutettiin toisen maailmansodan jälkeen, minkä jälkeen määrä kääntyi nopeaan laskuun. 1990-luvun alussa oli toinen käänne, tällä kertaa ylöspäin. Tärkeimpinä prostituutiomuotoina olivat 1800-luvun niin sanottu bordellisprostituutio, 1900-luvun katuprostituutio ja 1990-luvun katu- ja ravintolaprostituutio. Keskeinen johtopäätös tästä laskelmasta oli ja on se, että kyseessä on ollut yhteiskunnallinen, määrältään ja muodoiltaan muuttuva ja vaihteleva sosiaalinen ilmiö, ei ”ikuinen” tai ”pysyvä”. Se ei ole ”aina keskuudessamme”, vaan se muuttuu ja siihen voidaan vaikuttaa. Se ei välttämättä aina ole ollut yhtä tuomittua tai stigmatisoivaa.²⁰ On myös muistettava, että prostituoiduilla on voinut olla monta roolia äitinä, tyttärenä, sisarena, vaimona, rakastajana ja että usein he ovat olleet myös niin sanotussa virallisessa työelämässä.²¹

Prostituoitujen elämänkaarta tutkittaessa törmätään suuriin vaikeuksiin, koska ei voida tietää, mitä esimerkiksi toiselle paikkakunnalle muuttaminen todellisuudessa tarkoitti: lopettamista vaiko jatkamista. Oliko muutto väistöliike, jolla hämättiin viranomaisia? Varsinkin alkuvaiheessa prostituoidut näyttävät eläneen kohtuullisen ”normaalia” työväenluokkaista elämää, mutta jos rekistereihin on luottamista, tämän ”normaali” alkoi varsin pian muuttua kasaantuviksi vaikeuksiksi, joihin ei ratkaisua tahtonut

Kuvio 2. Prostituoitujen lukumäärä Helsingissä 1847–1993. Lähde: Häkkinen 1995, 16.

löytyä. Kun prostituoidun asema muuttui julkiseksi, alkoi vahva viranomaisten ja naapuruston painostus. Viranomaiskontrolli teki prostituoidusta ”julkisen naisen” ja monin eri tavoin nopeutti ja syvensi syksykerrettä. Prostituoitu törmäsi niihin poliittisiin, ideologisiin, uskonnollisiin ja moraalisiin sanktioihin, joita on käsitelty edellä. Pian prostituoidun elämä alkoi kiertää kehää kadun, työlaitoksen, vankilan ja sukupuolitautilääkärin välillä. Asunto vaihtui usein vuokravelkojen, naapurien painostuksen

ja turvallisuussyiden takia. Nopeasti myös terveys petti muun muassa ankarien, mutta tehottomien sukupuolitautilääkitysten takia. Alkoholit ja joskus huumeet astuivat kuvaan, ihmissuhteet vaikeutuivat, väkivalta lisääntyi, psyykkiset ongelmat kasaantuivat, ja itsemurhariskit kasvoivat.²² Tämä armoton kuva ei tietenkään koskenut kaikkia ja aina, mutta jos prostituutio jatkui muutamaa vuotta kauemmin, riskit kasvoivat nopeasti. Tässä prosessissa varsinkin poliisiviranomaiset olivat kaikkea muuta kuin auttamassa. Kohtelu oli nöyryyttävää, julmaa ja häpäisevää. Tämä ruma kuva on löydettävissä myös Järvisen tutkimalla myöhemmällä aikakaudella.²³ Eikä se myöskään eroa nykyajan naiskaupan keskeisistä piirteistä.

On hämmästyttävää, että koko tarkastelukauden aikana (1860–1939) viranomaiset tekivät – puheista huolimatta – ainoastaan yhden ainoan kerran kunnollisen selvityksen tiedettyjen prostituoitujen elämän vaiheista. Se liittyi niin sanotun ohjesääntöisen prostituution lakkauttamisen vaikutuksiin naisten elämään. Sen tulosten mukaan alkutilanteessa (ohjesääntöisen prostituution lakkauttamisajankohtana 1908) 221 naisesta 80 % oli ”kadulla” ja yksi viidesosa vankilassa tai työlaitoksessa. Noin neljän kuukauden välein tilanne selvitettiin aina uudestaan. Vajaan kolmen vuoden päästä naisista edelleen yli puolet oli joko vankilassa tai kadulla. Mahdollisesti aktiivisten toimenpiteiden ansiosta noin joka viides oli tuolloin töissä. Naimisissa oli noin 1/10. Valitettavasti kaikkien naisten tilanteesta ei ole tietoa.²⁴

Vastaavasti olen tutkinut prostituution lopettamista 1800-luvulla aloittaneiden osalta. Kahden ja puolen vuoden jälkeen aloittaneista oli mukana edelleen noin puolet. Viiden vuoden jälkeen jäljellä oli kolmannes. Tämänkin tarkastelun mukaan työelämä ja avioliitto auttoivat monia. Suojakotikin toi turvan monelle. Mutta jos alalle jäi, kuolemanriskit alkoivat kasvaa nopeasti neljän vuoden jälkeen. Useimmille ratkaisu oli kuitenkin muutto toiselle paikkakunnalle Suomessa tai muutto Venäjälle tai Ruotsiin. Näissä tapauksissa emme voi tietää, mitä sittemmin tapahtui.²⁵

Oli myös käänteisiä tarinoita, kuten aina on. Jos prostituutiioon ryhtymisen taustalla oli erityisiä tapahtumia tai elämänkulun taitekohtia, niin oli laita myös prostituutiosta irtaantumisessa. Prostituutioon suohon vajonneelle rakkaus ja avioliitto toivat uuden mahdollisuuden. Monet naiset saivat työpaikan ja kykenivät irtaantumaan entisestä. Suojakoditkin onnistuivat auttamaan monia. Muutto toiselle paikkakunnalle näyttää olleen myös Tampereella mahdollinen tie ulos prostituutiosta, kuten Tiia Hakanen on pro gradu -työssään osoittanut²⁶. Uuden elämän saattoi aloittaa, vaikka Amerikassa.

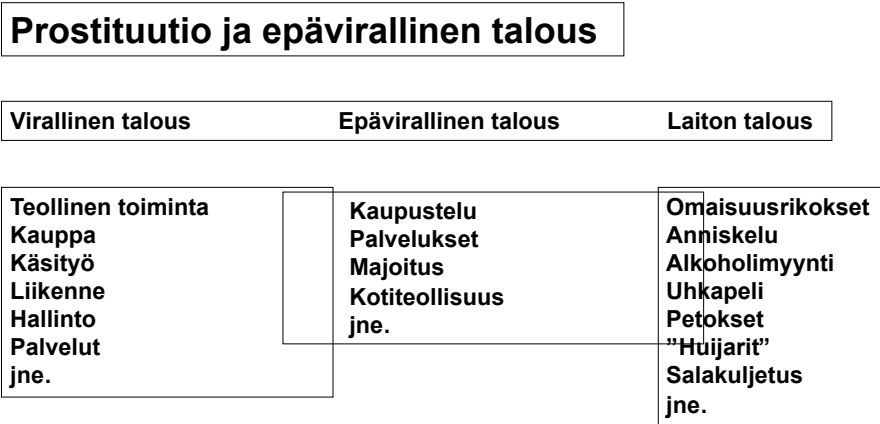
Vaikka monelle prostituutio oli ehkä hetken seikkailu, useat jäivät pitkäksi aikaa se piiriin. Jotkut pystyivät hallitsemaan tilanteen paremmin, toiset heikommin. Vaikka prostituution olisi voinutkin lopettaa, sen varjo seurasi perässä. Työnantaja ja aviomiehet kyselivät vuosia myöhemmin Helsingin siveyspoliisilta, oliko se ja se henkilö ollut aiemmin laitoksen kirjoissa. Erittäin auliisti viranomaiset myös tietonsa jakoivat. Tämä julma viranomaispolitiikka sai ja saa tutkijan voimattoman raivon valtaan. Linaan tässä jäähyväisluentoani marraskuussa 2019:

”Viranomaisaineistoista välittyi suoraan myös se äärimmäisen julma ja häpäisevä, jopa raaka repressiivinen politiikka, jota prostituoituja kohtaan sovellettiin. Viranomaistahosta muotoutui ongelman keskeinen syy, ei sen helpottaja. Olen kohdannut tämän saman ilmiön tutkiessani irtolaispolitiikkaa laajemminkin, perehtyessäni vankeinhoidon historiaan, tarkasteltuani lastensuojelun käytäntöjä, lukiessani eugeniikan praktiikoita – puhumattakaan köyhäinhoidon menettelytavoista. Kaiken kaikkiaan Suomi on ollut äärimmäisen kova heikoimpiaan ja turvattomimpiaan kohtaan. Hyvän elämän edellytykset eivät näillä eväillä ole toteutuneet.”

Prostituutio epävirallisena taloutena ja alakulttuurina

Seuraavaksi siirryn käsittelemään prostituutiota epävirallisena taloutena ja eräänlaisena alakulttuurina. Käytän epävirallisen

talouden määrittelyssä YK:n yleisesti käyttämää luonnehdintaa. Prostituution hahmottamisessa eräänlaisena epävirallisen talouden muotona hyödynnän Dominique Boels'n jakoa prostituoitiosta virallisen, epävirallisen ja laittoman talouden osana:

Kuvio 3. Prostituution suhde talouden eri muotoihin.

Yhdistyneiden Kansakuntien käyttämän määritelmän mukaan: "The informal economy refers to activities and income that are partially or fully outside government regulation, taxation, and observation."²⁷ Dominique Boels korostaa (belgialaisen) nykyprostituution luonnetta sekä virallisen, epävirallisen että laittoman talouden vuorovaikutteisena muotona.²⁸ Molemmat tarkastelut lähtevät liikkeelle juridisen normiston asettamista rajoituksista ja sanktioista, mutta ennen kaikkea viranomaisten todellisuudessa käyttämistä valvontatavoista. Nämä kaksi eivät suinkaan aina ole vastanneet toisiaan. Prostituutio on nähtävä myös laajemmin osana niin sanottua huvitteluteollisuutta ja tarkemmin yhtenä niin sanotun seksibisneksen alalajeista. Prostituutio on myös osa

maailmanlaajuista turismia, ja se on usein osa myös tuiki arkista yritystoimintaa.

Helsingin prostituutio oli 1800-luvun lopulle asti tiukasti kytkeytynyt kaupungin kylpylä- ja ravintolatoimintaan. Se oli niin avointa ja yleistä, että sen voi huoletta sijoittaa jopa virallisen talouden alueelle. Olen arvioinut, että prostituutiobisnes vastasi ehkä noin 10 % koko huvitteluteollisuuden arvosta ja että prostituoituja olisi ollut noin yksi prosentti kaupungin väestöstä²⁹. Prostituutio toimi lukuisten kaupungin keskeisten ravintoloiden yhteydessä, toisin sanoen osa ravintoloista oli bordelleja. Bordellien toimintaa valvottiin, mutta todellisuudessa ravintoloiden toiminta rikkoi useita rikoslain normeja alkaen salavuoteudesta, huorinteosta ja bordellien toiminnasta, joka oli kriminalisoitu jo vuoden 1734 rikoskaaressa. Kun vuonna 1883 bordelleja alettiin lakkauttaa, olemassa oleva laki vain aktivoitiin. Bordellien pyörittäjiä tuomittiin vankilaan, ja monet ruotsalaissyntyiset prostitoidut karkotettiin maasta.

Lasken myös niin sanotun ohjesääntöisen prostituution järjestelmän kuuluneen virallisen talouden piiriin, koska viranomaiset selvästi myötävaikuttivat sukupuolitauditarkastusten avulla prostituution olemassaoloon ja tarkastusmaksujen – jotka oli porrastettu kolmeen eri luokkaan – varjolla verottivat toimintaa. Myös tämä niin sanottu katuprostituutio oli rikoslain mukaan koko ajan laitonta. On yllättävää, että kun ohjesääntöisyys vuonna 1908 lakkautettiin, tosiasiaassa valvonta vain siirtyi poliisilta siviilipuolelle.

Miltei koko 1900-luvun ajan prostituutio kuului Helsingissä laittoman talouden piiriin. Vaikka ohjesääntöisyys jatkuikin toisessa muodossa aina vuoteen 1942 asti, irtolaisasetusta alettiin soveltaa rangaistusmuotoisesti aiempaa aktiivisemmin prostituoituihin, parittajiin ja sutenööreihin. Uusi irtolaislaki tuli voimaan vuonna 1937. Se mahdollisti pitkät työhuonerangaistukset, jopa pakkotyön. Ääritapauksessa se olisi mahdollistanut elinikäisen pakkotyön. Tämä kaikki toimi niin sanotuilla hallinnollisilla määräyksillä, ilman oikeudenkäyntejä ja näyttövelvoitteita. Samalla rikoslain parituspykälää käytettiin erittäin herkästi.³⁰ Vaikka juridisesti prostituutiota vastaan oli jo 1800-luvulla käy-

tettävissä samaan aikaan lukuisia lakipykälää (paritus, sukupuolitautilait, irtolaisasetus, huorinteko, salavuoteus, prostituutio bordelleissa ja prostituutio yleisesti), käytännössä näistä käytettiin tuolloin vain sukupuolitautilakeja. 1900-luvun alkupuolella koko lainsäädännön kirjo tuli aktiiviseen käyttöön ja rangaistukset kovenivat. Vasta 1900-luvun loppupuolella lainsäädäntö ja oikeuskäytäntö liberalisoituivat.

Kutsun tätä 1900-luvun aikakautta katuprostituution ajaksi, vaikka toki asiakkaiden ja prostituoitujen kontaktit solmittiin entistä useammin tekniikan uusilla mahdollisuuksilla, muun muassa puhelimella. Katuprostituutio sanana kuvastaa kuitenkin hyvin toiminnan amatöörimäistä luonnetta ja sen kytkeytymistä muuhun kadun laittomaan toimintaan, muun muassa alkoholimyyntiin. Taloudellisesti prostituution kokonaisarvo jäi vähäiseksi. Kuten aiemmassa kuviossa esitin, myös prostituoitujen suhteellinen määrä väheni koko 1900-luvun ajan ja samoin absoluuttiset luvut toisen maailmansodan jälkeen. Prostituutio marginalisoitui myös bisnesmaailman erikoiseksi lisäksi ja erityisen syrjäytyneiden päihteidenkäyttäjien osaksi. Kuten Johanna Niemi-Kiesiläinen on osoittanut, 1960- ja 1970-lukujen seksuaaliliberalismi johti siihen, että myös lainsäädännössä prostituution rangaistuselementtejä vähennettiin ja sen sijaan suositettiin neutraalia linjaa. Prostituution rangaistavuus oli poistettu jo vuonna 1936, irtolaislaki kumottiin 1986.³¹

Kolmannen vaiheen, puolivirallisen talouden aikakaudelle oli tyyppillistä prostituution nopea lisääntyminen. Kiivaan kasvun syynä näyttäisi olleen 1990-lama, osin sosialistisen maailmanjärjestyksen hajoaminen, osin naiskaupan ja seksiturismin kansainvälistyminen. Nopeassa tahdissa ikään kuin palattiin ajassa yli sata vuotta taaksepäin, kun kaupungin keskeisissä ravintoloissa oli jälleen prostituutiota ja katuprostituutio lisääntyi huomattavasti. Viranomaiset olivat tämän ilmiön edessä aseettomia ja avuttomia. Olin itse mukana viranomaistyöryhmässä, joka 1995 asetettiin selvittämään prostituutiotilannetta Suomessa. Tilanne näytti riistäytyneen käsistä. Näen kuitenkin positiivisena sen, että toimintaa suunnattiin aktiivisesti prostituoitujen tukemiseen, ei

niinkään heidän ahdistelemiseensa. Tässä asiassa pro tukipisteen Jaana Kauppinen ja monet muut toimivat aktiivisesti. On vaikea sanoa, millaisia taloudellisia arvoja kolmannen vaiheen prostituutiossa esiintyi. Arviot kymmenistä miljoonista markoista, myöhemmin euroista, ovat vain arvailuja. Aivan viime vaiheessa prostituutiovälitys on siirtynyt internettiin, jolloin se on myös pitkälti kadonnut silmistä. Siksi se ei nyt taas olekaan ongelma. Poissa silmistä, poissa mielestä.

Prostituutioalakuulttuurin rakenteita on vaikea hahmottaa. Kyse oli varsin monimutkaisesta verkostosta, johon prostituoitujen ja heidän asiakkaidensa lisäksi osallistui parittajia, sutenöörejä, välittäjiä, hyötyjiä ja edistäjiä.³² Parittajat olivat Helsingissä bordellinomistajia, jotka palkkasivat prostituoituja palvelukseensa. Näitä oli bordellikaudella 1800-luvulla yleensä 10–12 naista. Myöhemmin, 1900-luvulla, kyseessä oli tavallisesti henkilö, joka vuokrasi asunnostaan huoneita tai huonetta prostituoitujen käyttöön. Yhden ainoan kerran, 1980-luvulla, on ollut tiedossa, että helsinkiläisen hienostohotellin johtaja on saanut tuomion parituksesta, salliessaan prostituution hotellihuoneissa ja sen yökerhossa. Parituksesta tuomitut naiset olivat usein entisiä prostituoituja, jotka siirtyivät, tai joiden oli elääkseen pakko siirtyä parittamiseen. Parituksesta saivat tuomioita myös miehet.

Sutenöörit olivat prostituoitujen niin sanottuja suojelijoita, usein poikaystäviä, jotka möivät tyttöystäväänsä. Välittäjät olivat esimerkiksi vossikan- tai taksinkuljettajia, joilla oli tiedossaan prostituoitujen osoitteita tai puhelinnumeroita. Hyötyjiä olivat esimerkiksi ravintoloitsijat tai yömajan/hotellin omistajat, jotka saivat tuloja prostituution kautta. Edistäjinä saattoivat toimia henkilöt, jotka pyrkivät estämään prostituution rajoittamistoimenpiteitä.

Vastaavasti prostituoitujen auttajina ja ohjaajina toimivat muun muassa Pelastusarmeijan, Sininauhaliiton ja monien muiden järjestöjen henkilöt. Emma Mäkinen oli heistä kuuluisin. Ainakin Sininauhaliiton kertomuksen mukaan Helsingin rautatieasemalla saattoi olla parittajia viekoittelemassa nuoria maalta tulleita nai-

sia prostituutioon samaan aikaan, kun järjestöjen edustajat pyrkivät neuvomaan ja auttamaan samoja naisia.³³

Samaan ihmisverkostoon on myös luettava siveyspoliisin, myöhemmin huoltopoliisin konstaapelit, tarkastustoimiston henkilökunta, järjestyspoliisi, terveysviranomaiset, rajavalvontaviranomaiset ja niin edelleen. Tämän tärkeän tason jätän vain maininnalle. Viittaa tässä Leena Silpolan mainioon pro gradu -työhön: *Siveetön synty ja haureellinen huvi: Prostituutioilmiö Kuopiossa 1880–1894*³⁴. Hän käsittelee paitsi prostituoitujen elämää myös tätä prostituutioalakulttuuria paikallistasolla.

Prostituoitujen asiakkaista on vähän tietoa. Kontrollilaitos ja oikeusviranomaiset suojelivat systemaattisesti asiakkaiden henkilöllisyyttä, varsinkin jos nämä tulivat niin sanotuista korkeammista säädyistä. Pitäen mielessä, että ilmi tullut asiakaskunta oli sosiaalisesti epätasaisesti jakaantunut, erilaiset työläistaustaiset miehet olivat suurin asiakasryhmä. Usein oli niin, että prostituutiossa tavallisesti kohtasivat työläistaustaiset, usein heikossa sosiaalisessa asemassa olleet henkilöt. Oli asiakas rikas tai köyhä, tähän kohtaamiseen liittyi vääjäämättä alkoholi. Prostituutio oli paitsi läheisessä suhteessa ravintolatoimintaan, sen perin juurin olennainen osa oli päihtyminen.

Suuri asiakasryhmä olivat sotilaat. Helsinki oli tärkeä sotilastukikohta, ja enimmillään Suomenlinnassa oli sotaväkeä yli 100 000 henkeä.³⁵ Venäläisen sotaväen kurinpito oli armeijan itsensä hallussa ja siksi lukumäärät lienevät vahvasti aliarvioivia. Kolmas iso ryhmä ovat ”herrat”. Tässä asetelmassa toistuu työväenliikkeen mielellään ylläpitämä asetelma: säätyläismiehet hyväksikäyttämässä työväenluokan naisia. Sukupuolitautitilastot olivat julkisia, mutta yksityislääkäreiden vastaanotolle saapuneita henkilöitä ja tavattuja tautitapauksia ei luokiteltu mukaan viranomaistilastoihin. Satunnaisesti säilyneiden tietojen perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että prostituutiosuhteet olivat yläluokan miesten keskuudessa tavallisia, arkipäiväisiä ja mahdollisesti jopa väistämättömiä, maskuliinisuuteen kasvamisen etappeja.

Prostituutioyhteisön arkielämästä on niukasti tietoja. Ratsioiden ja pidätysten yhteydessä tallentui pöytäkirjoihin satunnaisia

välähdyksiä alakulttuurin elämästä, mutta systemaattista tietoa ei ole jäänyt. Ruotsalainen historiantutkija Tomas Söderblom (1992) teki Landskronan museossa työlaitoksen arkistoista yllättävän löydön. Yleisen asiakirja-aineiston joukossa oli puinen matka-arkku, joka vaikutti olleen pitkään avaamatta. Sisältö oli hämmästyttävä. Siinä oli tallentuneena työlaitoksessa aikanaan olleen, Söderblomin Mariaksi kutsuman, naisen henkilökohtainen jäämistö: vaatteiden lisäksi kirjeitä, piirroksia, muistiinpanoja ja kaksi omatekoista runokirjaa. Tavarat olivat joutuneet museon varastoon jo aikoja sitten.

Runokirjojen henkilökohtaisten merkintöjen kautta Tomas Söderblomille avautui ainutlaatuinen mahdollisuus tutustua 1920-1930-luvuilla prostituoituna toimineeseen Mariaan, tämän ystäviin, ajatuksiin ja yksityiseen elämään. Hän löysi muun muassa seuraavan runokatkelman: ”Man kallar mig slinka o annat mera/men jag tar det utan att blinka”³⁶. (Minua kutsutaan huoraksi ja vielä rumemmin sanoin, mutta en sille silmääkään räpäytä). Dokumenteista avautui kokonaan toisenlainen maailma. Erilainen kuin se, jonka viranomaiset tai myös tutkijat olivat alamaailman kovasta todellisuudesta luoneet.

Marialla oli hyviä ystäviä, he juhlivat ja pitivät hauskaa, toimivat kuin tavalliset ihmiset arjessa, hoitivat päivittäisiä askareita, huolehtivat, murehtivat ja välillä iloitsivat. Materiaalista avautui myös näkökulmia musertavan kontrollikoneiston maailmaan, instituution kaiken särkevään logiikkaan ja käytäntöihin.

Kirjoittaessaan Marian maailmasta Söderblom ei suinkaan väittänyt avanneensa yhden ihmisen maailmaa läpikotaisin. Hän toi esille marginaalissa eläneen ihmisen elämää, ajatuksia, tunteita, teki ne näkyviksi ja ymmärrettäviksi. Vaikka prostituutioalakuulttuuri toimi ehdottomasti rahan ja seksin voimalla, ehkä se ei kuitenkaan niin kovin paljon eronnut tavallisesta ”kulttuurista”. Seuraavalla sivulla on Marian piirtämä omakuva.

Kun 1800-luvulla prostituutiota suvaittiin yllättävän paljon, ongelmalliseksi koettiin lähinnä sen kansanterveydelle aiheuttamat uhat. 1900-luvun alkupuolella uhkakuvat laajenivat. Prostituution koettiin uhkaavan vallitsevia moraalisia ja uskonnollisia

Kuvio 4. Marie F:n omakuva. Lähde: Söderblom, Tomas: Horan och batongen: Prostitution och repression i folkhemmet, Gidlunds Bokförlag, Värnamo 1992, 27.

arvoja. Sen katsottiin olevan perheideologian vastainen ja loukkaavan (työväenluokkaisten) naisten oikeuksia. Vuosisadan loppupuolella, koko prostituutio-ilmion hiipussa asenteet muuttivat suvaitsevammiksi. Taistelu prostituutio vastaan oli vahvimillaan 1890-luvun ja 1990-luvun lopun välisellä aikakaudella. Sitä ennen ja sen jälkeen prostituoituna eläminen on mahdollisesti ollut helpompaa yhteiskunnallisen kontrollin ja painostuksen näkökulmasta tarkasteltuna

Prostituutiodiskurssit lehdistössä

Tässä luvussa käsittelen lehdistössä käytyä prostituutiodiskursia. Käytän analyysissä yleisesti tunnettua kehystämisen metodia (framing theory), jossa tarkastelussa otetaan huomioon muun muassa journalistiset normit, toimijoiden intressit ja kulttuuriset kontekstit.³⁷ Tässä analyysissä huomio kiinnittyy erityisesti niihin kulttuurisiin konteksteihin, joihin prostituutiokirjoitus heijastuu, joilla sitä perustellaan ja vakuutellaan ja joita kirjoitusten avulla muokataan. Tähän julkiseen diskurssiin prostituutioon liittyneet negatiiviset määreet vaikuttivat vahvasti.

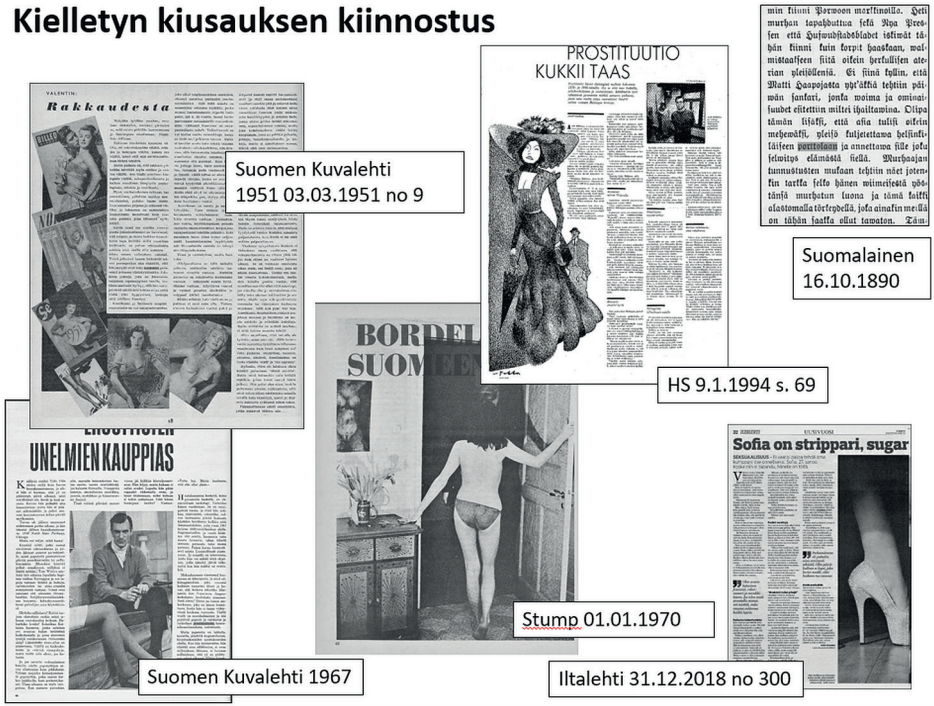
Tätä analyysiä varten olen digitoidusta sanomalehtitietokannasta ja HS-aikakoneesta poiminut hakutoiminnolla noin 55000 sivun materiaalin, joista otin yli 700 tekstiä tarkemman analyysin kohteeksi. Valitsin ne tekstit, joissa prostituutioaihetta käsiteltiin laajemmin. Aineisto kattaa ajallisesti pitkän kauden 1800-luvun puolivälistä vuoteen 2018. Pyrin tällä toimijat, yhteisöt ja diskurssit -mallilla rakentamaan kuvan itse ilmiöstä ja sen muutoksista.

Prostituutio on ollut lehtien vakioaihe, mutta prostituutio ja seksi ovat selvästi olleet välineitä, joilla lehtiä on kautta aikojen yritetty myydä ja kiinnostusta herättää. Voisin kutsua sitä kielletyn kiusauksen kiinnostukseksi (kuvio 5).

Lähes kaikki tekstit on kehystetty kuvilla, jossa esiintyy vähäpukeisia naisia, ja/tai tekstit sinänsä sisältävät eroottisia vihjauksia tai ilmauksia. Kirjoitusten tyyli on vihjaileva ja pikkupoikamainen, oli sitten kyseessä Helsingin Sanomat, Suomen Kuvalehti, Apu tai Stump. Hieman samaan tapaan lehdet kirjoittivat toistuvasti Helsingin tai muiden Suomen kaupunkien prostituution historiasta. Jonkin verran jo 1900-luvulla, mutta erityisesti Kirsi Vainio-Korhosen Turun prostituutiota³⁸ ja kirjoittajakolmikon Katja Tikka, Elina Maaniitty ja Iisa Aaltonen³⁹ Helsingin prostituution historiaa käsitelleen kirjan ilmestymisen jälkeen. Kirjat esiteltiin ja arvioitiin eroottisia näkökohtia ylikorostaen.

Lehtien myyntitavoitteisiin sinänsä voi liittyä se, että prostituutio on suosittu aihe. Tutkimastani historiallisesta sanomalehtikirjastosta löytyi vuosilta 1840–2015 yli 55000 sivua, jossa

Kielletyn kiusauksen kiinnostus

Kuvio 5. Kielletyn kiusauksen kiinnostus. Lähde: Historiallinen sanomalehtikirjasto.

mainittiin ainakin kerran sanat ”prostitt*”, ”ilotalo”, ”haure*” tai ”borde*”. Valitsin nämä termit, vaikka lukuisia muitakin haku-sanoja olisin voinut käyttää. Prostituutioon liittyvä käsitteellinen runsaus ja kieli on hämmäntävää. Tyttökauppa, naiskauppa, seksikauppa, maksettu rakkaus, maksettu seksi ovat olleet prostituution synonyymejä. Bordelleja on kutsuttu myös nimityksillä Naisela, Naispaikka, Porttola, Haureuden pesä tai Tyttöpaikka. Kansanomaisempia nimityksiä on myös runsaasti, mutta lehdet ovat häveliäisyssyistä ja sensuuria peläten turvautuneet niihin vain poikkeuksellisesti.

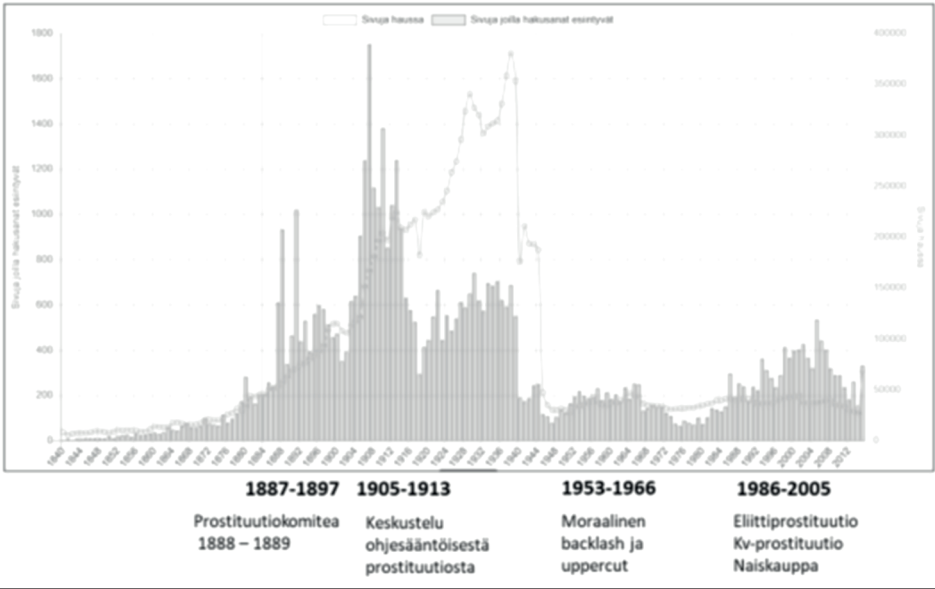
Punaiset pylvääät osoittavat hakusanoilla esiintyneiden sivujen lukumäärän, sininen viiva tarkastelussa mukana olleiden sivujen kokonaismäärän. Pylväsrivin skaala on 0–1800 väillä. Sinisen viivan skaala on 0–400 000. Niissä kohdin, jossa punaiset pylvääät ylittävät sinisen viivan, keskustelu ja kirjoittelu on ollut tavallista aktiivisempaa, tiheämpää. Esimerkiksi vuosina 1887–1897, jolloin niin sanottu prostituutiokomitea julkaisi mietintönsä ja julkisuudessa käytiin asiasta laaja keskustelu. Kirjoittelu on ollut erittäin villkasta suurlakkovuonna 1905 ja sen jälkeen aina maailmansotaan saakka, jolloin vaadittiin laajasti ohjesääntöisen prostituution lakkauttamista, ja kun se oli toteutunut, keskustelu jatkui lopettamisen vaikeuksista, osin ankaran pettymyksen sävyttämänä.

Kautta 1953–1966 kutsun moraalisen takaiskun (backlashin) ja toisaalta edistyksen (uppercutin) aikakaudeksi. Samaan aikaan esitetään yhtäältä tiukkoja kirjoituksia prostituution ja kaikkinaisen siveettömyyden kitkemiseksi yhteiskunnasta, toisaalta liberaaleja vaatimuksia vapaiden seksuaalisuhteiden sallimiseksi, seksuaalivalistuksen lisäämiseksi ja ehdotetaan jopa valtiollisia bordelleja. Kuten aiemmin toin esiin, jälkimmäinen linja perivoiton ja muun muassa seksuaalilainsäädäntöä liberalisoitiin 1960-luvun lopussa ja 1970-luvulla.

1980-luvun lopulla lehdistössä keskustellaan laajasti niin sanotusta eliittiprostituutiosta ja sen mahdollisista yhteyksistä korruptioon. Keskustelu kuitenkin räjähtää vasta 1990-luvun alussa, jolloin Helsingin kadut ja ravintolat niin sanotusti ”täyttyvät” idästä ja etelästä tulleista prostituoiduista. Alun jopa törkeän rasistinen ja sovinitinen sävy muuttuu asiallisemmaksi, kun havaitaan, että vähintään puolet helsinkiläisistä prostituoiduista on tullut kotimaasta.

Oikeastaan keskustelu ei ole 1990-luvun jälkeen laantunut, vaan aina tähän päivään saakka kysymykset kotimaisesta naiskaupasta ja kansainvälisestä ihmiskaupasta ovat olleet yleisiä. Jo 1800-luvulla ns. valkoinen orjakauppa oli yleinen aihe. Myöhemminkin prostituution kansainvälisyys ja sen ulottuminen myös Suomeen ovat olleet artikkelien keskeisiä aiheita.

Sanojen "prostit*", "ilotalo", "haure*" tai "borde*" esiintymisfrekvenssit 1840-2015, N=55508 sivua

Kuvio 6. Prostituutioaiheisten sanojen esiintymisfrekvenssit 1840–2015.
Lähde: Historiallinen sanomalehtikirjasto.

Vaikka aineisto on valtava ja aineiston analysoiminen vielä kesken, eräitä selkeitä sisällöllisiä linjoja on lehdistökeskustelussa erotettavissa. Kutsun niitä nimityksillä: (A) yhteiskunnallistava, institutionalisoiva diskurssi, (B) yksilöllistävä, atomisoiva diskurssi ja (C) globalisoiva, universaalistava diskurssi.⁴⁰ Yhteiskunnallistavalle keskustelulle (A) on ollut tyypillistä nähdä prostituutio isona rakenteellisena ongelmana, joka voitetaan vasta kapitalistisen järjestelmän muuttuessa sosialistiseksi tai/ja kun sukupuolten välinen todellinen tasa-arvo saavutetaan. Tämän keskustelun loogisena johtopäätöksenä on ollut institutionaalisten sortokoneistojen, esimerkiksi ohjesääntöisen prostituution, kumoamisen vaatimus, tasa-arvovaatimukset ja erilaisten sosiaa-

lipoliittisten koneistojen kehittäminen: taistelu köyhyyttä vastaan on taistelua prostituutiota vastaan. Nämä vaatimukset ovat olleet vahvasti esillä työväenliikkeen ja erityisesti sen naisten toiminnassa.⁴¹ Kun ohjesääntöisen prostituution kumoamista aikoinaan vaadittiin, talonpoikaisto ja papisto asettuivat tukemaan työväenliikkeen vaatimuksia. Sen sijaan säätyläiset ja aateli sekä porvaristo olivat sen jatkamisen kannalla, samoin suurin osa lääkärikunnasta. Kiivas keskustelu ulottui pitkälle 1900-luvulle asti.⁴²

Yksilöllistävä (B), atomisoiva diskurssi on nähnyt prostituoidut itsensä syyppinä omaan tilaansa ja tutkinut heidän moraalista rappiotaan. Keskustelu sai 1900-luvun vaihteen rotuopeista yllykkeitä, ja monissa lehdissä kirjoitettiin kokonaisista suvuista, joiden piiristä oli ylisukupolisesti vajottu prostituutioon ja muuhun rikollisuuteen, ja laskettiin yksittäisen suvun yhteiskunnalle asettamia valtavia kustannuksia. Näissä keskusteluissa korostettiin vahvasti myös erilaisten hyväntekeväisyysjärjestöjen mahdollisuuksia auttaa yksinäisiä langenneita naisia.⁴³ Tätä keskustelua edistivät erityisesti porvarilliset ja kirkolliset piirit. Keskustelun käänköpuolena oli ankaria rangaistuksia puoltava linja, joka varsinkin 1920- ja 1930-luvuilla oli erityisen suosittu. Tämä linja pääsi selkeästi voitolle 1930-luvun niin sanotuissa huolto-laissa. Vaikka prostituutio sinänsä de-kriminalisoitiin, irtolaiskäsittelystä tuli julma vallankäyttöväline. Ilman oikeusprosessia ja siihen kuuluvaa todistevalvoitetta prostituoidut saatettiin sulkea vankilaan pitkiksi ajoiksi. Prostituoitujen ”pelastamisen” ajatus on joko hyvällä tai pahalla säilynyt kirjoittamisessa tähän päivään asti.⁴⁴

Globalisoiva, universaalistava diskurssi (C) on nähnyt prostituution kansainvälisenä, organisoituneena toimintana, joka kytkeytyy yhtäältä globalisaation aiheuttamiin muuttoliikkeisiin, maiden väliseen taloudelliseen epätasa-arvoon ja toisaalta kansainvälisen matkailun kasvuun, niin sanottuun seksiturismiin. Jo kauan vireillä olleessa keskustelussa vaaditaan kansainvälistä yhteistyötä ja säännöstöjä, joiden avulla ongelmia voitaisiin vähentää.⁴⁵ Tähän keskusteluun herättiin erityisesti 1990-luvulla

ja sen jälkeen.⁴⁶ Nämä kolme diskurssia ovat kulkeneet limittäin koko tarkastelukauden ajan, joskin painopisteet ovat vaihtuneet.

Prostituution globalisaatiokeskusteluun on liittynyt eräs tärkeä piirre, ulkoistaminen. Tyypillistä prostituutiokysymyksen käsittelylle Suomessa varsinkin toisen maailmansodan ja 1990-luvun laman välisenä aikana on ollut asian ulkoistaminen. Prostituutio oli ennen kaikkea Ruotsin, Tanskan, Englannin, Italian, Ranskan ja USA:n ongelma.⁴⁷ Myöhemmin mukaan tulivat Thaimaa ja Vietnam.⁴⁸ Kirjoitukset olivat sensaatiotarkoituksellisia ja yksityiskohtaisia, vailla yksilösuojan kunnioittamista. Esimerkiksi Suomen TV:ssäkin esitettyä niin sanottua Profumo-skandaalia tai Christine Keelerin tapausta käsiteltiin suomalaisissa lehdissä aikoinaan yksityiskohtaisesti ja sensaatiotarkoituksella.⁴⁹

Lehdet ovat kuitenkin varsin ansiokkaasti tuoneet esille myös erilaisia komiteamietintöjä, selvityksiä, raportteja ja tutkimuksia, joita aihepiiristä on tehty. Se on ollut hyvä tapa tuoda asiallisuutta keskusteluun, joka helposti on saanut sensaatiomaisia sävyjä tai jopa lähennellyt sosiaalipornoa. Ennen kaikkea Margaretha Järvisen väitöskirja⁵⁰ ja Hannele Varsan miesasiakastutkimus⁵¹ sekä Sosiaali- ja terveysministeriön naisiin kohdistuvan väkivallan tutkimukset ja eräät 1990-luvun alun raportit ovat aniharvoja aikalaisilmioon kohdistuneita tutkimuksia. Anna Kontulan Punainen Eksodus on ollut tärkeä poikkeus tässä hiljaisuuden virrassa.⁵² Laajin yhteiskunnan aloitteesta tuotettu selvitys ilmestyi yli sata vuotta sitten, vuonna 1891. Sen laati J. Pippingsköldin johtama prostituutiota tutkinut komitea.⁵³ Syystä tai toisesta sen jälkeen tähän aiheeseen ei ole tartuttu. Tätä aineistoa läpikäydessäni myös ensi kertaa havahduin siihen, että vaikka prostituutiota koskevan laajan ja syvällisen tutkimushankkeen tarpeellisuus aina todetaan, sellaista ei koskaan ole Suomessa tehty, toisin kuin esimerkiksi Ruotsissa.

Ulkoistava diskurssi

Kuvio 7. Ulkoistavan diskurssin esimerkkejä. Lähde: Historiallinen sanomalehtikirjasto-

Lopuksi

Kun minulla huomattavasti nykyistä nuorempana oli tilaisuus perehtyä harvinaisen hyvin säilyneisiin ja kattaviin helsinkiläistä prostituutiota koskeviin viranomaisaineistoihin, luulin pystyväni muutamassa vuodessa haarukoimaan aiheen jotensakin kattavasti ja syvällisesti. Väärin luulin. Kyseessä on niin moniulotteinen ja -mutkainen ja vaikeasti jäsennettävä ilmiö, että on tyydyttävä vain kuvaamaan tai parhaassa tapauksessa analysoimaan sen yleisiä, parhaassa tapauksessa yksittäisiä osia. Ehkä yhden elämän, Marian tai Marien tarinan tutkiminen antaa tietoa monesta muustakin.

Monet ihmiskaupan uhrit lähtevät Amelii Tiganuksen tavoin seksitelefonit lähtevät hiljaisuudessa. Uusia jatkaa prostituution, on lähtee alkajalle matkaan.

Ihminen myytävänä

IHMIKKAUPPA | Romaniäläinen Amelii Tiganus tuotiin alaikäisenä Espanjaan, josta on muodostunut Euroopan ihmiskaupan keskus. Häntä myytiin seksiklubeilla viiden vuoden ajan. Vasta paljon myöhemmin hän ymmärsi olevansa uhri.

TEKSTI KATJA RUTKAN | KUVA JORHANA KESKITALO

AMELIIA TIGANUS nappi 17-vuotias Romaniaan Espanjan rannalle alaikäisenä ja neljä vuotta haavehti. Hän oli saanut parittajansa ehdotuksen lähtä Espanjaan "soveliaan", mainittakoon omat nimet. Pariina vuodena hän voisi palata Romaniaan tullaan oltaisiin rahan ja onnien tiellä.

– Työskelytyyppi onnani lopulta maalliseksi oli ollut tunteita, Tiganus sanoo. Aluksi oli alkanut kolme vuotta sitten, jolloin Tiganus joutui ruggeläyrytyksi viiden päivän aikavälillä. Puhuttiin, että siinä on perhe kukaan työllä sekkä.

– Vuorokausi näytti tapahtumasta väliaika. He kysyivät, mitä kukaan tiedä hänen aikaa, Tiganus mainitsee.

Kymmenä työpäivänä laukot, ja ystävä kukaan on ymmärtänyt. Toinen kukaan Amelii Tiganus näki edessä kukaan vuorokausi joko hän teki itsestään tai ryhtyi seksitelefoniksi, josta kukaan oli ja kukaan.

Espanjan saavuttanut Tiganus joutui Alcantara ajankautena seksitelefonin. Hän yllätytti välttämättä sulla työntä maata kukaan parittajansa Gabrielia.

ESPAÑA on yksi Euroopan merkittävimmistä seksitelefonin keskittymäalueista lähtevän ihmiskaupan kannalta ja kukaan.

Espanjan poliisin mukaan vuonna 2016 ja 2017 vuosina yhtiön UCRP on maahanmuuttajien José Nieton mukaan uhrit ovat useimmiten Romaniaa, Nigeriaa, Kolumbiaa ja Ecuadorista tulleita.

Tiganuksen tavoin on tulleita tulla työllä olevan ~~työskelytyyppiä~~ epätoivoisesti olemassa tulla kukaan yllätyksi.

– Joka päivä seksitelefonin tulla on, kuin on kukaan on ~~työskelytyyppiä~~, Amelii Tiganus mainitsee.

Hi Euroopan maista tullaan Romaniaan kukaan erikseen poliisi Miguel Ángel Parra Pérez kertoo Romaniaa ja Bulgaria ihmiskaupan alustamiseen laajan tiellä työllä olevan kukaan joko yhden kukaan tulla.

Kukaan kukaan on kukaan kukaan.

– Hyväkirkko on uhrit Romaniaan ihmisenä ja ryhtymään kukaan parittajansa. Toin jollain kukaan kukaan työllä kukaan alustajaksi tai työllä.

Kuvio 8. Ihminen myytävänä. Lähde: Länsi-Savo 16.10.2018, no 280.

Mikä prostituutiota pyörittää: seksi ja raha ja niiden epäpyhä liittoko? On vaikea uskoa näin raadolliseen maailmaan. Entä rakkaus, läheisyys, yhteisöllisyys, huolenpito, myötäeläminen, ne asiat, joista Marie päiväkirjoissaan ja runoissaan kirjoitti ja meille välitti. Minusta tuntuu nyt, että tunteiden historia on minulta – ja monilta muilta – jäänyt liian vähälle huomiolle. Mikä saa ihmiset toimimaan tietyissä tilanteissa niin kuin he toimivat. Mikä pitää yhteisön yhdessä? Tunne, järki vai intuitio? Kuitenkin viime kädessä prostituutiossa on kyse tästä: ihminen on kaupan. Virallinen yhteiskunta on vain vaillinaisesti kyennyt prostituutioon vaikuttamaan, prostituoituja auttamaan. Pikemminkin päinvas-

Viitteet

- 1 Vrt. Häkkinen & Salasuo 2015, 7–17.
- 2 Scambler & Scambler 1997, xii-xiii.
- 3 Daalder 2007, 21.
- 4 Ringdal 2004.
- 5 Connelly 1980; Levine 1994.
- 6 Immordino & Russo 2015.
- 7 Lucas 1994.
- 8 Elämänkulkuanalyysin keskeinen ajatus on tutkia elämänkulkua ajan ja paikan, toimijuuden, sosiaalisten verkostojen ja ajoittamisen näkökulmista. Se sisältää myös ajatuksen kertymisestä ja kasaantumisesta. Mennyt elämä seuraa ihmistä vaikuttaen päätöksiin ja toimintaan, tiedostaen tai tiedostamatta. Jan Kokin mukaan elämänkulkuanalyysi on pohjimmiltaan heuristinen apuväline tutkittaessa yksilöllisten elämien ja yhteiskunnallisen muutoksen välistä suhdetta. Sen avulla elämänkulkuja voidaan käsitteellistää perheiden, yhteiskunnan ja historiallisen ajan kontekstissa. (Kok 2007).
- 9 Johansson & Mattila & Uusikylä 1995.
- 10 Tämä väitöskirjassani esitelty järkyttävä ihmiskohtalo oli tavallaan koko työn lävitse kantanut ajatus. (Häkkinen 1995, 122–123.).
- 11 Häkkinen 1995, 128.
- 12 Cole & Booth 2007.
- 13 Katso Jenni Simolan artikkeli tässä kirjassa.
- 14 Häkkinen 1995, 122–124.
- 15 Häkkinen mt. 149.
- 16 Vainio-Korhonen 2018.
- 17 Häkkinen 1995. 112–214.
- 18 Järvinen 1990.
- 19 Häkkinen 1994, 101.
- 20 Vainio-Korhonen 1918.
- 21 Vrt. Frances 2007, 4.
- 22 Häkkinen 1994, 112–122.
- 23 Järvinen mt.
- 24 Tutkimus 221 tai 442 prostituoidun elämäntavasta ja niiden kehityksestä 1.6.1908-3/1911. Helsingin Huoltopoliisin Arkisto, Kansallisarkisto.
- 25 Vertaa Leminen 1994.

- 26 Hakanen 2015.
- 27 UN-Habitat, 2015a.
- 28 Boels 2016, 194.
- 29 Häkkinen 1994, 101.
- 30 Häkkinen 1995.
- 31 Niemi-Kiesiläinen 2004.
- 32 Häkkinen 1997.
- 33 Häkkinen 1995, 201–205.
- 34 Silpola 2008.
- 35 Häkkinen 1999.
- 36 Söderblom 1992.
- 37 Goffman 1974; Pan & Kosicki 1993; Karvonen 2000; O’Connor 2001; Lindström & Marais 2012.
- 38 Kirsi Vainio-Korhonen 2018.
- 39 Tikka & Maaniitty & Aaltonen 2018.
- 40 Scambler & Scambler 1997.
- 41 *Työmies* 22.07.1902 no 165; *Kylväjä* 9.11.1905 no 44.
- 42 *Päivälehti* 18.09.1891 no 216; *Etelä-Suomen Sanomat* 6.07.1994 no 178; *Tasa-arvoesitteitä* 1.01.1998 no 3.
- 43 *Betania* 1.04.1907 no 4; *Suomen Kuvalehti* 1986 13.06.1986 no 24
- 44 *Länsi-Savo* 17.10.2003 no 284.
- 45 *Suomen Kansa* 19.10.1901 no 175.
- 46 *Länsi-Savo* 13.08.1999 no 218; *Iltalehti* 28.11.2018 no 276.
- 47 *Etelä-Suomen Sanomat* 28.11.1999 no 325; *Apu* 2.05.1980 no 18; *Etelä-Suomen Sanomat* 15.01.2006 no 14
- 48 *Länsi-Savo* 13.08.1999 no 218; *Länsi-Suomi* 23.12.2018 no 350.
- 49 *Suomen Kuvalehti* 29.06.1963 no 26.
- 50 *Länsi-Savo* 29.08.1993 no 23; *IHS* 16.9.1990, 4.
- 51 *Helsingin Sanomat* 10.02.2018 no 39.
- 52 Kontula 2008.
- 53 *Uusi Suometar* 27.02.1891 no 48.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Helsingin Tarkastuslääkärin arkisto, tarkastettujen naisten potilaspäiväkirjat ja tarkastuspäiväkirjat 1867–1908, Helsingin Kaupunginarkisto.

Lehdet

Historiallinen sanomalehtikirjasto, Kansalliskokoelma.

Kirjallisuus

Boels, Dominique (2016): Prostitution and the Informal Economy. In: *The Informal Economy*. Palgrave Macmillan, Cham.

Cole, Jeffrey E. & Booth, Sally S. (2007): *Dirty Work: Immigrants in Domestic Service, Agriculture, and Prostitution in Sicily*. Lexington Books, Lanham.

Connelly, Mark Thomas (1980): *The Response to Prostitution in the Progressive Era*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill.

Daalder, A. L. (2007): *Prostitutie in Nederland na opheffing van het bordeelverbod*. Den Haag: WODC. Accessed June 5, 2013. <http://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/overkoepelend-rapport-evaluatie-opheffing-bordeelverbod.aspx>

Frances, Raelene (2007): *Selling Sex: A Hidden History of Prostitution*. University of New South Wales Press, Sydney.

Goffman, Erving (1974): *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Harper & Row, New York.

Hakanen, Tiia (2015): *Se tavallinen tarina?: ohjesääntöinen prostituutio Tampereella tarkastusnaisten elämäkertojen kautta tarkasteltuna*. Tampereen yliopisto, Tampere.

Häkkinen, Antti (1994): Maksettua rakkautta, prostituutiokulttuuria Helsingissä 1860-luvulta nykypäivään. Teoksessa Matti Heikkilä & Kari Vähätalo (toim.) *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Gaudeamus, Tampere, 90–127.

Häkkinen, Antti (1995): *Rahasta – vaan ei rakkaudesta, Prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Otava, Helsinki.

- Häkkinen, Antti (1997): Rikkaiden pojat ja köyhien tyttäret, Helsingin vanha prostituutiokulttuuri. Teoksessa Marjatta Rahikainen (toim.) *Matkoja moderniin: Lähikuvia ihmisistä ja yhteisöistä*, SHS, Helsinki, 73–92.
- Häkkinen, Antti (1999): Clients of Prostitutes: A Historical Perspective of Finland. Teoksessa Laura Keeler & Marjut Jyrkinen (toim.) *Who's buying? The Clients of Prostitution*. Publications on Equality 1999:4, 13–24.
- Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko (2015): Johdanto. Teoksessa Antti Häkkinen & Mikko Salasuo (toim.) *Salattu, hävetty, vaiettu – miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Vastapaino, Tampere, 21–50.
- Immordino, G. & Russo, F.F. (2015): Laws and Stigma: the Case of Prostitution. *European Journal of Law and Economics* 40, 209–223.
- Johanson, Jan-Erik & Mattila, Mikko & Uusikylä, Petri (1995): *Johdatus verkostoanalyysiin*. Menetelmäraportteja ja käsikirjoja 3/1995. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki.
- Järvinen, Margaretha (1990): *Prostitution i Helsingfors - en studie i kvinnokontroll*. Åbo Akademisk förlag, Åbo.
- Karvonen, Erkki (2000). Tulkintakehys (frame) ja kehystäminen. *Tiedotustutkimus* 23 (2), 78–84. <https://journal.fi/mediaviestinta/article/view/61529>
- Kok, Jan (2007): Principles and Prospects of the Life Course Paradigm. *Annales de Démographie Historique* 113 (1), 203–230.
- Kontula, Anna (2008): *Punainen eksodus. Tutkimus seksityöstä Suomessa*. Tutkijaliitto ja Like, Helsinki.
- Leminen, Pia (1994): Elämää prostituution jälkeen. Teoksessa Matti Heikkilä & Kari Vähätalo (toim.), *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Gaudeamus, Tampere, 128–148.
- Levine, Philippa (1994): Venereal Disease, Prostitution, and the Politics of Empire: The Case of British India. *Journal of the History of Sexuality* 4 (4), 579–602.
- Linström, Margaret & Marais, Willemien (2012): Qualitative News Frame Analysis: A Methodology, *Communitas* 17, 21–38.
- Lucas, Ann M. (1994): Race, Class, Gender and Deviancy: The Criminalization of Prostitution. *Berkeley Women's Law Journal*, 10, 47–60.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2004): Naiskauppa, paritus ja seksin osto. *Lakimies* (3), 451–465.
- Pan Z. & Kosicki GM. (1993): Framing Analysis: an Approach to News Discourse. *Political Communication* 10 (1), 55–75.
- Ringdal, Nils Johan (2004): *Love for Sale: The World History of Prostitution*. Grove Press, New York.

- Scambler, Graham & Scambler, Annette (1997): Foreward: Understanding Prostitution. Teoksessa Graham Scambler & Annette Scambler (toim.) *Rethinking Prostitution: Purchasing Sex in the 1990s*. Routledge, London, xi–xviii.
- Silpola, Leena (2006): *Siveetön synty ja haureellinen huvi: Prostituutioilmiö Kuopiossa 1880–1894*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Söderblom, Tomas (1992): *Horan och batongen: Prostitution och repression i folkhemmet*. Gidlunds Bokförlag, Värnamo.
- Tikka, Katja & Maaniitty, Elina & Aaltonen, Iisa (2018): *Punaisten lyhtyjen Helsinki: prostituutio pääkaupungin historiassa*. Minerva, Helsinki.
- UN-Habitat. (2015): Informal sector. (*Habitat III Issue Paper 14*). Nairobi: UN-Habitat.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2018): *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*. Kirjokansi 174. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura., Helsinki.

Haureellisia naisia vai tavallisia työläisiä?

Irtolaisina 1908–1915 tuomittujen helsinkiläisnaisten kategorisointi ja vastapuhe

Seksuaalisuudesta tuli Suomessa julkinen puheenaihe 1880-luvulla, kun yhteiskunnalliseen keskusteluun nousi siveellisyyskysymys, jota on verrattu merkittävyydeltään torpparikysymykseen tai naisten äänioikeuskysymykseen.¹ Pirjo Markkola on nimenyt sen muutoksen, johon siveellisyyskeskustelu tähtäsi, moraalireformiksi, jonka pyrkimyksenä oli muuttaa suomalaisen yhteiskunnan käsityksiä siveellisesti oikeasta ja väärästä. Siveellisyys merkitsi tässä seksuaalimoraalia ja kyse oli etenkin prostituution vastustamisesta.² Seksuaalimoraali ei ole kuitenkaan siveellisyyden ainoa merkitys. Tuija Pulkkisen ja Antu Soraisen mukaan siveellisyys oli pitkään tavanomainen suomen ja Suomessa käytetyn ruotsin kielen poliittinen ja filosofinen käsite, joka merkitsi hegeliläis-snellmanilaisen käsityksen mukaisesti yleisesti korkeaa moraalisuutta ja poliittista aktiivisuutta. 1800-luvun lopulla merkitys kuitenkin alkoi muuttua selvemmin seksuaalisuuteen viittaavaksi, joskin ainakin vielä 1930-luvulle asti se viittasi yhä myös yleisiin hyviin tapoihin ja eettiseen harkintakykyyn kaikilla elämän osa-alueilla. Koko historian ajan siveellisyyden käsite on kuitenkin liittynyt kiinteästi sukupuolijärjestykseen. Siveettömyys oli käsite, jolla kontrolloitiin etenkin naisten seksuaalista käyttäytymistä.³

1800-luvun lopun Suomessa yhteiskunnallisen huomion prostituutioon kiinnitti muun muassa prostituoitujen suuri määrä

Helsingissä ja huoli sukupuolitautilien, etenkin kupan, leviämisestä. Siveellisyyskysymyksessä aktiivisia olivat erityisesti naiset ja siten se kytkeytyi tiiviisti myös sukupuolten tasa-arvon vaatimukseen ja naisten emansipaatiopyrkimyksiin.⁴ Siveellisyysliikkeitä kohdistui etenkin niin sanotun ohjesääntöisen prostituution vastustamiseen. Ohjesääntöinen prostituutio oli laajasti Länsi-Euroopassa 1800-luvulla vakiintunut toimintatapa, jossa rikoslaki kielsi kyllä ammattihaureuden, mutta rekisteröitymiseen, säännöllisiin sukupuolitauditarkastuksiin ja erinäisiin käytössääntöihin prostituoituja pakottavalla ohjesäännöllä se käytännössä paikallistasolla sallittiin poliisin valvonnassa.⁵ Ohjesääntöisyyden lakkauttamista vaati Suomen järjestökentässä ensimmäisenä Suomen siveellisyysseura, joka oli kansainvälisen siveellisyysliikkeen Suomen osasto, mutta myös naisliikkeen toimijat olivat asiassa erityisen aktiivisia niin Suomessa kuin maailmallakin.⁶ Työläisnaisliikkeessä kiinnitettiin huomiota erityisesti naisten köyhyyteen prostituution taustalla.⁷

Ohjesääntöisyyden kritisoijat katsoivat sen saavan prostituution näyttämään lailliselta elinkeinolta. Käytäntöä pidettiin kristinuskon periaatteiden vastaisena ja sen katsottiin nakertavan yhteiskunnan moraalia ja turmelevan kansan terveyden. Erityisesti naisliikkeelle keskeinen kritiikin kohde oli sukupuolittunut kaksinaismoralismi ja tiukkana vaatimuksena sukupuolten yhdenvertaisuus lain edessä. Vain naiset joutuivat poliisin seurantaan ja alistetuiksi nöyryyttävinä pidettyihin sukupuolitauditarkastuksiin. Prostituution salliminen ohjesääntöisyydellä piti yllä käsitystä, että miehille siveettömyys olisi välttämätöntä. Tarkastusten sijaan prostituutiota vastaan haluttiin taistella pelastustyöllä, kuten turvakoteja perustamalla. Asiaa arvioimaan asetettu komitea päätyi suosittamaan ohjesääntöisyyden lakkauttamista, mutta sukupuolitauditarkastusten lopettamisen sijaan se esitti sukupuolitauditarkastusten tehostamista muilla keinoin.⁸ Lopulta vuonna 1907 ohjesääntöinen järjestelmä kiellettiin Senaatin päätöksellä. Kielto tuli voimaan seuraavana vuonna.⁹

Siveellisyyskeskustelun äänettämiä kohteita olivat naiset, joita kutsuttiin muun muassa prostituoiduiksi, langenneiksi ja hau-

reellisiksi tai haureudelle alttiiksi.¹⁰ Nämä naiset nähtiin ja kohdattiin näiden yleisten, marginalisoivien kategorioiden edustajina ja siten he määrittyivät toisiksi, erotuksena heistä, joiden ääni keskustelussa kuului.¹¹ Heidät tunnistettiin selvästi omaksi ihmisryhmäkseen, vaikkei kategoriaan päätyminen kriteerejä yhteiskunnallisessa debatissa kovin selvästi määriteltykään. Haureellisuusepäilyn perusteella naiset joutuivat sukupuolitautitarkastusten lisäksi myös irtolaiskontrollin kohteiksi, johon tämä artikkeli keskittyy. Tässä artikkelissa tutkin kuuden vuosina 1908–1915 irtolaisuudesta tuomitun ja tästä tuomiosta Senaatin oikeusosastoon valittaneen helsinkiläisnaisen tapauksia¹². Tarkastelen sitä, miten yksittäisiä naisia määritettiin irtolaiskontrollin käytännöissä haureellisiksi. Tutkin, miten naiset nähtiin irtolaisuutta kontrolloineessa Helsingin siveyspoliisissa ja miten heidät siveyspoliisiin teksteissä kategorisoidaan haureellisiksi irtolaisiksi, jotka tulee sulkea työvankilaan. Tältä osin käytän aineistona Helsingin poliisin siveellisyydosastossa tehtyjä dokumentteja, kuten kuulustelupöytäkirjoja, passitusraportteja sekä naisten tekemien valitusten johdosta oikeusosastolle annettuja selvityksiä. Tämän lisäksi lähestyn asiaa naisten näkökulmasta aineistonani valitukset, joita naiset tekivät irtolaistuomioistaan. Miten he kuvasivat itseään ja puolustautuivat tätä haureelliseksi kategorisointia ja työvankilatuomiota vastaan?

Haureellisuuden kontrollikäytännöt 1900-luvun alun Helsingissä

Helsinkiläistä prostituutiota tutkineen Antti Häkkisen mukaan ohjesääntöisyyden lakkauttamisen seurauksena ei ollut prostituution loppuminen tai muut moraalireformin alkuperäiset tavoitteet, vaan tilanne päinvastoin vaikeutui. Valvontakäytännöt säilyivät pitkälti entisellään, mutta sekä prostituoitujen että sukupuolitautitartuntojen määrä kasvoi ja prostituoituna pidettyjen yhteiskunnallinen asema heikkeni entisestään.¹³ Tutkimieni Helsingin siveellisyydspiislin arkistojen näkökulmasta katsottuna

näyttää siltä, että haureellisuudesta syytettyjä naisia kohdeltiin mahdollisesti entistä ankarammin.¹⁴ Myös tilastojen mukaan Uudenmaan läänin kaupungeissa naisten irtolaistuomiot kääntyivät nousuun vuonna 1908, eli samana vuonna kuin ohjesääntöisen prostituution järjestelmä lakkautettiin.¹⁵ Vaikka ohjesääntöisyyden lakkautuksen ainoaksi saavutukseksi jäikin siis se, ettei valtiovaltaa enää voitu syyttää prostituution hyväksymisestä kuten aiemmin, ei prostituutio ollut enää maailmansotien välisenä aikana merkittävä yhteiskunnallisen keskustelun aihe.¹⁶

Edelleen haureellisiksi epäiltyjä naisia siis kontrolloitiin samoilla vuoden 1894 kuppatautiasetukseen perustuvilla terveystarkastuksilla, toisia satunnaisesti ja toisia säännöllisesti. Terveystarkastukset toteuttava tarkastustoimisto oli Helsingissä siirtynyt poliisiorganisaatiosta terveyslautakunnan alaiseksi toiminnaksi ja vaihtanut nimensä terveystoimistoksi. Toimintaa kuitenkin toteutettiin edelleen tiiviissä yhteydessä poliisilaitoksen kanssa, joka passitti naisia tarkastuksiin ja toimitti sairastuneita sairaalaan kuten ennenkin.¹⁷ Kuppatautiasetus kuitenkin mahdollisti lähinnä naisten valvonnan, ei niinkään rangaistuksia – vaikkakin pakkohoito kuppasairaalassa muistutti luultavasti huomattavasti rangaistusta. Tärkein menetelmä haureellisina pidettyjen naisten rankaisemiseen olikin irtolaisasetuksen soveltaminen, sillä se mahdollisti työvankilaan passittamisen ilman rikoslain edellyttämiä oikeusprosessia ja todisteita. Irtolaisuus ei nimittäin ollut rikos, vaan elämäntapa, jonka perusteella voitiin tuomita läänin kuvernöörin hallinnollisella päätöksellä, ilman oikeudenkäyntiä, pakkotyöhön työvankilaan. Irtolaisasetusta käytettiin erityisesti prostituoituna pidettyjen kontrolloimiseen juuri siksi, ettei irtolaistuomio edellyttänyt rikoslain tapaan hankalaa toteen näyttämistä.¹⁸

Irtolaisuus tuli käsitteenä lainsäädäntöön Ruotsi-Suomessa 1300-luvulla ja viittasi aluksi joutilasta ja kiertelevää elämää viettäviin, joihin tuli kohdistaa kontrollia. Se oli työvoimapolitiittinen väline, jolla kaikki varattomat, jotka eivät hankkineet vuosipalvelusta, voitiin passittaa sotaväkeen tai pakkotyöhön. Myöhemmin irtolaisuuteen liitettiin yhä enenevässä määrin myös elä-

mäntapaan liittyviä määreitä ja irtolaisuus alkoi saada rikollisen leiman.¹⁹ Lopullisesti irtolaisuus marginalisoitui pahantapaisuudeksi elinkeino- ja muuttovapauden myötä, kun palveluspakkoa ja laillisen suojelun järjestelmää ei enää ollut.²⁰ Vuoden 1883 irtolaisasetuksen mukaan irtolaisuudesta tuomitseminen edellytti elatuksen puutteen, työttömyyden ja kuljeskelun lisäksi siveetöntä elämäntapaa.²¹ Se oli voimassa aina vuoden 1936 loppuun asti, jonka jälkeen irtolaisuudesta tuli uuden irtolaislain myötä osittain huoltotoimen alaan kuuluva asia.²²

Irtolaisasetuksessa irtolaisuuden tunnuspiirteeksi määritely siveettömyys on merkitykseltään kiinnostava. Vuoden 1883 irtolaisasetuksessa siveettömyys merkitsi pahantapaisuutta, yleisesti hyvien tapojen kanssa ristiriidassa olevaa elämäntapaa.²³ Sitä käytettiin siis laajemmassa merkityksessä, kuin vain seksuaalimoraaliin viitaten, vaikkakin seksuaalimoraali olikin itsestään selvä osa siveellisyyttä.²⁴ Selkeimmin siveettömyyden katsottiin tulevan esille juopotteluna ja naisten kohdalla haureellisuutena, erityisesti ammattihaureuden harjoittamisena. Mutta myös esimerkiksi susiparina eläminen tai asunnon antaminen juopuneiden kokouspaikaksi olivat irtolaisasetuksen tarkoittamaa siveetttömyyttä.²⁵

Irtolaisten sekä muiden haureellisiksi epäiltyjen naisten valvonnasta vastasi asetusten mukaan kaupungeissa poliisi. Helsingin poliisiin oli perustettu erillinen siveellisyyssosasto vuonna 1898, jonka tehtävänä oli muun muassa irtolaisten valvonta, kuppataudin leviämisen estäminen ja siveellisyyssrikosten ennaltaehkäisy. Siveyspoliisiksi kutsuttu siveellisyyssosasto toteutti irtolaiskontrollia yhteistyössä järjestyspoliisin kanssa. Usein pidätyksen suoritti järjestyspoliisi, joka toimitti pidätetyn siveyspoliisin käsiteltäväksi. Siveyspoliisi piti irtolaisuutta silmällä muun muassa saamiensa ilmoitusten ja vihjeiden perusteella sekä partioimalla tietyillä alueilla ja tapahtumissa, joissa arveltiin ilmenevän siveetttömyyttä.²⁶

Ensimmäisen irtolaispidätyksen myötä siveyspoliisissa pidettiin kuulustelu, jossa selvitettiin pidätetyn taustaa ja päätettiin mahdollisesta toimenpiteestä. Se saattoi olla varoitus siveys-

osastossa tai Vaivahoitohallituksessa, joista jälkimmäinen oli irtolaisasetuksessa määrätty jatkotoimenpiteiden edellytykseksi. Toistuvien varoitusten jälkeen irtolaisena pidetty passitettiin läänin kuvernöörin tutkittavaksi lääninvankilaan. Kuvernööri perusti ratkaisunsa suorittamaansa kuulusteluun sekä poliisin passitusraporttiin, jossa kuvailtiin useimmiten ympäripyöreästi henkilön viettäneen työtöntä, kuljeksivaa ja epäsiveellistä elämää, sekä kerrottiin aiempien varoitusten ja mahdollisten tuomioiden määrä. Kuvernööri saattoi vapauttaa tutkitun, lähettää ulkopaikkakuntalaisen kotipaikalleen, antaa varoituksen tai tuomita irtolaisen yleiseen työhön. Yleinen työ merkitsi aikaa työvankilassa ja helsinkiläisten naisten kohdalla sijoituspaikkana oli lähtökohteisesti Hämeenlinnan kuritushuone ja työvankila. Käytännössä kyseessä oli siis vankeusrangaistus ilman rikosta tai oikeudenkäyntiä.²⁷ Vain murto-osa tutkituista kuitenkin tuomittiin, joskin nainen todennäköisemmin kuin mies, joita taas lähetettiin tutkittavaksi moninkertaisia määriä.²⁸ Tutkintaan lähettäminen näyttääkin olleen osa siveyspoliisin rangaistuskäytäntöä, jota toteutettiin, vaikkei tuomion saamiseen olisi uskottukaan.

Aineistona valituksia tehneiden naisten tapaukset

Lääninkuvernöörin antamasta työvankilatuomiosta oli oikeus valittaa Senaatin oikeusosastoon.²⁹ Vuosina 1908–1916 tuomiossaan valittikin yhteensä kuusi helsinkiläistä naista, joista yksi valitti kahdesta eri tuomiosta. Valitukset koskivat vuosina 1908–1915 määrättyjä irtolaisuomioita.³⁰ Tämän artikkelin aineisto muodostuu näiden kuuden naisen tapauksista, joita koskien olen tutkinut oikeusosaston valitusakteja sekä siveyspoliisin kuulustelupöytäkirjoja. Valitusaktit sisältävät valituskirjeen ja valituksenalaisen päätöksen lisäksi myös valituksen johdosta annettuja selvityksiä, kuten kopion kuulustelupöytäkirjasta siihen asti.³¹ Siveellisyysspoliisin kuulustelupöytäkirjat sisältävät naisen henkilötiedot, lyhyen elämänhistorian ja aiemmat tuomiot. Lisäksi kuulustelupöytäkirjaan kirjattiin kaikki ensimmäistä kuulustelua

seuraavat irtolaispidätykset ja passitukset, jopa vuosikymmenien ajan.³²

Tämän artikkelin aineistona on kuusi kuulustelupöytäkirjaa, seitsemän siveellisyysosaston kirjoittamaa passitusta irtolais-tutkintaan, yksi tutkittavan kirjelmä kuvernöörille tutkinnan aikana, kahdeksan valitusta tutkintaa seuranneista tuomioista sekä viisi siveellisyysosaston selvitystä valitusten johdosta.³³ Kolmen naisen osalta olen tutkinut kuulustelupöytäkirjat koko siltä ajalta, kun he ovat olleet siveellisyyspoliisin valvonnassa ja ne sisältävät merkintöjä vuosilta 1900–1924.³⁴ Toisten kolmen osalta nämä alkuperäiset kuulustelupöytäkirjat ovat kuitenkin huoltoliisiin arkistosta kadonneet ja käytössäni on ollut ainoastaan kopiot, jotka siveellisyysosasto on liittänyt valituksen johdosta antamiinsa selvityksiin. Heidän osaltaan tiedot siis päättyvät valituksen tekoajankohtaan, enkä tiedä, mitä valitusprosessin jälkeen on tapahtunut. Yhtä naisista on käsitelty irtolaisena jo ennen siveellisyysosaston perustamista, mutta kuulustelupöytäkirja alkaa vasta vuodesta 1900, hänen palattuaan viiden vuoden jälkeen Pietarista Helsinkiin.³⁵

Siveyspoliisin asiakirjat ovat viranomaisten tuottamia kontrolliaineistoja, joita tulkittaessa on otettava huomioon niiden syntyyn vaikuttaneet tavoitteet. Antti Häkkinen muistuttaa, että viranomaisten intressinä oli kuvata kontrollin kohteena olevien henkilöiden tilanteet, taustat ja olosuhteet siten, että irtolaisasetuksen ehtojen osoitettiin täyttyvän ja lääninkuvernööri saattoi tuomita tutkintaan passitetun. Siksi kuvausten totuudenmukaisuuteen on syytä suhtautua kriittisesti. Toisaalta kuulusteltavan pyrkimyksenä oli kiistää irtolaisuus ja pyrkiä harhauttamaan viranomaista, joskin siinä onnistuminen oli tarkan valvonnan ja dokumentoinnin vuoksi vaikeaa. Kuulustelupöytäkirjojen sisältämän elämänhistorian osalta ainoa tietolähde oli yleensä kuulusteltu itse.³⁶ Tässä artikkelissa keskityn analysoimaan sitä, minkälaista kuvaa siveyspoliisin dokumenteissa näistä naisista rakennetaan. Keskeistä ei siten ole niinkään se, mitä dokumentoinnin taustalla olleissa tilanteissa todella tapahtui vaan se, mitä dokumentoinnilla tehtiin.

Alistetussa asemassa olevien kirjelmät vallanpitäjille ovat lähteinä toisenlaisia kuin viranomaisten tuottamat aineistot. Suomessa Kirsi Vainio-Korhonen on tutkinut irtolaisnaisten valituksia 1800-luvun alkupuoliskolta ja saman tyyppisinä lähteinä voidaan pitää myös naisten köyhäinhuollolle kirjoittamia kirjeitä, joita Matias Kaihovirta on tutkimuksessaan käyttänyt.³⁷ Olen valinnut aineistoksi juuri valituksen tehneiden naisten tapaukset siksi, että valituskirje antaa viranomaisten tuottamiin kontrolliaineistoihin verrattuna mahdollisuuden myös naisen oman näkökulman tavoitteluun. Ei ole kuitenkaan itsestään selvää, missä määrin tämä on mahdollista. Englantilaisten köyhäinavun anojien kirjeiden kohdalla on tutkimuksissa pohdittu kirjeiden ajoittaisen kaavamaisuuden sekä todellisen kirjoittajan merkitystä niiden käyttämiselle lähteinä.³⁸ Thomas Sokollin mukaan erityisesti on syytä ottaa huomioon se, että tällaiset kirjoitukset ovat pohjimmiltaan strategisia tekstejä, joilla on selvä tarkoitus. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteivätkö tekstit sisältäisi muuta kuin strategisia argumentteja ja tulisi siten kertoneeksi jotain myös valituksen tekijän kokemuksista ja asenteista.³⁹

Valtaosa irtolaistuomioista tehdyistä valituksista ei ole tuomitujen omakätisesti kirjoittamia, vaan tyyppillisesti kirjoittajina ovat toimineet esimerkiksi vankilan kirjanpitäjät tai apulaistirehtöörit, osaavat kanssavangit sekä lakimiehet tai muut oikeusoppineet.⁴⁰ Tässä artikkelissa tutkituissa tapauksissa valituksia ovat naisille kirjoittaneet kaksi lääninvankilan apulaistirehtööriä⁴¹ ja kolme oikeusoppinutta⁴². Yhdessä tapauksessa valituksen kirjoittajaa ei ole tiedossa⁴³, ja yksi naisista on todennäköisesti kirjoittanut valituksia myös itse.⁴⁴ Tietystä kaavamaisuudesta, kuten muodollisista aloituksista ja lopetuksista, käy ilmi, että myös sisällön muotoiluun on saatu asiantuntevaa apua. Samankin kirjoittajan eri henkilöille tekemät valitukset ovat kuitenkin keskenään erilaisia niin sisällöltään kuin sävyiltään.⁴⁵ Lisäksi osa valituksista sisältää kuvauksia yksittäisistä tapahtumista sekä hyvin henkilökohtaisiakin kertomuksia. Olen päätellyt, että valituksenkirjoittajat ovat antaneet naisille ennen kaikkea muotoseikkoihin ja osittain myös

säädöksiin liittyvää apua, mutta valitusten sisällöissä kuuluvat myös naisten omat äänet.

Koska valitukset on kirjoitettu vankilaan joutumisen välttämiseksi ja ovat siten osa naisten selviytymisstrategiaa, niiden ei ole syytä olettaa kuvaavan naisten kokemuksia ja tunteita sellaisinaan. Enemmän kuin kokemukertomuksina, tulkitseminen valituskirjeitä yhtenä naisten vastarinnan muotona. Ymmärrän irtolaiskontrollin valtasuhteena, jossa ihminen objektivoidaan ojennuksen tarpeessa olevaksi irtolaiseksi, johon kohdistetaan sopeuttavia toimenpiteitä. Koska tällainen vallankäyttö on pyrkimystä vaikuttaa toimintaan, se on riippuvaista vallankäytön kohteen toiminnasta ja kohteella on näin mahdollisuus myös toisen toimimiseen ja vastarintaan.⁴⁶ Vaikka valitukset menivät harvoin läpi, valituskirjeillä naiset puolustivat itseään alistetusta ja usein melko epätoivoisesta asemastaan huolimatta. Tässä artikkelissa tutkin tätä vastarintaa tarkastelemalla naisten valituskirjeissään tuottamaa vastapuhetta heihin kohdistetulle marginalisoivalle kategorisoinnille.

Ymmärrän prostituoidun, irtolaisen tai haureellisen naisen kategorioina, joita luodaan sosiaalisissa käytännöissä. Tämän lähtökohdan taustalla on etnometodologiseen tutkimusperinteesseen nojaava kategorioiden tutkimus, jossa korostetaan ihmisten keskinäisen toiminnan merkitystä yhteisesti jaetun sosiaalisen ja moraalisen järjestyksen rakentumisessa ja kategorisointia sen välineenä. Ihmisten kategorisointi on neutraalin kuvauksen sijaan toimintaa ja tekoja, jolla on aina seurauksia. Kategorisoidulla ihmisillä heille muun muassa tuotetaan marginaalisia identiteettejä ja ihmisryhmiä luokitellaan normaalista poikkeavaksi.⁴⁷ Etsin aineistosta haureellisen naisen ja prostituoidun kategorian rakentamista. Samalla kun etsin aineistoista marginaalia ja poikkeavuuden määrittelyjä, tulee väistämättä esille myös se normaali, johon nämä suhteutetaan. Näiden naisten haureellisuuden ja siveettömyyden kuvaukset kertovat siis normien rikkomuksina myös siitä, millaista siveellisyyttä työläisnaiselta odotettiin.

Sen lisäksi, että kategorioita rakennetaan sosiaalisissa käytännöissä, niitä voidaan myös haastaa tai purkaa. Vastapuheeksi

voidaan kutsua sellaisia puhetapoja, joilla pyritään horjuttamaan vallitsevia määrittelytapoja. Se on vastaamista ja vastustamista, eli reagointia, jonka kohteena ovat nämä vakiintuneet kategorisoinnit ja kategoriat.⁴⁸ Marginaalin asetettujen ihmisten kohdalla on kyse erityisesti siitä, miten he kyseenalaistavat, kieltävät ja pyrkivät muuttamaan heihin kohdistettuja määritelmiä, suorasti tai epäsuorasti.

Olivatko valituksia tehneet naiset sitten jollain tapaa poikkeuksellisia muihin irtolaisina pidettyihin naisiin nähden? Ilman vertailevaa aineistoa siitä ei saada tarkkaa käsitystä, mutta vaikuttaa siltä, että valituksia tekivät ne naiset, jotka olivat siveyspoliisin kanssa tekemisissä paljon. Irtolaiskuulusteluihin nimittäin päädyttiin usein myös vain kertaalleen tai satunnaisesti ja valtaosa kuulustelluista ei saanut koskaan yhtään tuomiota⁴⁹. Yksittäiseksi jääneissä pidätyksissä oli usein kyse joko poliisin erehdyksestä tai siitä, että nainen lähti Helsingistä tai lopetti varoituksen aiheuttaneen elämäntavan.⁵⁰ Oletettavasti tuomituistakin osalle ensimmäinen tuomio jäi myös viimeiseksi. Vuosina 1908–1916 Suomessa työvankilaan tulleista naisista vuosittain vähintään neljännes, jopa yli puolet, eivät olleet aiemmin olleet yleisessä työssä tai saaneet minkäänlaista muutakaan rangaistusta.⁵¹ Tutkimani valituksia tehneet naiset edustavat siten jonkinlaista irtolaisuusilmiön näkyvää marginaalia, sillä he tulivat pidätetyiksi toistuvasti ja kaikilla oli elinaikanaan useampia työvankilatuomioita, osalla myös rikostuomioita.

Kaikki tutkimieni tapausten naiset olivat naimattomia. Viisi naisista oli muuttanut Helsinkiin muualta, heistä neljä maaseudulta. Kaikki olivat työskennelleet jossain vaiheessa joko palvelijattarina, ompelijoina tai tehtaantöyläisinä. Tiedot naisten koulustaustasta ovat puutteellisia, mutta kaikki ovat käyneet rippikoulun. Kaksi naista, joiden kohdalla koulutuksesta oli tietoa enemmän, olivat käyneet kansakoulua, toinen kaksi vuotta ja toinen myös ylemmän kansakoulun. Näiltä osin he eivät erotu prostituoituina pidettyjen naisten joukosta. Huomattavaa kuitenkin on, etteivät he eronneet myöskään yleisesti Helsinkiin muuttajien valtavirrasta, sillä prostituoituina pidetyt naiset olivat Helsingissä

ylipäänsä taustoiltaan hyvin samankaltaisia kuin muutkin Helsinkiin muuttavat naiset.⁵²

Kuvaan artikkelissani ensin naisten taustoja ja sitä, miten he päätyivät siveyspoliisin kirjoihin ja mitä heidän ajastaan irtolaiskontrollin kohteena tiedetään. Sen jälkeen siirryn analyysiini naisten kategorisoinnista ja vastapuheesta. Olen lukenut aineistoa kahdesta suunnasta, etsien siveyspoliisin ja naisten näkemyksiä. Siveyspoliisin näkökulmasta olen merkinnyt aineistosta kohdat, joissa siveyspoliisi kuvailee naisia ja näiden tekemisiä sekä perustelee kiinniottoja ja vankilaan passituksia. Naisten näkökulmasta olen merkinnyt aineistosta kohdat, joissa naiset kuvailevat itseään ja asemaansa sekä perustelevat vapautuspyyntöjään. Tämän jälkeen olen teemoitellut aineistosta löytämiäni kuvauksia, joita analysoin kategorisointeina ja vastapuheena. Pysin vastaamaan kysymyksiin siitä, miten naisia kategorisoitiin siveyspoliisin dokumenteissa ja miten he valituksissaan itse kategorisoivat itseään toisin. Lopuksi pohdin leimatun identiteetin ja prostituoidun kategorian merkitystä.

Valituksia tehneet naiset, keitä he olivat?

Tutkimistani naisista viisi oli päätynyt siveyspoliisin kirjoihin 15–28-vuotiaana ja viimeistään viiden vuoden kuluessa Helsinkiin saapumisestaan. Vain yksi naisista päätyi siveyspoliisin kirjoihin vanhempana, 38-vuotiaana. Kolme naisista oli aviottomia tyttäriä ja toisten kolmen vanhemmat olivat naimisissa. Talollisentytär Sofia kertoi kuulustelussa asuneensa vanhempiansa luona Ylistarossa 22-vuotiaaksi asti, jonka jälkeen hän oli ollut vuosia Ruotsissa palveluksessa, ennen kuin saapui Helsinkiin.⁵³ Ainan vanhemmat olivat itsellisiä ja Alman isä muurari.⁵⁴ Amandan naimaton äiti oli talollisentytär Ikaalisista, joka myöhemmin avioitui sekatarakauppiaan kanssa ja Lempin naimaton äiti oli tehtaantöntekijä.⁵⁵ Annan naimattomasta äidistä kirjattiin kuulustelupöytäkirjaan vain tämän olevan mielisairas.⁵⁶

Vain yhdellä naisista oli itsellään lapsi. Alma oli syntyjään Helsingistä. Hän päätyi siveyspoliisin kirjoihin 18-vuotiaana ja 23-vuotiaana hän synnytti aviottoman lapsen. Vielä neljä kuukautta ennen lapsen syntymää Alma oli pidätetty humalassa kadulta, mutta sen jälkeen merkinnät hetkeksi loppuvat. Lapsen ollessa hiukan yli vuoden ikäinen pidätykset alkavat taas, ja jokaisessa Alman todetaan olevan humalassa. Lapsi on vain puoleentoista vuoden ikäinen, kun Alma ensimmäisen kerran tuomitaan irtolaisena työvankilaan kolmeksi kuukaudeksi. Muutaman kuukauden jälkeen vapautumisestaan Alman juuri kaksi vuotta täyttänyt tytär otetaan vaivaishoidon huostaan. Samana kesänä Alma pidätetään kauppartorilta, jossa hän juopottelee yhdessä äitinsä kanssa. Äiti päätyy jossain vaiheessa köyhäintaloon ja kuolee siellä. Alman kuulustelupöytäkirjan viimeinen merkintä kertoo, että myös Alma otetaan 34-vuotiaana köyhäintaloon, mielisairasosastolle.⁵⁷

Useimmilla naisista on irtolaispidätyksiä useita ja pitkältä ajalta. Lähes kaikki kuulustelupöytäkirjat sisältävät kymmeniä merkintöjä useiden vuosien ajanjaksolla. Ainoastaan Amandan, joka vietti välillä pitkiä aikoja Pietarissa, kuulustelupöytäkirjassa oli merkintöjä vain yksitoista.⁵⁸ Pisin kuulustelupöytäkirja on Lempillä. Tamperelaisen tehtaantyöntekijän avioton tytär päätyi siveyspoliisin kirjoihin heti saapuessaan Helsinkiin 15-vuotiaana. Seuraavien 22 vuoden aikana hänet pidätettiin reilusti yli 100 kertaa ja tuomittiin työvankilaan irtolaisena kymmenesti. Viimeinen merkintä kuulustelupöytäkirjassa kertoo, että mielisairaaksi todettu Lempi otettiin 36-vuotiaana Nikkilän mielisairaalaan.⁵⁹

Kaikkien naisten kuulustelupöytäkirjoissa mainitaan terveystoimiston tarkastukset, eli heitä passitettiin sukupuolitauditarkastuksiin joko ajoittain tai säännöllisesti. Ainakin neljä naisista päätyi toistuvasti myös Kumpulan sairaalaan, jossa hoidettiin sukupuolitauteihin sairastuneita, erityisesti haureellisina tai haureellisuudelle alttiina pidettyjä naisia.⁶⁰ Heidät haluttiin ensinnäkin eristää muista potilaista, miehistä ja turmeltumattomista naisista.

Myös kuppatautiasetus määräsi hoitamaan heitä pakkohoidossa sairaalassa.⁶¹

24-vuotias Aina päätyi Kumpulaan jo kolmannen pidätyksen jälkeen, kesällä 1911. Aina oli saapunut Helsinkiin 3 vuotta aiemmin ja työskennellyt ajoittain tupakkatehtaalla, mutta kevästä asti hän oli ollut työtön ja siveyspoliisin valvonnassa. Kumpulan sairaalassa naiset joutuivat tiukkojen sääntöjen alaisiksi, joihin monen oli vaikea sopeutua.⁶² Jo kolmantena sairaalapäivänä Aina tuotiin sairaalasta poliisiasemalle hänen käyttäytyttyään hallitsemattomasti. Aina vietti yön putkassa, sai seuraavana päivänä varoituksen ja palautettiin sairaalaan. Seuraavien kolmen vuoden aikana Aina joutui Kumpulaan useasti ja yhteensä kahdeksan kertaa poliisi haki hänet sieltä sopimattoman käytöksen, väkivaltaisuuden tai karkaamisyritysten vuoksi. Kerran asia siirrettiin jopa rikosasioita hoitavaan etsiväosastoon, koska siveyspoliisin mukaan oli syytä olettaa Ainan pyrkivän nostattamaan sairaalassa mellakan. Myös Ainan kuulustelupöytäkirjaan kirjattu tarina päättyy kuppasairaalaan. Viimeinen merkintä kertoo, että siveyspoliisi palautti Töölön ylimääräisestä veneerisestä sairaalasta sopimattoman käyttäytymisen vuoksi tuodun 30-vuotiaan Ainan takaisin Töölöön tämän rauhoituttua.⁶³

Viisi naisista oli kotoisin muualta kuin Helsingistä ja tämä vaikutti siveyspoliisin toimenpiteisiin niin kauan, kunnes nainen oli kirjoilla Helsingissä. Anna oli kotoisin Parikkalan pitäjältä, jossa hänet oli otettu vaivaishoidon huostaan äidin jouduttua mielisairaalaan. Pian vaivaishoidon huostasta päästyään 17-vuotias Anna saapui Helsinkiin ja lyhyiden palvelustyösuhteiden välissä häntä palautettiin toistuvasti vankikyydillä takaisin Savonlinnaan, jossa hän oli kirjoilla. Ulkopaikkakuntalaisena ei saanut helposti työvankilatuomiota, mutta passitus kotipaikalle seurasi usein jo ensimmäisestä pidätyksestä. Anna pyrkikin sinnikkäästi pakenemaan poliiseja aina ikkunasta hyppäämiseen asti. 22-vuotiaana Anna kuitenkin siirsi kirjansa Helsinkiin ja sai pian ensimmäisen työvankilatuomionsa.⁶⁴

Haureellisia naisia ja vaaraksi yhteiskunnalle

Heti ensimmäisten pidätysten syyt viittasivat suoraan tai epäsuorasti haureellisuuteen. Sekä Sofia että Alma olivat olleet myöhäisellä kävelyllä, jonka tarkoitus ilmaistiin suoraan ”luultavasti haureelliseksi”.⁶⁵ Annan oli nähty lähtevän ulos mieshenkilön kanssa ja tarkoitus oli päätelty yksiselitteisesti haureelliseksi.⁶⁶ Amanda oli tuotu vankikyydillä Pietarista, jossa hän oli syyllistynyt irtolaisuuteen oman kotikuntansa ulkopuolella. Jo reilun viikon kuluttua hänet oli tavattu kuljeskelemissa ulkona haureellisessa tarkoituksessa.⁶⁷ Aina oli pidätetty yöllä kadulta, sillä ilmoituksen mukaan hän vietti työtöntä ja epäsiiveellistä elämää.⁶⁸ Lempin pidätyksen syyksi riitti seurusteleminen mieshenkilön kanssa kadulla ilta-aikaan.⁶⁹ Jatkossakin monen pidätyksen syy oli myöhäinen ulkonaolo, jonka poliisi tulkitsi tarkoituksperältään haureelliseksi. Näin naiset jo ensimmäisessä kohtaamisessa instituution kanssa tulivat kategorisoiduiksi haureellisiksi naisiksi.

Haureellisuus tyydyttiin usein poliisin asiakirjoissa ainoastaan toteamaan, eikä se vaatinut tuekseen todisteita tai kuvauksia tapahtumista. Kaikkein tyypillisimmin haureellisuus määrittyi pelkästään sen perusteella, että nainen oli tavattu ulkona yöaikaan, erityisesti tietyillä, prostituutiosta tunnetuilla kaduilla. Myös keskustelu ja seurustelu mieshenkilöiden kanssa saattoi olla ainoa pidätyksen syy. Erikoisempi tapaus oli, kun Aina pidätettiin helmikuuisena aamuyönä 1914 Siltasaarenkadulta, syyksi oli kirjattu se, että Aina oli pukeutunut mieheksi ja pilaili vuokra-ajureiden kustannuksella.⁷⁰ Vain Alma, jonka pidätykset yleensä liittyivät vain päihtymykseen, joutui kiinniotetuksi useamman kerran siten, että perusteena oli haureellisten aikeiden sijaan todistetut tapahtumat. Hänet oli löydetty harjoittamasta sukupuoliyhteyttä miehen kanssa metsästä, kellarista tai porttikongista. Alma oli asunnoton, joka myös voisi olla yksi selitys tapahtumapaikoille.⁷¹

Poliisiraportissa, jolla Amanda passitettiin lääninvankilaan kuvernöörin tutkittavaksi, häntä kuvattiin passituksille tyypilliseen tapaan seuraavasti: ”...hän, joka jo pidemmän aikaa on vietänyt toimetonta ja juopottelevaa mitä suurimmin irstasta, hau-

reellista elämää, ja myös nyt on vailla toimea, on yllä kerrottuna aikana tavattu Pohjoiselta Esplanadinkadulta selvästi haureellisessa tarkoituksessa... ”⁷²

Jo haureelliset aiheet siis riittivät pidätyksiin ja vankilaan pasituksiin. Nimenomaisesti prostituoiduiksi siveyspoliisi määritteli naisia lähinnä valituksiin antamissaan vastineissa silloin, kun nämä olivat ilmoittaneet käyvänsä muissa töissä. Esittäessään todisteita työpaikan puutteesta, siveyspoliisi viittasi naisten ”todelliseen ammattiin”, ”ammattitovereihin” ja nimesi naisia prostituoiduiksi.⁷³ Sofian kohdalla siveysosastossa oli kuitenkin päädytty näkemään vaivaa Sofian todistamiseksi prostituoiduksi. Siveysosastosta kerrottiin konstaapelien käyneen useita kertoja eri vuorokauden aikana Sofian kotona tarkkailemassa, tekikö hän väittämänsä ompelutyötä vai seisoiko ompelukone käyttämättömänä. Prostituutiosta todisti poliisiin mukaan se, että Sofian asunto oli tavalliselle ompelijattarelle hulppea: huone ja keittiö vain omassa käytössä. Lisäksi se tosiasia, että Sofia oli velvoitettu terveystoimiston säännöllisiin terveystarkastuksiin eikä hän ollut anonut oikeutta saapua tarkastuksiin vasta ilta-aikaan työpäivän päätyttyä, todisti poliisille Sofian olevan prostituoitu.⁷⁴

Haureellisen naisen kategoriaan liittyi ajan seksuaalimoraalin vastaiset teot, mutta siihen kytkettiin myös muita määreitä. Poliisin kirjoituksissa naiset määrittyivät holtittomiksi, valehtelijoiksi, työtä vieroksuviiksi ja juopotteleviksi.⁷⁵ Aina ei poliisiin mukaan käynyt mainitsemassaan kahvilassa suinkaan töissä, vaan ainoastaan liehakoimassa merimiehiä.⁷⁶ Alman korostettiin valehdelleen poliisille asuinpaikkansa useaan otteeseen.⁷⁷ Lempiä taas ei saatu poliisiin mukaan todistettavasti koskaan työllistymään missään muualla kuin pakkotyössä ja poliisimestari toivoikin saatteessaan, että valituksen seuraus olisi korkeintaan rangaistus ”turhanpäiväisestä viranomaisten vaivaamisesta”.⁷⁸

Antti Häkkinen on esittänyt aikalaislääkärin arvioon perustuen, että valtaosa helsinkiläisistä prostituoituina pidetyistä naisista oli alkoholisoituneita. Alkoholi liittyi prostituutioon monella tavalla, niin juhlimisena ja laittomana viinanmyyntinä kuin sitäkin kautta, että humalassa oli helpompi liikkua kadulla

ja kestää ympäristön paheksunta.⁷⁹ Tutkimistani naisista monien pidätyskertomuksissa yhdistyvät ja vaihtelevat päihtymys- ja haureellisuussyötökset. Toisilla päihtymyspidätykset olivat vain satunnaisia haureellisuuspäätysten joukossa, toisilla päinvas-toin. Joidenkin kohdalla on selvästi nähtävissä päihtymyspidä-tysten tulo kuvaan aikaa myöten, vaikka siveysoaston kirjoihin joutuminen olisikin alkanut pelkistä haureellisuuspäätöksistä.⁸⁰ Vain Sofian kuulustelupöytäkirjassa ei ole kuuden vuoden ja 23 pidätyksen joukossa ainoatakaan mainintaa päihtymyksestä.⁸¹

Tavalliset työläiset siveyspoliisin vainoamina

Valituksissaan naisten kategorisoivat itseään toisin. Olen tunnis-tanut aineistosta vastapuheeksi kaksi kategorisointia, joita naiset tuottivat kirjeissä itsestään. Olen nimennyt nämä tavallisen työ-läisen ja uhrin kategorioiksi.

Naiset kategorisoivat kirjeissään itsensä usein tavallisiksi nai-siksi. He kirjoittivat, etteivät ole käyttäytyneet sen huonommin kuin muutkaan ”vastaavassa tilanteessa” tai kritisoivat joutu-neensa siveyspoliisin leimaamaksi vailla perusteita. Tämä oli tyy-pillisempää kuin esimerkiksi erityisiin olosuhteisiin vetoaminen tai epätavallisen toiminnan perusteleminen. Erityisesti tavalli-suuden osoittaminen kytkeytyi työhön ja tuli esille vetoamisessa työpaikkoihin, joita he kuvasivat kunniallisiksi töiksi. Lähes kaikki naiset vetosivat kirjeissään työhön esimerkiksi silittäjänä, ompelijana, siivoojana, palvelijattarena, kahvilassa tai kaupassa, jotka olivat tyypillisiä työläisnaisten töitä. Työpaikka oli paitsi asetuksen mukaisesti este irtolaisuudesta tuomitsemiselle, myös selvä osoitus kunniallisuudesta muutoinkin. Pyrkimys löytää työtä kaupungin vaikeasta työmarkkinatilanteesta huolimatta, halu ottaa vastaan huonompaakin tilapäistyötä ja yritys tehdä kovasti töitä elämän vaikeuksista huolimatta osoittivat naisten kirjeissä heidän kunniallisuuttaan. Oleellista oli myös itsenäi-nen huolehtiminen omasta toimeentulosta ilman toisten apua.⁸² Tällaisen tavallisen työläisen kategorian rakentamisen tulkitsen

vastapuheeksi prostituoidun eli kunnianttomalla tavalla elantonsa hankkivan naisen kategorialle.

Sofia kirjoittaa valituksessaan keväällä 1912:

Olen tänä aikana elättänyt itseäni ompelutyölläni, niin hyvin kuin pystynyt, sillä yleiset lääkärintarkastukset joihin olen velvollinen alistumaan ja ne loukkaavat käsittelyt, jotka tulevat osakseni poliisien taholta, vaikeuttavat suurissa määrin pyrkimyksiäni hankkia pysyvää asiakaskuntaa, jota voisin palvella ompelutyölläni.⁸³

29-vuotias Anna, joka oli ollut toisen valituksensa kohdalla siveellisyyspoliisin seurannassa jo vuosia, kertoi olevansa silitysliikkeen omistaja. Hän oli saanut vankilanjohtajan avustuksella Vankeusyhdistyksen kautta työtä silitysliikkeestä edellisen vapautumisensa jälkeen ja viisi kuukautta työskenneltyään hän oli päättänyt perustaa oman liikkeen. Liike oli muuttanut moneen kertaan, mutta ajoittain Anna oli työllistänyt liikkeessään jopa kahdeksan muuta naista. Anna esitti vakuudeksi jäljennöksen maistraatin pöytäkirjasta, jossa todettiin otetun vastaan Annan ilmoitus silitysliikkeen perustamisesta.⁸⁴ Sofia oli allekirjoittanut valituksensa ompelijattarena, Lempi vakuuttaa saaneensa vastikään siivoustyön, Aina kertoo työllistyneensä kahvilaan ja Amanda vetoaa ansainneensa leipänsä rehellisellä tavalla.⁸⁵ Alma oli ainoa, joka ei valituksessaan kertonut työpaikasta, vaan vetosi siihen, ettei ollut työpaikkapulan vaivaamasta kaupungista ehtinyt löytää työtä, ennen kuin hänet passitettiin uudelleen vankilaan. Uusi passitus tapahtuikin vain kuukauden kuluttua vapautumisesta.⁸⁶

Ilmeisesti monet työpaikoista olivat seipitettyjä, mutta työn – ja nimenomaan tavallisen, kunniallisen työn – korostaminen kertoo, mistä siveellisyys tuolloin koostui. Tärkeintä siveellisyyden osoittamisessa tuntui olevan työn osoittaminen, ei esimerkiksi haureellisuussyytösten suora kiistäminen. Kirjeissä kunniallista työtä tekevän naisen kategoria usein itsessään poissulki haureellisuuden, eikä kukaan naisista kertonut kirjeissään esimerkiksi selityksiä yöaikaan kadulla liikkumisille. Siveellisyyttä perustellaan siveydellä seksuaalisessa merkityksessä vain yhdessä kir-

jeessä. Ensimmäisessä valituksessaan tuolloin 23-vuotias Anna kertoo, miten hän asunnottomana joutui raiskausyrittäjien kohteeksi saavuttuaan 17-vuotiaana Helsinkiin. Kirjoituksessaan Anna korostaa, miten hän ei suostunut viettely-yrittäjiin ja piti tämän päätöksensä väkivallasta ja kuoleman uhasta huolimatta. Annan siveellisyys tulee siis todistetuksi sillä, ettei hän väkivallasta huolimatta antanut vietellä itseään siveettömyyteen.⁸⁷

Tavallisen työläisen kategorian rinnalla naiset kirjoittivat itseään uhreiksi, erityisesti siveyspoliisin vainon uhreiksi. He kertoivat, miten yksi irtolaistuomio aiheutti oikeudettoman aseman ja johti mielivaltaisiin pidätyksiin. He kertoivat siitä, miten heitä koski käytännössä ulkonaliikkumiskielto iltaisin ja jo yhdeksän jälkeen liikkuminen riitti pidätyksen syyksi. Siveyspoliisin kerrottiin myös vaikeuttavan naisten työtä.⁸⁸ Silitysluoketta pitänyt Anna kertoo, miten poliisi lähestyi jatkuvasti hänen liiketilojensa vuokranantajia ja ilmoitti sekä vuokranantajille että Annan työntekijöille hänen olevan poliisin seurannassa. Annan liike muuttikin tiheästi.⁸⁹ Sofia taas kertoo, miten nöyryyttäviin lääkärintarkastuksiin pakottaminen esti häntä hankkimasta pysyviä asiakkaita, joille ommella.⁹⁰ Naiset kuvaavat myös poliisien henkilökohtaisen vihan olleen vainoamisen taustalla.⁹¹ Vain Aina perusti valituksensa pelkälle työpaikan todistamiselle, eikä syytännyt poliiseja vainoamisesta.⁹²

Naisista vain Anna kategorisoi itsensä uhriksi laajemminkin kuin pelkästään siveyspoliisin toimenpiteiden kohteeksi joutumisen kautta. Anna oli verbaalisesti taitava ja kirjoitti osan valituksistaan mitä ilmeisimmin itse. Kertomalla vaikeasta lapsuudestaan Parikkalan vaivashoidon huostassa, nykyisestä vastuustaan niin mielisairaana äidin kuin tylsämielisen veljenkin elättäjänä sekä avunannostaan toisille pulassa oleville hän kategorisoi itsensä vaikeuksia kohdanneeksi, hyväsydämiseksi ja vastuulliseksi. Anna kertoi, miten tultuaan leimatuksi ja väheksytyksi kotipaikallaan hän oli pakotettu tulemaan Helsinkiin. Palvelustyösuhteiden välissä työttömyys ajoi Annan anastamiseen ja lopulta poliisin vaino myös siveettömyyteen ja sitä kautta mielisairauteen.⁹³

Anna kirjoittaa lokakuussa 1909:

Wangittuna lähettämiset, jotka ensimmäisestä viimeiseen saakka alkuperäisyydestään tukalana ollutta asemaani ovat sitä tukalamaksi tehneet ja syvemmälle rikoksellisuuteen vajottavana olleet, johtivat minut kaikkien mahdollisten toiveiden ulkopuolelle niin että minä sitte mainittun vuosiluvun Heinäk 24 päivänä olin pakotettu antautumaan siveettömyyden uhriksi jonka johdosta syntyneen raskasmielisyyden sairaalaiseksi saattamana minä viisi vuorokautta myöhemmin Tohtori Thermannin suosituksella Uudelle klinikalle hoidettavaksi mainitusta sairaudesta otettiin.⁹⁴

Prostituoidun leima

Kontrollikoneisto on nähnyt nämä naiset haureellisina irtolaisnaisina ja prostituoituina. Näitä kategorioita tehdään ja tuotetaan sosiaalisessa toiminnassa ja käytännöissä, ja irtolaiskontrollin instituutiot ovat toimineet niiden varassa. Kategorisoimalla marginalisoidaan ihmisryhmiä ja kategorioiden näkymättömyys ja itsestäänselvyys lisäävät niiden voimaa. Itsestään selvinä pidettyjä kategorioita voidaan kuitenkin teoilla myös kyseenalaistaa ja purkaa.⁹⁵ Valituskirjeissä irtolaisina tuomitut helsinkiläiset naiset asettuivat haureelliseksi kategorisointia vastaan. He eivät kiistäneet haureellisen naisen kategorian olemassaoloa tai kyseenalaistaneet koko puhetapaa, mutta he kuvasivat itseään toisin ja nousivat puolustamaan itseään osoittamalla itsensä tähän luokkaan kuulumattomiksi. Haureuden harjoittamista he eivät kiistäneet suoraan, vaan kunniallisen työn osoittamisen kautta ja pyrkivät näin osoittamaan olevansa muutakin. Siveyspoliisin asiakirjoissa heidät määritettiin marginaaliin ja heille tarjottiin sen mukainen identiteetti. Valituskirjeissä he pyrkivät asemoimaan itsensä toisin horjuttaen marginaalin rajoja ja neuvotellen itselleen toisenlaisia identiteettejä.⁹⁶ Näin voisi myös heistä kertova tutkimus pyrkiä tekemään.⁹⁷

Irtolaiskontrollia on pidetty naisten osalta pitkälti seksiä myyvien naisten kontrollina. Sen kohteeksi joutuneet naiset on siten usein nimetty prostituoiduiksi ja heidän on oletettu tehneen seksityötä. Myös tämän artikkelin alkuperäinen otsikko nimesi naiset seksityöntekijöiksi, mutta seksityön todentamisen ongelma ja seksityöntekijäksi kategorisoinnin seuraukset jäivät vaivaamaan minua. Tutkimani naiset ovat ihmisiä, jotka kyllä tulivat siveyspoliisin käytännöissä kategorisoiduiksi haureellisiksi ja osa myös prostituoiduiksi. Kaikki naiset eivät kuitenkaan välttämättä myyneet seksiä tai ainakaan kaikkien kohdalla varmuutta ei voida saada muusta kuin siitä, miten heidät kontrollikoneistossa nähtiin. Erityisesti mikäli kaikki terveystoimiston tai siveyspoliisin kontrollin kohteeksi joutuneet naiset sysätään samaan prostituoidun kaatoluokkaan, häivytetään se, että oli mahdollisesti suurikin joukko naisia, jotka eivät asettuneet ajan seksuaalimoraalin ahtaisiin lokeroihin, vaikka hankkivatkin elantonsa laillisin keinoin. Nämä naiset siis saattoivat joutua siveyspoliisin tiukan seurannan kohteeksi siksi, että heihin kohdistettiin rikosepäily, jota ei koskaan tarvinnut selvittää oikeudessa.

Antti Häkkisen mukaan kaikista Helsingin tarkastustoimistossa vuosina 1867–1900 tarkastetuista naisista vain hiukan yli puolet oli virallisesti prostituoituja. Viranomaiset kuitenkin arvioivat salaprostituoituja olevan jopa enemmän kuin virallisia. Häkkinen on epäillyt tämän suuren arvion johtuneen muun muassa siitä, että sukupuolitaudit ja prostituutio liitettiin niin tiukasti yhteen, että jo pelkkä epäily taudista ja kertaalleen tarkastettavana käyminen usein leimasi naisen viranomaisen silmissä prostituoiduksi.⁹⁸ Myös tämän artikkelin tapauksissa tarkastusten piirissä olemista on poliisissa pidetty osoituksena prostituutiosta.

Toinen vastaava leimaavuus liittyi naisten liikkumiseen julkisilla paikoilla ilta- tai yöaikaan. Yleisenä käsityksenä pidettiin, ettei kunniallisia naisia liikkunut yksinään Esplanadilla tai muilla prostituutiosta tunnetuilla kaduilla. Huomattava määrä aiheettomia irtolaispidätyksiä liittyikin siihen, että siveyspoliisi päätteli hämärän aikaan liikkuvan naisen automaattisesti olevan epäilyttävissä aikeissa.⁹⁹ Tämän toteaa valituksessaan myös

Anna, joka kertoo tulleensa useimmiten pidätetyksi illalla seitsemän ja yhdeksän välillä, ”jolla ajalla liikkuminen on Vaivaihoidohallituksen varoituksella rangaistu rikoksena”.¹⁰⁰ Tämä tietysti merkitsi myös sitä, ettei kunniallinen nainen voinutkaan iltaisin ja öisin kulkea kadulla saamatta ikävää epäilystä ylleen.¹⁰¹ Näin prostituoidun leimalla hallittiin kaikkia naisia. Aiheettomiksi todetut prostituutioepäilyt myös kohdistuivat alimpien yhteiskuntaluokkien naiseen huomattavasti useammin kuin parempiosaisiin, myös suhteutettuna siihen, minkälaisista taustoista virallisesti prostituoituna pidetyt todellisuudessa tulivat¹⁰².

Olen päättänyt artikkelissani käsittelemään naisia haureellisiksi kategorisoituna sen sijaan, että kutsuisin heitä prostituoituiksi tai seksityöntekijöiksi. On selvää, että naiset rikkoivat sukupuolija seksuaalimoraalisia normeja. Vielä 1900-luvun alussakaan ei kuitenkaan välttämättä ollut kaikkein oleellisinta, oliko avioliiton ulkopuolisen seksuaalisen toiminnan kehityksenä esimerkiksi taloudellinen hyöty, väkivallan uhka vai naisen oma seksuaalinen halu, vaan nämä sulautuivat kaikki samaksi epäsideelliseksi.¹⁰³ Yksi nykyajan seksuaalimoraalisessa keskustelussa korostuva kysymys, joka yhä jakaa rajusti naisliikettä, on seksin vastikkeellisuus. Tätä kysymystä ei kuitenkaan ole syytä varauksetta tuoda oleellisimmaksi tekijäksi historiallisia toimijoita tutkittaessa.

Prostituoidulla on voitu tarkoittaa laveasti naista, joka on rikkonut aikansa siveellisyyssivistystä tavalla tai toisella. Monenlaisiin täysin seksuaalisuuteen liittymättömiinkin normirikkomuksiin liitetty naisten kohdalla helposti epäily naisen seksuaalimoraalin löyhyydestä, erityisesti köyhien ja työväenluokkaisen naisten kohdalla. Populaari esimerkki tästä on 1880-luvulla Itä-Lontoossa Viiltäjä-Jackinä tunnetun sarjamurhaajan uhriksi joutuneet naiset, joiden kerrotaan yleisesti olleen prostituoituja. Kuitenkin viidestä uhrista vain yksi oli kiistatta toiminut ammatillisesti prostituoituna, muut olivat köyhiä ja suojattomia, kadulla yöpyneitä naisia.¹⁰⁴ Naisten stereotypisoiminen seksuaalimoraaliltaan löyhiksi on tyypillistä myös sotapropagandassa ja sisällissodan jälkeisinä vuosina Suomessa pyrittiin ylläpitämään

valkoisten sodan aikana luomaa käsitystä punaisista naisista haureellisina.¹⁰⁵

Kulttuurisesti jaettua kategoriaa, johon liitetään poikkeuksellisen vahvoja kielteisiä kuvauksia, voidaan kutsua leimatuksi identiteetiksi. Ihmisen tultua määritellyksi tällaiseen kategoriaan, seurauksena on usein sen jatkuva uusintaminen ja toistuva henkiin herättäminen eri yhteyksissä.¹⁰⁶ Seksityötä tekevän naisen kohdalla prostituoidun kategoria on niin leimaava, että sen myötä nainen tulee helposti nähdyksi vain seksin myymisen kautta. Häneltä viedään persoonallisuus ja hänen muut roolinsa ja tekemisensä sivuutetaan tai alistetaan seksityölle.¹⁰⁷ Näiden naisten tutkiminen siitä lähtökohdasta käsin, että he olivat prostituoituja, kaventaa herkästi näkökulmaa ja siten myös naisten toimijuutta. Vaikka moni tutkimistani naisista luultavasti harjoittikin vastikkeellista seksiä, he olivat ankaran kontrollin kohteena ennen kaikkea saamansa haurellisen naisen leiman vuoksi. Sen ulkopuolella he olivat myös tyttäriä, työntekijöitä, naapureita ja ystäviä.

Viitteet

- 1 Markkola 2002, 165; Häkkinen 1995, 17.
- 2 Markkola 2002, 165–166; Pulkkinen & Sorainen 2011.
- 3 Pulkkinen & Sorainen 2011.
- 4 Markkola 2002, 165–188.
- 5 Häkkinen 1995, 165–167, kuvaliite.
- 6 Markkola 2002, 166. Naisliikkeestä prostituution vastustajana Englannissa ks. Bartley 2000.
- 7 Kilpi 1953, 106–116.
- 8 Markkola 2002, 165–188.
- 9 Häkkinen 1995, 167.
- 10 Käytän tässä enimmäkseen haureellisuuden käsitettä, joka oli tutkimissani viranomaisaineistoissa yleisimmin esiintyvä käsite seksuaaliselta siveellisyydeltään epäilyttäväksi katsotuille naisille.
- 11 Ks. Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 10–11.
- 12 Kirjoitan tässä artikkelissa irtolaispidätyksistä ja -tuomioista, vaikka juridisesti kyseessä olivat kiinniotot irtolaisuuden perusteella ja päätökset, joilla irtolainen määrättiin yleiseen työhön. Kuitenkin siveyspoliisi ja irtolaisina pidetyt itse kirjoittavat pidätyksistä ja tuomioista, joka kuvastaa irtolaisasetukseen perustuneiden toimien todellista, melko mielivaltaista luonnetta. Olen valinnut käyttää tässä artikkelissa kuvattujen toimijoiden käyttämiä käsitteitä.
- 13 Häkkinen 1995, 168.
- 14 Kuulustelupöytäkirjat 1900–1911. Helsingin poliisilaitoksen huolto-osaston I arkisto (HHA I). Kansallisarkisto Helsinki (KA Helsinki).
- 15 Suomen virallinen tilasto (SVT) XII 1900–1916.
- 16 Häkkinen 1995, 168.
- 17 Häkkinen 1995, 168.
- 18 Ståhlberg 1898, 149.
- 19 Pulma 1994, 29, 56.
- 20 Jaakkola 1994, 111.
- 21 Ståhlberg 1898, 116–117.
- 22 Toivola 1943, 166–167, 175.
- 23 Ståhlberg 1898, 147.
- 24 Ks. Pulkkinen & Sorainen 2011; Ståhlberg 1898, 148–149.
- 25 Ståhlberg 1898, 148–150.

- 26 Häkkinen 1995, 172–174, liite 3; Keskinen & Silvennoinen 2004, 62, 66.
- 27 Häkkinen 1995, 155–156; Toivola 1943, 164–166; Ståhlberg 1898, 161–205; Anomus- ja valitusaktit 1908–1916. Senaatin oikeusosaston arkisto (SOO). KA Helsinki; Kuulustelupöytäkirjat 1900–1911. HHA I. KA Helsinki.
- 28 SVT XII 1883–1921: Irtolaisuuden perusteella vangitut ja yleiseen työhön siirtyneet vangit.
- 29 Ståhlberg 1898, 199–200.
- 30 Olen etsinyt tapaukset Senaatin oikeusosaston päätöstaltioista poimimalla hakemistosta kaikki ne tapaukset, jotka on kirjattu irtolaisasiassa tehdyksi valitukseksi. Aikarajaus alkaa tässä artikkelissa vuodesta 1908, jolloin ohjesääntöinen prostituution kielto tuli voimaan ja päättyy vuoteen 1918, jolloin valitusten käsittely siirtyi Senaatin oikeusosastosta Korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Vuosina 1917–1918 ei käsitelty yhtään irtolaisasiassa tehtyä valitusta ja ainoa vuonna 1916 tehty valitus koski vuonna 1915 annettua tuomiota. (Päätöstaltiot 1908–1917. SOO. Kansallisarkiston Digi-taaliarkisto (KA Digi)).
- 31 Anomus- ja valitusaktit 1908–1916. SOO. KA Helsinki.
- 32 Kuulustelupöytäkirjat 1900–1911. HHA I. KA Helsinki.
- 33 Yksi naisista teki tutkitulla ajanjaksolla valitukset kahdesta eri tuomiosta, joista toisesta kahdella eri valituksella. Tämän lisäksi hän kirjelmöi kuvernöörille jo tutkintavaiheessa. Hänen valitusdokumentteja on siis aineistossa yhteensä neljä (Anna H. pag 490/1909, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Anna H. pag 13/1916, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki).
- 34 V 53/1900, Kuulustelupöytäkirjat Ca:176. HHA I. KA Helsinki.; L 60/1903, Kuulustelupöytäkirjat Ca:93. HHA I. KA Helsinki; T 21/1911, Kuulustelupöytäkirjat Ca:169. HHA I. KA Helsinki.
- 35 Amanda T. pag 362/1908, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 36 Häkkinen 2015, 28–30.
- 37 Vainio-Korhonen 2018a ja 2018b; Kaihovirta 2015, 340–341.
- 38 King 2007; Sokoll 2000.
- 39 Sokoll 2000.
- 40 Olen aiemmin käynyt läpi kaikki helsinkiläisten miesten ja naisten vuosina 1883–1916 tekemät valituskirjeet, joita olen löytänyt yhteensä 44. (SOO Anomus- ja valitusaktit 1883–1916. SOO. KA Helsinki.)
- 41 Amanda T. pag 362/1908, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Alma W. pag 164/1910, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 42 Anna H. pag 13/1916, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Aina T. pag 73/1915, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Sofia A. pag 160/1912, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.

- 43 Lempi L. pag 247/1915, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki. Kyseessä ei kuitenkaan todennäköisesti ole itse kirjoitettu valitus, koska oletettavasti omakätinen allekirjoitus on selvästi erilaista (heikompa) käsiälää kuin teksti.
- 44 Anna H. pag 490/1909, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Anna H. pag 13/1916, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki. Annan kaksi valitusta ja yksi kirjelmä kuvernöörille ovat pitkiä ja polveilevia, yksityiskohtaisia tarinoita ja niistä puuttuvat viittaukset asetukseen. Yksi varatuomari Gösta Palmroosin Annalle kirjaama valitus taas on asiallisempi, lyhyempi ja ruotsinkielinen.
- 45 Muun muassa eräs vankilan kirjanpitäjä on kirjannut valitukset viidelle eri henkilölle vuosina 1892–1901: Wendla H. pag 13/1892, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Anna S. pag 125/1893, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Lovisa T. pag 365/1895, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Henrik E. pag 103/1897, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Abraham U. pag 32/1901, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 46 Alhanen 2007; Foucault 1975/2000.
- 47 Jokinen, Juhila & Suoninen 2012.
- 48 Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 11–12; Juhila 2004, 20.
- 49 Häkkinen 2015, 35–36; Häkkinen 1995, 171.
- 50 Häkkinen 1995, 121, 171.
- 51 Vuosittain 28–59 % yleiseen työhön saapuneista oli näin laskien ensikertalaisia. (SVT XII 1908–1916.)
- 52 Häkkinen 1995, 127, 134–135, 138.
- 53 Sofia A. pag 160/1912, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 54 V 53/1900, Kuulustelupöytäkirjat Ca:176. HHA I. KA Helsinki; T 21/1911, Kuulustelupöytäkirjat Ca:169. HHA I. KA Helsinki.
- 55 Amanda T. pag 362/1908, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; L 60/1903, Kuulustelupöytäkirjat Ca:93. HHA I. KA Helsinki.
- 56 Anna H. pag 13/1916, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 57 V 53/1900, Kuulustelupöytäkirjat Ca:176. HHA I. KA Helsinki.
- 58 Amanda T. pag 362/1908, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 59 L 60/1903, Kuulustelupöytäkirjat Ca:93, HHA I. KA Helsinki.
- 60 Anna H. pag 13/1916, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; L 60/1903, Kuulustelupöytäkirjat Ca:93. HHA I. KA Helsinki; V 53/1900, Kuulustelupöytäkirjat Ca:176. HHA I. KA Helsinki; T 21/1911, Kuulustelupöytäkirjat Ca:169. HHA I. KA Helsinki.
- 61 Häkkinen 1995, 178–179, liite 3.
- 62 Häkkinen 1995, 179.

- 63 T 21/1911, Kuulustelupöytäkirjat Ca:169. HHA I. KA Helsinki.
- 64 Anna H. pag 13/1916, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Anna H. pag 490/1909, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 65 Sofia A. pag 160/1912, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; V 53/1900, Kuulustelupöytäkirjat Ca:176. HHA I. KA Helsinki.
- 66 Anna H. pag 13/1916, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 67 Amanda T. pag 362/1908, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 68 T 21/1911, Kuulustelupöytäkirjat Ca:169. HHA I. KA Helsinki.
- 69 L 60/1903, Kuulustelupöytäkirjat Ca:93. HHA I. KA Helsinki.
- 70 T 21/1911, Kuulustelupöytäkirjat Ca:169. HHA I. KA Helsinki.
- 71 V 53/1900, Kuulustelupöytäkirjat Ca:176. HHA I. KA Helsinki.
- 72 Amanda T. pag 362/1908, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 73 Aina T. pag 73/1915, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Sofia A. pag 160/1912, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 74 Sofia A. pag 160/1912, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 75 Anomus- ja valitusaktit 1908–1916. SOO. KA Helsinki.
- 76 Aina T. pag 73/1915, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 77 Alma W. pag 164/1910, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 78 Lempi L. pag 247/1915, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 79 Häkkinen 1995, 181, 32.
- 80 L 60/1903, Kuulustelupöytäkirjat Ca:93. HHA I. KA Helsinki; V 53/1900, Kuulustelupöytäkirjat Ca:176. HHA I. KA Helsinki; T 21/1911, Kuulustelupöytäkirjat Ca:169. HHA I. KA Helsinki; Amanda T. pag 362/1908, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Anna H. pag 13/1916, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 81 Sofia A. pag 160/1912, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 82 Anomus- ja valitusaktit 1908–1916. SOO. KA Helsinki.
- 83 Sofia A. pag 160/1912, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki. Suom. JS.
- 84 Anna H. pag 13/1916, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 85 Sofia A. pag 160/1912, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Lempi L. pag 247/1915, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Aina T. pag 73/1915, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Amanda T. pag 362/1908, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 86 Alma W. pag 164/1910, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 87 Anna H. pag 490/1909, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 88 Lempi L. pag 247/1915, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Sofia A. pag 160/1912, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Alma W.

- pag 164/1910, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Amanda T. pag 362/1908, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.; Anna H. pag 13/1916, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 89 Anna H. pag 13/1916, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 90 Sofia A. pag 160/1912, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 91 Amanda T. pag 362/1908, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Alma W. pag 164/1910, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 92 Aina T. pag 73/1915, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 93 Anna H. pag 490/1909, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki; Anna H. pag 13/1916, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 94 Anna H. pag 490/1909, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 95 Jokinen, Juhila & Suoninen, 2012.
- 96 Jokinen, Huttunen & Kulmala, 2004, 11.
- 97 Tässä artikkelissa on tarkasteltu vain yksittäisten naisten kategorisointia suoraan heitä koskeissa teksteissä. On kuitenkin huomattava, että kategorisointia tapahtuu erityisesti niissä yleisemmissä keskusteluissa ja virallisissa dokumenteissa, joissa ei puhuta yksittäisistä naisista. Siksi tämän analyysin syventäminen edellyttäisi tutkimusaineiston laajentamista myös mm. ajan siveellisyyskeskusteluihin.
- 98 Häkkinen 1995, 153.
- 99 Häkkinen 1995, 30.
- 100 Anna H. pag 13/1916, Anomus- ja valitusaktit. SOO. KA Helsinki.
- 101 Häkkinen 1995, 30.
- 102 Häkkinen 1995, 134–135.
- 103 ks. myös Häkkinen 1995, 30; Vainio-Korhonen 2018a, 12, 19–20.
- 104 Rubenhold 2020.
- 105 Lintunen 2015, 49–55, 79.
- 106 Juhila 2004.
- 107 Kontula 2008, 66.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Digitaaliarkisto (KA Digi)

Oikeusosaston arkisto (SOO)

Päätöstaltiot 1908–1917

Kansallisarkisto, Helsinki (KA Helsinki)

Oikeusosaston arkisto (SOO)

Anomus- ja valitusaktit 1883–1916

Helsingin poliisilaitokset huolto-osaston I arkisto (HHA I)

Kuulustelupöytäkirjat 1900–1911

Painetut lähteet

Suomen Virallinen Tilasto (SVT) XII. Vankeinhoito. Vankeinhoitohallituksen kertomukset 1883–1921.

Kirjallisuus

Alhanen, Kai (2007): *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa*. Gaudamus, Helsinki.

Bartley, Paula (2000): *Prostitution. Prevention and Reform in England, 1860–1914*. Routledge, London, New York.

Foucault, Michel (1975/2000): *Tarkkailla ja rangaista*. Suom. Eevi Nivanka. Otava, Helsinki.

Häkkinen, Antti (1995): *Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Otava, Helsinki.

Häkkinen, Antti (2015): Kaupungin reunoilla. Helsingiläistä alamaailmaa etsimässä. Teoksessa Antti Häkkinen & Mikko Salasuo (toim.), *Salattu, hävetty vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä?* Vastapaino, Tampere, 21–50.

Jaakkola, Jouko (1994): Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen, *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia*. Sosiaaliturvan kirjallisuus, Sarja sosiaalipolitiikka, sosiaaliturva 1. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, 71–161.

- Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004): Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.), *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Gaudeamus, Helsinki, 9–19.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2012): *Kategoriat, kulttuuri ja moraalit. Johdatus kategoria-analyysiin*. Vastapaino, Tampere.
- Juhila, Kirsi (2004): Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.), *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Gaudeamus, Helsinki, 20–32.
- Kaihovirta, Matias (2015): *Oroliga inför framtiden : en studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki. <https://www.doria.fi/handle/10024/113083>.
- Keskinen, Kimmo & Silvennoinen, Oula (2004): *Helsingin poliisilaitoksen historia 1826–2001*. Helsingin kihlakunnan poliisilaitos, Helsinki.
- Kilpi, Sylvi-Kyllikki (1953): *Suomen työläisnaisliikkeen historia*. Kansankulttuuri, Helsinki.
- King, Steven (2007): Pauper Letters as a Source. *Family & Community History* 10 (2), 167–170.
- Kontula, Anna (2008): *Punainen eksodus. Tutkimus seksityöstä Suomessa*. Like, Helsinki.
- Lintunen, Tiina (2015): *Punaisten naisten tiet. Valtiorikosoikeuteen vuonna 1918 joutuneiden Porin seudun naisten toiminta sota-aikana, tuomiot ja myöhemmät elämänvaiheet*. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 412. Turun yliopisto, Turku.
- Markkola, Pirjo (2002): *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Pulkkinen Tuija & Sorainen Antu (2011): Johdanto. Teoksessa Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Historiallinen Arkisto 133. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 9–35.
- Pulma, Panu (1994): *Vaivaisten valtakunta*. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen, *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia*. Sosiaaliturvan kirjallisuus, Sarja sosiaalipolitiikka, sosiaaliturva 1. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, 15–70.
- Rubenshold, Hallie (2020): *Viisi. Viiltäjä-Jackin tuntemattomat uhrin*. Suom. Mari Janatuinen. Atena Kustannus, Jyväskylä.
- Sokoll, Thomas (2000): Negotiating a Living: Essex Pauper Letters from London, 1800–1834. *International Review of Social History* 45, 19–46.

- Ståhlberg, K. J. (1893): *Irtolaisuus Suomen lain mukaan*. Suomen Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto, Helsinki.
- Toivola, Osmo (1943): *Alkoholisti- ja irtolaishuolto. Lainsäädäntö ja käytännöllinen huoltotyö*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki ja Porvoo.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2018a): *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2018b): Gustava Blomberg – uppiniskainen leskivaimo tyrmässä ja kehruhuoneessa 1840-luvun Turussa. Teoksessa Ismo Björn, Antti Härkönen, Jenni Merovuo, Riikka Myllys & Arto Nevala (toim.), *Ruukki, raja ja rahvas: Oikeutta 60-vuotiaalle Kimmo Katajalalle*. Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys, Joensuu.

Työn määritelmät ja seksuaalisuuden normit opiskelijoiden tekemässä seksityössä

Seksityö on ilmiönä moraalisesti latautunut ja vahvasti sukupuolittunut. Se ulottuu monitahoisesti yhteiskunnallisiin kerrostuksiin määrittyen ajallisen ja paikallisen kontekstinsa kautta, jolloin se on jatkuvassa muutoksessa¹. Monilta osin piiloon jäävästä ilmiöstä seksityöhön sisältyy huomattavasti hiljaista tietoa, jonka tutkiminen mahdollistaa muun muassa sukupuoliin, seksiin ja seksuaalisuuteen liittyvien asenteiden valottamisen. Samalla sen kautta voi havainnoida yhteiskunnassa vallitsevia valtasuhteita ja kategorisointeja.

Artikkelissani tarkastelen työlle annettuja moninaisia merkityksiä opiskelijoiden tekemässä seksityössä. Arvioin kaupallisen seksin alalla tehtyihin töihin liittyviä kokemuksia suhteessa muilla aloilla työskentelyyn sekä siviilielämään. Tämän rinnalla lähestyn seksuaalisuuden, kunniallisuuden ja puhtauden normeja ja odotuksia pohtien, miten ne ilmenevät seksityötä tekevien opiskelijoiden kokemuksissa, yhteisön asenteissa ja kulttuurisissa merkityksissä. Huomioin erityisesti sen, miten seksityötä hahmotellaan suhteessa yhteisöön ja muihin ihmisiin.

Teoreettisesti nojaan erityisesti seksityötutkimukseen, jonka ohella sovellan seksuaalisuutta, naiseutta, äitiyttä, tabua ja stigmaa eli häpeäleimaa käsitteleviä tutkimuksia. Kaupallista seksiä on tutkittu etenkin yhteiskunta- ja sosiaalitieteissä, joissa on kartoitettu muun muassa yllirajaista seksityötä, seksipalveluiden kuluttamista ja seksityön esiintymistä suomalaisessa yhteiskunnassa². Oikeustieteissä kaupallista seksiä on tutkittu siihen liitty-

vän tai sitä sivuavan lainsäädännön näkökulmasta³. Kaupallinen seksi on myös huomioitu muun muassa historian tutkimuksessa ja terveystieteissä⁴. Seksuaalisuutta, naiseutta ja stigmaa on puolestaan käsitelty laajalti yhteiskunta- ja sosiaalitieteissä, kulttuurintutkimuksessa ja uskonnotutkimuksessa⁵. Eri tutkimusten ja tieteenalojen yhdisteleminen mahdollistaa yksipuolisen tai yksinkertaistavan näkemyksen välttämisen seksityön kaltaista monitahoista ilmiötä käsitellessä.

Kaupallista seksiä käsittelevää tutkimusta tarkasteltiin pitkään medikalisoivasta näkökulmasta, jolloin huoli seksitaudeista ja oletukset alalla toimivien naisten poikkeavuudesta ja häiriintyneestä seksuaalisuudesta olivat etualalla. Myös seksityöntekijöiden tarkastelu uhriuden näkökulmasta on ollut tyypillistä. Tähän lähestymistapaan sisältyy usein oletus, ettei alalla voi toimia omasta vapaasta tahdosta.⁶ Nykypäivänä seksityötutkimuksen tutkimuksellisessa keskiössä on annettu yhä enemmän painoarvoa sukupuolten välisille suhteille, seksuaalisuudelle ja työlle. Työn ja vaihdon käsitteiden on kuitenkin kritisoitu jääneen valitettavan vähäiselle huomiolle tutkimuksen painottuessa vahvasti seksin ympärille. Samoin hyväksikäytön ja vapaavalintaisen seksityön välisen kahtiajaon on todettu jättävän varjoonsa työn, ammatin ja erilaisten työhön sisältyvien verkostojen laaja-alaisen ymmärtämisen.⁷

Seksityössä on työn, seksuaalisuuden, seksin ja sukupuolen lisäksi kyse myös normeista ja yhteiskunnan ja yksilön välisestä suhteesta. Samoin luokka, kansallisuus ja etnisyys nousevat keskeiseen asemaan hallinnan rakenteista puhuttaessa⁸. Naiseutta, seksuaalisuutta ja stigmaa käsittelevien tutkimusten yhdistäminen seksityötutkimukseen tarjoaa välineitä lähestyä muun muassa naiseuteen liittyviä luokitteluja ja muita yhteiskunnassa vallitsevia kategorisointeja. Näistä lähtökohdista mahdollistuu yhteiskunnan asenneilmapiirin ja valtarakenteiden monitahoinen tarkastelu.

Seksityötutkimusta ja laajempaa keskustelua kaupallisesta seksistä ohjaavat yhteiskunnassa kulloinkin valloillaan olevat asenteet ja kysymyksenasettelut, joissa tapahtuu sosiaalisten, juridis-

ten, uskonnollisten ja taloudellisten muutosten myötä paikoitellen hyvinkin nopeaa vaihtelua. Esimerkiksi muuttuvalla lainsäädännöllä voi olla näkyvä vaikutus siihen, millaisena seksityö yhteiskunnassa näyttäytyy. Erilaisten muutosten yhteydessä myös yleisiä seksuaalinormeja neuvotellaan uusiksi, jolloin suhtautuminen seksiin ja seksuaalisuuteen voi heilurin lailla heilahtaa moraalipaniikista suoranaiseen pitkästy miseen.⁹

Sen lisäksi että yhteiskunta itsessään on jatkuvassa muutoksessa, myöskään kaupallinen seksi ei ole selkeärajainen ja helposti määriteltävä ala. Siihen liittyvä käsitteistö on moninaista, ja eri tutkijat tekevät erilaisia linjauksia ja rajauksia esimerkiksi palveluita määritellessään, alalla työskentelevistä puhumattakaan. Pelkästään seksityön tai kaupallisen seksin määrittely voi osoittautua haasteelliseksi, samoin kuin seksityöntekijän määrittely.

Karkealinjaisen määritelmän mukaan seksityö on vähintään kahden osapuolen välistä vaihtoa, jossa seksiä tai seksuaalista stimulaatiota vastaan maksetaan ei-seksuaalinen korvaus. Useimmiten korvaus maksetaan rahana, mutta myös päihteitä, ruokaa, matkoja ja erilaisia materiaalisia hyödykkeitä, kuten vaatteita, käytetään korvauksena palveluista.¹⁰ Kyseisiä korvauksia sekä esimerkiksi ravintolailallisia tai teatterikäyntejä voidaan tarjota myös lahjana rahallisen korvauksen ohella.

Palveluiden suhteen seksityön alaisuuteen luokitellaan kuuluvan etenkin niin kutsuttu klassinen seksi, johon yleisesti ajatellaan sisältyvän yhdyntä ja siihen mahdollisesti sisältyvä oraaliseksi ja/ tai intiimihieronta. Tämän lisäksi seksityöksi määritellään thaihierontapaikoissa tarjottava intiimihieronta, seksiä tai seksuaalista stimulaatiota sisältävät seuralaispalvelut ja erikoispalvelut, joihin lukeutuvat muun muassa fetissi- ja BDSM-palvelut. Seksityön voi puolestaan luokitella kuuluvan osaksi laajempaa kaupallisen seksin tai seksi- ja erotiikkapalveluiden kenttää, johon sisältyy yllä mainittujen palveluiden lisäksi seksimessut, seksikaupat, seksielokuvateatterit, pornografia, seksivideot, eroottinen tanssi ja puhelinseksipalvelut.¹¹

Seksityön ja laajemman kaupallisen seksin välinen rajanveto on hyvin pitkälti keinotekoinen ja palvelee pääsääntöisesti ilmi-

ön tutkimuksellista rajaamista. Artikkelini kontekstissa käytän käsitteitä paikoitellen rinnakkain erityisesti silloin, kun taustoitetaan asenneilmapiiriä tai kunniallisen työn määritelmiä. Sisällytän kuitenkin kaupalliseen seksiin alan koko moninaisen kirjon, kun taas seksityön yhteydessä puhun alasta rajatummin. Tämän ohella puhun alalla työskentelevistä tai seksipalveluita tarjoavista, jolloin kuitenkin viittaa henkilöihin, joiden voidaan määrittää tarjoavan jotain seksityön alaisuuteen luokiteltavaa palvelua. Rajaus nimenomaan seksityöhön kaupallisen seksin laajan kentän sisällä auttaa rajaamaan artikkelin aiheen ulkopuolelle muun muassa pelkästään pornografian tai eroottisen tanssin alalla työskentelevät.

Seksityötutkimuksen nykylinjauksen mukaisesti en sen sijaan käytä artikkelissani prostituutiota teoreettisena käsitteenä, sillä siihen on todettu sisältyvän historiallista painolastia ja jopa halventavaa merkitysarvoa. Käytettävien käsitteiden valinta on ohjautunut myös sen mukaan, miten aineistoni seksityöntekijät itse puhuvat itsestään ja miten he toivovat heistä puhuttavan tieteellisessä kontekstissa. Omaa työtä tai asemaa määriteltessä korostuvat ilmaukset, kuten seksityöntekijä ja seksityöläinen sekä keikkojen tekeminen, mutta aineistossa ilmenee myös tarkentavampia käsitteitä, kuten escort tai seuralaispalveluntarjoaja. Vaikka seksityöntekijät itse saattavat käyttää itsestään ja alastaan lisäksi ronskimpia ilmaisuja, kuten huora, huoraaminen, portto tai hutsuilu, muilta toivotaan asiallisempaa kielenkäyttöä. Etenkin blogiaineistossa ilmausten käyttö on paikoitellen hyvin värikästä ja keskustelua herättävää, mitä voi osaltaan ohjata 2010-luvun seksityöblogien kielenkäytön konventiot. Haastatteluisia värikkäämpiä ilmauksia mainitaan käytettävän emansipaation keinona tai humoristisessa mielessä.¹²

Näistä rajanvedoista huolimatta on tärkeää todeta, etteivät kaupallisen seksin ja seksityön alaiset palvelut ole selkeästi eroteltavissa toisistaan, vaan alalla työskentelevä voi tarjota sekaisin eri palveluita. Siinä missä yksi kuvaa tarjoavansa rajatusti seuralaispalveluita, toisen tarjontaan sisältyy klassisen seksin lisäksi erikoispalveluita, seksivideoita ja pelkkää oraaliseksiä. Alalle

mahtuukin runsaasti erilaisia palveluntarjoajia hyvin moninaisista taustoista. Erilaisten perhe-, työ- ja koulutustaustojen lisäksi Suomenkin kontekstissa alalla työskentelee ihmisiä erilaisista etnisistä ja kulttuurisista taustoista, laajasta ikäskaalasta tai moninaisista seksuaalisista suuntauksista ja sukupuoli-identiteeteistä puhumattakaan. Seksityöntekijät ovat moninaisuudessaan tilastollisesti vaikeasti hahmoteltava joukko, minkä vuoksi arviot seksityöntekijöiden määrästä Suomessa ovat vaihdelleet muutamista sadoista kymmeniintuhansiin. Näitä arvioita on kuitenkin pidetty alimitoitettuina.¹³

Moninaisuudestaan huolimatta seksityö on selkeästi sukupuolittunutta. Suurin osa alalla työskentelevistä on naisia ja suurin osa asiakkaista puolestaan miehiä. Sukupuolen merkitys ilmenee myös siinä, miten kulttuuriset valtaajat ja sukupuolittamisen politiikka vaikuttavat edelleen yhteiskunnassa, vaikka sukupuolten tasa-arvoistuminen näkyy yleisellä tasolla muun muassa taloudellisen itsenäisyyden ja kouluttautumisen lisääntymisessä.¹⁴

Seksityön moninaisuus ilmenee myös ajankäytöllisissä raameissa. Suomalaista seksityötä voi luokitella ensinnäkin Suomessa asuviin sekä Suomessa vieraileviin seksityöntekijöihin. Tämän lisäksi seksityöntekijöitä voi jaotella alalla satunnaisesti ja päätoimisesti työskenteleviin. Itse lähestyn seksityötä Suomessa asuvien satunnaisesti alalla toimivien näkökulmasta, vaikka rajanvedot ovatkin häilyviä työn joustavuuden ja vaihtelevuuden vuoksi. Erityisesti seksityötä tekevien opiskelijoiden kohdalla ajankäyttöön vaikuttaa opintojen ja muun elämän asettamat raamit, jolloin alalla työskentelyn voi pääsääntöisesti nähdä olevan ainakin vuositasolla osa-aikaista tai satunnaista. Opiskelijastatusta ei kuitenkaan pidä oletusarvoisesti nähdä osa-aikaisuuden ehtona, sillä opintojen ja muiden töiden lomassa kaupallisella alalla on mahdollista työskennellä myös päätoimisesti.¹⁵

Taustoituksena toimii folkloristiikan alan pro gradu -tutkielmani *Huonoja naisia ja mystisiä olentoja: Subjektipositiot ja naisuuden myyttinen kuvasto opiskelijoiden tekemässä seksityössä* (2020), jonka kaksiosaista aineistoa tarkastelen artikkelissani tarkemman kehyksen kautta. Aineistoni koostuu viidestä vuonna

2015 toteutetusta puolistrukturoidusta haastattelusta ja viidestä *Blogspot*-alustalla julkaistusta blogista.

Haastateltavat löysin *Sihteeriopisto*-sivuston *Sexwork*-keskustelufoorumille ja *Seksitreffit*-keskustelufoorumille lisäämälläni haastattelupyynnöllä, jossa toivoin haastateltavikseni opiskelun ohella seksityötä tekeviä henkilöitä. Haastattelujen tallentamisesta ja käytöstä sekä tunnisteellisten tietojen poistamisesta laadin haastateltavien kanssa ennen haastatteluita sopimukset, joissa määritetään haastatteluaineiston jääminen anonymisoiduna omaan tutkimuskäyttöön ja säilytykseeni. Tässä yhteydessä sovittiin haastateltavien pyyntöä noudattaen, ettei aineistoa anneta säilytettäväksi toiselle taholle. Haastatteluäänitteet on tuhottu pro gradu -työn hyväksymisen jälkeen ja hallussani olevista litteroinneista on poistettu kaikki tunnistettavat tiedot, kuten nimet, koulutusalat ja paikkakunnat.

Blogit puolestaan valitsin haastatteluiden tekemisen jälkeen, jolloin otin viittä haastattelua tasapainottamaan viisi blogia. Blogien kirjoittajat olivat tunnistettavissa opiskelijoiksi sen perusteella, että se mainittiin suoraan blogin kuvauksessa tai tuotiin muutoin esille blogikirjoituksissa.

Aineiston henkilöt ovat hyvin moninainen joukko. He opiskelivat aineistoa kerätessä hyvin erilaisilla aloilla sekä koulutusasteilla ja asettuivat yli kymmenen vuoden ikähaarukkaan. Heillä oli myös erilaisia perhetaustoja ja asumismuotoja. Sen lisäksi että kaksi heistä oli äitejä, yksi heistä oli raskaana, mihin liittyviä tunteja hän käsitteli blogissaan. Näin suppean aineiston perusteella ei voi tehdä laajoja yleistäviä johtopäätöksiä. Sen sijaan tarjolla on näkyviä siihen, millaisina kulttuuriset merkitykset ja yleinen asenneilmapiiri näyttäytyvät tämän kapean aineiston puitteissa ja miten nämä piirteet linkittyvät laajempaan tutkimuskirjallisuuteen.

Menetelminä hyödynnän diskurssianalyysia ja brittiläisen sosiaaliantropologian strukturalistista linjaa edustavan Mary Douglasin symboliantropologiaa *Puhtaus ja Vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi* -teoksen (2000) näkökulmasta. Diskurssi-analyttinen lähestymistapani nojaa Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja

Eero Suonisen diskurssianalyysia käsitteleviin teoksiin¹⁶. Viitataan siis brittiläisen tradition kanssa vuorovaikutuksessa muotoutuneeseen suomalaisen yhteiskuntatieteen omaksumaan suuntaukseen, jossa kielenkäyttö näyttäytyy tekoina ja toimintana. Tässä yhteydessä tarkoitan diskurssilla sosiaalisen todellisuuden rakentamiseen käytettyä merkityssuhteiden kokonaisuutta. Seksityötutkimuksen kannalta diskurssianalyysissa huomionarvoista on etenkin vakiintuneiden merkitysten kyseenalaistamisen tarkastelu ja valtarakenteiden haastamisen kielelliset keinot. Olen kiinnostunut myös siitä, miten merkityssysteemeissä rakentuu tietynlaisia identiteettejä. Näitä lähestyn subjektipositivoiden eli kielellisesti tuotettujen kategorioiden kautta. Mary Douglasin teoriaa liasta ja saastasta puolestaan hyödynnän tarkastellessani maailman näkemistä kulttuuristen oletusarvojen määrittämien kategorioiden kautta. Tältä kannalta likaisuus Douglasin määritelmänä tarjoaa välineitä tarkastella seksityötä erityisesti yhteisön ulkopuolelle sulkemisen näkökulmasta.

Opiskelijat seksityöntekijöinä

Opiskelijoiden tekemää työtä kaupallisen seksin alalla määrittää vahvasti opintojen, muiden töiden ja siviilielämän asettamat ajankäytölliset raamit. Opiskelijat ovat monesti pienituloisia, ja opintojen ohella on usein rajalliset mahdollisuudet työskennellä. Opintojen ja elämisen rahoittaminen mainitaankin keskeisimpänä syynä seksityön tekemiseen aineistossani. Opiskelijoiden elämäntilanne ja siihen liittyvät taloudelliset puitteet ovat kuitenkin väliaikaisia, ja valmistumisen voi nähdä mahdollistavan siirtymän uusiin taloudellisiin ja ajankäytöllisiin puitteisiin, jolloin tarve seksityön tekemiselle päättyy – ainakin samoista lähtökohdista kuin opintojen aikana. Opiskelijana aloitettu seksityö ei kuitenkaan rajoitu aina pelkästään opintojen aikaiseen elämään, vaan seksityötä voidaan jatkaa valmistumisen jälkeen esimerkiksi satunnaisen keikkailun tasolla.¹⁷

Olen viime aikoina maksellut opintolainaani pois. Otin sitä, kun huoraamisessa hankitut rahat loppuivat. Varsinkin lainaa ajatellessa käy mielessä, että se voisi olla paljon suurempikin summa, jos en olisi keikkaa tehnyt. Ihan hyvän valinnan mielestäni silloin tein.¹⁸

Työstä joustaminen esimerkiksi parisuhteen, perhe-elämän tai opintojen ehdoilla on ominaista opiskelijoiden tekemälle seksityölle. Vaikka opiskelijat eivät olekaan homogeeninen joukko kaupallisen seksin alalla, aineistoni seksityöntekijöitä yhdistää nimenomaan opintojen ja siviilielämän merkitys suhteessa työhön. Sen lisäksi että seksityön tekeminen yhdistyy opintojen ja siviilielämän rajaamiin puitteisiin, yhdistyy se myös alhaisiin sosiaalietuuksiin. Opintoetuuksien heikentyminen suhteessa elinkustannuksiin onkin seksityötutkimuksessa huomioitu yhteiskunnallinen muutos, jonka epäillään osaltaan vaikuttaneen opiskelijoiden kasvaneeseen määrään kaupallisen seksin alalla¹⁹. Erilaisilla edellytyksillä ja erilaisten tarpeiden takia työskenteleville seksityö mahdollistaakin joustavat puitteet opintojen aikaiseen työhön. Näistä lähtökohdista ei olekaan ihme, että seksityö monesti koetaan ajankäytöllisesti ja taloudellisesti suotuisana vaihtoehtona muille opintojen aikana tehdyille töille tai opintolainan ottamiselle.

Seksityötä kuvataan tehtävän opintojen aikana pääasiallisesti elämän perustarpeiden kustantamiseksi. Perheellisen opiskelijan kohdalla tähän liittyy myös parempien elinolojen tarjoaminen lapselle runsaammasta yhteisestä ajasta monipuoliseen ruokavalioon ja jopa hyviin vakuutuksiin tai kalliimpaan päivähoitoon. Lisäksi elintason kohottaminen erotetaan elämän perustarpeiden kustantamisesta seksityön hyödyistä ja osittain motivaattoreistakin puhuttaessa. Tällöin viitataan itsensä hemmotteluun ja matkustamisen mahdollistamiseen, mutta myös samanlaisiin hyötyihin kuin lapsille tarjottavien parempien elinolojen kohdalla. Seksityön nähdään mahdollistavan esimerkiksi ulkomaille matkustamisen oman opiskelualan konferenssiin, mitä pidetään jopa mahdottomana ilman seksityön tarjoamia taloudellisia ja ajankäytöllisiä puitteita.

Perustarpeiden täyttämistä ja elintason kohottamista ei voidaan täysin erottaa toisistaan, vaan ne lomittuvat osin päällekkäin. Ajankäytöllisen joustavuuden ja taloudellisen hyödyn ohella seksityö näyttäytyy henkisellä tasolla suotuisana²⁰. Sosiaalisten taitojen kehittymisen nähdään palvelevan myös muilla elämän osa-alueilla, ja työssä saatu positiivinen palaute otetaan vastaan hyvän itsetunnon rakennusaineena.

Opiskelijoiden asema kaupallisen seksin kentällä näyttää keskimäärin hyväosaisena ja omista lähtökohdista säädeltävänä. Työtä on mahdollista tehdä anonymisti internetin mahdollisuuksia hyödyntäen ja asiakkaat tarkasti valikoiden. Seksityötä mainostavissa ilmoituksissa opiskelijana itseään mainostamista hyödynnetään jopa valttikorttina, joka houkuttelee asiakkaita. Seksityötä tekevät opiskelijat usein määritelläänkin kuuluvan keskiluokkaisen seksityön joukkoon, jolle keskeistä on hyvä neuvotteluasema suhteessa asiakkaisiin, hyvät tienestit, mahdollisuus toimia internetin välityksellä ja ammatillisten arvojen näkyminen. Tällaisia piirteitä sisältävän seksityön on havaittu olevan kasvussa Suomessa ja laajemminkin länsimaissa, mikä indikoitaa, että kasvava määrä seksityöntekijöitä työskentelee suhteellisen turvatuissa oloissa Suomessa.²¹

Seksityön riskit eivät kuitenkaan ulotu keskiluokkaiseen seksityöhön samalla tavalla kuin ne koskevat ravintoloissa, kaduilla ja muilla julkisilla paikoilla työskenteleviä seksityöntekijöitä. Vaikka stigma liittyy jollain tasolla koko kaupallisen seksin alaan, ei se kosketa kaikkia alan toimijoita tasapuolisesti, vaan kaupallisen seksin eri muotojen ja palveluiden suhteen vallitsee vahva kontekstisidonnaisuus²². Tällöin eri seksiaktien ja -suhteiden välillä niin kaupallisessa seksissä kuin seksissä yleensäkin vallitsee hierarkioita, jotka vaikuttavat siihen, että vain osa akteista ja suhteista mielletään turvallisiksi, terveellisiksi, kypsiksi, laillisiksi tai poliittisesti korrekteiksi²³. Kaupallisen seksin alalla tätä hierarkkisuutta määrittää vahvasti palveluista maksettavat korvaukset. Hierarkian pohjalle jäävät tällöin muun muassa kaduilla työskentelevät, Suomessa toimivat ulkomaalaiset ja seksityötä tekevät miehet. Pienempien tienestien lisäksi hierarkian pohjalle jäämi-

nen merkitsee usein myös vertaistukiverkkojen vähäisyyttä ja suurempaa alttiutta stigmalle ja muille seksityön riskeille, kuten väkivallalle tai paljastumisen uhalle.²⁴

Seksityöllä on sukupuolittuneen historiansa lisäksi yhteys myös sosiaaliseen luokkaan. Saija Ranz on artikkelissaan *Vieraimpana naisena* (2009) käsitellyt seksityön kulttuurihistoriallista kehystä, jonka avulla nykypäiväisen seksityön voi ymmärtää historiallisen ja kulttuurisen kontekstin muovaamana monitahoisena ilmiönä, jota on tarkasteltava kokonaisvaltaisesti eikä pelkästään esimerkiksi stigmasta käsin²⁵. Tällöin opiskelijoiden tekemää seksityötä voi yhtäältä tarkastella samassa joukossa matalapalkkaisten naisvaltaisten alojen kanssa, joihin se onkin monella tasolla rinnastettavissa. Toisaalta on huomioitava kaupallisen seksin sisällä vaikuttavat hierarkiat, joiden kannalta seksityötä tekevät opiskelijat ovat hyväosaisessa ja keskiluokkaisessa asemassa.

Osa-aikaduunarista amatööridominaan

Ajankäytöllisten ja taloudellisten raamien lisäksi opiskelijoiden tekemälle seksityölle on ominaista ammattilaisen ja amatöörin välisen eron pohdinta, ammatillisuuden ja asiakaspalveluasteen korostaminen, salailun moninaiset keinot ja työn fyysisyys sekä emotionaalisuus. Kaupallisen seksin töitä myös heijastellaan suhteessa muihin opintojen aikana tehtyihin töihin, minkä kautta arvioidaan yhteisön taholta koettuja seksityötä ja seksiä morali-soivia asenteita. Seksityön käsitetäänkin määrittyvän kyseenalaisemmaksi ja epäkunniallisemmaksi kuin muiden alojen töiden yhteiskunnallisten ja kulttuuristen rakenteiden tukiessa mielikuvia seksityöntekijästä likaisena, paatuneena tai uhrina. Näistä lähtökohdista seksityön voi seksuaalisena normirikkomuksena nähdä uhkaavan hyväksyttävän seksuaalisuuden ja naiseuden rakennetta sekä hyväksyttävän työn mallia.

Seksityöhön liitettyjä merkitysmaailmoja haastetaan aineistossa muun muassa rinnastamalla seksityötä muihin opintojen aikana tehtyihin töihin, joita arvostellaan pienempien tienestien

ja vaativampien työaikojen lisäksi henkisesti ja fyysisesti kuluttavina. Tällaisia piirteitä sisältäviä töitä nimitetään jopa paskaduuneiksi siinä, missä seksityö näyttäytyy vähemmän stressaavana ja ajallisesti suotuisana valintana.²⁶ Osalla nämä ennen seksityötä tai sen rinnalla tehdyt työt korostavat seksityön järjestyttävyyttä ja sopivuutta opintojen aikaiseksi työksi, vaikka samalla tiedostetaan myös seksityön voivan muuttua ajallisesti haastavaksi ja stressaavaksi.

Pimeissä hommissa tänäänkin tienasin puolessa tunnissa enemmän, kuin koko iltavuoron aikana virallisissa töissä. Tuntuu rahan puolesta turhalla käydä normityössä, mutta pakko se on, että saa ansioluetteloon sisältöä ja vanhana eläkettä.²⁷

Teen kokopäiväduunia, josta palkkaa saan noin 1000e kuussa. Lisätienestejä hankin siis satunnaisesti aina jos rahaa tarvitsee. Suuremmat laskut, lainanlyhennykset, isommat ja pienemmät hankinnat tms. kustannan sitten näitä pimeitä hommia tekemällä. Joskus mietin, että minkä hiton takia edes teen oikeita töitä kun tienaan hutsuilemalla kuudessa tunnissa jo yli koko kuukauden palkan verran.²⁸

Työhistoriaan jäävien tyhjien aukkojen pelossa raskaita matalapalkkaisia töitä kuitenkin tehdään mahdollisuuksien mukaan seksityön rinnalla. Toisaalta aineistossa korostetaan, miten kesätöiden ja muiden töiden saaminen opintojen ajaksi saattaa olla vaikeaa eikä aina ylipäättänsä ollut mahdollisuuksia tehdä muita töitä seksityön rinnalla. Muiden alojen töiden jatkamisella seksityön ohella pyritään myös välttämään kaikkien tienestien jääminen seksityön varaan, jolla halutaan muun muassa korostaa työhön liittyvää vapauden ja rentouden aspektia. Näillä keinoilla halutaan pitää kiinni siitä, ettei työminä valtaa liian suurta osaa elämästä eikä suhtautuminen seksiin muutu liian työkeskeiseksi.

Samalla kun tiedostetaan seksityöhön liittyvät riskit omien rajojen ylläpitämisen ja hyvinvoinnista huolehtimisen suhteen, muiden alojen töihin liittyviä huonoja kokemuksia asiakkaiden asiattomasta käytöksestä työpaikkakiusaamiseen käytetään vahvistamaan kuvaa seksityön kelvollisuudesta työvalintana²⁹. Tällai-

set rajanvedot ja seksityöhön liitettyjen mielikuvien kyseenalaistamiset toimivat merkityks maailmojen haastamisen lisäksi ammatillisen diskurssin välineenä. Tällöin ymmärretään seksityöhön sisältyvän heikkouksia siinä missä muihinkin töihin ja nämä puolet tiedostaen tehdään harkittuja ammatillisia valintoja. Opiskelijoiden tekemässä seksityössä ilmenee aktiivinen toimijuus, jossa työnteon keskiössä on henkilökohtaisten valintojen puntaointi. Tällainen luonnehdinta käy hyvin yksin sen kanssa, mitä seksityötä tutkineet historioitsijat ovat todenneet historiallisesta seksityöstä ilmenevän; vaikka seksityöntekijä olisi heikossa asemassa, se ei silti tee hänestä kyvytöntä ymmärtämään työhönsä liittyviä valintoja³⁰.

Keskusteluun seksityöntekijän ammatillisuudesta sisältyy myös ammattilaisen ja amatöörin välistä rajanvetoa, joka on kuitenkin monilta osin vaikeasti toteutettavaa. Ammattilaisen ja amatöörin tai harrastelijan tarkkarajaisia määritelmiä ja ylipäättänsä seksityötä koskevia mielikuvia kyseenalaistetaan sekä suhteutetaan omaan positioon alalla.

Huoratessani ilmoittelin vaan yhdellä sivulla, joka ei ollut Sexwork. Sinne ilmoituksen laittaminen tuntui niin pelottavan ammattimaiselta. Tuntui, että olen niin amatööri, etten kehtaa... Jos asiakkaat odottavat sitten jotain ammattitaitoista hupakkoa, jolla on verkkosukkahousut jalassa, hahah! Helpompi oli laittaa ilmoitus toiselle sivustolle, missä vahingossa voitiin luulla tavalliseksi seuran etsijäksi.³¹

Kyseenalaistamista tapahtuu ensinnäkin omaa harrastelijamaisuutta korostamalla tehden tällä tavoin rajanvetoa ammattimaisina nähtyihin seksityöntekijöihin. Tätä tapahtuu erityisesti tuomalla esiin oman työuran lyhyttä suhteessa alalla pidempään olleisiin seksityöntekijöihin, joiden koetaan olevan monipuolisemmin alalle perehtyneitä. Toisaalta seksityötä tuodaan esille nimenomaan palveluammattina muiden joukossa, jolloin ammattimaisesti toimivien seksityöntekijöiden korostetaan olevan aivan tavallisia ihmisiä. Kummallakin tavalla sekä rakennetaan omaa työidentiteettiä että vastustetaan vakiintuneita tapoja, joilla sek-

sityöntekijöitä yhteiskunnassa tarkastellaan. Niitä ei hyödynnetä vain sen perusteella, kokeeko seksityöntekijä itsensä ammattilaiseksi vai amatööriksi, vaan niitä esiintyy aineistossa riippumatta siitä, miten hän itsensä ammatillisesti määrittää. Usein näitä eri lähestymistapoja ammattimaisuuteen myös käytetään rinnakkain ja eri puheenvuoroihin sovitellen.³²

Normaalipäivinä miesten tapaaminen on tuntunut hyvältä, normaalilta, jopa arkiselta. En nyt sano että huoraaminen on alkanut tuntua tylsältä, mutta kyllä se alkuaikojen jännitys on tiessään. Sanoisin että se on kuitenkin vain hyvä asia, kokemus on nimittäin tuonut rutkasti itsevarmuutta ja *koen olevani ”ammattilainen”*.³³

Seksityötutkimuksessa ammattimainen työskentely voidaan määrittää myös muun muassa verojen maksamisen ja toiminnan perustamisen kautta³⁴. Omassa aineistossani ammattimaisuus kuitenkin rakentuu työuran pituuden tai esimerkiksi hierontatekniikkoja sisältävän asiantuntevan työkokemuksen kautta³⁵. Ammattimaisuus ja amatööriys saattavat lisäksi näyttäytyä ennemminkin skaalana kuin kahtena erillisenä kategoriana. Tällöin itsestä saatetaan puhua ”ammattilaisena”, jolloin ei enää nähty itseä täysin amatöörinä, mutta ei vielä täysivaltaisena ammattilaisenaakaan.³⁶ Oman ammattimaisuuden suhteen voidaan kokea, että ollaan amatööri tiettyjen palveluiden suhteen, mutta muilta osin jo ammattimainen seksityöntekijä. Esimerkiksi dominapalveluiden kaltaisten erityispalveluiden kohdalla tehdään rajanvetoa pidempään alalla olleisiin, joiden nähdään työkokemuksella saavuttaneen ammattilaisen nimikkeen siinä, missä itse vähäisemmällä kokemuksella ei tätä ole vielä ansainnut.³⁷

Ammattimaisuuteen ja amatööriyteen liittyvät määrittelyt halutaan paikoitellen myös kokonaan sivuuttaa, jolloin omaa asemaa kaupallisen seksin kentällä varten luodaan ammattilainen–amateur-jaottelun tilalle aivan uusi määritelmä esimerkiksi osa-aikaduunariudesta, joka puolestaan sitoo seksityötä yhteen muun muassa matalapalkkaisten alojen kanssa.³⁸ Myös historiallisesti oletus ammattimaisista seksityöntekijöistä ei aina pidä

paikkaansa, vaan on ollut tavallista, että seksityötä on tehty muiden työväen töiden ohella³⁹.

Riippumatta siitä, millaisilla työn tai ammattimaisuuden tason määritelmillä seksityöntekijät aineistossani itseänsä kutsuvat, yhdistää heitä ammatillisuuden korostaminen⁴⁰. Ammatillisuuden kokemus ei kuitenkaan ole täysin yhteneväinen, vaan siihen sisältyy erilaisia tulkintoja ja merkityksenantoja. Suurelta osin se kuitenkin rakentuu asiakaspalveluasenteen kautta, jolloin seksityö nähdään asiakaspalvelutyönä. Ammatillisuutta saatetaan tällöin mitata sen perusteella, miten hyvin kokee onnistuvansa asiakaspalvelijana. Tässä yhteydessä korostetaan myös sitä, miten seksityössä myydään palveluita ja miten työhön on tärkeää suhtautua ammatillisesti.⁴¹

En välttämättä ole kaikissa tilanteissa edes läsnä ”omana itsenäni”, vaan mahdollisen torjunnan ottaa vastaan tuote- tai työ-minä. Siten torjunta tai ikävä kommentti ei mielestäni koske ”aitoa minua” vaan ”tuotetta” jota myyn, *eikä kommenttia täten tarvitse ottaa henkilökohtaisesti*.⁴²

Ammatillisuus ja asiakaspalveluasenne kytkeytyvät merkittävästi työn ja siviilielämän erotteluun, jolloin seksityön parissa korostetaan toimittavan työminän roolissa asiakaspalvelijana ja palvelun myyjänä, ei siviilihenkilönä. Liiallinen siviiliminään nojaaminen ei palvele asiakasta saati työntekijää, vaan siviilielämän erottelu työstä koetaan osaksi ammatillista suhtautumista. Seksityön hahmottaminen työnä tai tuotteena jopa ikään kuin sisällyttää niin kutsutun aidon minän siviilielämän puolelle⁴³. Tällä erottelulla varmistetaan omien rajojen ylläpitämistä ja omasta hyvinvoinnista huolehtimista, jolloin myös esimerkiksi työssä ilmenneet epäasialliset kommentit rajataan koskemaan asiakaspalvelijaminää sen sijaan, että ne loukkaisivat henkilöä kokonaisuudessaan.⁴⁴

Asiakaspalveluasenteen ja elämän eri osa-alueiden erottelun kautta seksityössä yhdistyy fyysinen läheisyys, emotionaalinen etäännyttäminen sekä kylmyydestä ja pidättäytyväisyydestä pois suuntautuminen. Samalla kun asiakaspalvelijana pyritään huo-

mioimaan asiakas ja suhtautumaan häneen lämpimästi ja kunnioittavasti, sisältyy asiakastilanteisiin eräänlainen itsensä etäännyttäminen. Etäännyttämisen lisäksi seksityössä kuitenkin korostuu kalsean ja kylmän vaikutelman välttäminen, minkä vuoksi seksityö ymmärretään emotionaalisesti vaativana työnä.

Tällainen työhön suuntautuminen linkittyy esittämisen kokemuksiin, joiden koetaan sisältyvän seksityöhön palveluammattina. Tässä yhteydessä seksityön havaitaan muistuttavan asiakaspalvelutöiden lisäksi hoivatöitä ja muita töitä, joissa kosketaan asiakkaan kehoon, kuten hierontaa. Tällainen työ nähdään henkisen ja sosiaalisen puolen lisäksi fyysisenä ja ruumiillisena, mutta ei välttämättä henkilökohtaisena. Asiakkaan kehoa siis tarkastellaan ja kosketaan työminän kautta, ei siviiliminänä, jolloin selkeytetään työn ja siviilielämän rajanvetoa ja rakennetaan ammatillisuutta. Tätä kautta seksityö rinnastuukin nimenomaan muiden alojen töihin, ei siviilielämän intiimisuhteisiin, joista seksityö erotetaan emotionaalisten tekijöiden lisäksi siksi, että työssä tapahtuvaa fyysistä ja henkistä läheisyyttä määrittää sen maksullisuus. Tässä mielessä seksityö on tärkeä ymmärtää työnä eikä ensisijaisesti seksin kautta peilaten.

Esittämisen ja suorittamisen kokemusten kuvataan aineistossa rakentavan toiminnalliset raamit asiakaskohtamiselle sen lisäksi, että ne selkeyttävät subjektipositioiden paikkoja. Seksityöntekijät voivat siis näillä keinoilla korostaa asiakaskohtaamisten työkeskeistä positiointia ja vastavuoroisesti rajata siviilielämän positioita tilanteiden ulkopuolelle. Osa aineiston seksityöntekijöistä kuvaa asiakaskohtamisiin liittyvää seksiä ja läheisyyttä jopa roolitteluna, pelaamisena, esiintymisenä ja näyttelynä. Erityisesti roolileikkejä tarjoavan seksityöntekijän kohdalla näyttelyn ja roolien merkitys korostuu, kun seksityössä tapahtuvan esittämisen ja suoriutumisen havaitaan muistuttavan roolipelaamista.⁴⁵

Etäännyttäminen ja ammatillisuus näyttäytyvät myös erilaisina tapoina orientoitua työhön. Seksityötutkimuksessa on havaittu seksityöhön liittyvän konkreettista naamioitumista ja työnimien käyttämistä, joilla turvallisuudentunteen lisäksi rakennetaan työminää⁴⁶. Työnimien käyttäminen oman nimen sijasta on yleistä

omassa aineistossani, mutta pukeutumiseen ja laittautumiseen suhtaudutaan ennemminkin työvaatteiden kannalta kuin naamiotumisena. Työvaatteiden kuvaillaankin olevan seksikkäitä, vietteleviä tai huolella valittuja. Pukeutumisen lisäksi asiakastilanteisiin liittyy huolellinen laittautuminen ja peseytyminen sekä ennen työtä että sen jälkeen.⁴⁷ Nämä lähes rituaalinomaiset toimet orientoivat työhön erottaen siviiliminän työminästä ja näyttävät ammatillisuuden ja asiakaspalveluasenteen rakentamisena.

Se on kans, että se on sun työpaikka. Et sä halua hengailla sun työpaikassa. Kyllä mulla on nytkin, että mulla on työpöytä erikseen ja mulla on ruokapöytä erikseen.⁴⁸

Ammatillisuutta toteutetaan myös työskentelytilojen valinnan kautta erityisesti niissä tilanteissa, joissa työtä tehdään oman kodin ulkopuolella niin sanotusti outcallina. Outcallina työskentelyä suositaan etenkin kumppanin tai lasten kanssa asuessa, mutta sitä perustellaan myös työn rajaamisella omaan erilliseen paikkaansa. Oma koti pyhitetään tällöin siviilielämälle, kun taas työ vaatii oman työskentelytilansa. Tämä eronteko rinnastetaan aineistossa siihen, miten työpöytä ja ruokapöytä pidetään erillisessä käytössä.⁴⁹

Aineistossa kuitenkin ilmenee myös omassa kodissa työskentelyä incallina, jota perustellaan pragmaattisesti muun muassa työmatkoihin kuluvan ajan poistamisella, jolloin ajankäyttö helpottuu entisestään⁵⁰. Asiakkaalla ei tietenkään näissä tilanteissa ole rajatonta käyttöoikeutta työntekijän kotiin, vaan usein työskentelytilaksi rajataan vain tietyt huoneet tai tilat⁵¹. Sekä incallina että outcallina työskentelyä perustellaan myös korostamalla työskentelytilan turvallisuutta ja omaa työskentelymukavuutta⁵².

Opiskelijoiden tekemä seksityö normirikkomuksena

Ammatillisuuden painottamisesta ja seksityön valintaan liittyvien perusteluiden monipuolisesta reflektoinnista huolimatta

seksityötä tekevät opiskelijat eivät aina koe yleisen asenneilmapiirin suhtautuvan hyväksyvästi heidän työtänsä kohtaan. Sen sijaan he kuvaavat suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevan ajatusmaailman, jossa seksityötä on vaikea nähdä vapaaehtoisena valintana, jos siihen sisältyy vähänkään taloudellisia perusteita. Tällaista suhtautumista kritisoidaankin aineistossa moralisoivaksi ja todetaan, miten loppujen lopuksi mitä tahansa työtä usein tehdään taloudellisista syistä.⁵³

Seksityön kohdalla rahantarve kuitenkin yhdistetään helposti pakotettuun seksityöhön, jolloin seksityöntekijä leimataan vähintäänkin olosuhteiden uhriksi. Toisaalta opiskelijoita myös kritisoidaan helpomman elannon hankkimisesta, jota pidetään erityisen sopimattomana perusteena tehdä seksityötä. Työn voi tässä mielessä nähdä olevan muutakin kuin keino elannon hankkimiseen; se on lisäksi ollut sosiaalisen ja kulttuurisen hyvinvoinnin mitta, jolla ihminen nivotaan osaksi yhteisönsä⁵⁴. Tässä mielessä työhön ja etenkin tietyille sukupuolille sopivaan työhön liittyvät normit ja uskomukset elävät sitkeästi, ja esimerkiksi kunnian käsite ja seksuaalisuuden kontrolli ovat tiukasti kiinnittyneitä sukupuoliseen työnjakoon⁵⁵. Kunnia ei välttämättä viittaa vain seksuaaliseen kunniaan, vaan myös asemaan yleisesti hyväksytyinä yhteisön jäsenenä. Työnjakoon ja hyvän maineen säilyttämiseen liittyvät uskomukset ja normit eivät kulu ajan saatossa ja työkuulttuurin muuttuessa itsestään pois, vaan ne voivat löytää uutta elinalaa diskursseissa ja mielikuvissa.⁵⁶

Seksityöntekijöiden uhriuttamisen taustalla vaikuttaa seksityötä koskeva asenneilmapiiri, joka kytkeytyy valtarakenteita tuottaviin kulttuurisiin merkityksiin. Valtarakenteet vaikuttavat suuren mittakaavan asioiden lisäksi pienissä arkisissa kulttuurisissa itsestäänselvyyksissä, joita tarkastelemalla on mahdollista päästä käsiksi marginaalin ja hegemonian diskursseihin sekä eritoten siihen, miten asioista rakennetaan normaalista poikkeavia⁵⁷. Uhriuttamisen lisäksi seksityötä tekevä voidaan yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin nojaten esittää likaisuuden tai paatuneisuuden näkökulmasta, jolloin seksityötä tekevän arvostelu kykyä ja päätäntävaltaa suhteessa omiin valintoihin pyritään

kyseenalaistamaan⁵⁸. Kirsi Vainio-Korhonen kuitenkin korostaa, miten seksityöntekijöihin kohdistuva hyljeksintä ja asenteiden koveneminen on 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa tapahtuneiden yhteiskunnallisten muutosten vaikutusta. 1800-luvun alkupuoliskolla seksityöläisyys ei ollut samalla tavalla stigman alaista kuin myöhemmin, jolloin esimerkiksi aviottomien lasten ja naimattomien naisten paheksunta lisääntyi porvarillisen ydinperheihanteen yleistyessä.⁵⁹

Musta tuntuu, että se on kans semmoinen vallitseva käsitys, että se on ala-arvoista työtä ja se on semmoista työtä, mistä kukaan ei voi olla ylpeä. Tai se ei oo mikään saavutus. Se ei ole hienoa. Ja se on tabu sen takia, että se voi olla vähän likaista molempiin päin, että jos sä olisit asiakas niin, mikä sä oot, kun sä ostat seksiä, ja se, että sä tarjoat seksiä. Siitä ei just puhuta, niin sitten se on vähän omituista ja jos joku on omituista, niin se on kiellettävää.⁶⁰

Yhteiskunnassa vallitsevat rakenteet ja asenneilmapiiri määrittävät uhriuden, likaisuuden ja paatuneisuuden diskurssien kautta kaupallisen seksin alan työt kyseenalaisemmiksi ja vähemmän arvostettaviksi kuin muiden alojen työt. Samalla hahmotellaan raamit sille, mitä ensinnäkin pidetään normaalina ja hyväksyttävänä työnä. Lisäksi luodaan kuvaa siitä, kenen on hyväksyttävää työskennellä kaupallisen seksin parissa ja millaisista syistä. Aineistossani ilmeneekin, miten julkisessa keskustelussa seksityöltä kielletään kunniallisen ammatin asema, koska sillä ei ole sijaa tutkinnoissa ja instituutioissa⁶¹. Tämä asettelu erottaa seksityön niin kutsutuista oikeista töistä ja vahvistaa sukupuolittuneiden stereotyyppien mukaisesti kuvaa seksityöstä epäkunniallisena työnä, jota tekevät epäkunnialliset naiset. Seksityöntekijöitä kohtaan voi siis kuulla samanlaisia epäkunniallisuuden ja moraalittomuuden kaikuja kuin 1800-luvun alun asiakirjoissa⁶².

Kaupalliseen seksiin liittyy runsaasti asenteita ja käsityksiä, jotka kumpuavat muun muassa historiallisista, uskonnollisista, kulttuurisista ja yhteiskunnallisista vaikutteista. Kaupallista seksiä, seksuaalisuutta, naiseutta ja työtä koskevat merkityssisällöt kuvastavat, millaisia ovat oikeanlainen työ, hyväksyttävä seksu-

aalisuus tai naiselle sopivat roolit. Merkitysten rakentuminen ei koskaan ole kontekstista ja kulttuurisista käytännöistä irrallista, vaan seksityön taustalla vaikuttaa sen kulttuurihistoriallinen kehys, joka sisältää muun muassa seksuaalisuutta ja naiseutta koskevaa arkiajattelua sekä uskontoon ja uskonnollisuuteen pohjautuvia moraalikysymyksiä⁶³. Kulttuurista kontekstia ja valtarakenteita ei havainnoida vain seksityön ulkopuolelta, vaan myös seksityötä tekevät itse ottavat kantaa diskursseihin työstä, seksuaalisuudesta ja naiseudesta⁶⁴.

Suvi Lensu on havainnut, miten erityisesti seksityötä tekevät äidit kritisoivat painokkaasti äitiyden ja seksityön yhdistämiseen liittyviä asenteita ja oletuksia. Ympäröivän yhteiskunnan koe-taankin leimaavan seksityötä tekevän äidin huonoksi äidiksi, ja äitiyden kuvataan syventävän seksityöhön liittyvää stigmaa ja kielteisiä asenteita.⁶⁵ ”Siitä tulee heti voimakkaampi semmoinen, että vittu, mikä halpa lunttu” tiivistetään haastattelussa kertoessa, millaisen lisäleiman äitiys tuo seksityötä tekevälle opiskelijalle⁶⁶. Seksityötä tekevä äiti on erityisen leimallisessa ja tuomittavassa asemassa. Epäsoveliaan työn ja epäkunniallisen naiseuden lisäksi kannettavana on tällöin myös huonon äidin leima.

Tarkasteltaessa seksityötä tekeviä naisia ja heitä koskevia asenteita voi naiskuvien ja naisen seksuaalisuuden havaita näyttäytyvän silminnähtävästi kaksijakoisena. Naiseuteen ja naisen seksuaalisuuteen liittyy seksityönkin ulkopuolella kunniallisuuteen ja soveliaisuuteen kytkeytyvä jako hyviin ja huonoihin naisiin, jota luonnehditaan myös huora ja madonna -jaotteluna, jonka ääripäät ovat hyveellinen äitihahmo ja paheellinen sopimattomalla tavalla seksuaalinen nainen⁶⁷. Jaotteluun sisältyy oletus naisen näkemisestä seksuaalisuutensa ja maineensa kautta sekä tähän sisältyvästä moraalisesta vastuusta, joka kulminoituu erityisesti äitiyteen sisältyvien odotusten kohdalla⁶⁸. Tässä asetelmassa seksityöntekijä manifestoituu huonon naisen arkkityyppinä, synnillisenä ja epäsoveliaana.

Seksityön ja seksityöntekijän arkkityyppin voi tältä pohjalta havaita muovaavan myös tavoiteltavan naiseuden sekä sopivan seksuaalisuuden ja seksin kuvia tarjoamalla vertailukohtaksi

kielletyksi, likaiseksi, epänormaaliksi tai poliittisesti epäkorrektiksi määriteltävän seksin ja seksuaalisuuden. Seksityö seksuaalisena normirikkomuksena uhkaa samalla hyväksyttävän naiseuden, seksuaalisuuden ja seksin rakenteiden vakautta. Seksityö voi seksuaalisena normirikkomuksena saavuttaa jopa tabumaisen aseman ja sisältää pyhään, kiellettyyn ja epäpuhtauteen liittyviä mielikuvia, jotka eivät rajoitu vain seksityötä tekeviin henkilöihin tai heidän tekemäänsä työhön, vaan heijastuvat laajemminkin sukupuolia, seksiä ja seksuaalisuutta koskeviin kategorioihin, normeihin ja valta-asetelmiin⁶⁹.

Seksityön voikin ymmärtää tässä mielessä Douglassin ajatuksiin nojaten selkeisiin kategorioihin ja järjestelmään sopimattomana likana. Douglas kuvaa, miten ympäröivistä vihjeistä rakennetaan kaavamaisilla hahmotustavoilla vakaata maailmaa ja miten ihmisen luokitellessa ja järjestäessä asioita omille paikoilleensa oheistuotteena syntyy järjestelmään ja kategorioihin sopimattomia liaksi kutsuttavia elementtejä. Lialla ei nykypäivän seksityön kontekstissa tarkoiteta välttämättä konkreettista likaisuutta tai epäpuhtautta, vaan ennemminkin symbolista likaisuutta tai epäpuhtautta, joka kytkeytyy ennako-oletuksiin ja asenteisiin.⁷⁰

Siitä huolimatta, että lika näyttäytyy järjestystä uhkaavana, järjestystä myös ylläpidetään lian avulla muun muassa vetämällä rajoja ja rankaisemalla niiden rikkomisesta⁷¹. Käytännössä tämä voi ilmetä uskomuksina, joilla pidetään yllä normeja ja moraalisia arvoja. Seksityö ei kosketa vain seksiin tai seksuaalisuuteen liittyviä kategorioita, vaan sitä sivuavat myös muun muassa työtä ja sukupuolten välisiä suhteita käsittävät kategoriat. Näissä kategorioissa seksityö hahmottuu sekä ristiriitoja aiheuttavana elementtinä että selkeisiin kategorioihin sopimattomana asiana.

Seksityö esimerkiksi työnä rikkoo työn kategorioita olemalla usein pimeänä eli epävirallisesti ilman yritystä, toiminimeä tai verokorttia tehtyä ja jopa läheisiltä salattua⁷². Seksityön rinnalla usein puhutaankin ”oikeista töistä” tai ”normitöistä”, jotka korostavat seksityön kategoriaan kuulumattomuutta. Juuri kategoriaan kuulumattomana seksityö kuitenkin resonoi naisten ansiotyön historian kanssa. Vainio-Korhonen toteaa, miten naisten esite-

ollisen työn näkymättömyyttä on leimannut verotuksen, tilastojen ja ammattikuntien ulkopuolelle jääminen sekä työurien osakaisuus, väliaikaisuus tai kausiluonteisuus⁷³. Samanlaiset menneisyyden kaiut kuuluvat opiskelijoiden tekemässä seksityössä.

Ihan varmasti on pahempi pala, koska yleisen mielipiteen takia mies kun panee naisia on se kova jätkä, mutta nainen tehdessään niin on jakorasia. Huora on vielä enemmän jakorasia ja käyttöesine, jos kärjistetään. Huoriin liittyy myös myytti, ne tuntuvat etäisiltä verkkosukkahousuissa kadun varrelta pyllisteleviltä ulkomaalaisilta, joita näkee leffoissa. Huorissa käyvä mies on taas ihan tavallinen suomalainen mies, joita näkee joka puolella. Sitten kun paljastuu, että joku tavallinen opiskelijatyttö on ollut huora, on se vaan liian suuri ristiriita.⁷⁴

Seksityötä tekevät naiset aiheuttavat ristiriitoja naiseutta, äitiyttä ja opiskelijuutta koskeviin kategorioihin, jolloin heidät helposti leimataan epäkunniallisiksi, epäsoveliaiksi tai moraalittomiksi, tavallisen naisen, äidin tai opiskelijan kategoriaan kuulumattomiksi vieraiksi naisiksi.

Seksityön marginalisointi ja stigmatisointi kytkeytyy siis yhteisölliseen järjestykseen. Douglas nostaa esiin, miten yhteisön sosiaaliseen järjestykseen sopimattomia ihmisiä käsitellään marginaalisina olentoina, jotka voivat uhata yhteisöä, ellei heidän potentiaaliseen uhkaansa puututa yhteisön toimesta esimerkiksi holhoamalla heitä.⁷⁵ Aivan kuin Douglasin esimerkeissä esiin nostettujen vankien ja psyykkisesti sairastuneiden kohdalla, myös seksityöntekijöihin on havaittavissa kohdistettavan samanlaista retoriikkaa. Erityisesti uhriuttamisen ja paatuneisuuden diskursioiden yhteydessä seksityöntekijöitä kuvataan kykenemättöminä ajamaan omaa etuansa ja tekemään itseään koskevia päätöksiä.

Seksuaaliasenteiden muutos

Seksuaalisuus ja erilaiset seksiaktit ja -suhteet ovat huomattavan hierarkisoituneita ja arvottuneita. Suomalaisen seksityön voi ylei-

sen asenneilmapiirin ja seksuaalinormien valossa nähdä rikko-
van sallitun seksuaalisen käyttäytymisen lisäksi tavoiteltavan nai-
seuden, hyväksyttävän työn ja ylipäättänsä soveliaan käyttäytymi-
sen määreitä. Seksin ja seksuaalisuuden ympärillä koetaan olevan
eräänlainen vaikenemisen ilmapiiri, jossa normitettua seksuaa-
lista käyttäytymistä ja seksiin liittyviä merkityssisältöjä määrit-
tävät pyhään, kiellettyyn ja puhtauteen liittyvät mielleyhtymät⁷⁶.
Tämän alleviivataan näkyvän erityisesti romanttisten suhteiden
ulkopuoliseen seksiin kohdistuvina asenteina sekä ylipäättänsä
tavoissa puhua seksistä – tai olla puhumatta.

Seksuaalinormit ja -asenteet eivät kuitenkaan ole muuttu-
mattomia, vaan niille on luonteenomaista muotoutua erilaisten
yhteiskunnassa tapahtuvien muutosten yhteydessä. Seksuaali-
asenteiden onkin todettu vapaamielistyneen ja tasa-arvoistuneen
näkyvästi kuluneiden vuosikymmenten aikana⁷⁷. Asenteiden
vapaamielistymisestä huolimatta suhtautuminen kaupalliseen
seksiin ei ole samalla tavalla muuttunut yleisesti hyväksyväksi,
vaan seksipalveluiden myyminen koetaan suurilta osin sopi-
mattomana käyttäytymisenä⁷⁸. Näissä asenteissa toistuvat sek-
suaalinormien ohella seksityön sukupuolittuneisuus, sukupuolia
koskevat odotukset ja käsitykset hyväksytyistä tavoista ansaita
elantonsa.

Suhtautuminen kaupalliseen seksiin heijastuu myös tapoi-
hin, joilla seksityöntekijöitä representoidaan julkisessa keskus-
telussa⁷⁹. Huomio on usein uhuriuden ja rikollisuuden diskurs-
seissa, joita käsitellään voimakkaita tunteita herättävien tapaus-
ten avulla. Kuva seksityöntekijästä rakentuu tällöin esimerkiksi
syrjäytymisen, taloudellisen ahdingon, ihmiskaupan tai muiden
kaupalliseen seksiin miellettyjen ongelmien kautta. Seksityön-
tekijöiden omaa päätäntävaltaa väheksytään ja erityisesti seksi-
työtä tekevien opiskelijoiden kohdalla korostuva satunnainen tai
harrastelijamainen seksityö ohitetaan. Tällöin kaupallisen seksin
alalla toimivat myös usein niputetaan homogeeniseksi joukoksi.

Seksityöntekijät kuitenkin pyrkivät kyseenalaistamaan ja haas-
tamaan julkisessa keskustelussa toistettua kuvastoa⁸⁰. Kaupallisen
seksin parissa tehtävään työhön viitataan aineistossa aika ajoin

tuomitsevia ja väheksyviä merkityssisältöjä kantavilla käsitteillä, kuten huora ja huoraaminen. Tällaisten ilmausten käyttö ilmentää stigmatisoivien käsitteiden haltuun ottamista, heikentämistä ja jopa karnevalisointia. Niillä on paikkansa erityisesti yhteiskunnan hegemonisten diskurssien kyseenalaistamisessa ja valtakulttuurin säädyttömiksi merkitsemien käsitteiden uudelleenmuo-vaamisessa seksityöntekijöiden omaan käyttöön.⁸¹

Seksityöntekijät myös kieltäytyvät asettumasta uhrin tai paheellisen naisen rooliin. Sen sijaan he korostavat seksityön tekemisen olevan vain yksi osa-alue heidän elämässään, eikä sen tämän vuoksi pidä ajatella määrittävän heitä kokonaisuutena. Seksityöhön kohdistuvan kielteisen suhtautumisen he arvelevat johtuvan pelosta tuntematonta kohtaan.⁸²

Opiskelijoiden kasvava määrä kaupallisen seksin parissa yhdistetään aineistossa taloudellisten tekijöiden lisäksi opiskelijoiden keskuudessa vallitsevaan arvomaailmaan ja asenneilmapiiiriin. Esimerkiksi seksuaalisuutta koskevien asenteiden arvelaan vapaamielistyvän nopeimmin ja laajimmin opiskelijoiden joukossa, jolloin myös seksityötä koskevat asenteet voivat olla hyväksyvämmät opiskelijaväestössä.

Lopuksi

Artikkelissani olen tarkastellut, miten seksityötä tutkiessa avautuu näkymiä historiallista, yhteiskunnallista ja kulttuurista painoarvoa kantaviin merkityksiin, jotka viitoittavat muun muassa hyväksyttävänä nähdyn työn, naiseuden sekä seksuaalisuuden raameja. Opiskelijoiden tekemä seksityö näyttäytyy tässä valossa monilta osin epäkunniallisena tai muuten epäsoveliaana työnä, jota opiskelijan ei ole suotavaa tehdä etenkään parempaa elintasoja tavoitellakseen. Epäkunniallisuus ei myöskään käy yksiin sen kanssa, millaisiin naiseuden, opiskelijuuden ja äitiyden kategorioihin opiskelijoita koetaan normeilla ja asenteilla yhteiskunnassa ohjattavan. Yleinen asenneilmapiiiri koetaankin seksityön ulosulkeväksi ja kangistuneeksi, vaikka nykypäivän seksuaaliasen-

teita voidaan pitää yleisellä tasolla vapaamielistyneinä ja tasa-arvoistuneina.

Huolimatta siitä, että asenteet ovat ajassa ja paikassa paikoitellen hyvinkin nopeasti muuttuvia, seksityötä koskevien asenteiden koetaan laahaavan jäljessä ja kantavan mukanaan historiallisia jäänteitä niin naiseuden ja seksuaalisuuden kuin työnkin suhteen. Monet seksityötä koskevat normit ja uskomukset kantavatkin mukanaan historiallisia vaikutteita, jotka elävät sitkeästi mielikuvissa ja diskursseissa. Niiden muuttuminen vaatisi syvälle juurtuneiden normien työstämistä ja myös historiallisten jatkumoiden ymmärtämistä.

Tabun ja stigman murtaminen vaatiikin normien, uskomusten ja asenteiden käsittelemistä sekä vallitsevien valtarakenteiden uusiksi muovaamista. Erityisesti kaupallisen seksin alalla työskenteleviä opiskelijoita ja äitejä koskevat asenteet ja ennakkoluulot ovat niin syvälle kulttuurisiin käsityksiin iskostuneita ja tietynlaisiin diskursseihin nojaavia, ettei niitä pureta hetkessä.

Seksityötä koskevien mielikuvien ja historiallisten jäänteiden koetaan konkreettisella tavalla voivan nykyhetkessä vaikeuttaa alalla työskentelyä muun muassa aiheuttamalla tarvetta salailuun. Seksityötä koskevilla ennakkoluuloilla sekä paatuneisuuden, likaisuuden ja uhriuden diskursseilla on yleisten asenteiden ja kulttuuristen itsestäänselvyyksien kautta merkitystä siihen, miten muun muassa sosiaali- ja terveystalouden työntekijät, poliitikot ja poliisi suhtautuvat seksityöntekijöihin.

Kielteiseen suhtautumiseen ja asenneilmapiiriin toivotaan aineistossa muutosta avoimemman keskustelukulttuurin kautta, jolloin mahdollistuisi monipuolisempi ja neutraalimpi keskustelu kaupallisesta seksistä ja alalla työskentelevistä. Myös konkreettisten yhteiskunnallisten muutosten perään kuulutetaan. Seksityön juridisella dekriminalisoinnilla katsotaan olevan merkitystä normien lieventymiseen. Vastaavasti julkisessa keskustelussa asenteellisista lähtökohdista käsitellyn kriminalisoinnin nähdään syventävän oletuksia seksityön moraalisisesta vääryydestä sekä työnä että seksuaalisena toimintana.

Viitteet

- 1 Kontula 2005, 19; Skaffari 2010, 22.
- 2 Esim. Kontula 2008; Skaffari 2010; Ranz 2009.
- 3 Esim. Kimpimäki 2009.
- 4 Esim. Lehtonen & Taipalus 2014; Vainio-Korhonen 2018.
- 5 Esim. Apo 1995; Koivunen 1995; Nenola 1986; Näre 1988.
- 6 Kontula 2008, 17, 20.
- 7 Sanders, O'Neill & Pitcher 2009, 13; Willman & Levy 2010, 4.
- 8 Kontula 2008, 33.
- 9 Kontula 2008, 16, 33; Skaffari 2010, 22.
- 10 Ranz 2009, 205.
- 11 Kontula 2005, 28–30; Kontula 2008, 44–46; Sanders, O'Neill & Pitcher 2009, 34; Skaffari & Urponen 2004, 29.
- 12 Ahtiainen 2020, 10–11, 101; Kontula 2008, 34; myös H1, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015; H4, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015.
- 13 Ahtiainen 2020, 16–19; Kontula 2008, 39, 43–44.
- 14 Kontula 2008, 19; Sanders, O'Neill & Pitcher 2009, 33.
- 15 Ahtiainen 2020, 18; Kontula 2008, 40–42.
- 16 Jokinen, Juhila & Suoninen 1993; Jokinen, Juhila & Suoninen 1999.
- 17 Ahtiainen 2020, 22, 55, 97.
- 18 B1, Opiskelijan satunnaista huoraamista -blogi, 3.8.2018.
- 19 Kontula 2005, 18–19; Skaffari & Urponen 2004, 39, 57.
- 20 Ahtiainen 2020, 98.
- 21 Kontula 2008, 37.
- 22 Kontula 2008, 64; Skaffari & Urponen 2004, 39, 57.
- 23 Kontula 2008, 28–29; Rubin 1989, 278–279.
- 24 Kontula 2008, 81–82; Yle 1.5.2018. ”Seksityötä tekevät miehet jäävät yksin ajatustensa kanssa – Ongelmat samoja kuin naisilla”, Paula Tiessalo.
- 25 Ranz 2009, 204, 208–210.
- 26 H2, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015; H4, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015.
- 27 B5, nimetön blogi, 23.10.2014.
- 28 B5, nimetön blogi, 27.7.2014.
- 29 B1, Opiskelijan satunnaista huoraamista -blogi, 2.11.2013.

- 30 Vainio-Korhonen 2018, 23.
- 31 B1, Opiskelijan satunnaista huoraamista -blogi, 2.11.2013.
- 32 Ahtiainen 2020, 52; Sanders, O'Neill & Pitcher 2009, 33.
- 33 B2, Lihanäytelmä -blogi, 25.10.2016. Tekstin muotoilut blogin kirjoittajan.
- 34 Toivonen 2018, 22.
- 35 H1, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015; H2, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015.
- 36 B2, Lihanäytelmä -blogi, 25.10.2016.
- 37 H2, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015.
- 38 H4, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015.
- 39 Vainio-Korhonen 2018, 239.
- 40 Ahtiainen 2020, 54.
- 41 Esim. B3, Name your price, huoraseni -blogi, 20.9.2015.
- 42 B2, Lihanäytelmä -blogi, 5.5.2016. Tekstin muotoilut blogin kirjoittajan.
- 43 Koken 2010, 50–51.
- 44 B2, Lihanäytelmä -blogi, 5.5.2016.
- 45 B2, Lihanäytelmä -blogi, 3.9.2017; H2, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015.
- 46 Similä 2012, 71.
- 47 Ahtiainen 2020, 46, 52; esim. B1, Opiskelijan satunnaista huoraamista -blogi, 25.4.2013; B3, Name your price, huoraseni -blogi, 9.9.2015; B5, nimetön blogi, 19.2.2014.
- 48 H1, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015.
- 49 Ahtiainen 2020, 66.
- 50 B2, Lihanäytelmä -blogi, 13.1.2015.
- 51 Ahtiainen 2020, 76; myös H3, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015.
- 52 Ahtiainen 2020, 47; myös H2, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015; H4, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015.
- 53 Ahtiainen 2020, 57; myös H4, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015; H5, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015.
- 54 Junnila, Laaksonen & Nirrko 1995, 9.
- 55 Peltonen 1999, 46–47.
- 56 Peltonen 1999, 48–49.
- 57 Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 247.

- 58 Ranz 2009, 209, 216.
- 59 Vainio-Korhonen 2018, 31–32, 233.
- 60 H1, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015.
- 61 Ahtiainen 2020, 57.
- 62 Vainio-Korhonen 2018, 9.
- 63 Lidman 2015, 54, 208–209; Ranz 2009, 208–210.
- 64 Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 68, 201–202; Jokinen, Juhila & Suoninen 1993 34, 54–56.
- 65 Lensu 2015, 20.
- 66 H2, seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu, huhtikuu 2015.
- 67 Nenola 1986, 11–12; Vuola 1994, 209–210.
- 68 Koivunen 1995, 42; Vuola 1994, 210–212.
- 69 Ranz 2009, 205–206.
- 70 Douglas 2000, 10–11, 48–50, 86–88.
- 71 Douglas 2000, 86–87.
- 72 Ahtiainen 2020, 39.
- 73 Vainio-Korhonen 2001, 190–191.
- 74 B1, Opiskelijan satunnaista huoraamista -blogi, 2.11.2013.
- 75 Douglas 2000, 160.
- 76 Ahtiainen 2020, 81.
- 77 Väestöliitto 2017.
- 78 Väestöliitto 2018.
- 79 Esim. Aamulehti 19.11.2015. ”Virossa autetaan entisiä seksityöntekijöitä löytämään tavallisia töitä”, Hannamari Ahonen; Helsingin Sanomat 13.4.2016. ”Seksin oston kieltäminen tehoaa – prostituoitu on rikoksen kohde, jota on tuettava”, Tanja Auvinen; Suomen Kuvalehti 4.1.2013. ”Onko prostituutio rikos? Oikeusministeriö haluaa lopettaa ilotyttöjen bisnekset”, Laura Koljonen.
- 80 Ahtiainen 2020, 99; myös esim. B4, Tuhannen dollarin tyttö -blogi, 29.3.2016; B5 nimetön blogi, 14.11.2013.
- 81 Ahtiainen 2020, 10–11, 101; Kontula 2008, 214.
- 82 Ahtiainen 2020, 87.

Lähteet ja kirjallisuus

Haastattelut

- H1. Seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu. Huhtikuu 2015. Haastattelija Jaana Ahtiainen. Haastatteluaineisto tekijän hallussa.
- H2. Seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu. Huhtikuu 2015. Haastattelija Jaana Ahtiainen. Haastatteluaineisto tekijän hallussa.
- H3. Seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu. Huhtikuu 2015. Haastattelija Jaana Ahtiainen. Haastatteluaineisto tekijän hallussa.
- H4. Seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu. Huhtikuu 2015. Haastattelija Jaana Ahtiainen. Haastatteluaineisto tekijän hallussa.
- H5. Seksityötä tekevän opiskelijan haastattelu. Huhtikuu 2015. Haastattelija Jaana Ahtiainen. Haastatteluaineisto tekijän hallussa.

Digitaalinen aineisto

- B1. Opiskelijan satunnaista huoraamista. 2012–2018. Blogi Blogger-blogialustalla. [online]. <http://iloisenatyttona.blogspot.com/>
- B2. Lihanäytelmä. 2014–2018. Blogi Blogger-blogialustalla. [online]. <http://lihanaytelma.blogspot.com/>
- B3. Name your price, huoraseni. 2015–2016. Blogi Blogger-blogialustalla. [online]. <http://maksullinneneti.blogspot.com/>
- B4. Tuhannen dollarin tyttö. 2016–2016. Blogi Blogger-blogialustalla. [online]. <http://tuhannendollarintytto.blogspot.com/>
- B5. Blogi Blogger-blogialustalla. Blogin nimi, julkaisuvuodet ja verkko-osoite poistettu lähdeluettelosta blogin poistamisen jälkeen.

Media-aineisto

- Aamulehti 19.11.2015. ”Virossa autetaan entisiä seksityöntekijöitä löytämään tavallisia töitä”, Hannamari Ahonen. <https://www.aamulehti.fi/a/23224545>.
- Helsingin Sanomat 13.4.2016. ”Seksin oston kieltäminen tehoaa – prostituoitu on rikoksen kohde, jota on tuettava”, Tanja Auvinen, Exit – pois prostituutiosta ry:n toiminnanjohtajan mielipidekirjoitus. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000002895917.html>.
- Suomen Kuvalehti 4.1.2013. ”Onko prostituutio rikos? Oikeusministeriö haluaa lopettaa ilotyttöjen bisnekset”, Laura Koljonen. [Päivitetty 29.11.2013]

<https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/onko-prostituutio-rikos-oikeusministeri-haluaa-lopettaa-ilotyttöjen-bisnekset/>.

Yle 1.5.2018. ”Seksityötä tekevät miehet jäävät yksin ajatustensa kanssa – Ongelmat samoja kuin naisilla”, Paula Tiessalo. <https://yle.fi/uutiset/3-10177532>.

Verkkosivustot

Väestöliitto (2017): FINSEX: Seksuaaliasenteet. *Väestöliiton verkkosivut*. <https://www.vaestoliitto.fi/artikkelit/finsex-seksuaaliasenteet/>.

Väestöliitto (2018): FINSEX: Maksullinen seksi. *Väestöliiton verkkosivut*. <https://www.vaestoliitto.fi/artikkelit/finsex-maksullinen-seksi/>.

Kirjallisuus

Ahtiainen, Jaana (2020): *Huonoja naisia ja mystisiä olentoja: Subjektipositiot ja naiseuden myyttinen kuvasto opiskelijoiden tekemässä seksityössä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, folkloristiikka.

Apo, Satu (1995): *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Hanki ja jää, Helsinki.

Douglas, Mary (2000): *Puhtaus ja vaara. Rituaalisten rajanvedon analyysi*. Vastapaino, Tampere.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993): *Diskurssianalyysin aakkoiset*. Vastapaino, Tampere.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999): *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino, Tampere.

Junnila, Laura, Pekka, Laaksonen & Juha, Nirkko (1995): *Leivän tähden: suomalaisen työn historiaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Kimpimäki, Minna (2009): *Haureuden harjoittajista ihmiskaupan uhreihin: Prostituution, parituksen ja ihmiskaupan oikeudellinen säätely*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.

Koivunen, Hannele (1995): *Madonna ja huora*. Otava, Helsinki.

Koken, Juline A. (2010): The Meaning of the 'Whore': How Feminist Theories on Prostitution Shape Research on Female Sex Workers. Teoksessa Melissa Hope Ditmore, Antonia Levy & Alys Willman (toim.), *Sex Work Matters: Exploring Money, Power, and Intimacy in the Sex Industry*. Zed Books, London, 28–64.

Kontula, Anna (2005): *Prostituutio Suomessa*. Sexpo-säätiö, Helsinki.

Kontula, Anna (2008): *Punainen eksodus. Tutkimus seksityöstä Suomessa*. Like, Helsinki.

- Lehtonen, Maiju & Taipalus, Sarianne (2014): *"Huora en ole kaikille": diskursiivianalyysi seksityötä käsittelevistä blogikirjoituksista*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, terveystieteiden tiedekunta.
- Lensu, Suvi (2015): *Whore, mother, citizen?: The need for a re-definition of the citizenship of sex workers in Argentina*. Master's Thesis in Latin American Studies. University of Stockholm, Institute of Latin American Studies.
- Lidman, Satu (2015): *Väkivaltakulttuurin perintö. Sukupuoli, asenteet ja historia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Nenola, Aili (1986): *Miessydäminen nainen: naisnäkökulmia kulttuuriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Näre, Sari (1988): Miestenlehtien myyttinen naiskuva ja miten sitä luetaan. Teoksessa Haavio-Mannila Elina - Kauttu Kyllikki et al. (toim.): *Salattu seksuaalisuus - Seksuaalipoliittinen yhdistys Sexpo ry*. WSOY, Porvoo, 173–191.
- Peltonen, Matti (1999): Työnjako sosiaalisena tilana – Sukupuolenmukaisesta työnjaosta maataloudessa. Teoksessa Raimo Parikka (toim.), *Suomalaisen työn historiaa: korvesta konttoriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 33–50.
- Ranz, Saija (2009): Vieraimpana naisena. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.), *Tabujen kahleet*. Vastapaino, Tampere, 204–225.
- Rubin, Gayle (1989): Thinking Sex: Notes for Radical Theory of the Politics of Sexuality. Teoksessa Carole S. Vance (toim.), *Pleasure and Danger: Exploring female sexuality*. Pandora, London, 267–319.
- Sanders, Teela, O'Neill, Maggie & Pitcher, Jane (2009): *Prostitution: Sex Work, Policy and Politics*. Sage, Thousand Oaks, CA.
- Similä, Jonna (2012): *"Sovrumsterapeut" eller "prinsessan på stjärten"? – säljares emotionella arbete och skyddsmekanismer i sexhandel*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, sosiologia.
- Skaffari, Pia (2010): *Rajat ylittävä prostituutio: Tutkimus naisten kokemuksista pohjoisen itäprostituutiosta*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.
- Skaffari, Pia & Urponen, Kyösti (2004): *"Ei vain rakkaudesta, vaan myös...": esiselvitys Lapin seksimarkkinoista ja prostituutiosta*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. C, Työpapereita 48. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Toivonen, Venla (2018): *Uhreja vai asiantuntijoita? Seksialan liitto Salli ja seksin oston kriminalisoinnin prosessi 2002–2006*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, yleinen historia.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2001): Nainen – vanhemman kaupunkihistorian tutkitun sukupuoli. Teoksessa Anu Lahtinen (toim.), *Tanssiva mies, pakinoiva nainen: sukupuolten historiaa*. Turun historiallinen yhdistys, Turku, 184–199.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2018): *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa: Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Willman, Alys & Levy, Antonia (2010): Introduction: Beyond the Sex in Sex Work. Teoksessa Teoksessa Melissa Hope Ditmore, Antonia Levy & Alys Willman (toim.), *Sex Work Matters: Exploring Money, Power, and Intimacy in the Sex Industry*. Zed Books, London, 1–6.
- Vuola, Elina (1994): Eevan ja Marian tyttäret. Kristinuskon naisviha. Teoksessa Sara Heinämaa & Sari Näre (toim.), *Pahan tyttäret: sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Gaudeamus, Helsinki, 209–224.

Suomalaisuus ja seksi

FINSEX-tutkimusten käsitteelliset rajat 1971–1999

Suomalaisten seksielämää sekä seksuaalisuutta koskevia arvoja ja asenteita on tutkittu jo viiden vuosikymmenen ajan, 1970-luvun alusta lähtien, toistuvilla kyselytutkimuksilla.¹ Ensimmäisen suomalaisen seksitutkimuksen toteutti vuonna 1971 tutkimusryhmä, jota johtivat Kai Sievers, Osmo Koskelainen ja Kimmo Leppo.² Elina Haavio-Mannila ja Osmo Kontula jatkoivat tämän tutkimuksen linjoilla ja tutkivat suomalaisen seksin muutosta vuosina 1992 ja 1999 toteutetuilla kyselytutkimuksilla.³ Sitten Kontula vastasi FINSEX-tutkimukseksi nimetystä tutkimuksesta Väestöliiton tutkimusprofessorina 2010-luvun lopulle saakka. Tämä kansainvälisesti verrattuna poikkeuksellisen pitkä seksitutkimuksen jatkumo on ollut keskeinen, kun julkisuudessa on keskusteltu suomalaisesta seksistä. Siksi kysymykset tutkimuksen rajauksista ja sen käyttämisestä käsitteistä avaavat kiinnostavia näkökulmia siihen, mistä tutkimus voi kertoa: keitä ja mitä oikeastaan on tutkittu, kun on kartoitettu suomalaista seksiä?

Artikkelissani tarkastelen FINSEX-tutkimuksen peruskäsitteitä, suomalaisuutta ja seksiä, ja pohdin, miten tämän tutkimusjatkumon analyysi auttaa ymmärtämään muutoksia näiden käsitteiden määrittymisessä. Tutkin vuosien 1971, 1992 ja 1999 tutkimusten tutkimusasetelmia, kyselylomakkeita ja tutkimuksiin perustuvia julkaisuja sekä poimin analyysin kohteeksi jokaisesta tutkimuksesta yhden kyselydatan osa-alueen, jonka avulla

kohdistan katseeni suomalaisuuden ja seksin reuna-alueisiin.⁴ Ensimmäisen tutkimuksen osalta tarkastelen niitä vastaajia, joiden äidinkieli oli muu kuin suomi tai ruotsi, vuoden 1992 tutkimuksen osalta niitä, joilla oli suhteita ulkomaalaisten kanssa ja vuoden 1999 aineistosta tutkin vastaajien omia käsityksiä siitä, mitä on seksi. Näiden tutkimusaineistoihin porautumisten avulla pyrin osoittamaan, millaisia suomalaisten moninaisuuksia tutkimus on yhtäältä onnistunut tavoittamaan, mutta toisaalta, millaista tietoa on saattanut jäädä näkymättömiin, kun suomalaista seksiä tarkastellaan määrällisesti.

Metodologisen nationalismin kritiikkiä mukaillen ajattelen, että suomalaisuus ja seksi ovat tutkimusten ”arkisia selviöitä”, kuten Pauli Kettunen on kuvannut nationalismin asennetta kansaan ja valtioon.⁵ Niihin molempiin sisältyy ajatus tunnetuksi oletetusta, joka kuitenkin tarkemmassa tarkastelussa hapertuu reunoiltaan ja muuttuu vaikeasti kuvattavaksi. Suomalaisuuden rajaaminen on ollut tutkimuksessa välttämätöntä, koska yleistettävyyteen pyrkivä kyselytutkimus toteutetaan otannalla rajatusta perusjoukosta, mutta kansallisuuteen liittyvät rajaukset eivät ole ainoita rajoja, joita tutkimuksissa on asetettu. Tutkimukset ovat kohdistuneet aikuisiin, mikä on eri vaiheissa tarkoittanut hiukan erilaisia tutkittavien ikään perustuvia rajauksia. Tutkittavan joukon ulkopuolelle on jätetty laitoksissa asuvat sekä ihmiset, joilla on sairauksia tai vammoja, jotka ovat estäneet kyselyyn vastaamisen.⁶ Myös tutkimuksen kysymykset ovat rajanneet tutkimuksen tavoittamien kokemusten joukkoa. Tutkimuslomakkeet ovat olleet saatavilla suomeksi ja ruotsiksi ja esitetyt kysymykset ovat kohdistuneet ensisijaisesti heteroseksuaalisuuteen.⁷ Tässä artikkelissa tarkasteluni keskiössä ovat kansallisen rajat, sillä kysyn, keitä on määritetty suomalaisiksi, kun on tutkittu suomalaista seksiä. Tarkastelen rajausten lisäksi sitä, keitä on asetettu suomalaisuuden ulkopuolelle nimeämällä heidät ulkomaalaisiksi tai asettamalla suomalaisuus kansainväliseen vertailuun muiden maiden kanssa. Samoin erittelen suomalaisten välisistä eroista erityisesti yhteiskuntaluokan näkymistä tutkimuksissa.

Se, että seksuaalisuutta koskeva tutkimus samalla rakentaa kansallisen rajoja ei ole itsessään yllättävää, sillä seksuaalisuutta koskevalla tiedolla ja kansallisvaltion kehityksellä on historiallisesti kiinteä suhde. Michel Foucault on biovaltaa koskevassa teoriassaan esittänyt, miten ihmisten lisääntyminen liittyy väestön hallintaan ja sen määrään ja väestön määrä puolestaan vaikuttaa valtion vahvuuteen.⁸ Toisaalta seksuaalisuuteen kohdistuneeseen julkiseen kiinnostukseen on kietoutunut käsitys seksuaalisuudesta läntisten yhteiskuntien ”salaisimpana salana”, kuten Kaisa Siveniuksen oivaltava käänнос Foucault’n muotoilusta kuuluu.⁹ Tämän yhteenkietoutumisen vuoksi seksiä koskevat kyselytutkimukset ovat kiinnostavia: ne pyrkivät tuottamaan julkista tietoa kaikkein yksityisimmästä.

Artikkeliani motivoi feministisen epistemologian näkökulma kyselytutkimuksiin, joka korostaa tutkijan aseman merkitystä sille, miten tutkimuksessa tuotettavaa tietoa tulkitaan. Toisin sanoen näkökulma kyseenalaistaa ajatuksen kysymyksen asettamisen ja vastausten tulkinnan neutraaliudesta.¹⁰ Esimerkiksi seksistä ja seksuaalisuudesta kysyminen kyselytutkimuksessa on tuottavaa, sillä jonkin tapahtuman nimeäminen seksiksi vaikuttaa siihen, miten se koetaan myös yksilötasolla.¹¹ Paikannan käsittelemiäni tutkimuksia pohtimalla, millaiset niin yhteiskunnalliset kuin tieteiden sisäisetkin muutokset ovat vaikuttaneet näiden kyselytutkimusten kehitykseen ja niissä tapahtuneisiin muutoksiin. Tutkimallani aikavälillä, 1970-luvun alusta 1990-luvun loppuun, seksitutkimuksessa tapahtui kansainvälisesti paradigman muutos, jossa lisääntymiserveytyen keskittyvästä tutkimuksesta siirryttiin hiv- ja aidskriisiin myötä laajempaan seksuaaliterveydelliseen näkökulmaan.¹² Samanaikaisesti suomalaisuuden käsite muuttui aiempaa keskustelunalaisemmaksi lisääntyneen matkustelun ja maahanmuuton myötä, kun Suomi muuttui maahanmuuton lähtömaasta vastaanottomaaksi ja suomalaisten ylitrajainen liikkuvuus lisääntyi.¹³ Liitän tarkastelemani tutkimukset yhteiskunnallisiin muutoksiin ja pohdin, miten ne heijastuvat tutkimusasetelmissa, miten niitä kommentoidaan jul-

kaisuissa ja miten ne näkyvät tuloksissa myös silloin, kun tutkijat eivät ole olleet kiinnostuneita juuri näistä kysymyksistä.

FINSEX-tutkimuksia ei ole aiemmin tarkasteltu tässä laajuudessa osana seksuaalisuutta koskevan tiedon tuotantoa,¹⁴ mutta tutkimukseni kytkeytyy keskusteluun seksiä koskevan tiedon tuottavasta vaikutuksesta.¹⁵ Sen sijaan itse FINSEX-tutkimusten kohdetta, suomalaista seksiä ja sen muutosta, artikkelini ei käsittele, vaan olen kiinnostunut tutkimusten tuottamista seksuaalisuuden ja suomalaisuuden rajoista. Käytän tutkimuskäsitteinäni seksiä ja seksuaalisuutta, vaikka FINSEX-tutkimuksessa ovat esiintyneet käsitteet sukupuolielämä ja sukupuolisuus näiden synonyymeinä vielä silloinkin, kun yleisesti suomalaisessa keskustelussa oli siirrytty puhumaan seksuaalisuudesta. Samoin kutsun tutkimaani jatkumoa FINSEX-tutkimuksiksi, vaikka tämä termi on vasta jälkikäteisesti ulotettu kattamaan myös varhaisimmat seksitutkimukset. Rajaan tarkasteluni tutkimusten suomenkieliseen käsitteistöön. Tutkimuslomakkeissa käytetyt ruotsinkieliset termit sekä käsitteiden kääntäminen tutkimusjulkaisuissa englanniksi olisivat kokonaan oman tutkimuksensa aihe.

Suomalaisten aviollinen sukupuolielämä 1970-luvun alussa

Vaikka seksuaalisuus on ollut tieteellisen tutkimuksen kohteena käsitteen kehittämistä saakka 1800-luvun loppupuolella, erityinen muutos seksuaalitutkimuksen historiassa tapahtui Alfred Kinseyn työn myötä 1940-luvun lopun ja 1950-luvun alun Yhdysvalloissa. Siinä missä aiempi tutkimus oli keskittynyt seksuaalisuuden ongelmiin, vähemmistöihin tai seksuaalikehityksen kuvaamiseen yksilötasolla, Kinseyn tavoitteena oli erilaisten seksuaalisuuden ilmiöiden yleisyyden mittaaminen ja seksuaalisen käyttäytymisen kuvaaminen ilman julkilausuttua normatiivista tavoitetta.¹⁶ Kinseyn tutkimuksia onkin kuvattu uutta tieteellistä paradigmaa edustaneiksi juuri siksi, että ne keskittyivät seksuaa-

liseen käyttäytymiseen ja suuntautuivat koko väestöön.¹⁷ Kinseyn työstä tuli tunnettua ympäri läntisen maailman.¹⁸

Muutokset niin tutkimuksessa kuin seksuaalisuuden asemassa julkisessa keskustelussakin vaikuttivat seksuaalisuutta koskevaan tutkimukseen 1960-luvulla. Marja Alastalo on kuvannut, miten 1960-luvulla kvantitatiivisen sosiologisen tutkimuksen tavoitteeksi muodostui väestötasolla yleistettävän otannan käyttäminen tutkimusaineistoa muodostettaessa.¹⁹ Saman vuosikymmenen aikana julkinen keskustelu seksistä ja seksuaalisuudesta laajeni. Suomalaisessa keskustelussa korostui tarve tuottaa ja levittää oikeaa tietoa seksuaalisuudesta – tähän keskusteluun otti osaa myös lääketieteen opiskelija ja lääkäri Kimmo Leppo, josta tuli sittemmin yksi ensimmäisen seksitutkimuksen tekijöistä.²⁰ Seksuaalisuutta koskevan julkisen keskustelun muutosta kuvataan ensimmäisen seksitutkimuksen raportissa ”ajan kypsymisenä”.²¹

Ensimmäinen suomalaisten ”sukupuolielämää”, kuten aikalaiskäsite kuului, koko väestön tasolla kartoittanut kyselytutkimus toteutettiin vuonna 1971. Tuolloin kansainvälisesti vertailtuna tutkimus oli varsin ainutlaatuinen: ainoa vastaava aiempi tutkimus oli tehty Ruotsissa vuonna 1967 ja suomalainen tutkimus perustui pitkälti ruotsalaiskyselyn menetelmiin.²² Nämä pohjoismaiset seksitutkimukset pystyivät hyödyntämään kattavaa väestökirjanpitoa ja toteuttamaan osallistujien valinnan satunnaisotannalla, toisin kuin Kinsey, jonka laajat tutkimukset perustuivat vapaaehtoisten sekä kokonaisuudessaan haastateltujen yhteisöjen tutkimukseen.²³ Tästä huolimatta pohjoismaisten tutkimusten menetelmissä Kinseyn vaikutus oli selvä, mitä myös suomalaisen tutkimuksen raportissa hyvin kuvattiin.²⁴ Suomalaisitutkimus sai, monien vaiheiden jälkeen, päärahoituksensa Valtion yhteiskuntatieteelliseltä ja lääketieteelliseltä toimikunnalta ja kyseessä oli ensimmäinen toimikuntien yhteisesti rahoittama hanke, mikä osaltaan kuvaa seksitutkimuksen tieteidenvälistä asemaa.²⁵

Ensimmäinen seksitutkimus toteutettiin käyntikyselynä, jossa haastatteliija vieraili otokseen valittujen 2492 vastaajan luona ja esitti suullisesti osan kysymyksistä. Yksityisemmiksi mielletyt tai

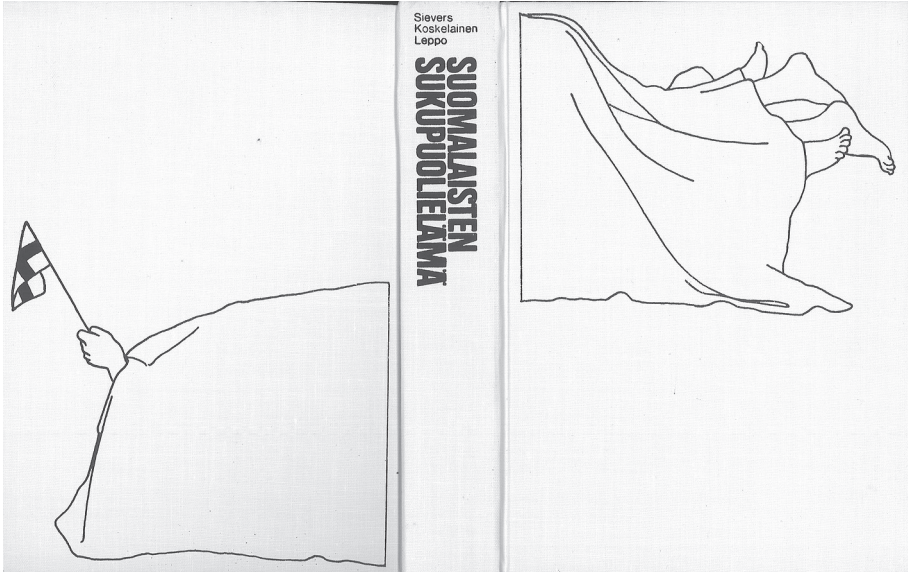
sellaisiksi esitutkimusten perusteella osoittautuneet kysymykset esitettiin kirjallisesti lomakkeella, jonka vastaaja täytti haastattelijan läsnä ollessa, mutta tämän näkemättä. Tutkimuksen toteutus on kuvattu tutkimusraportissa tarkasti ja se antaa yksityiskohtaisen kuvan siitä, millainen kyselymenetelmä oli Suomessa 1970-luvun alussa mahdollinen. Tutkimus pidettiin ennen sen toteuttamista tarkasti julkisuudelta piilossa, eikä myöskään otokseen valituille kerrottu ensimmäisessä yhteydenotossa tutkimuksen varsinaista aihetta: heille tiedotettiin vain, että heidät on valittu ”lääketieteellis-sosiologiseen haastattelututkimukseen”²⁶. Niukan tiedotuksen tavoitteena oli vähentää mahdollisuuksia haastattelusta kieltäytymiseen. Tutkijat pohtivatkin, pysyikö heidän toimintatapansa vielä tutkimuseettisten vaatimusten puitteissa: ”[L]ukijan harkittavaksi jää, ylittikö manipuloinnin taso siedettävyyden rajat”²⁷.

Tutkimuksen haastattelijoina toimivat terveystieteilijät ja kättilöt, jotka toteuttivat haastattelut omalla työskentelyalueellaan tai sen lähiympäristössä, joten he usein tunsivat etenkin pienemmillä paikkakunnilla ainakin osan haastateltavista.²⁸ Osin sitoutuneiden haastattelijoiden ansiosta tutkimuksen vastausprosentti muodostuikin erittäin korkeaksi: haastateltavasta näytteestä (perusjoukko, josta on poistettu ne, joita ei esimerkiksi sairauden tai kielitaidon vuoksi voitu haastatella) saatiin haastateltua 92,9 prosenttia ja 91,4 prosenttia täytti yksityisempiä kysymyksiä kartoittaneen lomakkeen.²⁹ Kyselytutkimusten historiaan suhteutettaessa tässä tutkimuksessa on vielä tunnistettavissa vanhempien vaiheiden piirteitä: Robert M. Grovesin mukaan yli 90 prosentin vastaajaosuudet olivat varhaisemmissa tutkimuksissa yleisiä, koska niihin kohdistui positiivista uteliaisuutta.³⁰ Kuten Groves toteaa, kyselytutkimukset ovat mahdollisia vain, jos niiden vastaajat ovat tavoitettavissa ja jos yhteiskunnassa vallitsee sellainen luottamus, että tuntemattoman esittämiin kysymyksiin vastataan.³¹ Suomessa selvästi nämä ehdot toteutuivat jopa yksityisiin asioihin pureutuneen seksitutkimuksen kohdalla.

Tätä ensimmäistä tutkimusta ei vielä kutsuttu FINSEX-tutkimukseksi, mutta se on myöhemmin luettu osaksi tutkimuksen

jatkumoa, kun vuonna 1993 jatkotutkimuksen julkaisun yhteydessä Kontula ja Haavio-Mannila korostivat, miten suomalainen tutkimus edustaa kansainvälistä kärkeä juuri pitkän ajallisen perspektiivin vuoksi.³² FINSEX-lyhenteeksi myöhemmin tiivistynyt suomalaisuus näkyi kuitenkin jo ensimmäisen tutkimusjulkaisun nimessä, *Suomalaisten sukupuolielämä*, sekä kannessa, jossa peiton alta vilkutetaan takakannen puolella pientä Suomen lippua (kuva 1). Kuitenkin se, ketkä tutkimus määritteli suomalaisiksi, tuotti kiinnostavia rajoituksia. Ilmeisin rajoituksista oli ikä: aikuisväestöön, eli yli 18-vuotiaisiin, rajaamisen lisäksi tutkimuksessa oli varsin alhainen yläikäraja, 54 vuotta. Rajausta perustui esitutkimusten kokemukseen siitä, että vanhempien ikäluokkien suhtautuminen seksuaalisuutta koskeviin kysymyksiin olisi torjua, mikä aiheuttaisi tutkimuksen yleistettävyyttä nakertavaa katoa.³³ Toinen rajausta koski asuinpaikkaa, sillä ulkomailla asuvat suljettiin tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkimuksen otokseen sattui silti ulkomaille muuttaneita, jotka olivat vielä kirjoilla Suomessa, koska Ruotsiin muutto oli 1970-luvun vaihteessa kiivaimmillaan.³⁴ Lisäksi, koska kysely toteutettiin suomeksi ja ruotsiksi, se rajautui vain näitä kieliä osaaviin, eikä kaksi otokseen valikoitunutta voinut vastata, koska he eivät osanneet riittävästi kumpakaan kieltä.³⁵

Siitä huolimatta, että tutkimuslomake oli saatavilla vain suomeksi ja ruotsiksi, osallistujilta kysyttiin heidän äidinkieltään. Toisin sanoen tutkimuksessa huomioitiin mahdollisuus, että kaikki vastaajat eivät olleet suomen- tai ruotsinkielisiä, vaikka vastasivat näillä kielillä. Neljä vastaajaa ilmoittikin, että heidän äidinkieltensä oli jokin muu kieli. Näiden yksittäisten vastaajien vastauksia tarkastelemalla piiryy kiinnostava kuva vastaajajoukon moninaisuudesta, myös muuten kuin äidinkielen osalta. Esimerkiksi eronneen helsinkiläisnaisen vastauksista näkyy ristiriitainen suhtautuminen omaan seksuaalisuuteen: vastaaja kertoi seksuaalisen suuntautumisen (lomakkeella käytetty termi oli ”sukupuolivietti”) kohdistuvan yhtä lailla naiseen kuin miehiin, mutta hän ei osannut ottaa kantaa kysymykseen siitä, tulisiko homoseksuaalisuutta pitää yhteiskunnassa yksityisasiana. Vastaa-

*Sievers & Koskelainen & Leppo: Suomalaisten sukupuolielämä 1974.
Kuva: Jorma Nousiainen.*

jalle ortodoksinen uskonnollisuus oli elämässä tärkeä asia, mikä saattaa selittää hänen näkemystään. Vastaaja arvioi kuitenkin seksuaalisen elämänsä olevan melko tyydyttävää, eikä vastauksista voi päätellä, ovatko hänen seksuaaliset kokemuksensa miesten vai naisten kanssa.³⁶

Tutkimuksessa kerättiin vastaajien taustatietoina iän, sukupuolen, asuinpaikan ja työmarkkina-aseman lisäksi tietoja heidän yhteiskuntaluokastaan, heidän isänsä (tai huoltajansa) yhteiskuntaluokasta sekä heidän tulotasostaan ja koulutuksestaan. Kiinnostavasti kysymykset yhteiskuntaluokasta ja tulotasosta esitettiin yksityisesti täytettävällä lomakkeella, sillä tutkijat arvioivat, että niihin vastaaminen suullisesti saattaisi olla vaikeaa tai että haastattelija vaikuttaisi vastauksiin. Osin kysymysten määrittäminen arkaluontoiseksi riippuikin siitä, että kysyjänä olivat terveydenhuollon ammattilaiset: siinä missä tutkijat halu-

sivat välttää esimerkiksi luokkaa koskevien kysymysten vaikutusta haastateltavan suhteeseen oman alueensa terveydenhuollon työntekijään, kysymykset kuukautisista tai gynekologikäynneistä taas miellettiin sellaisiksi, joista naiset muutenkin keskustelevat terveydenhuollossa, joten ne saatettiin esittää suullisesti. Samalla suoranaisesti seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä lähestyttiin lääketieteellistään, mikä oli tutkijoiden mukaan erityisen tärkeää, jotta naiset kokisivat vastaamisen luontevaksi.³⁷

Yhteiskuntaluokkaa koskevissa vastauksissa heijastuu Suomen nopea muutos sodanjälkeisinä vuosikymmeninä. Siinä missä 38 prosenttia vastaajista ilmoitti isänsä kuuluneen maanviljelijäväestöön tai pienviljelijöihin, omalta kohdaltaan saman valinnan teki vain 14 prosenttia kysymyksiin vastanneista. Sen sijaan vastaajista 46 prosenttia sijoitti työväenluokkaan itsensä ja isänsä 39 prosenttia, alempaan keskiluokkaan itsensä 23 prosenttia ja isänsä 11 prosenttia sekä ylempään keskiluokkaan itsensä 11 prosenttia ja isänsä 8 prosenttia - lisäksi vajaa prosentti määritteli itsensä ja isänsä kuuluvan ”ylimpään tai johtavaan yhteiskuntaryhmään”. Se, ettei työväenluokkaan sijoittuminen muuttunut tämän yleisemmäksi maanviljelijäksi sijoittumisen vähetessä kertoo, miten monista maanviljelijäperheiden lapsista tuli, ainakin omassa itsemäärittelyssään, ennemmin keskiluokkaisia kuin työväenluokkaisia. Toisaalta kaikki vastaajat eivät kokeneet yhteiskuntaluokan määrittelyä omakseen: esimerkiksi edellä kuvattu helsinkiläisnainen valitsi vaihtoehdon ”en osaa sanoa, mahdoton sanoa” vastatessaan kysymyksiin omasta tai isänsä luokkasemasta, vaikka hän oli huomattavan pienituloinen. Kun tutkijat pohtivat yhteiskunnallisen aseman merkitystä suomalaisten seksuaaliasenteille, he totesivat koulutuksen selittävän kaikkein eniten havaittuja eroja – tosin sillä varauksella, että koulutustason nousun myötä nuoremmat vastaajat olivat myös pisimmälle kouluttautuneita.³⁸ Donna Drucker on analysoinut, miten Kinsey'n työssä sosiaaliluokalla oli keskeinen asema seksikäytäntöjä selittävänä tekijänä, tosin vain miesten kohdalla, ja myös hänen mallissaan koulutus oli tärkein sosiaaliluokan osoittaja.³⁹ Suomalaisutkijoiden kiinnostus yhteiskuntaluokkaan ja sen merkityk-

seen seksuaalisuudelle saattoikin osaltaan heijastaa Kinseyn tutkimusten vaikutusta.

Vaikka tässä tutkimuksessa ei vielä varsinaisesti tehty kansainvälisiä vertailuja, raportissaan tutkijat sijoittivat Suomen ”seksuaaliasenttien maailmankartalle” (kuva 2), eli nelikenttään, jossa Suomen neljännessä kuvasivat sallivat seksuaaliasenteet ja sukupuolten tasa-arvoisuus.⁴⁰ Tässä osiossa tutkijat eivät viitanneet mihinkään aiempiin kansainvälisiin tutkimuksiin, eikä 1970-luvun alussa vertailukelpoisia tutkimuksia edes ollut juuri saatavilla. Kuviossaan tutkijat asettivat sallivuuden vastakohtaksi ”kristillisen sukupuolimoraalin” ja selittivät sallivuuden tarkoittavan satunnaisten seksuaalisuhteiden, rinnakkaisuhteiden sekä homoseksuaalisuuden hyväksymistä. Nelikentän toinen akseli oli nimetty tasa-arvoisuudeksi ja sen selitettiin tarkoittavan naisten ja miesten seksuaalista tasa-arvoa, mutta se liitettiin myös naisten asemaan työmarkkinoilla. Tutkijoiden mukaan tutkimusajankohtana, 1970-luvun alussa, kamppailu kristillisen ja sallivan seksuaalimoraalin välillä on edelleen ajankohtainen, mutta heidän tulkintansa mukaan naisten alisteista asemaa kannattavat olivat jo häviämässä tasa-arvoa myös seksuaalisuuden saralla tukevalle enemmistölle.⁴¹ Tutkijoiden esittämän tasa-arvotulkinnan kannalta on huomattavaa, että tämä tutkimus ei käsitellyt lainkaan sukupuolistunutta tai seksuaaliväkivaltaa, mikä olisi tuonut tasa-arvon puutteet selvemmin näkyviin. Väkivallan sivuuttamista voikin pitää yhtenä Kinseyn tutkimusten seksuaaliliberalistisena perintönä.⁴²

Raportissaan tutkijat kuvasivat vaikeutta valita, mitä seksiin liittyviä sanoja tutkimuksessa tulisi käyttää: “[t]ämän alueen suomen- ja ruotsinkielinen sanasto on kieltämättä rikas, mutta kansankielen yleisesti tunnettuja sanontoja ei katsottu voitavan käyttää vakavassa tieteellisessä tutkimuksessa”.⁴³ Kansankielisiksi kuvaamiensa sanojen sijaan tutkijat valitsivat sanan ”sukupuoliyhteys” kuvaamaan seksuaalisia suhteita, sillä vielä 1970-luvun alussa sanat seksi ja seksuaalisuus eivät olleet vielä korvanneet, etenkin tieteellisessä tekstissä, ”sukupuolielämää” terminä.⁴⁴ Toinen sana, jota tutkijat käyttivät sukupuoliyhteyden kanssa syno-

Suomi seksuaaliasenteiden nelikentässä 1970-luvun alussa. Lähde: Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 147. Kuvat: Jorma Nousiainen.]

nyymina, oli ”yhdyntä”. Koska tutkijoiden julkilausuttu tavoite oli keskittyä aviolliseen heteroseksuaalisuuteen, he jättivät samaa sukupuolta olevien välisen seksuaalisuuden kyselynsä ulkopuolelle lukuun ottamatta kyselyn lopussa esitettyä kysymystä ”sukupuolivietin” kohdistumisesta sekä homoseksuaalisuutta koskennutta asenneväittämää. Kuten Tuula Juvonen on todennut, tästä huolimatta ei ole varmuutta, että tutkimukseen osallistujat ovat tulkinneet käytetyt termit yksinomaisen heteroseksuaalisella tavalla, vaan vastaajien on ollut mahdollista ymmärtää omasta elämäntilanteestaan riippuen käsitteet myös toisin.⁴⁵

Kuvaillessaan tutkimuslomakkeensa rakennetta Sievers, Koskelainen ja Leppo antoivat vihjeitä siitä, miten he käsittivät seksuaalisten suhteiden etenevän. Lomakkeella kysyttiin ensin naimisissa olevilta vastaajilta, onko heidän avioliittonsa onnellinen ja tiedusteltiin heidän kokemuksiaan rakkaudesta. Tämän jälkeen ”lähti liikkeelle kysymyssarja, joka eteni ensimmäisestä suudelmasta ja vakituisen seurustelun aloituksesta ensimmäiseen yhdyntään.”⁴⁶ Järjestys sijoitti yhdyntään suutelusta alkavaan jatkumoon, jota kehysti ajatus rakkaudesta. Yhteys rakkauden ja seksin välillä näkyi myös lomakkeen asennekysymyksessä, jossa tiedusteltiin, onko ”sukupuoliyhteys” ilman rakkautta väärin. Kuten tutkijat huomauttivat, petting ymmärrettiin tutkimuksessa yhdyntään esileikiksi, mistä syystä sitä koskevia kysymyksiä ei esitetty niille vastaajille, joilla ei ollut yhdyntäkokemuksia.⁴⁷ Tällä tavalla tutkimus seurasi johdonmukaisesti määritelmäänsä, jossa seksi tarkoitti (oletetusti heteroseksuaalista) yhdyntää. Kiinnostavasti tutkijat myös arvioivat pettingin lähinnä Pohjoismaiden ulkopuolella harjoitettavaksi seksikäytännöksi ja käyttivät siitä lähinnä sanaa ”petting” mainiten käännöksen ”kiihotushyväily” vain kertaalleen. Sekä vierasperäisen sanan että Pohjoismaiden ulkopuolelle asettamisen voi katsoa kertovan tutkijoiden näemyksestä, jossa muu kuin yhdyntä näyttäytyy ei-suomalaisena seksikäytäntönä.

Moninaistuva seksi ja kansainvälistyvä suomalaisuus 1990-luvun alussa

Kun seksuaalisuudessa tapahtuneita muutoksia alettiin tutkia 1990-luvun alussa, tutkimusjulkaisun nimessä ”sukupuolielämä” oli vaihtunut ”seksiin” ja ”suomalaiset” oli korvattu yksikkömuotoisella ”suomalaisella”. Vertailtavuuden vuoksi tutkimus pyrittiin toteuttamaan mahdollisimman samoin kuin 1970-luvun alussa, mutta tavoitteesta huolimatta tutkimusasetelmaan tehtiin merkittäviä muutoksia. Tutkimuksen perusjoukon ikäraja nostettiin 54 vuodesta 74 vuoteen, jolloin mukana olivat kaikki aiemmin tutkitut ikäluokat. Lisäksi tutkijat korostivat, ettei ikärajaus tarkoita, etteikö vanhempien ihmisten seksuaalisuus olisi sekä todellista että mielenkiintoista. Samoin 1990-luvun alussa terveydenhoitajien käyttäminen tutkimuksen haastattelijoina ei ollut enää mahdollista, vaan haastattelijat tulivat Tilastokeskuksesta. Nyt tutkimuksesta myös tiedotettiin julkisesti ja siihen valituille kerrottiin etukäteen suorasanaisesti sen aihe.⁴⁸ Tutkimuksen otokseen kuului 3049 vastaajaa ja vastausprosentiksi muodostui 75,9, jota tutkijat kuvaavat vastaavaksi kuin muissa samaan aikaan käynnissä olleissa kyselytutkimuksissa. Osmo Kontula selitti kadon kasvua suhteessa 1970-luvun alun tutkimukseen ihmisten vähentyneellä kiinnostuksella osallistua kyselytutkimuksiin sekä mahdollisesti Tilastokeskuksen haastattelijan vähäisemmällä arvovallalla terveydenhoitajiin verrattuna.⁴⁹

Siinä missä vuoden 1971 tutkimuksessa oli keskitytty avioliittoon, nyt tutkijat halusivat mukaan uusia aiheita, kuten seksuaaliset vähemmistöt, seksuaalisen ahdistelun ja erilaisten sairauksien vaikutuksen seksuaalisuuteen.⁵⁰ Muutoksessa näkyi yhtäältä laajentunut käsitys seksuaalisuudesta ja moninaistunut seksuaalisuutta koskeva julkinen keskustelu sekä toisaalta kytkös seksuaaliterveyden korostumiseen.⁵¹ Seksitutkimuksen tekikin uudelleen ajankohtaiseksi 1980-luvun aidskriisi ja sen synnyttämä tarve luotettavaan tietoon väestön seksitavoista terveysvaikutuksen suuntaamiseksi. Näistä muutoksista johtuen enemmistö tutkimuksen kysymyksistä oli uusia, mutta kolmannes kysymyk-

sistä toistettiin aiemman tutkimuksen mukaisesti. Tuula Juvonen on analysoinut, miten FINSEX-tutkimuksessa käytetyt homoseksuaalisuuteen liittyvät muotoilut ovat olleet sidoksissa omaan aikaansa. Erityisesti kysymys, jossa pyydettiin vastaajia ottamaan kantaan väittämään, onko ”homoseksuaalinen käyttäytyminen aikuisten kesken” yksityisasia, johon valtion ei tule puuttua, värittyi 1970-luvun alussa aivan erityisellä tavalla. Kun homoseksuaalisten tekojen rangaistavuus oli poistettu rikoslaista vuonna 1971, julkisesta kehottamisesta homoseksuaalisuuteen oli samalla tehty rikollista.⁵² Tällä tavoin homoseksuaalisuus oli juuri ennen ensimmäisen seksitutkimuksen toteuttamista virallisesti julistettu yksityisasiaksi. Sama laki oli voimassa vielä 1990-luvullakin, mutta pykälää ei käytännössä sovellettu.⁵³ Juvonen kuvaa, miten 1990-luvulla voimistuneet vaatimukset samaa sukupuolta olevien ihmisten parisuhteiden rekisteröinnin mahdollistamiseksi olivat tehneet homoseksuaalisuudesta julkisen keskustelun kohteen, ei enää yksityisasian, mikä on hyvin voinut muuttaa myös tämän kysymyksen tulkintaa.

Stuart Michaels ja Alain Giami kutsuvat tätä suomalaistutkimusta eräänlaiseksi hybridimuodoksi 1970-luvun heteroseksuaalisuuteen ja lisääntymisterveyteen keskittyneiden sekä 1990-luvun aidstudkimusten välillä.⁵⁴ Hybridisyys näkyy myös kyselylomakkeella. Toisin kuin vuoden 1971 tutkimuksessa, vuonna 1992 tutkimuslomakkeella annettiin selitykset käytetyille termeille. ”Yhdyntä” määritettiin tarkoittamaan vaginayhdyntää ja ”sukupuolilyhteys” tarkoittamaan ”sukupuolista vuorovaikutusta joko yhdynnässä, suuseksissä, anaaliyhdyntässä (yhdyntä peräaukkoon) tai käsin toista kiihottamalla”⁵⁵. Kuitenkin jo lomakkeen kolmannessa kysymyksessä tiedusteltiin, onko vastaaja ollut ”sukupuolilyhdynnässä” käyttäen termiä, jota ei oltu edellä määritely. Tämä kysymys toimi lomakkeella suodattajana siten, että jos vastaaja vastasi kielteisesti, hänet ohjattiin ohittamaan seuraavat 38 kysymystä. Samoin lomakkeella käytetyn laajemman seksikäsityksen vastaisesti itse raportissa toistui ajatus yhdynnästä ainoana seksin muotona. Esimerkiksi, kun tutkijat käsittelivät yhteiskunnan vaikutusta seksuaalisiin käytäntöihin, he kuvasivat

näitä seuraavasti: ”yhdyntä – sen säännöllisyys ja tekniikat – sekä yhdynnälle vaihtoehtoiset tavat saada seksuaalista tyydytystä kuten itsetyydytys ja pornografian käyttö.”⁵⁶ Tässä kuvauksessa yhdyntä mainitaan ainoana kumppanin kanssa harrastettavan seksin muotona.

Vuonna 1992 ei enää kysytty vastaajien äidinkieltä. Vaikka asiaa ei tutkimusjulkaisussa kommentoidakaan, on mahdollista, että otanta väestörekisteristä on toteutettu siten, että mukana on vain äidinkieleltään suomen- tai ruotsinkielisiä.⁵⁷ Siinä missä vuoden 1970 väestölaskennan mukaan 5473 Suomessa asuvan pääkieli oli muu kuin suomi, ruotsi tai saame, vuonna 1991 Suomessa asui äidinkieleltään muunkielisiä 35 498.⁵⁸ Toisin sanoen, samalla kun Suomessa oli aiempaa enemmän ihmisiä, joiden äidinkieli oli muu kuin suomi tai ruotsi, tässä tutkimuksessa kysymys kielestä ja samalla näiden ihmisten asema suomalaisina katoaa näkyvistä. Tutkimuksessa toistettiin ensimmäisen tutkimuksen taustatietokysymys siitä, mihin yhteiskuntaluokkaan vastaaja arvioi isänsä tai huoltajansa kuuluneen, mutta vastaajan omasta yhteiskuntaluokasta ei enää kysytty. Kysymystä yhteiskuntaluokasta ei myöskään käsitelty tutkimuksen raportissa suoraan, vaan Elina Haavio-Mannila keskittyi kuvauksessaan suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta koulutuksen lisääntymiseen, kaupungistumiseen sekä ammattirakenteen muutokseen.⁵⁹

Tutkimus ei siis perehtynyt muunkielisten suomalaisten kokemuksiin, mutta sen sijaan se kartoitti suhteita ulkomaalaisten kanssa. Johdannossaan Kontula ja Haavio-Mannila kirjottivat, että tutkimuksessa ”tehdään myös retkiä salatun seksuaalisuuden maailmaan kun tarkastellaan suhteita ulkomaalaisiin ja työtovereihin, rinnakkaisuhteita, yksinasuvien seksuaalisuutta, seksuaalisia vähemmistöjä, seksuaalisia ongelmia sekä vastentahtoista seksuaalista lähestymistä ja seksistä maksamista.”⁶⁰ Tällä ryhmitelyllä seksi ulkomaalaisen kumppanin kanssa rinnastettiin erilaisiin vähemmistökäyttäytymisen muotoihin ja sijoitettiin irralleen parisuhdekeskeisestä seksuaalisuudesta. Kyselylomakkeen termiä ”ulkomaalainen” ei määritelty, joten vastaajat ovat voineet tulkita hyvin toisistaan poikkeavilla tavoilla, keitä sanalla tarkoitettiin.

Vastanneista miehistä 20 prosentilla ja naisista 13 prosentilla oli tutkimuksen mukaan joskus ollut ulkomainen seksikumppani, ja tutkijat erittelivät, milloin suhde on tapahtunut ulkomailla matkustaessa ja milloin Suomessa, sekä miten ulkomaisesta kumppanista kertominen korreloi esimerkiksi keskimääräistä korkeamman seksikumppanien määrän kanssa.⁶¹

Siitä huolimatta, että ulkomaalaisista kumppaneista kertoneilla oli ollut keskimääräistä useammin paljon kumppaneita, heidän joukossaan oli kuusi vastaajaa, joiden ainoa seksikumppani oli ollut ulkomaalainen. Kaksi näistä vastaajista oli naisia, joilla oli ollut vain yksi kumppani, mutta he kertoivat silti, että heillä oli ollut ”useampia kertoja” suhde ulkomaalaisen kanssa Suomessa, minkä voi tulkita siten, että heillä oli ollut pidempikestoinen suhde saman kumppanin kanssa. Näistä vastaajista toinen oli naimisissa ja ollut suhteessa puolisonsa kanssa 26 vuotta. Toinen taas eli avoliitossa ja oli tutustunut puolisoonsa lomamatkalla vuosi sitten. Tämän 20-vuotiaan vastaajan vastauksissa paljastuu ensinäkemältä ristiriitaiselta vaikuttava tieto, kun hän kertoi, että hänellä oli ollut vain yksi kumppani, mutta myöhemmin hän vastasi, että hänellä on ollut seksisuhde toisen kanssa nykyisen suhteensa aikana. Tämä olisi mahdollista tulkita vastaamisvirheenä, mutta todennäköisesti selitys on toinen: vastaaja kertoi ”sukupuolisen kiinnostuksensa” kohdistuvan yhtä lailla naisiin ja miehiin ja että hänellä oli yksi seksikokemus naisen kanssa. On siis mahdollista, että vastaaja on vastannut kysymykseen siitä, monenko kanssa hän on ollut ”sukupuoliyhteydessä” mainitsemalla vain miespuolisen kumppaninsa, mutta kun on kysytty ”sukupuolisuhteesta” nykyisen suhteen aikana, hän on maininnut naispuolisen kumppaninsa.⁶² Tämä esimerkki osoittaa, miten vastaajat saattavat tulkita tutkijoiden käyttämät käsitteet eri tavoin ja miten yksittäisten vastausten tarkastelu voi paljastaa ristiriitaisilta näyttävien valintojen takaa vastaajan neuvottelut omien kokemustensa ja kyselylomakkeen määritelmien välillä.

Kansainvälinen vertailu ja seksin määrittely 1990-luvun lopulla

Vuonna 1999 seksitutkimus toteutettiin kolmannen kerran, mutta tällöin kustannussyistä postikyselynä, ei enää käyntikyselynä. Kuten oletettua, tämä johti vastaajaosuuden merkittävään laskuun ja tutkimuksen otokseen valituista 3300 vastaajasta lomakkeensa palautti 45,8 prosenttia. Tutkimus perusjoukko määriteltiin 18-81-vuotiaiksi ja erityisesti naisten joukossa nuoret vastasivat merkittävästi useammin kuin vanhemmat.⁶³ Tutkimuksen toteuttaminen postikyselynä myös muutti vastaamisen luonnetta, koska tilanne ei enää edennyt haastattelijan ohjaamana, vaan vastaajalla oli käytössään koko kysely, johon hän saattoi vastata haluamassaan järjestyksessä.⁶⁴ Kysymystä vastaajien äidinkielestä ei esitetty, mutta kysymys vastaajan sosiaaliryhmästä oli palannut lomakkeelle. Lapsuudenperheen osalta luokasta ei kysytty, mutta vastaajaa pyydettiin asettamaan itsensä ammattinsa perusteella ylempiin tai alempiin toimihenkilöihin, työntekijöihin, maanviljelijöihin, muihin yrittäjiin tai ei työssä oleviin.⁶⁵ Koska tämän tutkimuksen kato oli aiempia tutkimuksia huomattavasti suurempi, Haavio-Mannila ja Kontula erittelivät raportissaan huolellisesti, miten kadon jakautuminen vaikuttaa tutkimuksen luotettavuuteen. Tässä yhteydessä käsiteltyjen demografisten muuttujien joukossa ei analysoitu sosiaaliryhmään tai yhteiskuntaluokkaan kuulumista, arvatenkin osaltaan siksi, ettei kysymystä ollut esitetty samassa muodossa aiemmissä tutkimuksissa, eikä sen avulla voinut siksi verrata tätä tutkimusta aiempiin.⁶⁶

Siinä missä aiempia tutkimuksia tehdessä ei ollut vielä käytettävissä paljonkaan kansainvälisiä tutkimuksia, joihin Suomen tuloksia voisi verrata, tämän kolmannen tutkimuksen keskiössä olivat vertailut Suomen ”naapureihin”. Ruotsissa oli toteutettu seurantatutkimus vuonna 1996 – vasta kolme vuosikymmentä ensimmäisen tutkimuksen jälkeen – ja suomalaiset tutkijat olivat toteuttaneet kyselytutkimukset Virossa ja Pietarin alueella Venäjällä vuonna 2000.⁶⁷ Nämä eri maiden kyselytutkimukset erosivat toisistaan melko paljon, mutta tutkijat pohtivat vain hyvin

lyhyesti näitä eroja ja keskittyvät siihen, mihin kysymyksiin eri maissa jätettiin vastaamatta. Myöhemmin julkaisemassaan artikkelissa Haavio-Mannila, Kontula ja Anna Rotkirch kuvaavat, miten suomalaiset vastaajat ovat valinneet virolaisia tai pietarilaisia todennäköisemmin vaihtoehdon, että he ovat täysin eri mieltä tai täysin samaa mieltä esitetyn väitteen kanssa.⁶⁸ Tällöinkään he eivät pohdi, mitä vaikutuksia tällä vastaamistapojen erolla voisi olla tulosten tulkinnalle.⁶⁹

Vuonna 1999 tutkijoilla oli siis käytössään kolme eri aikoina Suomessa tehtyä tutkimusta, joita verrattiin yhteen tutkimukseen kustakin muusta maasta. Tämä asetelma tuotti tulkinnan, jossa muiden maiden tilanne rinnastui siihen, millainen Suomi oli ollut 1990-luvun tai 1970-luvun alussa, ja Suomessa tapahtuneista muutoksista tuli luonnollistettu polku, jota muut maat kulksivat tulevaisuudessa. Haavio-Mannilan ja Kontulan mukaan esimerkiksi ero siinä, miten suuri osuus vanhimpaan tutkittuun ikäpolveen kuuluvista oli tyydyttänyt kumppaniaan kädellä, oli merkittävä eri maiden välillä. Tutkijat päättelivät, että käsiseksi oli yleistynyt Ruotsissa aiemmin kuin Suomessa ja etenkin aiemmin kuin Virossa: “Virossa vanhemmat ihmiset, erityisesti naiset, olivat yleisesti pidättäytyneet käsiseksistä. Tällä sukupolvella ei ollut vielä tietoa käsiseksistä ja se häpesi esittää kumppanilleen sitä koskevia toiveita.”⁷⁰ Tulkinnassaan tutkijat korostivat seksuaalisuutta koskevan uuden tiedon leviämisen merkitystä seksuaalisten käytäntöjen muutokselle.

Artikkelissaan Haavio-Mannila, Rotkirch ja Kontula kuvasivat Suomea ja Viroa “modernimmiksi”, lainausmerkeissä, kuin Pietaria.⁷¹ Modernius viittasi seksin ymmärtämiseen viihteellisenä ennemmin kuin sidottuna pysyviin suhteisiin tai lasten hankintaan. Mieskeskeinen kaksinaismoralismi ja verraten korkea ensimmäisen yhdyntän ikä taas tulkittiin tutkimuksessa merkeiksi perinteisyydestä.⁷² Tutkijat kuvasivat esimerkiksi, miten perinteinen kaksinaismoralismi Pietarissa sallii rinnakkaisuhteet avioliitossa miehille, mutta ei naisille. Suomessa taas oli tutkijoiden mukaan tasa-arvoista, koska asenteet naisten ja miesten avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin olivat hyvin samanlaiset.⁷³

Tapa, jolla näitä havaintoja tutkimuksessa kuvattiin, osoittaa, miten suomalainen seksuaalisuus ymmärrettiin virolaista tai pietarilaista edistyneempänä. Asettaessaan avioliiton ulkopuolisten suhteiden sallimisen osaksi seksuaalista vapautta, tutkijat huomauttivat, että Suomessa on siirrytty 1990-luvun aikana kohti aiempaa vahvempaa parisuhdeuskollisuuden korostamista.⁷⁴ Tutkijat yhdistivät tämän muutoksen avoliittojen sekä sellaisten suhteiden yleistymiseen, joissa pari asuu erillään. He olettivat, että suhtautuminen rinnakkaisuuteisiin muuttuisi kielteisemmäksi myös Virossa ja Pietarissa, kun nämä suhdemuodot yleistyvät.⁷⁵ Rinnakkaisuusuhdeiden hyväksymättömyys ei ollut siis merkki seksuaalisen sallivuuden puutteesta Suomessa, vaan seuraavan suhdemuotojen kehityksen vaiheen saavuttamisesta.

Tutkimuksessa Suomen ja Ruotsin edustaman seksuaalisen sallivuuden vastapariksi muodostui ajatus sosialistisesta seksuaalikulttuurista. Tämä kytkettiin yhtäältä materiaalisiin olosuhteisiin, kuten luotettavan ehkäisyn puutteeseen ja siitä johtuvaan ei-toivottujen raskauksien yleisyyteen.⁷⁶ Myös suhteessa prostituoitioon tutkijat viittasivat ”perinteiseen sosialistiseen prostituution vastustamiseen” tutkimuksen vanhemmissa ikäluokissa Pietarissa selittämättä, miksi tämä vastustus olisi sosialistista.⁷⁷ Vaikka käsitystä sosialistisesta seksuaalikulttuurista ei tarkasti määritellä, siihen kytkeytyivät ajatukset kulttuurisesta pysähtyneisyydestä ja kansainvälisten vaikutteiden puutteesta. Tämä käsitys muotoiltiin selkeimmin artikkelissa kaksinaismoraalista, jossa Haavio-Mannila ja Kontula kuvasivat seksuaalisen vallankumouksen alkaneen länsimaista 1960-luvulla ja saavuttaneen osin laimentuneena Venäjän vasta 1980-luvun lopulla.⁷⁸ Tässä artikkelissa tutkijat myös kytkivät yhteen maantieteellisen ja ajallisen etäisyyden kuvatessaan, miten seksielämä Virossa ja Pietarissa 1990-luvulla muistutti suomalaista 1970-luvulla. Tämä vertaus painotti Suomen kehitystä mallina, jota vasten näitä maita voidaan verrata. Näin ajatus sosialistisesta seksuaalisuudesta täytti paikan, joka oli ollut ensimmäisessä tutkimuksessa uskonnollisen rajoittavilla kulttuureilla. Kuitenkin, kuten Kateřina Lišková on osoittanut, käsitykset seksuaalisuudesta olivat moninaisia ja ajassa muuttu-

via myös sosialistimaissa.⁷⁹ Hänen tutkimansa Tšekkoslovakian esimerkki auttaa kyseenalaistamaan ajatuksen siitä, että seksuaalisuuden muutokset olisivat aina peräisin lännestä.

Vuoden 1992 tutkimusta oli kritisoitu julkisuudessa siitä, että sen tulosten mukaan miehet kertoivat huomattavasti useammista seksikumppaneistaan kuin naiset, mikä vaikutti ristiriitaiselta ja epäuskottavalta. Vastaava epäsuhta on kansainvälisestikin tavalinen tulos seksitutkimuksissa.⁸⁰ Seuraavan tutkimuksensa raportissa Haavio-Mannila ja Kontula vastasivat tähän kritiikkiin ja esittivät ristiriidalle mahdollisia selityksiä. Yksi heidän oletuksistaan oli, että miehet ja naiset määrittäisivät erilaiset kokemukset seksiksi.⁸¹ Lukuisissa tutkimuksissa onkin, ainakin 1990-luvulta alkaen, kartoitettu, miten ihmiset ymmärtävät seksin ja muut seksitutkimuksessa käytetyt termit.⁸² Useimmat näistä tutkimuksista ovat käyttäneet menetelmänään joko listaa erilaisista tilanteista, joista vastaajat ovat valinneet, mikä on seksiä, tai kuvanneet kuvitteellisen tilanteen, josta on tiedusteltu, onko se vastaajien mielestä seksiä.⁸³ Suomalaistutkimuksessa vastaajia pyydettiin kirjoittamaan vapaamuotoisesti, mitä Teidän ja kumppanin välillä on VÄHINTÄÄNKIN täytyntä tapahtua, jotta olette laskeneet sen sukupuoliyhteydeksi.⁸⁴ Muihin seksin määritelmiä koskeviin tutkimuksiin verrattuna Haavio-Mannilan ja Kontulan tutkimus oli yhtäältä avoimempi ja laadullisempi, koska se perustui suoraan vastaajien omiin kuvauksiin ja toisaalta edustavampi, sillä heillä oli vastaajinaan otos suomalaisesta aikuisväestöstä, mikä on tällaisissa tutkimuksissa melko poikkeuksellista.

Kysymykseen seksin määritelmästä vastasi 46 prosenttia koko kyselyn vastaajista. Alhainen osuus kertoo yhtäältä siitä, miten avokysymys pitkän lomakkeen lopulla on saattanut uuvuttaa vastaajia, mutta toisaalta vastaukset osoittavat myös, miten vaikeaa osallistujille oli määritellä, mitä seksi tarkkaan ottaen on heille. Vastauksissa yhtäältä pidettiin kysymystä tyhmänä ja kirjoitettiin, että ”se on salaisuus”. Toisaalta niissä viitattiin myös siihen, miten on itsestään selvää, mitä sukupuoliyhteys tarkoittaa. Esimerkiksi yhden vastaajan mukaan sukupuoliyhteys tarkoittaa ”sitä tavallista vaan” ja toisen mukaan: ”Se mitä todella tarkoite-

taan tällä asialla. Hipelöinnit eivät riitä!” Näistä vastauksista voi vähintään arvella, että ”tavallinen” ja ”mitä todella tarkoitetaan” viittaavat yhdyntään. Toisaalta jotkut vastaajat erikseen mainitsivat, että heidän määritelmänsä ei välttämättä edellytä yhdyntää. Yhteensä niitä, joiden vastauksissa ei mainittu yhdyntää lainkaan tai määriteltiin ”sukupuoliyhteys” vähintään vaihtoehtoisesti ilman yhdyntää oli 170, eli 11 prosenttia koko kyselyyn vastanneista.⁸⁵ Tutkimuksessaan Haavio-Mannila ja Kontula eivät analysoi, mikä osuus vastaajista on määritellyt seksin milläkin tavalla vaan ainoastaan jaottelevat vastauksia sukupuolen mukaan kolmen kategorian alle: ensimmäisenä yhdyntä, toisena koskettelu, käsi-, suu- ja anaaliseksi ja kolmantena orgasmi. Ryhmittely toistaa tutkijoiden lähtökohtaa, jossa yhdyntä on itsestään selvä seksin muoto, sillä yhdyntä-kategoriaan on listattu myös sellaisia vastauksia, joissa yhdyntään ei edes viitata. Esimerkiksi vastaus “[m]ikäli ymmärrän tuota kysymystä senhän kaikki tietävät että pöksyt pois ja poliisi” kuuluu yhdynnän kautta seksin määrittelevien vastausten ryhmään.⁸⁶

Seksin määritelmiä kuvaavien vastausten tarkastelu auttaa hahmottamaan, miten monella tavalla vastaajat voivat ymmärtää saman kysymyksen ja miten itse lomakkeen rakenne vaikuttaa vastaamiseen. Kysymyksen muotoilun siitä, mitä ”on VÄHINTÄÄNKIN täytynyt tapahtua” olivat jotkut vastaajat tulkinneet koskevan sitä, mitä ennen seksiä on tapahtunut ja he kuvasivat vastauksissaan suhteen etenemistä, edellytystä rakkaudesta tai naimisiinmenosta tai että ”sukupuoliyhteys” edellyttää seksuaalista halua. Lisäksi koska kysymys esitettiin aivan lomakkeen lopussa, edellä oli sekä määritelty ”sukupuoliyhteys” että kysytty erilaisista kokemuksista, mikä vaikutti vastauksiin. Tämän vaikutuksen tutkijat myös itse nostivat esiin.⁸⁷ Vastauksissa viitattiinkin lomakkeen määritelmiin sen lisäksi, että vastaajat määrittelivät termiä itse.

Sen lisäksi, että tutkimuksen tarjoamat määritelmät vaikuttivat vastauksiin, niistä näkyy myös, miten ymmärrys seksistä on sidoksissa omaan aikaansa. Kyselyn toteutusajankohtaan, vuoteen 1999 ja Yhdysvaltojen presidentti Bill Clintonin viraltapa-

nosta käytyyn keskusteluun liittyen eräs vastaaja viittasi suuseksiin ”niin sanottuina clintoneina” ja myös kolmen muun vastaajan kommenteissa esiintyi viite Clintoniin. Tuolloisessa yhdysvaltalaiskeskustelussa käytettiin seksitutkimusta sen perustelemiseen, onko suuseksi seksiä.⁸⁸ Lisäksi käyty keskustelu vaikutti siihen, miten amerikkalaisten määrittely seksistä muuttui: Jason D. Hans, Martie Gillen ja Katrina Akade nimeävät keskustelua seuraavina vuosina havaitun nopean laskun niiden opiskelijoiden osuudessa, joiden mielestä suuseksi on seksiä, Clinton-Lewinsky-efektiksi.⁸⁹ Suomessa vastaavaa vaikutusta tai muuta muutosta seksin määritelmässä ei voida jäljittää, koska kysymystä seksin määritelmästä ei ole myöhemmissä FINSEX-tutkimuksissa esitetty.

Suomalainen seksi ja muuttuvat määritelmät

Tässä artikkelissa olen tarkastellut FINSEX-kyselytutkimuksia, joiden avulla on kartoitettu suomalaista seksuaalisuutta ja samalla tuotettu rajanvetoa sille, keitä ovat suomalaiset – kuten myös sille, mitä on seksi. Suomalaisuus on määritetty tutkimuksessa tarkoittamaan Suomessa asuvaa aikuisväestöä, joka on pystynyt vastaamaan suomen- tai ruotsinkieliseen kyselylomakkeeseen. Tutkimuksessa suomalaisten välisiä eroja on tutkittu etenkin sukupuolen, iän tai sukupolven sekä jossain määrin koulutustaustan näkökulmasta. Ensimmäisessä kyselyssä vuonna 1971 vastaajilta tiedusteltiin sekä heidän omaa yhteiskuntaluokkaansa että heidän isänsä yhteiskuntaluokkaa, mutta analyysissaan tutkijat eivät nostaneet luokkaa esiin seksuaalisuuteen liittyviä eroja selittäväenä tekijänä. Seksin muutoksen tutkimuksessa 1990-luvulla luokkaa tiedusteltiin kyllä, lapsuudenkodin osalta vuonna 1992 ja vastaajan sosiaaliryhmän osalta vuonna 1999, mutta tutkijoiden analyysissa se ei näkynyt. Vaikka luokka ei ollut erityisen keskeinen selittävä tekijä 1970-luvullakaan, sen merkityksen väheneminen myöhemmin voi liittyä yhtäältä luokkien vaikeammin tutkittavaan merkitykseen 1990-luvun Suomessa sekä toisaalta

siihen, miten tutkijoiden kiinnostus kohdistui ensisijaisesti seksuaalisuuden sukupolviin ja suomalaiseen seksuaalisuuteen kansainvälisissä vertailuissa.

FINSEX-tutkimukset ovat hyvä esimerkki kyselytutkimusten kehityksestä. Siinä missä ensimmäinen, vuoden 1971 tutkimus voitiin toteuttaa terveysisarten avustuksella ja informoimatta tutkimukseen valittuja etukäteen tutkimuksen aiheesta, tämä ei enää 1990-luvun alun tutkimuseettisen ajattelun mukaisesti ollut mahdollista. Samoin 1990-luvun aikana tutkimuksissa siirryttiin käyntihaastatteluista postikyselyyn, mikä laski vastausprosenttia, muutti vastaamista sekä saattoi osaltaan kertoa tutkimukselle annetun merkityksen vähenemisestä. Toisaalta, kuten Marja Alastalo on kuvannut, akateemisen sosiologian piirissä kyselytutkimukset muuttuivat 1960-luvun dominoivasta asemasta 1990-luvulle tultaessa marginaalisiksi.⁹⁰ Suhteessa tähän kehitykseen näiden tutkimusten pitäytyminen ensisijaisesti kyselyissä edustaa itse asiassa huomattavaa jatkuvuutta.

Suvi Ronkainen kutsuu lomaketutkimuksen paradoksiksi sitä, miten kyselyt toimivat parhaiten silloin, kun tiedetään tarkkaan, mitä pitäisi kysyä, jolloin saadaan tietoa kysyttävästä ilmiöstä väestötasolla.⁹¹ Tämä paradoksi on erityisen keskeinen seksitutkimuksen kohdalla. Seksin yksityisyyden vuoksi on hyvin vähän kyselyn ulkopuolisia tietoja, joiden perusteella tulosten luotettavuutta voidaan arvioida tai joiden avulla voidaan päätellä, tarkoittavatko kyselyssä käytetyt käsitteet vastaajille samaa kuin tutkijoille. Kyselytutkimuksen paradoksi on siis kaksinkertainen: emme tiedä, mitä kysyä, emmekä sitä, mistä saadut tulokset oikein kertovat. Olenkin tässä artikkelissa halunnut horjuttaa FINSEX-tutkimusten itsestäänselvyksiä suomalaisuuden ja seksin osalta katsomalla yleistävien tulkintojen taakse siihen kokemusten moninaisuuteen, jonka ne piilottavat. Tällöin on paljastunut, että kun ensimmäiseen tutkimukseen vastasi myös muita kuin suomen- ja ruotsinkielisiä, vastauksista näkyy säröjä Suomen oletettuun yksikulttuurisuuteen. Samoin 1990-luvun tutkimuksissa suhteet ulkomaalaisiin kumppaneihin osoittautuvat paitsi lyhyiksi lomaromansseiksi, myös pitkäaikai-

siksi avio- ja avoliitoiksi. Viimeisimmän käsittelemäni tutkimuksen avoimet seksin määritelmät horjuttavat käsitystä yhdyntästä ainoana määritelmänä sille, mitä on seksi.

FINSEX-tutkimuksen peruskäsitteet, suomalaisuus ja seksi, tuntuvat ensin ajateltuna itsestään selviltä, mutta kuten näiden kolmen tutkimuksen tarkastelu on osoittanut, niiden täsmällinen määrittely on mahdotonta. Jotain jää aina katveeseen ja tutkimuksen reunojen harmaalle alueelle. Koska FINSEX-tutkimus on kerännyt jo vuosikymmenten ajan mittavia aineistoja, jotka on luovutettu myös myöhemmän tutkimuksen hyödynnettäviksi, sen tuottamaa tietoa voi käyttää myös näiden reuna-alueiden tarkasteluun. Toki voi kysyä, onko määrällisen, yleistettävyyteen pyrkivän tutkimuksen näkökulmasta näillä harmailla alueilla merkitystä. Koska FINSEX-tutkimus on edustanut suomalaisessa julkisuudessa kuvaa siitä, millaista suomalainen seksi on, se on päässyt voimakkaasti muokkaamaan käsityksiämme seksistä ja seksuaalisuudesta. Siksi myös se, mitä tutkimus ei ole kuvannut, on oleellista ja laajan kyselyaineiston toisin lukemisen avulla näitä aiemmin näkymättömiä ymmärryksiä on mahdollista tavoittaa.

Viitteet

- 1 Kutsun tässä artikkelissa näitä käyntihaastattelua ja lomakekyselyä yhdistäneitä sekä myöhemmin postitse toteutettuja tutkimuksia kyselytutkimuksiksi. Muita mahdollisia termejä olisivat aikakin lomaketutkimus ja survey-tutkimus. Näiden käsitteiden eroista Alastalo 2005, 14–17.
- 2 Sievers & Koskelainen, & Leppo 1974.
- 3 Kontula & Haavio-Mannila, toim. 1993; Haavio-Mannila & Kontula 2001. Ensimmäinen näistä jatkotutkimuksista toteutettiin vuodenvaihteessa 1991–1992, mutta siihen viitataan yleisesti vuoden 1992 tutkimuksena.
- 4 Kyselytutkimusten aineisto on saatavilla vuosien 1971 ja 1992 tutkimusten osalta Tietoarkistosta: Koskelainen, Osmo & Leppo, Kimmo & Sievers, Kai: Suomalainen seksi 1971. Versio 2.0 (2018-08-10); Haavio-Mannila, Elina & Kontula, Osmo: Suomalainen seksi 1992. Versio 2.0 (2018-08-10). Vuoden 1999 aineiston SPSS-tietokannan olen saanut käyttööni tutkimusprofessori Osmo Kontulalta, jota haluan kiittää avusta.
- 5 Kettunen 2008, 16.
- 6 Vastaavista otannan rajauksista ks. Alastalo 2005, 140.
- 7 Juvonen 2002.
- 8 Foucault 1998, 24–25. Foucault'n biovallan käsitteestä seksuaalisuutta koskevan tiedon tuotannossa, ks. myös esim. Haataja 2019, 14; 26–27.
- 9 Foucault 1998, 32.
- 10 Esim. Ronkainen 2004.
- 11 Esim. Peterson & Muehlenhard 2007, 267.
- 12 Juvonen 2002; Michales & Giami 1999.
- 13 Näiden muutosten vaikutuksesta suomalaisuuden määrittelyyn ks. esim. Mulinari & Keskinen & Irni & Tuori 2009.
- 14 Ks. kuitenkin Juvonen 2002 homoseksuaalisuutta koskevien kysymysten osalta ja Michales & Giami 1999 vuoden 1992 tutkimuksen osalta sekä Helén 2008, 242–244.
- 15 Erityisesti seksioppaiden osalta ks. Haataja 2019; seksuaalivalistuksen ja -kasvatuksen osalta ks. Hélen & Yesilova 2003.
- 16 Kinseyn tutkimuksista ks. esim. Drucker 2014.
- 17 Michaels & Giami 1999, 402.
- 18 Esim. Kinseyn vaikutuksesta Ruotsissa ks. Lennerhed 1994, 36–39, Länsi-Euroopassa Herzog 2006 ja Kinseyn perinnöstä laajemmin esim. Drucker 2014, 2.

- 19 Alastalo 2005, 131–140. Kyselytutkimusten kansainvälisestä kehityksestä ks. Groves 2011.
- 20 Saksholm 2020, 67–85. 1960-luvun seksuaalisuuskeskustelusta ks. myös Helén & Yesilova 2003, 245–246.
- 21 Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 39–40.
- 22 Zetterberg 1969. Suomalaisen tutkimuksen alusta ks. myös Helén 2008, 242–243. Helén tosin kirjoittaa, että suomalainen tutkimus ei olisi, toisin kuin ruotsalainen, perustunut yhteen laajaan väestötutkimukseen vaan useampien kyselyjen yhdistelmään. Helén viitanee tässä varsinaista tutkimusta edeltäneisiin esitutkimuksiin, sillä vuoden 1971 tutkimus perustui väestörekisteristä tehtyyn satunnaisotantaan.
- 23 Kinseyn otantamenetelmästä Drucker 2014, 101–106.
- 24 Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 9–14. Yleisemminkin suomalainen 1960-luvun sosiologinen kyselytutkimus sai paljon vaikutteita Yhdysvalloista: Alastalo 2005, 84–85.
- 25 Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 49–50; rahoituksesta tarkemmin Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 502–504.
- 26 Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 52.
- 27 Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 523.
- 28 Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 523–525.
- 29 Kadon muodostumisesta ja erittelystä Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 530–536.
- 30 Groves 2011, 863. Vastajakadon muutoksista suomalaisissa tutkimuksissa ks. Alastalo 2005, 140–144.
- 31 Groves 2011, 870.
- 32 Kontula & Haavio-Mannila 1993, 16.
- 33 Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 516.
- 34 Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 532. Ruotsiin-muuton määristä ja alueellisesta jakautumisesta esim. Hänninen 2012, 135–138.
- 35 Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 53.
- 36 Vastaja oli avioitunut ensimmäisen seksikumppaninsa kanssa, joten tämä kumppani oli mies, mutta hänellä oli ollut kolme muutakin kumppania.
- 37 Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 511–512.
- 38 Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 138–139.
- 39 Drucker 2014, 125–132; naisten osalta Drucker 2014, 146. Suomalaistutkijat mainitsevatkin, miten tutkimustietoa luokan merkityksestä seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä on olemassa lähinnä anglosaksisista maista: Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 62.
- 40 Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 146–149.

- 41 Kristillisen kaksinaismoraalin vastustamisen keskeisyydestä 1960-luvun seksuaaliradikaalien keskusteluissa ks. Saksholm 2020, 71–75.
- 42 Lennerhed 1994, 48–49.
- 43 Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 510.
- 44 Seksuaalisuus-käsitteen historiasta suomen kielessä ks. Sorainen 2011.
- 45 Juvonen 2002, 316.
- 46 Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 521.
- 47 Sievers & Koskelainen & Leppo 1974, 513.
- 48 Kontula 1993, 24–26.
- 49 Kontula 1993, 29. Kadon kasvu kyselytutkimuksissa etenkin 1990-luvulta alkaen on ollut kansainvälinen ilmiö: Groves 2011.
- 50 Kontula & Haavio-Mannila 1993, 17.
- 51 Seksuaaliterveyden tulosta seksuaalisuutta koskevan tiedontuotannon keskiöön 1970-luvulta alkaen ks. Hélen & Yesilova 2003 ja seksitutkimusten aihekirjon laajentumisesta myös Helén 2008, 243–244.
- 52 Juvonen 2002, 311–312.
- 53 Juvonen 2002, 312, mainitsee, että kehotuskielto olisi poistettu vuonna 1995, kun syrjinnästä seksuaalisen suuntautumisen perusteella tuli rangaistavaa. Tarkkaan ottaen kehotuskielto oli voimassa seksuaalirikoslain uudistukseen vuonna 1999 saakka, mutta kieltämättä viimeistään syrjintäkiellon säätäminen teki siitä kuolleen kirjaimen. Kehotuskieltopykälän perusteella ei tuomittu ketään, mutta joitakin syytteitä nostettiin ja pykälän olemassaolo aiheutti ainakin Yleisradiossa varovaisuutta edes homoseksuaalisuuden neutraalin käsittelyn suhteen. Kehotuskiellosta esim. Mustola 2007, 238–241.
- 54 Michaels & Giami 1999, 410.
- 55 Kontula & Haavio-Mannila, toim. 1993, 557.
- 56 Kontula & Haavio-Mannila 1993, 17.
- 57 Perustan päätelmäni siihen, ettei tutkimuksen katoanalyysissä näy, että yksikään vastaaja olisi jättänyt vastaamatta, koska ei osannut suomea tai ruotsia. Tutkimuksen kadosta Kontula 1993, 27–30. Myöskään Osmo Kontula ei muista, että kieli olisi noussut tutkimusta tehdessä esiin. Osmo Kontulan sähköpostiviesti kirjoittajalle 6.11.2020.
- 58 Väestö pääkielen mukaan vuosina 1950, 1960 ja 1970. Suomen Virallinen Tilasto VI C:104. Väestölaskenta 1970, osa 1, 45; Taulukko 11rl. Kieli iän ja sukupuolen mukaan maakunnittain, 1990–2019. Väestörakenne. Suomen Virallinen Tilasto. Määrien vertailussa on huomioitava, että pääkielen sijaan on siirretty tilastoimaan äidinkieltä.
- 59 Haavio-Mannila 1993, 35–37.
- 60 Kontula & Haavio-Mannila 1993, 18.

- 61 Haavio-Mannila & Kontula 1993, 155–157.
- 62 Tulkitseen, että vastaajan pidempiaikainen kumppani on mies, koska hän vastaa kysymyksiin ehkäisystä ja yhdynnöistä tavalla, jotka eivät olisi mielekkäitä kuvatessa naisten välisiä suhteita.
- 63 Haavio-Mannila & Kontula 2001, 36–37.
- 64 Postikyselyistä ks. Selkälä 2008, 125–126.
- 65 Haavio-Mannila & Kontula 2001, 579.
- 66 Haavio-Mannila & Kontula 2001, 48–50.
- 67 Haavio-Mannila & Kontula 2001, 38–43.
- 68 Haavio-Mannila & Rotkirch & Kontula 2005.
- 69 Tosin siinä missä vuoden Haavio-Mannila & Kontula 2001, 243, toteavat, että seksuaalikuttuurien väliset erot näkyvät selvimmin itsetyydytystä koskevilla tuloksilla, myöhemmässä artikkelissaan he nostavat esiin, että erot saattavatkin kertoa enemmän valmiudesta kertoa itsetyydytyksestä tutkimuksessa kuin varsinaisista eroista kokemuksissa: Haavio-Mannila & Rotkirch & Kontula 2005, 358.
- 70 Haavio-Mannila & Kontula 2001, 225.
- 71 Haavio-Mannila & Rotkirch & Kontula 2005, 359.
- 72 Haavio-Mannila & Kontula 2001, 74.
- 73 Haavio-Mannila & Kontula 2001, 139. Naisten ja miesten samankaltaisuudesta seksuaalisen tasa-arvon ja vapautumisen mittarina ks. myös Haataja 2019, 55–56.
- 74 Haavio-Mannila & Kontula 2001, 356–366.
- 75 Haavio-Mannila & Kontula 2001, 419.
- 76 Haavio-Mannila & Kontula 2001, 338.
- 77 Haavio-Mannila & Kontula 2001, 338.
- 78 Haavio-Mannila & Kontula 2003, 46.
- 79 Lišková 2018.
- 80 Mitchell & Mercer & Soazig Clifton & Tanton & Wellings & Copas 2019.
- 81 Haavio-Mannila & Kontula 2001, 119–122. Saman oletuksen on esittänyt Heiskanen 1993.
- 82 Katsauksena näihin tutkimuksiin Horowitz & Bedford 2017.
- 83 Peterson & Muehlenhard 2007, 256.
- 84 Haavio-Mannila & Kontula 2001, 591.
- 85 Tämän kysymyksen vastaukset eivät ole säilyneet täydellisinä, vaan pidemmistä vastauksista on kadonnut tekstin loppuosa, oletettavasti siirrettäessä tietoja järjestelmästä toiseen. Tästä syystä aivan tarkkoja osuuksia siitä, kuinka moni vastaaja mainitsi yhdynnän, ei voi antaa. Samoin vastausten

tulkintaa vaikeuttaa se, miten jotkut vastaajat luettelevat useita tekoja tai kokemuksia, joiden voi ajatella joko olevan vastaajan mielestä vaihtoehtoisia seksin vähimmäismääritelmiä tai joiden kaikkien pitää toteutua ennen kuin kokemusta voi pitää ”sukupuolilyhteytenä”. Mainittu osuus (11 %) koostuu niistä vastaajista, joiden vastaus on säilynyt riittävän täydellisenä ja jotka mainitsevat joitain seksuaalisia kokemuksia (eivät siis esim. vain, että asia on itsestään selvä) ja eivät mainitse yhdyntää, nimenomaisesti kirjoittavat, ettei yhdyntä välttämättä kuulu määritelmään tai esittävät yhdynnän yhtenä vaihtoehtona. Kyseessä on siis eräänlainen alaraja niiden vastaajien määrälle, joiden vähimmäismääritelmä ”sukupuolilyhteydestä” ei välttämättä sisällä yhdyntää.

- 86 Haavio-Mannila & Kontula 2001, 119–122.
- 87 Haavio-Mannila & Kontula 2001, 122; yleisesti kysymysten kontekstin vaikutuksista vastauksiin erityisesti postikyselyiden osalta ks. Selkälä 2008.
- 88 Smith 1999.
- 89 Hans & Gillen & Akande 2010.
- 90 Alastalo 2005.
- 91 Ronkainen 2004, 60.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Tietoarkisto

Koskelainen, Osmo (Valtion yhteiskuntatieteellinen toimikunta) & Leppo, Kimmo (Valtion lääketieteellinen toimikunta) & Sievers, Kai (Turun yliopisto): Suomalainen seksi 1971 [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 2.0 (2018-08-10). Saatavilla: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD1242> (viitattu 16.11.2020).

Haavio-Mannila, Elina (Helsingin yliopisto) & Kontula, Osmo (Helsingin yliopisto): Suomalainen seksi 1992 [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 2.0 (2018-08-10). Saatavilla: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD1243> (viitattu 16.11.2020).

Tilastot

Suomen Virallinen Tilasto

VI C:104. Väestölaskenta 1970.

Väestörakenne. Saatavilla: <http://www.stat.fi/til/vaerak/index.html> (viitattu 24.5.2021).

Julkaisemattomat lähteet

Sähköpostiviesti Osmo Kontulalta kirjoittajalle 6.11.2020. Kirjoittajan hallussa. Vuoden 1999 FINSEX-tutkimuksen aineisto. SPSS-tietokanta. Kirjoittajan hallussa.

Kirjallisuus

Alatalo, Marja (2005): *Metodisuhdanteiden mahti. Lomaketutkimus suomalaisessa sosiologiassa 1947–2000*. Vastapaino, Tampere.

Drucker, Donna J. (2014): *The classification of sex. Alfred Kinsey and the organization of knowledge*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.

Foucault, Michel (1998): *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä*. Suomentanut Kaisa Sivenius. Gaudeamus, Helsinki.

Groves, Robert M. (2011): Three Eras of Survey Research. *The Public Opinion Quarterly* 75 (5), 861–871.

- Haataja, Marika (2018): *Ohjattuja seksuaalisia nautintoja*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Haavio-Mannila, Elina (1993): Yhteiskunnan ja parisuhteen muutos. Teoksessa: Osmo Kontula & Elina Haavio-Mannila (toim.), *Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta*. WSOY, Helsinki, 35–49.
- Haavio-Mannila, Elina & Kontula, Osmo (1993): Suomalaisten seksitavat ja -kumppanit. Teoksessa: Osmo Kontula & Elina Haavio-Mannila (toim.), *Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta*. WSOY, Helsinki, 116–183.
- Haavio-Mannila, Elina & Kontula, Osmo (2001): *Seksin trendit meillä ja naapurissa*. WSOY, Helsinki.
- Haavio-Mannila, Elina & Kontula, Osmo (2003): Single and double sexual standards in Finland, Estonia, and St. Petersburg. *Journal of Sex Research* 40 (1), 36–49.
- Haavio-Mannila, Elina & Rotkirch, Anna & Kontula, Osmo (2005): Contradictory Trends in Sexual Life in St. Petersburg, Estonia, and Finland. Teoksessa Aleksandar Štulhofer & Theo Sandford (toim.), *Sexuality and Gender in Post-communist Eastern Europe and Russia*. Haworth Press, New York & London & Oxford, 317–363.
- Hans, Jason D. & Gillen, Martie & Akande, Katrina (2010): Sex Redefined. The Reclassification of Oral-Genital Contact. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health* 42 (2), 74–78.
- Heiskanen, Markku (1993): Mittaamisen rajoilla. *Hyvinvointikatsaus* 3, 47–48.
- Helén, Ilpo (2008): Seksuaalinen arki. Teoksessa Seppo Aalto & Kai Häggman (toim.), *Suomalaisen arjen historia 4. Hyvinvoinnin Suomi*. Weilin + Göös, Helsinki, 233–249.
- Helén, Ilpo & Yesilova, Katja (2003): Vietti, väestö ja valinta. Seksuaaliterveyden kerrostumat Suomessa. Teoksessa Ilpo Helén & Mikko Jauho (toim.), *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Gaudeamus, Helsinki, 233–259.
- Herzog, Dagmar (2006): The reception of the Kinsey reports in Europe. *Sexuality and Culture* 10 (1), 39–48.
- Horowitz, Ava D. & Bedford, Edward (2017): Graded Structure in Sexual Definitions: Categorizations of Having “Had Sex” and Virginity Loss Among Homosexual and Heterosexual Men and Women. *Archives of Sexual Behavior* 46 (6), 1653–1665.
- Hänninen, Niko (2012): Metsätöiden murros ja suuri muutto Ruotsiin - syy ja seuraus? Teoksessa Sakari Saaritsa & Kirsi Hänninen (toim.), *Työväki maahanmuuttajana*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 123–148.

- Juvonen, Tuula (2002): Niin makaa kuin petaa. Lomaketutkimuksen ongelmat ja homoseksuaalisuus suomalaisissa seksitutkimuksissa. *Sosiologia* 39 (4), 309–321.
- Kettunen, Pauli (2008): *Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Vastapaino, Tampere.
- Kontula, Osmo (1993): Kirjan aineistot. Teoksessa Osmo Kontula & Elina Haavio-Mannila (toim.), *Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta*. WSOY, Helsinki, 21–33.
- Kontula, Osmo & Haavio-Mannila, Elina, toim. (1993): *Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta*. WSOY, Helsinki.
- Kontula, Osmo & Haavio-Mannila, Elina (1993): Johdanto. Teoksessa Osmo Kontula & Elina Haavio-Mannila (toim.), *Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta*. WSOY, Helsinki, 13–20.
- Lennerhed, Lena (1994): *Frihet att njuta. Sexualdebatten i Sverige på 1960-talet*. Norstedt, Tukholma.
- Lišková, Kateřina (2018): *Sexual liberation, socialist style. Communist Czechoslovakia and the science of desire, 1945–1989*. Cambridge University Press, New York.
- Michales, Stuart & Giami, Alain (1999): Sexual Acts and Sexual Relationships: Asking About Sex in Surveys. *Public opinion quarterly* 63 (3), 401–420.
- Mitchell, Kirstin R. & Mercer, Catherine H & Soazig Clifton, Philip Prah & Tanton, Clare & Wellings, Kaye & Copas, Andrew (2019): Why Do Men Report More Opposite-Sex Sexual Partners Than Women? Analysis of the Gender Discrepancy in a British National Probability Survey. *The Journal of Sex Research* 56 (1), 1–8.
- Mulinari, Diana & Keskinen, Suvi & Irni, Sari & Tuori, Salla (2009): Introduction. Postcolonialism and the Nordic Models of Welfare and Gender. Teoksessa Suvi Keskinen & Salla Tuori & Sari Irni & Diana Mulinari (toim.), *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Ashgate, Farnham, 1–16.
- Mustola, Kati (2007): Finland 1889–1999. A Turbulent Past. Teoksessa Jens Rydström & Kati Mustola (toim.), *Criminally queer. Homosexuality and criminal law in Scandinavia 1842–1999*. Aksant Academic, Amsterdam, 215–256.
- Peterson, Zoë D. & Muehlenhard, Charlene L. (2007): What Is Sex and Why Does It Matter? A Motivational Approach to Exploring Individuals' Definitions of Sex. *Journal of Sex Research* 44 (3), 256–268.
- Ronkainen, Suvi (2004): Kvantitatiivisuus, tulkinnallisuus ja feministinen tutkimus. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.), *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Vastapaino, Tampere, 44–69.
- Saksholm, Juho (2020): *Reform, Revolution, Riot? Transnational Nordic Sixties in the Radical Press, c. 1958–1968*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

- Selkälä, Arto 2008: Lomaketutkimuksen haasteet ja verkkolomakkeiden mahdollisuudet niihin vastaamisessa. *Sociologia* 45 (2), 119–134.
- Sievers, Kai & Koskelainen, Osmo & Leppo, Kimmo (1974): *Suomalaisten sukupuolielämä*. WSOY, Helsinki.
- Smith, Tom, W. (1999): The JAMA controversy and the meaning of sex. *Public Opinion Quarterly* 63 (3), 385–400.
- Sorainen, Antu (2011): Siveellisyys ja seksuaalisuus Suomen rikosoikeustieteessä. Teoksessa Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 192–239.
- Zetterberg, Hans L. (1969): *Om sexuallivet i Sverige. Värderingar, normer, beteenden i sociologisk tolkning*. Staten offentliga utredningar, vol. 1969:2. Utbildningsdepartementet, Tukholma.

Kirjoittajat

FM **Jaana Ahtiainen** on folkloristi ja sosiologian maisteriopiskelija Helsingin yliopistossa.

FT **Johanna Annola** on akatemiaturkija Kokemuksen historian huippuyksikössä Tampereen yliopistossa.

VTT **Antti Häkkinen** on Helsingin yliopiston sosiaalishistorian dosentti.

FT **Matias Kaihovirta** on pohjoismaiden historian tutkija Åbo Akademiassa.

FT **Mikko Kemppainen** toimii tutkijatohtorina ja Suomen Akatemian kokemuksen historian huippuyksikön (HEX) koordinaattorina Tampereen yliopistossa.

VTT **Tiina Lintunen** on poliittisen historian yliopistonlehtori Turun yliopistossa.

VTT **Kimmo Rentola** on poliittisen historian professori Helsingin yliopistossa.

VTM **Jenni Simola** on sosiaalityön tohtorikoulutettava Helsingin yliopistossa.

FM **Riikka Suominen** on historian väitöskirjatutkija Tampereen yliopistossa.

VTT, FM **Riikka Taavetti** on poliittisen historian ma. yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.

FM **Anna-Kaisa Ylikotila** on Suomen historian väitöskirjatutkija Jyväskylän yliopistossa.

Väki Voimakas -sarjassa aiemmin ilmestyneet

Väki Voimakas 33: *Valvottu ja kuritettu työläinen*. Toimittaneet Leena Enbom, Pete Pesonen, Sami Suodenjoki. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2020, 294 s.

Väki Voimakas 32: *Työväestö ja demokratia*. Toimittaneet Ilkka Kärrylä, Pete Pesonen, Anna Rajavuori. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2019, 344 s.

Väki Voimakas 31: *Sisällissodan jäljet*. Toim. Tiina Lintunen ja Anne Heimo. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2018, 354 s.

Väki Voimakas 30: *Työväki kumouksessa*. Toim. Sami Suodenjoki ja Risto Turunen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 274 s.

Väki Voimakas 29: *Työväki ja sivistys*. Toim. Sakari Saaritsa ja Sinikka Selin. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2016, 440 s.

Väki Voimakas 28: *Työläisperhe arjessa ja kriiseissä*. Toim. Kirsi-Maria Hytönen ja Tuomas Laine-Frigren. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2015, 275 s.

Väki Voimakas 27: *Työväestö ja hyvinvointi*. Toim. Matti Hanikainen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2014, 272 s.

Väki Voimakas 26: *Työväki ja liikunta*. Toim. Erkki Vasara. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2013, 205 s.

Väki Voimakas 25: *Työväki maahanmuuttajana*. Toim. Sakari Saaritsa ja Kirsi Hänninen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2012, 252 s.

Väki Voimakas 24: *Työtä tekee mies, nainen*. Toim. Eerika Koskinen-Koivisto ja Kirsi-Maria Hytönen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2011, 229 s.

Väki Voimakas 23: *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Toim. Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki ja Taina Uusitalo. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2010. 298 s.

Väki Voimakas 22: *Työväki ja kokemus*. Toim. Kati Launis ja Marko Tikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2009. 198 s.

Väki Voimakas 21: *Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?* Toim. Matti Hannikainen ja Pia Lohikoski. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2008. 228 s.

Väki Voimakas 20: *Pärjäämisen ajat – horjuvat työt*. Toim. Anu-Hanna Anttila ja Anu Suoranta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2007. 245 s.

Väki Voimakas 19: *Kansalaisvaikuttaminen ajassa*. Toim. Inkeri Ahvenisto ja Kirsi Mäki. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2006. 300 s.

Väki Voimakas 18: *Työväestön rajat*. Toim. Matti Hannikainen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2005. 216 s.

Väki Voimakas 17: *Ruumiita ja mustelmia – Näkökulmia väkival-
lan historiaan*. Toim. Ulla Aatsinki ja Johanna Valenius. Työväen
historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2004. 218 s.

Väki Voimakas 16: *Työväen verkostot*. Toim. Sakari Saaritsa ja Kari Teräs. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2003. 266 s.

Väki Voimakas 15: *Työväki ja tunteet*. Toim. Elina Katainen ja Pirkko Kotila. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2002. 295 s.

Väki Voimakas 14: *Ammattia oppimassa*. Toim. Anu-Hanna Anttila ja Anu Suoranta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2001. 289 s.

Väki Voimakas 13: *Naurava työläinen, naurettava työläinen. Näkökulmia työväen huumoriin*. Toim. Joni Krekola, Kirsti Sal-

mi-Niklander ja Johanna Valenius. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2000. 219 s.

Väki Voimakas 12: *Koti kaupungin laidalla – työväestön asumisen pitkä linja*. Toim. Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs ja Johanna Valenius. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1999. 204 s.

Väki Voimakas 11: *Aave vai haave?* Toim. Tauno Saarela, Joni Krekola, Raimo Parikka ja Anu Suoranta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1998. 364 s.

Väki Voimakas 10: *Työväestö ja kansakunta*. Toim. Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1997. 281 s.

Väki Voimakas 9: *Talonpoikainen sosialisti – Santeri Mäkelä poliittisena toimijana ja kirjailijana*. Toim. Tauno Saarela. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1997. 139 s.

Väki Voimakas 8: *Äänekäs kansa*. Toim. Pauli Kettunen, Raimo Parikka ja Anu Suoranta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1996. 152 s.

Väki Voimakas 7: *Työ ja työttömyys*. Toim. Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1994. 368 s.

Väki Voimakas 6: *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Toim. Pertti Haapala. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1993. 154 s.

Väki Voimakas 5: *Myytit ja symbolit*. Toim. Ulla-Maija Peltonen ja Kirsti Stenvall. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1991. 144 s.

Väki Voimakas 4: *Suomi 1917–1918*. Toim. Juha Hannikainen, Markku Hyrkkänen ja Olli Vehviläinen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1990. 388 s.

Väki Voimakas 3: *Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan*. Toim. Markku Hyrkkänen, Olli Vehviläinen ja Juha Hannikainen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1987. 213 s.

Väki Voimakas 2: *Tutkimus ja työväenkulttuuri*. Toim. Kirsti Stenvall ja Timo Holmalahti. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1986. 141 s.

Väki Voimakas 1: *Työväen historiaa ja perinnettä*. Toim. Jouko Jaakkola ja Olli Vehviläinen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1985. 159 s.

*Työväen historian ja perinteen
tutkimuksen seura ry*

Miten työväki ja seksi liittyvät toisiinsa? Miten aihetta on tutkittu ja minkälaisia kysymyksiä nousee esille työväen- ja toisaalta seksuaalisuuden historian ja -tutkimuksen kohdatessa? Tämänvuotinen Väki voimakas -vuosikirja lähestyy seksiin ja seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä työväen näkökulmasta. Kirjassa tutkitaan, miten ympäröivä yhteiskunta on rajoittanut ja valvonut työväen seksuaalisuutta ja toisaalta miten työväki ja työväenliike ovat käsitelleet seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä. Tässä kirjassa tarkastellaan, miten vallitsevat siveellisyyssätykset ja eri aikakausien sukupuoli-, moraal- ja seksuaalinormit ovat ohjailleet työväestön arkea ja kokemuksia ja ilmenneet työväenliikkeessä ja erilaisissa työväen yhteisöissä.

Vuosikirjan artikkeleissa moraalisiin ja normeihin keskittyviä näkökulmia lähestytään historia- ja yhteiskuntatieteiden näkökulmista. Artikkeleissa tutkitaan, miten käsitykset seksuaalisuudesta ja seksistä liittyvät työhön, työväenkulttuuriin ja työväenliikkeeseen. Kirjoituksissa pohditaan myös, mitkä ovat olleet häpeällisiä ja vaiettuja kysymyksiä liittyen luokkaan, seksiin ja seksuaalisuuteen.

EAN TÄHÄN
PAINOSSA!!

ISBN 978-952-5976-95-3
www.thpts.fi